Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας
Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας και Λαογραφίας

Διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία

Το πλέγμα των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η ελληνική μειονότητα στην Τουρκία, Οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου, 1955 – 1964.

Ανθή Γ. Λιμπιτσιούνη

Επιβλέπουσα καθηγήτρια, κ. Άρτεμις Ξανθοπούλου – Κυριακού.

Θεσσαλονίκη, 2008.

Στους γονείς μου…

Περιεχόμενα

Βραχυγραφίες.....5

Πρόλογος.....7

Εισαγωγή.....10

Κεφάλαιο Ι
Τα Σεπτεμβριανά

1.1. Η επίθεση εναντίον της ελληνικής μειονότητας της Κωνσταντινούπολης στις 6 – 7 Σεπτεμβρίου 1955.....20

1.2. Το εύρος της καταστροφής της ελληνικής κοινότητας.....25

1.3. Η πολιτική των αποζημιώσεων 34

1.4. Ο ρόλος της κυβέρνησης Menderes στο σχεδιασμό, την οργάνωση και την εκτέλεση του πογκρόμ.46

Κεφάλαιο ΙΙ
Η πορεία προς τις απελάσεις των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης

2.1. Οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης στη σκιά της ελληνοτουρκικής κρίσης, 1956 – 1959.....63

2.2. Η ελληνοτουρκική προσέγγιση του 1959 και ο αντίκτυπος της στη θέση της ελληνικής μειονότητας. 74

2.3. Η κρίση στην Κύπρο το Δεκέμβριο του 1963, απαρχή της αντίστροφης μέτρησης για την ελληνική μειονότητα στην Τουρκία.....82

2.4. Η καταγγελία της Σύμβασης Εγκατάστασης του 1930 και οι απελάσεις των Ελλήνων υπηκόων. . 92

Κεφάλαιο ΙΙΙ
Οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου

3.1. Τα προσκόμματα της τουρκικής κυβέρνησης ως προς την επικοινωνία των Ιμβρίων και των Τενεδίων της διασποράς με τη γενέτειρα τους.....105

3.2. Η πολιτική της Άγκυρας έναντι της ελληνικής παιδείας στην Ίμβρο και την Τένεδο.....111

3.3. Ο αφελληνισμός της Ίμβρου και της Τενέδου, 1960 – 1964.....131

Συμπεράσματα.....149

Πηγές.....149

Βιβλιογραφία.....161

Παράρτημα.....175

Ευρετήριο.....193

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΙΕΜΘ	Αρχείο Ιμβριακής Ένωσης Μακεδονίας Θράκης
ΑΚΕΛ	Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού
CENTO	Central Treaty Organization (Οργανισμός Κεντρικού Συμφώνου)
CIA	Central Intelligence Agency (Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών)
ΔΑΣΕ	Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη
ΔΚ	Δημοκρατικό Κόμμα
ΕΔΑ	Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά
ΕΟΚΑ	Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών
ΕΡΕ	Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΙΕΜΘ	Ιμβριακή Ένωση Μακεδονίας Θράκης
ΚΤΕ	Κοινωνία των Εθνών
KTC	Kibris Türktür Cemiyeti (Σύλλογος «Η Κύπρος είναι τουρκική»)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Οργανισμός Συνθήκης Βορειοατλαντικού Συμφώνου)
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
Π. Η	Παλαιό Ημερολόγιο

ΠΣΕ	Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών
ΡΛΚ	Ριζοσπαστικό Λαϊκό Κόμμα
TMT	Türk Mukavamet Teskilati, (Τουρκική Οργάνωση Άμυνας)
ΤΟΥΡΔΥΚ	Τουρκική Δύναμη Κύπρου
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation (Εκπαιδευτικός, επιστημονικός και πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών)
UNFICYP	United Force in Cyprus (Ηνωμένη Δύναμη Κύπρου)
ΥΠΕΞ	Υπουργείο Εξωτερικών
ΥΠΕΠΘ	Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων

Πρόλογος

Μολονότι η τουρκική αντιπροσωπεία αναγκάστηκε να αποδεχθεί, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης, την εξαίρεση των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου από την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών, δεν ήταν διατεθειμένη να τηρήσει τις συμβατικές της υποχρεώσεις για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων τους. Και τούτο διότι η παρουσία των μη μουσουλμανικών πληθυσμών στην επικράτεια της προσέκρουε στην προσπάθεια της να δημιουργήσει ένα αμιγώς εθνικό τουρκικό κράτος. Στο πλαίσιο αυτό, άρχισε από το 1923 να παραβιάζει συστηματικά τις διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης για την προστασία των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων, αποσκοπώντας στην οριστική εξάλειψη τους.

Εντούτοις, οι διώξεις των τουρκικών αρχών εναντίον της ελληνικής μειονότητας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου προσέλαβαν από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 ένα βίαιο χαρακτήρα, εξαιτίας της διαμάχης που ξέσπασε για το καθεστώς της Κύπρου. Απώτερος στόχος της εργασίας αυτής είναι να διερευνήσει το πλέγμα των ελληνοτουρκικών σχέσεων, όπως αυτό διαμορφώθηκε την κρίσιμη δεκαετία 1955 – 1964, μετά την απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης να προχωρήσει το καλοκαίρι του 1954 στη διεθνοποίηση του Κυπριακού, εξετάζοντας τον αντίκτυπο, του στην ελληνική μειονότητα.

Στο πλαίσιο αυτό, στην εισαγωγή παρουσιάζονται οι όροι, υπό τους οποίους πραγματοποιήθηκε η σύσφιγξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων τη μεταπολεμική περίοδο, απόρροια της οποίας ήταν η άμβλυνση των πιέσεων, που ασκούνταν εις βάρος της ελληνικής μειονότητας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Στο πρώτο κεφάλαιο, επιχειρείται η ανασύσταση της επίθεσης, που δέχτηκαν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης τη νύχτα της 6^{ης} – 7^{ης} Σεπτεμβρίου 1955, σε μία προσπάθεια να αποτιμηθεί το εύρος της υλικής, αλλά και της ηθικής καταστροφής, που προξένησε στην ελληνική κοινότητα. Παράλληλα, αναλύεται η πολιτική, που ακολούθησε η Άγκυρα ως προς την αποζημίωση των θυμάτων του πογκρόμ, δεδομένου ότι το ζήτημα αυτό αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα για το μέλλον της ελληνικής μειονότητας. Τέλος, διερευνάται ο ρόλος της κυβέρνησης Menderes στο σχεδιασμό, την οργάνωση και την εκτέλεση του πογκρόμ, απώτερος στόχος του οποίου ήταν η εξυπηρέτηση των στρατηγικών στόχων στης Άγκυρας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, εξετάζεται η εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων μετά το πογκρόμ. Στο πλαίσιο αυτό, διερευνάται η επίδραση, που άσκησαν ως προς τη θέση της ελληνικής μειονότητας αφενός η περίοδος έντασης που διήλθαν οι σχέσεις μεταξύ Αθήνας και Άγκυρας, εξαιτίας των περιπλοκών που παρουσιάστηκαν από το 1956 έως το 1959 στο Κυπριακό και αφετέρου η ελληνοτουρκική προσέγγιση του 1959, αποκορύφωμα της οποίας υπήρξε η υπογραφή των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου. Όμως, μετά από αυτή την πρόσκαιρη ανάπαυλα, η κρίση, που εκδηλώθηκε στην Κύπρο το Δεκέμβριο του 1963, σηματοδότησε την απαρχή της αντίστροφης μέτρησης για το σύνολο του ελληνισμού της Τουρκίας. Τέλος, σκιαγραφούνται οι συνθήκες, υπό τις οποίες πραγματοποιήθηκε η καταγγελία της Σύμβασης Εγκατάστασης του 1930, οδηγώντας όχι μόνο στην απέλαση των Ελλήνων υπηκόων από την Κωνσταντινούπολη, αλλά και στη συρρίκνωση της ελληνικής μειονότητας.

Στο τρίτο κεφάλαιο διερευνάται το καθεστώς, υπό το οποίο υπήχθησαν οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου, αλλά και τα προσκόμματα που δημιούργησε η Άγκυρα ως προς την επικοινωνία των νησιωτών της διασποράς με τη γενέτειρα τους. Εντούτοις, το κεφάλαιο αυτό παρουσιάζει μία ιδιομορφία, δεδομένου ότι διευρύνονται τα χρονικά όρια, που θέτει τούτη η εργασία. Η συγκεκριμένη επιλογή δεν αποτελεί παρέκκλιση από τους αρχικούς της στόχους, αλλά ήταν απόρροια αδήριτης ανάγκης. Και τούτο διότι σε μία προσπάθεια να σκιαγραφηθούν οι θεμελιώδους σημασίας αλλαγές, που επήλθαν, στις αρχές της δεκαετίας του 1950, ως προς την πολιτική της Άγκυρας έναντι της ελληνικής παιδείας στην Ίμβρο και την Τένεδο, κρίθηκε απολύτως απαραίτητο να αποτυπωθούν σε όλες τις λεπτομέρειες τους οι διώξεις που ασκήθηκαν εις βάρος της εκπαίδευσης από τη στιγμή της ανακατάληψης των δύο νησιών. Τέλος, περιγράφεται το πρόγραμμα αφελληνισμού της Ίμβρου και της Τενέδου, το οποίο άρχισε να τίθεται σε εφαρμογή μετά την ανατροπή της κυβέρνησης Menderes, το Μάιο του 1960, οδηγώντας στον αναπόδραστο εκτουρκισμό των δύο νησιών των Θρακικών Σποράδων.

Εντούτοις, πριν αρχίσει η πραγμάτευση αυτών των επιμέρους θεμάτων, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς την επιβλέπουσα καθηγήτρια αυτής της διπλωματικής εργασίας, κυρία Άρτεμη Ξανθοπούλου – Κυριακού, ομότιμη πλέον καθηγήτρια της Ιστορίας της Νεότερης Ελλάδας για τις χρήσιμες επισημάνσεις και τις συμβουλές της. Όμως, κυρίως θα ήθελα να την ευχαριστήσω για την κατανόηση που επέδειξε και την υπομονή της, την οποία αν και έθεσα σε δοκιμασία, ελπίζω να μην εξάντλησα εντελώς. Θερμές ευχαριστίες οφείλω στα μέλη της Ιμβριακής Ένωσης

Μακεδονίας Θράκης, που μου εμπιστεύτηκαν το πολύτιμο αρχείο τους, παρέχοντας μου κάθε δυνατή διευκόλυνση κατά τη διάρκεια της πολύμηνης εντρύφησης μου με αυτό. Μολαταύτα, η εργασία αυτή δεν θα είχε ολοκληρωθεί χωρίς την αγάπη και τη στήριξη των γονιών μου, οι οποίοι διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της. Όμως, τα λάθη και οι παραλείψεις βαρύνουν αποκλειστικά τη συγγραφέα.

Εισαγωγή.

Μολονότι μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου επήλθαν ριζικές ανακατατάξεις στο διεθνές προσκήνιο,[1] ο προσανατολισμός της ελληνικής διπλωματίας, όπως αυτός διαμορφώθηκε μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης (1923), δεν μεταβλήθηκε ως προς τις πάγιες του αρχές. Στο πλαίσιο αυτό, η διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας και της εθνικής της ανεξαρτησίας εξακολουθούσαν να αποτελούν τους βασικούς άξονες της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.[2]

Πρωταρχικό μέλημα των μεταπολεμικών κυβερνήσεων ήταν η πρόσδεση της Ελλάδας στο άρμα της Δύσης, ώστε να εξασφαλιστούν τα αναγκαία διπλωματικά ερείσματα, που θα μπορούσαν να εγγυηθούν την ασφάλεια της στο πολύπλοκο ψυχροπολεμικό περιβάλλον. Και τούτο διότι η έξοδος της Ελλάδας από έναν καταστροφικό πόλεμο, σε συνδυασμό με την εμφύλια διαμάχη που μαινόταν στο εσωτερικό της χώρας, επισώρευσαν μία πληθώρα προβλημάτων, η αντιμετώπιση των οποίων καθίστατο αδύνατη χωρίς αρωγή από το εξωτερικό.[3]

Παράλληλα όμως, οι αρχές της ελληνικής διπλωματίας δεν αναθεωρήθηκαν ούτε σε περιφερειακή κλίμακα.[4] Ως εκ τούτου, η διαμόρφωση ενός αμυντικού άξονα ανάμεσα στην Αθήνα και την Άγκυρα, σε συνδυασμό με την οικοδόμηση σχέσεων αμοιβαίας εμπιστοσύνης και συνεργασίας με το Βελιγράδι, αποτελούσαν κύρια προτεραιότητα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στα Βαλκάνια.[5]

Εντούτοις, η λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σηματοδότησε την απαρχή μίας προσπάθειας αναδιάρθρωσης τόσο της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας. Μολονότι η κυβέρνηση Inönü είχε κατορθώσει με την παρελκυστική της

---

[1] Οι κύριες εκφάνσεις της διεθνούς πραγματικότητας, η οποία διαμορφώθηκε τη μεταπολεμική περίοδο, ήταν αφενός η ανάδυση δύο υπερδυνάμεων, των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης, που ως επικεφαλής δύο αντίπαλων ιδεολογικών συνασπισμών επιδόθηκαν σε έναν ανελέητο ανταγωνισμό και αφετέρου η προσπάθεια ορθολογικής οργάνωσης της διεθνούς κοινότητας, μέσω του νεοσύστατου Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945 – 1981,* Εστία, Αθήνα, 2005, 11.

[2] Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945 – 1981,* ό.π., 11 – 12.

[3] Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945 – 1981,* ό.π., 13 – 14.

[4] Άλλωστε, πάγιο δόγμα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ήταν ότι η Ελλάδα σε μία προσπάθεια εξισορρόπησης των αντίρροπων τάσεων, όφειλε να διατηρεί ισχυρότερα ερείσματα στο γειτονικό της περίγυρο από εκείνα των πιθανών αντιπάλων της, προκειμένου να ενισχύσει όχι μόνο την αμυντική της ασφάλεια, αλλά και τη διεθνή της παρουσία, John Iatrides, «The Truman doctrine, The beginning of United States penetration in Greece», *U.S Foreign Policy toward Greece and Cyprus, The clash of principle and pragmatism,* Conference Proceedings, The Center for Mediterranean Studies and the American Hellenic Instititute, Ουάσινγκτον, 11 – 19.
Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945 – 1981,* ό.π., 44.

[5] Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945 – 1981,* ό.π., 43 – 44.

τακτική να αποφύγει τα δεινά μίας ένοπλης σύρραξης,[6] κλήθηκε τη μεταπολεμική περίοδο να αντιμετωπίσει μία σωρεία κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων.[7] Η δεινή κατάσταση που επικρατούσε στο εσωτερικό της χώρας, σε συνδυασμό με το λαϊκό έρεισμα που είχε αρχίσει να αποκτά το νεοπαγές Δημοκρατικό Κόμμα,[8] υποχρέωσαν την Άγκυρα να βαδίσει προς την οδό της φιλελευθεροποίησης, εισάγοντας μία σειρά κοινωνικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων.[9]

Μολαταύτα, το εγχείρημα αυτό υπαγορεύτηκε σε σημαντικό βαθμό και από τις διεθνείς εξελίξεις. Απόρροια της καιροσκοπικής πολιτικής που είχε ακολουθήσει η Άγκυρα κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και των ηγεμονικών

---

[6] Η Τουρκία καθ' όλη τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου τήρησε στάση ουδετερότητας, κηρύσσοντας τον πόλεμο εναντίον του Άξονα μόλις το Φεβρουάριο του 1945, δώδεκα ημέρες μετά τη λήξη της Συνδιάσκεψης της Γιάλτας. Αποφασισμένη να διαπραγματευτεί την έξοδο της στον πόλεμο, προκειμένου να αποσπάσει όσο το δυνατόν περισσότερα εδαφικά ανταλλάγματα, η Άγκυρα συνέχιζε την εξαγωγή χρωμίου προς τη ναζιστική Γερμανία, πιέζοντας το Βερολίνο να αποδεχτεί τις παράλογες απαιτήσεις της, ενώ παράλληλα αρνούνταν επίμονα να ταχθεί ανοικτά στο πλευρό των συμμάχων, παρέχοντας τους την πλήρη υποστήριξη της, βλ. Frank Weber, *Ο Επιτήδειος Ουδέτερος, Η Τουρκική Πολιτική κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο,* μετάφραση Εύη Νάντσου, εκδόσεις Θετίλη, Αθήνα 1983.

[7] Οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης των καλλιεργητών της υπαίθρου, οι οποίοι αποτελούσαν το 80% του πληθυσμού, ο ασφυκτικός έλεγχος που ασκούσε η κεντρική εξουσία εις βάρος τους, αλλά και η καταστολή της θρησκευτικής τους έκφρασης, στο πλαίσιο της εκκοσμίκευσης του κράτους, ενέτειναν την αντιπάθεια προς ένα καθεστώς, το οποίο δεν υπήρξε ποτέ ιδιαίτερα δημοφιλές στις μάζες. Εξίσου επισφαλής ήταν η κοινωνική και οικονομική θέση των βιομηχανικών εργατών, οι οποίοι δεν διέθεταν καμία απολύτως ισχύ, εξαιτίας των χαμηλών ρυθμών εκβιομηχάνισης. Παράλληλα όμως, οι έντονες πληθωριστικές πιέσεις που δεχόταν η οικονομία, έπληξαν και την αστική τάξη, προκαλώντας τριγμούς στα θεμέλια του κεμαλικού καθεστώτος, τη στιγμή που η επιβολή φόρου επί της αγροτικής παραγωγής, σε συνδυασμό με τη ψήφιση του νομοσχεδίου για τη διανομή γης στους ακτήμονες προκαλούσαν τη δυσαρέσκεια των μεγάλων γαιοκτημόνων, Eric Jan Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας,* μετάφραση Βαγγέλης Κεχριώτης, επιστημονική επιμέλεια Σωκράτης Πετμεζάς, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, 275 – 276.

[8] Η διατήρηση της μονοκρατορίας του Inönü, ο οποίος κατά τη διάρκεια του πολέμου είχε περιβληθεί με έκτακτες εξουσίες, προκάλεσε αντιδράσεις και στους κόλπους του Λαϊκού Ριζοσπαστικού Κόμματος. Αποκορύφωμα τους ήταν η υποβολή ενός υπομνήματος στην κοινοβουλευτική ομάδα, το επονομαζόμενο «τακρίριο των τεσσάρων», με το οποίο ζητούνταν η πλήρης εφαρμογή του τουρκικού συντάγματος και η εγκαθίδρυση δημοκρατίας. Σε μία προσπάθεια να καταπολεμήσει την έντονη λαϊκή δυσαρέσκεια και να απαλύνει τις εντάσεις στο εσωτερικό της χώρας, ο Inönü ακολουθώντας το παράδειγμα του Atatürk, επέτρεψε τον σχηματισμό αντιπολίτευσης, εκφράζοντας την πρόθεση του να προκηρύξει ελεύθερες και άμεσες εκλογές. Απόρροια των ανακατατάξεων αυτών ήταν η ίδρυση τον Ιανουάριο του 1946 του Δημοκρατικού Κόμματος πρώην βουλευτές του Λαϊκού Ριζοσπαστικού Κόμματος, που είχαν συνυπογράψει το υπόμνημα των τεσσάρων. Αυτοί ήταν οι Adnan Menderes, ο Celal Bayar, ο ιστορικός Fuad Köprülü και ο Refik Koraltan. Το νέο κόμμα ασπαζόταν τις βασικές αρχές του κεμαλισμού περί εθνικού και κοσμικού χαρακτήρα του κράτους, υποστηρίζοντας όμως την πλήρη φιλελευθεροποίηση της πολιτικής και της οικονομικής ζωής. Το κόμμα του Adnan Menderes ανήλθε στην εξουσία στις 14 Μαΐου 1950, μετά από τις πρώτες ελεύθερες εκλογές που διεξήχθησαν στην σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, Bernard Lewis, *Η Ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας, τόμος Ι, Τα στάδια της ανάδυσης,* μετάφραση Π. Κωνσταντέας, επιμέλεια – μετάφραση – σχολιασμός Στέφανος Παπαγεωργίου, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2001, 589 – 601 και Δημήτρη Κιτσίκη, *Ιστορία του Ελληνοτουρκικού Χώρου από τον Ε. Βενιζέλο στον Γ. Παπαδόπουλο, (1928 – 1973),* Εστία, Αθήνα, 237 – 245.

[9] Οι μεταρρυθμίσεις αυτές δεν ήταν μία γνήσια απόπειρα εκδημοκρατισμού, αλλά συνδέονταν άρρηκτα με την προσπάθεια της Τουρκίας να δημιουργήσει θετικές εντυπώσεις στη διεθνή κοινότητα, Αθανάσιος Παρέσογλου, «Το τουρκικό πολιτικό σύστημα», στο *Η Τουρκία σήμερα, Πολιτεία, κοινωνία, οικονομικά, εξωτερική πολιτική, θρησκεία,* επιμέλεια Θάνος Βερέμης, Παπαζήση, Αθήνα, 1995, 43 – 44 και Νεοκλής Σαρρής, *Εξωτερική Πολιτική & Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία,, Η Άνοδος της Στρατογραφειοκρατίας (1923 – 1950),* Αθήνα, Γόρδιος, Αθήνα, 1992, 347 – 353.

φιλοδοξιών που έτρεφε ο Stalin, ήταν η ραγδαία επιδείνωση των σχέσεων της με τη Μόσχα, με αποτέλεσμα την καταγγελία της Συνθήκης Ουδετερότητας και μη Επίθεσης, που είχε υπογραφεί το Δεκέμβριο του 1925 μεταξύ των δύο χωρών.[10]

Υπό το πρίσμα αυτό, η υπαγωγή του Ιράν στον έλεγχο της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και η κινητοποίηση των σοβιετικών στρατευμάτων στη Βουλγαρία θορύβησαν έντονα την κυβέρνηση Inönü. Και τούτο διότι η Τουρκία δεν διέθετε την απαιτούμενη οικονομική και τεχνολογική υποδομή, προκειμένου να τηρήσει στάση ουδετερότητας σε ένα πολωμένο ψυχροπολεμικό περιβάλλον, στηριζόμενη αποκλειστικά στην ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των δύο αντίπαλων συνασπισμών. Στο πλαίσιο αυτό, η Άγκυρα υποχρεώθηκε να αναζητήσει διπλωματικά ερείσματα στη Δύση, αποσκοπώντας αφενός στην παροχή οικονομικής βοήθειας για την κινητοποίηση του τουρκικού στρατού και αφετέρου στη σύναψη μίας συμμαχίας, η οποία θα εγγυόταν την ασφάλεια της.[11]

Το βάρος της υπεράσπισης της Ελλάδας και της Τουρκίας, οι οποίες άρχισαν να διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο στο στρατηγικό σχεδιασμό του *State Department*,[12] επωμίστηκαν οι Ηνωμένες Πολιτείες. Και τούτο διότι η προάσπιση τους από τη Σοβιετική Ένωση αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για τη διασφάλιση των συμφερόντων της Δύσης τόσο στην Ανατολική Μεσόγειο όσο και στη Μέση Ανατολή.[13]

Μολαταύτα, η ανάληψη του ρόλου αυτού από την Ουάσιγκτον δεν ήταν ανεξάρτητη από τις ευρύτερες διεθνείς εξελίξεις. Η ισχυρή παρουσία της Σοβιετικής Ένωσης στην Ανατολική Ευρώπη, αλλά και το ενδεχόμενο διείσδυσης της στην Εγγύς

---

[10] Αλέξης Αλεξανδρής, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1923 – 1955», στο *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, 1923 – 1987,* Γνώση, Αθήνα, 1991, 110 – 111.

[11] William Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774 – 2000,* Frank Cass, Λονδίνο, 2000, 109 – 113 Βύρων Θεωδορόπουλος, *Οι Τούρκοι και Εμείς*, Φυτράκη, Αθήνα, 1988, 162 – 164, 177 – 179 και Εκάβη Αθανασοπούλου, *Τουρκία, Αναζήτηση ασφάλειας, Αμερικανο-βρετανικά συμφέροντα,* Παπαζήση, Αθήνα, 1999, 80 – 101.

[12] Σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, οι οποίες τηρούσαν μία εφεκτική στάση, αποφεύγοντας να αναλάβουν μία κατηγορηματική δέσμευση για την ασφάλεια των Στενών, η Βρετανία υποστήριζε τις τουρκικές θέσεις, δεδομένου ότι θεωρούσε ως απειλή την παρουσία της Σοβιετικής Ένωσης στη Μέση Ανατολή. Μολαταύτα, αδυνατούσε να ενισχύσει στρατιωτικά τόσο την Άγκυρα όσο και την Αθήνα, η οποία είχε στραφεί προς το Λονδίνο όχι μόνο για την κάλυψη των αμυντικών της αναγκών, αλλά και για την αποπεράτωση του δύσκολου έργου της οικονομικής της ανασυγκρότησης. Εντούτοις, η Βρετανία μετά την οικονομική αιμορραγία που είχε υποστεί κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αδυνατούσε πλέον να ανταποκριθεί στον ηγετικό ρόλο που διαδραμάτιζε στο παρελθόν. Στο πλαίσιο αυτό, η βρετανική κυβέρνηση, σε μία προσπάθεια περικοπής των αμυντικών της δαπανών, υποχρεώθηκε να διακόψει κάθε μορφή οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα, αποσύροντας ταυτόχρονα τα στρατεύματα που παρέμεναν στη χώρα ως εγγυητές της έννομης τάξης, μετά τα γεγονότα του Δεκεμβρίου του 1944 και τη Συμφωνία της Βάρκιζας, Hale, *Turkish Foreign Policy,* ό.π., 112 – 113 και Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945 – 1981,* ό.π., 16 – 19.

[13] Theodore Couloumbis, *The United States, Greece and Turkey, The troubled triangle*, Praeger, Ουάσιγκτον, 7 – 22 και Hale, *Turkish Foreign Policy,* ό.π., 113 – 115.

Ανατολή, με επίκεντρο το Ιράν, ανατρέποντας την υπάρχουσα ισορροπία δυνάμεων, είχαν κινητοποιήσει τους ιθύνοντες της αμερικανικής διπλωματίας. Και τούτο διότι η υπαγωγή της Ελλάδας στη σφαίρα επιρροής της Μόσχας θα είχε ως αποτέλεσμα όχι μόνο την εδραίωση της σοβιετικής παρουσίας από τις ανατολικές παρυφές της Μέσης Ανατολής έως τις αφρικανικές ακτές της Μεσογείου, αλλά και την ενίσχυση των κομμουνιστικών κομμάτων σε διάφορες χώρες του κόσμου, γεγονός που θα παρεμπόδιζε τη συγκρότηση μετριοπαθών κυβερνήσεων κεντρώου προσανατολισμού.[14]

Υπό το πρίσμα αυτό, η παραμονή της Ελλάδας και της Τουρκίας στο δυτικό συνασπισμό ήταν εκ των ων ουκ άνευ αφενός για τη διατήρηση της εύθραυστης ισορροπίας δυνάμεων στον ευαίσθητο γεωπολιτικό κόμβο της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής και αφετέρου για την ασφάλεια των ΗΠΑ. Απόρροια της συλλογιστικής αυτής ήταν η εξαγγελία του δόγματος Truman στις 12 Μαρτίου 1947, για την παροχή οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας προς την Αθήνα και την Άγκυρα, σε μία προσπάθεια ανάσχεσης της σοβιετικής απειλής.[15]

Εντούτοις, το ενδιαφέρον των ΗΠΑ δεν είχε μόνο πολιτικό, αλλά και οικονομικό χαρακτήρα, δεδομένου ότι η Ουάσιγκτον πρότασσε την οικονομική της ισχύ ως απαραίτητο στήριγμα της εξωτερικής της πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό, η διατήρηση της πολιτικής σταθερότητας και η ανάσχεση του κομμουνισμού συνδέονταν άρρηκτα με την εγκαθίδρυση μίας ανοικτής οικονομίας σε διεθνές επίπεδο, αλλά και με την απρόσκοπτη λειτουργία του διαμετακομιστικού εμπορίου.[16]

Απαραίτητη προϋπόθεση για τη διατήρηση αυτής της εύθραυστης ισορροπίας ήταν η προσέγγιση της Ελλάδας με την Τουρκία, δεδομένου ότι οι δύο χώρες αποτελούσαν για τις ΗΠΑ έναν ενιαίο γεωπολιτικό χώρο. Στο πλαίσιο αυτό, επιδιώχθηκε η σύσφιγξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων, η οποία όμως κατά κύριο λόγο υπαγορεύτηκε από τις επιταγές της αμερικανικής διπλωματίας.[17]

---

[14] Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945 – 1981,* ό.π., 18 – 22.

[15] Βασίλης Κόντης, *Η αγγλοαμερικανική πολιτική και το ελληνικό πρόβλημα: 1945 – 1949,* Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 1984, 233 – 238.

[16] Απόρροια της εξασθένισης της Ελλάδας και της Τουρκίας θα ήταν η υπαγωγή των πετρελαιοπηγών της Μέσης Ανατολής υπό σοβιετικό έλεγχο, γεγονός που θα δυσχέρανε την απρόσκοπτη λειτουργία του διαμετακομιστικού εμπορίου. Σε μία εποχή που η κατανάλωση πετρελαίου είχε εξέχουσα σημασία για την ανάπτυξη της Δύσης, η αδυναμία αξιοποίησης των κοιτασμάτων της Μέσης Ανατολής θα είχε σοβαρές επιπτώσεις στην αμερικανική οικονομία. Παράλληλα όμως, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ουάσιγκτον είχε και η διασφάλιση των εμπορικών της σχέσεων με τις χώρες της Μεσογείου, δεδομένου ότι η Μεσόγειος αποτελούσε την κύρια θαλάσσια οδό για τη μεταφορά πρώτων υλών από την Άπω Ανατολή, Κόντης, *Η αγγλοαμερικανική πολιτική και το ελληνικό πρόβλημα,* ό.π., 252 – 258.

[17] Στο πλαίσιο αυτό, το 1947, δύο μόλις μήνες μετά την εξαγγελία του δόγματος Truman, δημιουργήθηκε στην Αθήνα μία επιτροπή για την προώθηση της ελληνοτουρκικής συνεργασίας, η οποία τελούσε υπό την αιγίδα του αντιπροέδρου της ελληνικής κυβέρνησης, Σοφοκλή Βενιζέλου. Απόρροια των διαπραγματεύσεων που διεξήχθησαν ανάμεσα στα επιτελεία των δύο χωρών, ήταν η υπογραφή το

Στο πλαίσιο αυτό, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις γνώρισαν σημαντική άνθηση μετά την άνοδο του Adnan Menderes στην εξουσία το Μάιο του 1950. Ανάμεσα στους επιτελείς των δύο χωρών, εγκαινιάστηκε ένας νέος κύκλος διπλωματικών επαφών, οι οποίες συνοδεύτηκαν από την ανταλλαγή επίσημων επισκέψεων σε επίπεδο πρωθυπουργών και αρχηγών κρατών, με αποτέλεσμα τη σύναψη μίας συμφωνίας στρατιωτικής συνεργασίας στα πλαίσια της δυτικής συμμαχίας, αλλά και την απόφαση τους να επιδιώξουν τη σύσφιγξη των σχέσεων τους με τη Γιουγκοσλαβία.[18] Ωστόσο, πρωταρχικό μέλημα των δύο κυβερνήσεων ήταν η ένταξη τους στη Βορειοατλαντική Συμμαχία, η οποία είχε συγκροτηθεί τον Απρίλιο του 1949, με στόχο την προάσπιση των μελών της από μία πιθανή επίθεση της Σοβιετικής Ένωσης ή των δορυφόρων της.[19]

Μολονότι το αίτημα της Ελλάδας και της Τουρκίας προσέκρουσε στις έντονες αντιρρήσεις των ιδρυτικών κρατών μελών του ΝΑΤΟ, ο φόβος μία νέας σοβιετικής πρόκλησης, ο οποίος είχε επιταθεί μετά την παράταση του πολέμου της Κορέας, συνέβαλε στην άρση αυτών των επιφυλάξεων. Η αναγωγή της Τουρκίας σε περιφερειακό παράγοντα κομβικής σημασίας για τη διασφάλιση των ζωτικών συμφερόντων της Δύσης στην περιοχή, σε συνδυασμό με την αντιμετώπιση της Ελλάδας όχι μόνο ως γέφυρας μεταξύ της Δυτικής Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής, αλλά και ως αναγκαίου συνδετικού κρίκου ανάμεσα στην Τουρκία και τη Γιουγκοσλαβία για την κάλυψη των νώτων της συμμαχίας, είχαν ως αποτέλεσμα την ένταξη των δύο χωρών το Φεβρουάριο του 1952 στο ΝΑΤΟ.[20]

Εντούτοις, οι έντονες πιέσεις που δεχόταν η Άγκυρα από τη Σοβιετική Ένωση, σε συνδυασμό με την προσπάθεια της να ενταχθεί στους κόλπους της Δύσης, υποχρέωσαν την τουρκική κυβέρνηση να αναθεωρήσει την αδιάλλακτη στάση της έναντι της ελληνικής μειονότητας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Και τούτο διότι η άρση των περιορισμών που είχαν επιβληθεί στους Έλληνες τόσο της Κωνσταντινούπολης όσο και της Ίμβρου και της Τενέδου και η επίδειξη ενός πιο

Σεπτέμβριο του 1948 μίας εμπορικής συμφωνίας, η οποία συνοδεύτηκε από την αύξηση των πολιτιστικών ανταλλαγών μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, Αλεξανδρής, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1923 – 1955», ό.π., 119.

[18] Αλεξανδρής, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1923 – 1955», ό.π., 120 – 121.

[19] Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945 – 1981,* ό.π., 30.

[20] Γιάννης Ρουμπάτης, *Δούρειος Ίππος, Η αμερικανική διείσδυση στην Ελλάδα, 1947 – 1967,* μετάφραση Ελένη Ταμβάκη, Οδυσσέας, 1998, 111 – 137 και Ioannis Stefanidis, *The United States, Great Britain and Greece, 1949 – 1952, The problem of greek security and internal stability*, Λονδίνο, Lent, 1989, 80 – 96.

φιλελεύθερου προσώπου αποτελούσαν conditio sine qua non για την εξυπηρέτηση των στρατηγικών στόχων της Άγκυρας.[21]

Παράλληλα όμως, καταλυτική επίδραση ως προς τον επαναπροσδιορισμό της τουρκικής πολιτικής έναντι της ελληνικής μειονότητας άσκησε η απόπειρα της Μόσχας να οικειοποιηθεί τον ηγετικό ρόλο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Στην προσπάθεια του να επεκτείνει την επιρροή του στο χώρο της Εγγύς και της Μέσης Ανατολής, ο Stalin θέλησε να αξιοποιήσει τα ιστορικά ερείσματα που του προσέφερε η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία. Στο πλαίσιο αυτό, προχώρησε όχι μόνο στην ανασύσταση του πατριαρχικού θεσμού, αλλά και στην ενίσχυση του διεθνούς του κύρους, προβάλλοντας τη Ρωσία ως προστάτιδα όλων των Ορθοδόξων. Στο πλαίσιο αυτό, η Μόσχα άρχισε να επιδεικνύει ένα έντονο ενδιαφέρον για τα εκκλησιαστικά ζητήματα της Ορθοδοξίας, αναπτύσσοντας ένα δίκτυο στενών επαφών με τα Πατριαρχεία της Ανατολής.[22]

Εντούτοις, απώτερος στόχος της σοβιετικής διπλωματίας ήταν ο έλεγχος του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Στην προσπάθεια της να αποκτήσει την πρωτοκαθεδρία στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία, η Μόσχα άρχισε να υπονομεύει την οικουμενική υπόσταση του Φαναρίου τόσο στη Μέση Ανατολή όσο και στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, που ανήκαν στη σφαίρα επιρροής της, αποσκοπώντας στην πλήρη απομόνωση του.[23]

Η απόπειρα της Ρωσικής Εκκλησίας να θέσει υπό την κηδεμονία της το Οικουμενικό Πατριαρχείο, θορύβησε έντονα την κυβέρνηση Inönü, η οποία αντιλαμβανόταν ότι ήταν πλέον ορατός ο κίνδυνος σοβιετικής διείσδυσης στο Φανάρι. Σε μία εποχή που οι σχέσεις μεταξύ της Τουρκίας και της Σοβιετικής Ένωσης διέρχονταν μία περίοδο κρίσης, το ενδεχόμενο να αναλάβει η Μόσχα την ηγεσία της

---

[21] Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* Centre for Asia Minor Studies, Athens, 1992, 237.

[22] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 237 – 238.

[23] Ο κύριος άξονας της ρωσικής επιχειρηματολογίας ήταν ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο είχε απωλέσει την πρότερη του αίγλη, αδυνατώντας πλέον να ανταποκριθεί στον ιστορικό του ρόλο. Επομένως, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ενίσχυση του οικουμενικού του χαρακτήρα θεωρούνταν η εκλογή του Οικουμενικού Πατριάρχη από μία Πανορθόδοξη Ιερά Σύνοδο, στην οποία δεν θα συμμετείχαν μόνο Έλληνες αρχιερείς, αλλά και εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι άλλων εθνικοτήτων. Η Μόσχα μάλιστα προχώρησε ένα βήμα περισσότερο, υποστηρίζοντας ότι αυτή η «οικουμενική» Ιερά Σύνοδος θα έπρεπε να εδρεύει σε ένα ειδικά επιλεγμένο μέρος της Κωνσταντινούπολης, απολαμβάνοντας προνόμια παρόμοια με αυτά του Βατικανού. Αποκορύφωμα των ρωσικών μεθοδεύσεων ήταν η σύγκληση τον Ιούλιο του 1948 μίας διορθόδοξης διάσκεψης στη Μόσχα. Αυτή η πρωτοβουλία της Ρωσικής Εκκλησίας αποτελούσε μία σαφή προσπάθεια να θέσει υπό την κηδεμονία της το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, δεδομένου ότι μόνο ο Οικουμενικός Πατριάρχης είχε το δικαίωμα να προχωρήσει σε μία ανάλογη ενέργεια, αφού προηγουμένως είχε εξασφαλίσει τη συγκατάθεση των υπόλοιπων Ορθόδοξων Εκκλησιών. Το Φανάρι αρνήθηκε να συμμετάσχει στη διάσκεψη αυτή, θεωρώντας ακατάλληλη τη χρονική στιγμή της σύγκλησης της, Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 238.

Ορθόδοξης Εκκλησίας, επεμβαίνοντας απροκάλυπτα στην Κωνσταντινούπολη, υποχρέωσε την Άγκυρα να αναθεωρήσει την αδιάλλακτη στάση της απέναντι στο Φανάρι.[24]

Έχοντας συνειδητοποιήσει τη σημασία που είχε για τη διασφάλιση της ακεραιότητας της η προστασία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, η Τουρκία αποφάσισε να προβεί σε μία κίνηση καλής θέλησης απέναντι στο Φανάρι. Ως εκ τούτου, δεν παρενέβη στη νέα πατριαρχική εκλογή, η οποία διεξήχθη το Φεβρουάριο του 1946, επιτρέποντας στην Ιερά Σύνοδο να ψηφίσει κατά βούληση. Στον πατριαρχικό θρόνο ανήλθε ο μητροπολίτης Χαλκηδόνος, Μάξιμος, η υποψηφιότητα του οποίου είχε κριθεί ακατάλληλη στις εκλογές του 1936 από τις τουρκικές αρχές.[25]

Παράλληλα, η κυβέρνηση Inönü, αποσκοπώντας αφενός στη σύσφιγξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων και αφετέρου στον προσεταιρισμό της μειονοτικής ψήφου στις πρώτες πολυκομματικές εκλογές, που διεξήχθηκαν το 1946 στην Τουρκία, ανταποκρίθηκε θετικά στα πάγια αιτήματα της ελληνικής μειονότητας. Στο πλαίσιο αυτό, οι τουρκικές αρχές εξέδωσαν τίτλους κυριότητας στο όνομα του Οικουμενικού Πατριαρχείου για την Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, καταργώντας συνάμα το φόρο ελέγχου (mukataa), που αντιστοιχούσε στο 5% του κεφαλαίου κάθε ιδρύματος. Επιπλέον, παρέδωσαν τη διεύθυνση του νοσοκομείου Βαλουκλή και την εκκλησία του Σωτήρα Χριστού στην ελληνική μειονότητα. Η ομογένεια, θέλοντας να εκφράσει την ικανοποίηση της για τις πρωτοβουλίες της τουρκικής κυβέρνησης, υποστήριξε σύσσωμη το Λαϊκό Ριζοσπαστικό Κόμμα του Ismet Inönü, μολονότι οι υπόλοιπες μειονοτικές ομάδες στην Τουρκία συντάχθηκαν με το νεοπαγές Δημοκρατικό Κόμμα.[26]

Όμως, βασική επιδίωξη τόσο της Αθήνας όσο και της Άγκυρας ήταν η εκ βάθρων ανασυγκρότηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, δεδομένου ότι ο Πατριάρχης Μάξιμος, αδυνατούσε, εξαιτίας των σοβαρών προβλημάτων υγείας που αντιμετώπιζε, να ανταποκριθεί στα αυξημένα καθήκοντα του. Μετά από τις σύντονες πιέσεις που του ασκήθηκαν, ο Οικουμενικός Πατριάρχης υποχρεώθηκε τον Οκτώβριο του 1948, παρά την κατηγορηματική του άρνηση, να υποβάλει την παραίτηση του.[27]

Απώτερος στόχος όχι μόνο της ελληνικής, αλλά και της τουρκικής κυβέρνησης ήταν η ανάρρηση στον πατριαρχικό θρόνο μίας προσωπικότητας παγκόσμιας εμβέλειας από τον ευρύτερο χώρο της Ορθοδοξίας. Στο πλαίσιο αυτό, η Άγκυρα τάχθηκε υπέρ της

---

[24] Αλεξανδρής, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1923 – 1955», ό.π., 128.
[25] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 241.
[26] Αλεξανδρής, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1923 – 1955», ό.π., 129 – 130.
[27] Αλεξανδρής, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1923 – 1955», ό.π., 130 – 131.

υποψηφιότητας του Αρχιεπισκόπου Βορείου και Νοτίου Αμερικής, Αθηναγόρα, τον οποίο αποκαλούσε «πιστό φίλο της Τουρκίας».[28] Η εκλογή του έχαιρε της υποστήριξης τόσο της Βρετανίας όσο και των Ηνωμένων Πολιτειών. Και τούτο διότι ο Αθηναγόρας, ο οποίος είχε αναδειχθεί σε σθεναρό πολέμιο της σοβιετικής διείσδυσης στο Φανάρι, αποτελούσε έναν ιεράρχη, που διέθετε όχι μόνο θρησκευτικές, αλλά και πολιτικές ηγετικές ικανότητες.[29]

Η Αθήνα τήρησε αρχικά μία εφεκτική στάση έναντι της υποψηφιότητας του Αθηναγόρα, ένεκα που θεωρούσε δυσαναπλήρωτη τη θέση του στις Ηνωμένες Πολιτείες. Παράλληλα όμως, σοβαρά προσκόμματα πρόβαλε η ίδια η Ιερά Σύνοδος, η οποία υποστήριζε ότι ο Αρχιεπίσκοπος Αμερικής δεν κατείχε, εξαιτίας της μακρόχρονης απουσίας του στο εξωτερικό, τα ζητήματα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εκφράζοντας συνάμα επιφυλάξεις ως προς το θρησκευτικό φιλελευθερισμό που είχε επιδείξει ως Αρχιεπίσκοπος Κερκύρας.[30]

Στην προσπάθεια της να παρακάμψει τη σθεναρή αντίσταση της Ιεράς Συνόδου, η τουρκική κυβέρνηση παρενέβη απροκάλυπτα στην εκλογική διαδικασία, αποκλείοντας την υποψηφιότητα του μητροπολίτη Δέρκων, Ιωακείμ, ο οποίος αποτελούσε τον κύριο αντίπαλο του Αθηναγόρα. Μολονότι ο Αρχιεπίσκοπος Βορείου και Νοτίου Αμερικής δεν διέθετε την τουρκική υπηκοότητα, η Άγκυρα ενέκρινε την υποψηφιότητα του, παρεκκλίνοντας για πρώτη φορά από το διάταγμα του 1923.[31]

Ο Αθηναγόρας, ο οποίος ανήλθε το Νοέμβριο του 1948 στον πατριαρχικό θώκο, έφθασε στην Κωνσταντινούπολη στις 26 Ιανουαρίου 1949, με το προσωπικό αεροπλάνο του προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών, υπό τη συνοδεία του ιδιαίτερου υπασπιστή του, Charles Mara. Η υποδοχή που του επιφυλάχθηκε τόσο από τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης όσο και από τις τουρκικές αρχές, ήταν ιδιαιτέρα θερμή.[32]

---

[28] Η ελληνική κυβέρνηση τάχθηκε υπέρ της υποψηφιότητας του πρώην Αρχιεπισκόπου Αθηνών, Χρύσανθου Φιλιππίδη, ο οποίος ήταν γνωστός για τα αντισοβιετικά του αισθήματα. Εντούτοις, η δράση του την περίοδο 1918 – 1922, για την ίδρυση αυτόνομης δημοκρατίας στον Πόντο, καθιστούσε τον άλλοτε Μητροπολίτη Τραπεζούντας persona non grata στην Τουρκία. Η τουρκική κυβέρνηση δεν αντιμετώπιζε ευνοϊκά ούτε το ενδεχόμενο ανάδειξης στη θέση του Οικουμενικού Πατριάρχη του Αρχιεπισκόπου Αθηνών, Δαμασκηνού, δεδομένου ότι τον θεωρούσε αμιγώς πολιτικό πρόσωπο, λόγω της θητείας του ως Αντιβασιλέα, Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 244 – 245.

[29] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 245.

[30] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 245 – 246.

[31] Αλεξανδρής, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1923 – 1955», ό.π., 131 – 132.

[32] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 246.

Παράλληλα όμως, και ο νεοεκλεγείς Οικουμενικός Πατριάρχης προέβη σε μία σειρά συμβολικών κινήσεων, ο αντίκτυπος των οποίων ήταν τεράστιος στην τουρκική κοινή γνώμη. Στον πρώτο χαιρετισμό που απηύθυνε, κατά τη διάρκεια της τελετής υποδοχής του στο αεροδρόμιο, δεν παρέλειψε να μιλήσει και στην τουρκική γλώσσα, γεγονός που προκάλεσε ευχάριστη έκπληξη τόσο στους Τούρκους επισήμους όσο και στους συντάκτες των ημερησίων εφημερίδων. Εν συνεχεία, κατευθύνθηκε στην πλατεία *Taksim*, καταθέτοντας στεφάνι, το οποίο είχε μάλιστα διακοσμηθεί με άνθη από τους κήπους του Λευκού Οίκου, στο μνημείο του Kemal Atatürk. Σε μία προσπάθεια να αποδείξει ότι δεν συμμεριζόταν την καχυποψία του Φαναρίου απέναντι στον κοσμικό χαρακτήρα του τουρκικού κράτους, ο Αθηναγόρας, κατά τη διάρκεια της τελετής ενθρόνισης του, εξέφρασε την αφοσίωση του προς τον πρόεδρο της Τουρκικής Δημοκρατίας, αλλά και τον τουρκικό λαό, σπεύδοντας να αποκτήσει την τουρκική υπηκοότητα.[33]

Ένθερμος θιασώτης της προσέγγισης των δύο χωρών, ο νέος Πατριάρχης δεν περιορίστηκε στα αυστηρά θρησκευτικά του καθήκοντα, αλλά επέδειξε μία έντονη δραστηριότητα, αποσκοπώντας στην ανάδειξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου και του ελληνισμού της Τουρκίας σε βασικού πυλώνες του οικοδομήματος της ελληνοτουρκικής φιλίας. Ο Αθηναγόρας, ο οποίος θαύμαζε τον αμερικανικό τρόπο ζωής, αποτέλεσε έναν αντισοβιετικό πόλο έλξης για την ελληνική ομογένεια, απειλώντας με αφορισμό όσους Έλληνες ασπάζονταν την κομμουνιστική ιδεολογία. Παράλληλα, παρότρυνε τα μέλη της μειονότητας να ενσωματωθούν πλήρως στην τουρκική κοινωνία, διατηρώντας όμως την ιδιαίτερη ταυτότητα τους. Στο πλαίσιο αυτό, αποφάσισε την έπαρση της τουρκικής σημαίας κάθε Κυριακή στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, στα γραφεία μάλιστα του οποίου τοποθετήθηκαν οι φωτογραφίες του Atatürk και του Inönü.[34]

Παράλληλα, ο Πατριάρχης επισκέφθηκε την Άγκυρα κομίζοντας στον πρόεδρο της Τουρκίας μήνυμα του Αμερικανού προέδρου. Η πατριαρχική αντιπροσωπεία απέσπασε, κατά τη διάρκεια των επαφών που είχε με Τούρκους αξιωματούχους, τη δέσμευση των τουρκικών αρχών για την ικανοποίηση των φλεγόντων ζητημάτων που απασχολούσαν τόσο το Οικουμενικό Πατριαρχείο όσο και τον ελληνισμό της Τουρκίας. Πράγματι, η Άγκυρα εγκαινίασε μία πολιτική ανεκτικότητας προς το Φανάρι,

---

[33] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 246 – 247.

[34] Αλεξανδρής, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1923 – 1955», ό.π., 135 – 136.

επιτρέποντας του να αναμιγνύεται στα ζητήματα της ομογένειας, γεγονός που επέδρασε θετικά στη βελτίωση της θέσης του ελληνισμού της Τουρκίας.[35]

Ωστόσο, αυτό το θερμό κλίμα επρόκειτο σύντομα να διαλυθεί, εξαιτίας της διαμάχης που ξέσπασε μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, μετά την απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης να προσφύγει το καλοκαίρι του 1954 στο forum των Ηνωμένων Εθνών, ζητώντας την εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης στην Κύπρο. Στο εξής, το Κυπριακό επρόκειτο να δράσει ως καταλύτης στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, επηρεάζοντας καθοριστικά το καθεστώς της ελληνικής μειονότητας στην Τουρκία.

[35] Αλεξανδρής, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1923 – 1955», ό.π., 133 – 134.

Κεφάλαιο Ι

Τα Σεπτεμβριανά.

1.1. Η επίθεση εναντίον της ελληνικής μειονότητας της Κωνσταντινούπολης στις 6 – 7 Σεπτεμβρίου 1955.

Το μεσημέρι της 6ης Σεπτεμβρίου 1955 ο ραδιοφωνικός σταθμός της Άγκυρας μετέδωσε ότι μετά τα μεσάνυχτα εξερράγη βόμβα στον περίβολο του τουρκικού προξενείου στη Θεσσαλονίκη, προξενώντας μικρές υλικές ζημιές.[36] Η είδηση αυτή δεν προκάλεσε αρχικά καμία αντίδραση εκ μέρους της τουρκικής κοινής γνώμης. Όμως, λίγες ώρες αργότερα κυκλοφόρησε η έκτακτη έκδοση της εφημερίδας *Istanbul Ekspres*, στην πρώτη σελίδα της οποίας αναγραφόταν με πηχυαίους τίτλους, ότι το σπίτι που γεννήθηκε ο Kemal Atatürk, καταστράφηκε από έκρηξη βόμβας. Το δημοσίευμα συνοδευόταν από μία σειρά παραποιημένων φωτογραφιών, οι οποίες παρουσίαζαν μία εικόνα εκτεταμένης καταστροφής.[37]

Μετά την κυκλοφορία του έκτακτου παραρτήματος της *Istanbul Ekspres*, ομάδες νεαρών, έχοντας ως βάση εξορμήσεως τα γραφεία της οργάνωσης *«Η Κύπρος είναι τουρκική» (Kibris Türktür Cemiyeti),* άρχισαν να διέρχονται τους κεντρικούς δρόμους της Κωνσταντινούπολης, διανέμοντας αφίσες που απεικόνιζαν την Κύπρο εντός της τουρκικής σημαίας και κραυγάζοντας υβριστικά συνθήματα εναντίον των Ελλήνων. Μέσα σε αυτή την ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα πραγματοποιήθηκε το απόγευμα της ίδιας ημέρας συγκέντρωση διαμαρτυρίας στην πλατεία *Taksim,*[38] με

---

[36] Το ακριβές κείμενο της είδησης που μετέδωσε το κρατικό ραδιόφωνο, ήταν το ακόλουθο: *«Περί ώραν 00.04 μετά μεσονύκτιον, εξερράγη βόμβα εν τω κήπω μεταξύ της εν Θεσσαλονίκη οικίας ένθα εγεννήθη ο προσφιλής μας Atatürk και του κτιρίου του τουρκικού προξενείου. Συνεπεία της εκρήξεως εβλάβησαν τα παράθυρα της οικίας ένθα εγεννήθη ο προσφιλής Atatürk και οι υαλοπίνακες του προξενείου. Κατά την έκρηξιν, δεν εσημειώθησαν ανθρώπινα θύματα»,* (sic), Χριστόφορος Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά, (Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη 1955), Συμβολή στην πρόσφατη ιστορία των ελληνικών κοινοτήτων,* επιμέλεια Γιάννης Δ. Στεφανίδης, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα, 2000, 81.

[37] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 76, 80 – 81.

[38] Ο πρόεδρος της *ΚΤC,* Hikmet Bill*,* ζήτησε στις 4 Σεπτεμβρίου 1955 άδεια από το νομάρχη Κωνσταντινούπολης, Kerim Gökay, προκειμένου να οργανώσει συλλαλητήριο με θέμα το Κυπριακό. Ωστόσο, ο νομάρχης αρνήθηκε να χορηγήσει την απαιτούμενη άδεια, ένεκα που ελλόχευε ο κίνδυνος να προκληθούν σοβαρά επεισόδια, λόγω του τεταμένου κλίματος των ημερών. Παρ' όλα αυτά, το συλλαλητήριο διεξήχθη, ύστερα από έγκριση του ίδιου του Τούρκου πρωθυπουργού, ο οποίος μάλιστα προέδρευσε στις 5 Σεπτεμβρίου σε σύσκεψη των αρχών της Κωνσταντινούπολης, προκειμένου να ληφθούν τα ενδεικνυόμενα μέτρα, εν όψει της επικείμενης διαδήλωσης, Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 195 – 196.

αφορμή τη διεξαγωγή της Τριμερούς Διάσκεψης στο Λονδίνο.[39] Αντίστοιχες εκδηλώσεις είχαν προγραμματιστεί σε όλες τις μεγάλες πόλεις της Τουρκίας, ύστερα από πρόσκληση των φοιτητικών οργανώσεων και της *Kibris Türktür Cemiyeti*, προκειμένου να προβληθούν οι τουρκικές αξιώσεις στο Κυπριακό.[40]

Η θορυβώδης πώληση της εφημερίδας *Istanbul Ekspres,*[41] σε συνδυασμό με την προπαγανδιστική δράση των μελών της *ΚΤC* προκάλεσαν παροξυσμό στο συγκεντρωμένο πλήθος, μετατρέποντας το συλλαλητήριο της πλατείας *Taksim* σε μία απροκάλυπτη επίθεση εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης. Εντούτοις, τα ανθελληνικά επεισόδια δεν συνιστούσαν μία αυθόρμητη εκδήλωση του τουρκικού εθνικισμού, εξαιτίας της ανακίνησης του Κυπριακού, αλλά μία άριστα προσχεδιασμένη επιχείρηση, απώτερος στόχος της οποίας ήταν η καταστροφή της ελληνικής κοινότητας. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της αστυνομίας της Κωνσταντινούπολης, στις ταραχές συμμετείχαν 100.000 οργανωμένοι διαδηλωτές, οι οποίοι διαιρέθηκαν σε μικρότερες ομάδες, που απαρτίζονταν από δέκα έως σαράντα περίπου άτομα.[42]

Η κάθε ομάδα διέθετε το δικό της αρχηγό, πρωταρχικό μέλημα του οποίου ήταν ο εντοπισμός των επικείμενων στόχων. Μερικές εβδομάδες πριν από το πογκρόμ[43] ζητήθηκε από τους επικεφαλής των δήμων της Κωνσταντινούπολης να καταγράψουν τις διευθύνσεις των κατοικιών και των χώρων εργασίας των μη μουσουλμάνων

---

[39] Η Τριμερής Διάσκεψη συγκλήθηκε στις 29 Αυγούστου 1955 στο Λονδίνο, ύστερα από πρόσκληση που απηύθυνε στις 30 Ιουνίου η βρετανική κυβέρνηση προς την Αθήνα και την Άγκυρα, προκειμένου να συζητήσουν πολιτικά και αμυντικά ζητήματα που επηρέαζαν την Ανατολική Μεσόγειο, συμπεριλαμβανομένης και της Κύπρου. Η Διάσκεψη, οι εργασίες της οποίας τερματίστηκαν στις 7 Σεπτεμβρίου, εξαιτίας της έκρηξης των ανθελληνικών επεισοδίων στην Κωνσταντινούπολη, κατέληξε σε ναυάγιο, Νίκου Κρανιδιώτη, *Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950 - 1960,* Εστία, Αθήνα, 1981, 93.

[40] Βύρων Θεοδωρόπουλος, «Έκθεση Β. Γεν. Προξενείου Κων/πόλεως επί των ανθελληνικών γεγονότων της 6ης Σεπτεμβρίου 1955», στο *Πενήντα Χρόνια από τα Σεπτεμβριανά, Κωνσταντινούπολη, Πρίν – Τότε – Μετά,* επιμέλεια και επιλογή κειμένων Ειρήνη Σαριόγλου – Καίτη Σαριόγλου, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα, 2005, 118.

[41] Ενδεικτική του ανθελληνικού κλίματος που επιχείρησε να καλλιεργήσει η εφημερίδα, ήταν η δήλωση του γραμματέα της *Kibris Türktür Cemiyeti*, η οποία φιλοξενούνταν στη δεύτερη σελίδα της. Με αφορμή τη βόμβα που εξερράγη στο τουρκικό προξενείο, ο Kiamil Onal διακήρυττε ότι *«Δεν βλέπομεν πλέον εμπόδιον εις το να δηλώσωμεν δημοσία ότι θα κάμωμεν να πληρώσουν ακριβά την πράξιν των, οι τομλήσαντες να απλώσουν χείρα εις τα όσια και τα ιερά μας»,* (sic), Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 81 – 82.

[42] Σπύρος Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής, Το τουρκικό πογκρόμ της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου 1955 και ο αφανισμός της ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης,* μετάφραση Λευτέρης Γιαννακουδάκης, επιμέλεια Παναγιώτης Σουλτάνης, Εστία, Αθήνα, 2007, 115 – 117 και Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 76 – 78.

[43] Ο όρος «πογκρόμ» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά, προκειμένου να αποδοθεί η εξόντωση των Εβραίων από το καθεστώς της τσαρικής Ρωσίας, την περίοδο 1861 – 1914, με την ανοχή και τη σύμπραξη της αστυνομίας. Έκτοτε, με τον όρο αυτό υποδηλώνεται η άσκηση βίας εναντίον μίας εθνικής μειονότητας ή κοινωνικής ομάδας, που διαβιώνει εντός της επικράτειας ενός κράτους, ο σχεδιασμός και η οργάνωση της οποίας τελούν υπό την αιγίδα της επίσημης κυβέρνησης, Βασίλης Κυρατζόπουλος, *Η άγραφη γενοκτονία, Κωνσταντινούπολη, Σεπτέμβριος 1955, Πράξη ντροπής που αποκρύπτεται από την «άλλη τάξη πραγμάτων»,* Τσουκάτου, Αθήνα, 2006, 70 – 72.
Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 247 – 248.

κατοίκων της πόλης, εγχείρημα που είχε αναληφθεί και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτοί οι κατάλογοι διευκόλυναν το καταστροφικό έργο των ταραχοποιών, επιτρέποντας τους να επεκτείνουν τη δράση τους ακόμα και στις πιο απομακρυσμένες συνοικίες της Κωνσταντινούπολης.[44]

Σε μία προσπάθεια να διευκολυνθεί το έργο της αναγνώρισης των στόχων, οι μουσουλμάνοι ανήρτησαν, ύστερα από υπόδειξη της αστυνομίας, τουρκικές σημαίες, αφήνοντας παράλληλα όλα τα φώτα αναμμένα στα σπίτια και τα καταστήματα τους. Αντίθετα, οι Έλληνες θεώρησαν σκόπιμο να βυθίσουν στο σκοτάδι τις περιουσίες τους, με την ελπίδα ότι θα διέρχονταν απαρατήρητοι. Εντούτοις, οι προσδοκίες τους σύντομα διαψεύστηκαν. Και τούτο διότι τόσο τα σπίτια όσο και τα καταστήματα τους έφεραν διακριτικά γνωρίσματα, που αποκάλυπταν την εθνοθρησκευτική ταυτότητα των ιδιοκτητών τους.[45]

Οι ομάδες κρούσης ήταν εξοπλισμένες με ποικίλα όργανα καταστροφής, τα οποία είτε ήταν αυτοσχέδια είτε είχαν προπαρασκευαστεί εκ των προτέρων.[46] Πριν από την έναρξη των επεισοδίων, τα αντικείμενα αυτά τοποθετήθηκαν σε κεντρικά σημεία της πόλης. Παράλληλα, ένα οργανωμένο δίκτυο ιδιωτικών οχημάτων, δημόσιων λεωφορείων ακόμη και πλοίων τέθηκε στη διάθεση των διαδηλωτών, ώστε να εξασφαλιστεί η έγκαιρη μεταφορά τους σε όλες τις συνοικίες της Κωνσταντινούπολης.[47]

Κάθε ομάδα κρούσης περιλάμβανε μία εμπροσθοφυλακή, αποστολή της οποίας ήταν να παραβιάσει τα προστατευτικά σιδηρόφυλλα, θρυμματίζοντας τις προθήκες των καταστημάτων. Εν συνεχεία, ακολουθούσε ένα δεύτερο κύμα επιδρομέων, το οποίο επιδιδόταν στη λεηλασία και την καταστροφή των εμπορευμάτων, βάσει ενός συντονισμένου προγράμματος. Στο πλαίσιο αυτό, τα προϊόντα μεταφέρονταν στο δρόμο, όπου κομματιάζονταν, εν μέσω των αλαλαγμών του πλήθους. Ανάλογη εικόνα

---

[44] Dilek Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες, Τα επεισόδια εναντίον των μη μουσουλμάνων της Τουρκίας (6/7 Σεπτεμβρίου 1955),* μετάφραση Σοφία Αυγερινού, Εστία, Αθήνα, 2006, 34 – 35.

[45] Τα σπίτια και τα καταστήματα των μη μουσουλμάνων έφεραν ένα σταυρό ή μία συντόμευση, όπως «μη μουσουλμάνος Έλληνας» ή «μη τούρκικος». Δύο εβδομάδες πριν από τα επεισόδια, τα σπίτια των Ελλήνων και των Αρμενίων σημαδεύτηκαν με φθορίζον χρώμα, ενέργεια που επαναλαμβανόταν ακόμα και όταν οι ένοικοι το έσβηναν από τους τοίχους, Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες,* ό.π., 35 – 36.

[46] Αξίνες, φτυάρια, σιδηρολοστοί, πριόνια, συσκευές οξυγονοκόλλησης, μεταλλικοί σωλήνες γεμάτοι τσιμέντο, ήταν μερικά μόνο από τα εργαλεία, που χρησιμοποιήθηκαν για την καταστροφή της περιουσίας της ελληνικής κοινότητας. Στο Γενικό Προξενείο της Ελλάδας φυλασσόταν μία επιτραπέζια ηλεκτρική λάμπα γεμάτη τσιμέντο, η οποία χρησιμοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του πογκρόμ, Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 90.

[47] Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες,* ό.π., 37.

παρουσίαζαν και οι μηχανικές εγκαταστάσεις των επιχειρήσεων, οι οποίες μετατράπηκαν σε μία άμορφη μάζα. Απόρροια της καταστροφικής μανίας του όχλου ήταν να καταστούν οι δρόμοι της Κωνσταντινούπολης, μέσα σε λίγες ώρες από την έναρξη των ανθελληνικών ταραχών, αδιάβατοι από τα λογής λογής κατεστραμμένα αντικείμενα, τα οποία κείτονταν αναμεμιγμένα μεταξύ τους.[48]

Στο στόχαστρο των ταραχοποιών βρέθηκαν και οι κατοικίες των μη μουσουλμάνων. Οι επιδρομείς εισέβαλλαν στο εσωτερικό των σπιτιών, παραβιάζοντας την κεντρική εξώπορτα ή σκαρφαλώνοντας από τα παράθυρα με ανεμόσκαλες. Όσοι ένοικοι δεν είχαν κατορθώσει εγκαίρως να διαφύγουν, περιορίζονταν σε μία γωνία του σπιτιού, από την οποία παρακολουθούσαν έντρομοι,[49] χωρίς να έχουν τη δυνατότητα να αντιδράσουν, την καταστροφή του νοικοκυριού τους, τα απομεινάρια του οποίου εκσφενδονίζονταν στο δρόμο.[50]

Εντούτοις, το αποκορύφωμα του φανατισμού του τουρκικού όχλου αποτέλεσε η καταστροφή και η βεβήλωση των ορθόδοξων εκκλησιών και των κοιμητηρίων, που διατηρούσαν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης. Ιερά σκεύη, άμφια, εικόνες και έργα βυζαντινής τέχνης ανεκτίμητης ιστορικής αξίας παραδόθηκαν στη μανία των διαδηλωτών, οι οποίοι δεν περιορίστηκαν μόνο στη δήωση των ιερών ναών, αλλά προχώρησαν ακόμα και στην πυρπόληση τους. Οι επιδρομείς δεν επέδειξαν τον απαιτούμενο σεβασμό ούτε απέναντι στους νεκρούς της ελληνικής μειονότητας, καταστρέφοντας τα νεκροταφεία του Σισλί και του Βαλουκλή, στο οποίο βρίσκονταν οι τάφοι των Οικουμενικών Πατριαρχών. Ο όχλος όχι μόνο θρυμμάτισε τις επιτύμβιες πλάκες και τους σταυρούς, αλλά παράλληλα ανέσκαψε τους τάφους, διασκορπίζοντας στο δρόμο τα οστά.[51]

Ιδιαίτερα βίαιη υπήρξε η επιδρομή εναντίον της ιστορικής μονής της Ζωοδόχου Πηγής στο Βαλουκλή, η οποία παραδόθηκε στις φλόγες. Οι επιδρομείς κακοποίησαν ανηλεώς τον ηγούμενο της μονής, Επίσκοπο Παμφίλου, Γεράσιμο, ενώ δολοφόνησαν

---

[48] Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες,* ό.π., 37 – 38.

[49] Σε μία προσπάθεια να εξευμενίσουν την οργή τους, οι ένοικοι προσέφεραν χρήματα στους ταραχοποιούς. Άλλοι τα δέχονταν, άλλοι όμως τα απέρριπταν, θεωρώντας ότι θίγεται η εθνική τους αξιοπρέπεια. Λιγότερα κρούσματα σημειώθηκαν στα διαμερίσματα στο κέντρο της Κωνσταντινούπολης. Και τούτο διότι στις πολυκατοικίες, στις οποίες διέμεναν ένοικοι διαφορετικής εθνικής προέλευση,ς μπορούσαν να πραγματοποιηθούν σημαντικά λάθη. Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά*, ό.π., 118 – 119.

[50] Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες,* ό.π., 38 – 39.

[51] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 101 – 105.

τον ενενηντάχρονο Αρχιμανδρίτη, Χρύσανθο Μαντά, τα ίχνη του οποίου εξαφανίστηκαν από τη νύχτα της επίθεσης.[52]

Σε όλη τη διάρκεια των βιαιοπραγιών εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, οι δυνάμεις της τάξης όχι μόνο δεν επενέβησαν, αλλά αντίθετα επέδειξαν προκλητική ανοχή και απάθεια. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις στάθηκαν αρωγοί στο καταστροφικό έργο των ταραχοποιών, λαμβάνοντας ενεργό συμμετοχή στα επεισόδια. Η παθητική στάση των αστυνομικών αρχών της Κωνσταντινούπολης δεν ήταν απόρροια της αδυναμίας τους να θέσουν υπό έλεγχο τη δράση των διαδηλωτών, αλλά ρητής κυβερνητικής εντολής, δεδομένου ότι βρίσκονταν από τον Αύγουστο του 1955 σε διαρκή ετοιμότητα. Στο πλαίσιο αυτό, είχαν ληφθεί προληπτικά μέτρα για εγκαταστάσεις διεθνούς ενδιαφέροντος, ενώ αποτελεσματική προστασία παρείχαν τόσο στο Οικουμενικό Πατριαρχείο όσο και στο Ελληνικό Γενικό Προξενείο, τα οποία βρίσκονταν υπό στενή επιτήρηση, δύο εβδομάδες πριν από την έναρξη των ανθελληνικών ταραχών.[53]

Η δράση μεμονωμένων αστυνομικών, οι οποίοι κατόρθωσαν να καταστείλουν τις βίαιες ενέργειες των ταραξιών, αποδεικνύει ότι η έγκαιρη παρέμβαση της αστυνομίας θα μπορούσε να αποτρέψει την επέκταση των ταραχών. Εντούτοις, οι δυνάμεις της τάξης δεν είχαν την εξουσιοδότηση να επέμβουν, δεδομένου ότι είχαν λάβει ρητή εντολή να παραμείνουν εντός των αστυνομικών τμημάτων. Παρόμοια συμπεριφορά επέδειξαν και οι δυνάμεις της πυροσβεστικής, οι οποίες κατέφθαναν πολύ αργά στην εστία της πυρκαγιάς, υποστηρίζοντας ότι δεν διαθέτουν τον απαραίτητο εξοπλισμό για την κατάσβεση της.[54]

Καθοριστικό ρόλο στην καταστροφή των σπιτιών των μη Μουσουλμάνων διαδραμάτισαν οι Τούρκοι γείτονες τους, οι οποίοι υποδείκνυαν στους διαδηλωτές τις κατοικίες τους. Παρ' όλα αυτά, αρκετοί Τούρκοι της Κωνσταντινούπολης προστάτεψαν τους αλλόθρησκους συμπολίτες τους, κρύβοντας τους στα σπίτια τους ή προβάλλοντας σθεναρή αντίσταση στους ταραχοποιούς.[55]

Τα επεισόδια εις βάρος της ελληνικής μειονότητας δεν περιορίστηκαν μόνο στην Κωνσταντινούπολη, αλλά επεκτάθηκαν και στην πόλη της Σμύρνης. Το πλήθος όχι μόνο έκαψε, εν μέσω ανεθελληνικών συνθημάτων, την ελληνική σημαία, που

---

[52] Δημήτρη Καλούμενου, *Η σταύρωση του Χριστιανισμού, Η ιστορική αλήθεια των γεγονότων της 6 – 7 Σεπτεμβρίου 1955 στην Κωνσταντινούπολη,* Αθήνα, 2001, 49 – 50.
[53] Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες,* ό.π., 40 – 45.
[54] Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες,* ό.π., 40 – 45.
[55] Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες,* ό.π., 45 – 48.

κυμάτιζε στην πλατεία *Konak,* με αφορμή τη διεξαγωγή της διεθνούς έκθεσης, αλλά επιτέθηκε και στο ελληνικό περίπτερο, πυρπολώντας το κτίριο. Η άρνηση των υπαλλήλων του ελληνικού προξενείου να αναρτήσουν την τουρκική σημαία, εξόργισε τους διαδηλωτές, οι οποίοι το περιέχυσαν με βενζίνη. Στόχο επίθεσης αποτέλεσαν και οι κατοικίες έξι Ελλήνων αξιωματικών, που υπηρετούσαν στο κλιμάκιο του ΝΑΤΟ.[56]

Στις 02.00 περίπου μετά τα μεσάνυχτα, ο Τούρκος πρωθυπουργός, Adnan Menderes (1950 – 1964), επέστρεψε εσπευσμένα στην Κωνσταντινούπολη,[57] κηρύσσοντας την επιβολή στρατιωτικού νόμου. Εντούτοις, το μέτρο αυτό ελήφθη πολύ αργά, δεδομένου ότι είχε ήδη συντελεστεί η καταστροφή της ελληνικής κοινότητας.[58]

1.2. Το εύρος της καταστροφής της ελληνικής κοινότητας.

Η συνολική αξία των απωλειών που υπέστη η ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης, κατά τη διάρκεια του πογκρόμ, δεν έχει εξακριβωθεί έως σήμερα. Και τούτο διότι αφενός πολιτικές σκοπιμότητες υπεισήλθαν στη διαδικασία της εκτίμησης των ζημιών,[59] αλλοιώνοντας τα πραγματικά δεδομένα και αφετέρου υπήρχαν πτυχές του πογκρόμ, όπως η άσκηση σωματικής και ψυχολογικής βίας, που δεν μπορούσαν να αποτιμηθούν σε απόλυτους αριθμούς. Όμως, η έκταση και ο χαρακτήρας που προσέλαβαν οι ταραχές,[60] επέφεραν πέραν πάσης αμφιβολίας στους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης ένα ισχυρό οικονομικό και κοινωνικό πλήγμα, συντελώντας στην καταστροφή της κοινότητας τους.[61]

---

[56] Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες,* ό.π., 49 – 53.

[57] Ο Menderes ξεκίνησε το απόγευμα της 6ης Σεπτεμβρίου από το παραθαλλάσιο προάστιο Florya, μεταβαίνοντας στο σιδηροδρομικό σταθμό του Haydarpasa, προκειμένου να αναχωρήσει με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Celal Bayar, για την Άγκυρα. Ο Τούρκος πρωθυπουργός διήλθε τη γέφυρα του Γαλατά στις 19.00 το απόγευμα, όταν η καταστροφή των ελληνικών καταστημάτων βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη. Μολαταύτα, αναχώρησε στις 20.03 από την Κωνσταντινούπολη. Όταν έφτασε στις 22.20 το βράδυ στο σταθμό της Νικομήδειας, πληροφορήθηκε από το νομάρχη της περιοχής την έκταση των ταραχών, αποφασίζοντας να επιστρέψει εσπευσμένα στην πόλη, όταν είχε ήδη επέλθει η καταστροφή της ελληνικής κοινότητας, Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 204 – 206.

[58] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 78 – 79.

[59] Η τουρκική και η ελληνική κυβέρνηση, αλλά και το Οικουμενικό Πατριαρχείο επενέβησαν στη διαδικασία της εκτίμησης των ζημιών, προκειμένου να εξυπηρετήσουν τις δικές τους επιδιώξεις. Η πολιτική αυτή απέβη εις βάρος των θυμάτων του πογκρόμ, στα οποία εν τέλει επιδικάστηκαν πενιχρές αποζημιώσεις, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 335, 561.

[60] Σε ανταπόκριση του στις 14 Σεπτεμβρίου 1955, ο Noel Barber έγραφε ότι το θέαμα που αντίκρισε στην Κωνσταντινούπολη, δεν μπορούσε να συγκριθεί ούτε με τις αεροπορικές επιθέσεις εναντίον του Λονδίνου, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ο δημοσιογράφος της εφημερίδας *Daily Mail* ανέφερε ενδεικτικά ότι ο μόνος ήχος που ακουγόταν στην πόλη μετά το πογκρόμ, προερχόταν από πλήθος ανθρώπων, που σκούπιζαν ατελείωτους σωρούς από σπασμένα τζάμια, Helsinki Watch, (A Division of Human Rights Watch), *Denying Human Rights & Ethnic Identity, The Greeks of Turkey,* New York, 1992, 8.

[61] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 247 – 249, 292 – 293.

Το πογκρόμ αποτέλεσε μία συστηματική επίθεση εναντίον της περιουσίας της ελληνικής μειονότητας,[62] η οποία είχε κατεξοχήν εμπορικό χαρακτήρα.[63] Μετά την επιβολή του φόρου περιουσίας (varlik vergisi), κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου,[64] οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης δεν κατόρθωσαν ποτέ να ανακτήσουν το εύρος της προπολεμικής οικονομικής τους ισχύος. Μολαταύτα, πέτυχαν μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα την οικονομική τους ανασυγκρότηση, αξιοποιώντας στο έπακρο τις δυνατότητες, που τους προσέφερε η φιλελευθεροποίηση της τουρκικής οικονομίας.[65] Στο πλαίσιο αυτό, άρχισαν να διαδραματίζουν και πάλι σημαντικό ρόλο στην οικονομία της Κωνσταντινούπολης, ελέγχοντας ένα μεγάλο τμήμα της αγοράς της.

---

[62] Σε τηλεγράφημα του Αμερικανικού Προξενείου της Κωνσταντινούπολης προς το *State Department*, με ημερομηνία 27 Σεπτεμβρίου 1955, επισημαινόταν ότι η καταστροφή που προκλήθηκε κατά τη διάρκεια των ανθελληνικών ταραχών ήταν τόσο εκτεταμένη, ώστε μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό από την περιουσία της ελληνικής κοινότητας παρέμεινε ανέπαφο, *Denying Human Rights & Ethnic Identity,* ό.π., 7.

[63] Ο εμπορικός χαρακτήρας της ελληνικής κοινότητας στην Κωνσταντινούπολη διαμορφώθηκε στο δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα. Μετά την ένταξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη σφαίρα επιρροής του καπιταλιστικού συστήματος που δέσποζε στην Ευρώπη, η Κωνσταντινούπολη μετατράπηκε σε κόμβο του διεθνούς εμπορίου ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση. Οι Έλληνες αξιοποίησαν τις δυνατότητες που τους προσέφερε η αλματώδης οικονομική ανάπτυξη της πρωτεύουσας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με αποτέλεσμα να κυριαρχήσουν στο εμπόριο και τις τραπεζικές συναλλαγές. Στο πλαίσιο αυτό, άρχισαν να διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στην οικονομία της πόλης, εξασφαλίζοντας ως μεταπράτες, την επικοινωνία των ξένων επιχειρήσεων με τους τοπικούς φορείς της οθωμανικής πρωτεύουσας, Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Κωνσταντινούπολη 1856 – 1908, Η ακμή του Ελληνισμού,* Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1994, 67 – 79.

[64] Ο φόρος περιουσίας (varlik vergisi), ο οποίος επιβλήθηκε με νόμο στις 11 Νοεμβρίου 1942 στις μη μουσουλμανικές μειονότητες, αποτέλεσε μία επιχείρηση αναγκαστικής μεταβίβασης πλούτου στην Τουρκία, συμβάλλοντας στην οικονομική εξουθένωση των μειονοτικών πληθυσμών. Ο φόρος, ο οποίος οριζόταν αυθαίρετα από τις τουρκικές αρχές, ήταν μεγαλύτερος από την συνολική αξία της φορολογούμενης περιουσίας. Ως εκ τούτου, οι ομογενείς καλούνταν να πληρώσουν ποσά πολλαπλάσια από αυτά που τους αναλογούσαν νόμιμα. Παράλληλα, οι έφοροι διατηρούσαν το δικαίωμα να κατάσχουν κάθε κινητή και ακίνητη περιουσία των φορολογουμένων, εάν δεν καταβαλλόταν το σχετικό ποσό εντός 15 ημερών. Στην περίπτωση που οι οφειλέτες αδυνατούσαν να πληρώσουν το ποσό του φόρου εναντίον του οποίου δεν μπορούσε να ασκηθεί κανένα ένδικο μέσο, όχι μόνο έχαναν τις περιουσίες τους, αλλά υποβάλλονταν σε καταναγκαστικά έργα. Παράλληλα, η κινητή και ακίνητη περιουσία που είχαν στην κατοχή τους οι ανιόντες ή οι κατιόντες συγγενείς του φορολογούμενου, δημευόταν ως εγγύηση για τον φόρο. Απόρροια του μέτρου αυτού ήταν πολλοί Έλληνες, να χάσουν τις περιουσίες τους και να εκτοπιστούν στην ηπειρωτική Τουρκία, όπου τους επιφυλασσόταν απάνθρωπη μεταχείριση, Faik Ökte, *Varlik Vergisi, Ο ληστρικός νόμος,* Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη, 1998,

[65] Στην προσπάθεια του να προσεγγίσει τη Δύση, ο Adnan Menderes αποφάσισε να προχωρήσει στη φιλελευθεροποίηση της τουρκικής οικονομίας, ενθαρρύνοντας την ιδιωτική πρωτοβουλία και τις ξένες επενδύσεις στη χώρα. Οι Έλληνες αξιοποίησαν τις δυνατότητες που τους προσέφερε η νέα οικονομική πολιτική της τουρκικής κυβέρνησης, προχωρώντας στον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη των επιχειρήσεων τους. Εντούτοις, από το 1954 άρχισε να παρατηρείται μία αλλαγή στη στάση των τουρκικών αρχών προς τους Έλληνες επιχειρηματίες, με αποτέλεσμα να παρεμβληθούν διάφορα προσκόμματα στη λειτουργία των επιχειρήσεων τους. Η μεταβολή αυτή ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη όχι μόνο με την περίοδο ύφεσης που διερχόταν η τουρκική οικονομία, μετά την αποτυχία της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης Menderes, αλλά και με την ανάπτυξη της τουρκικής αστικής τάξης. Και τούτο διότι απώτερος στόχος της Άγκυρας ήταν η μετάβαση του ελέγχου της εθνικής οικονομίας από τις μειονότητες στους Τούρκους επιχειρηματίες, μέσα από την αναγκαστική μαζική μεταβίβαση πλούτου, Κώστα Σταματόπουλου, *Η τελευταία αναλαμπή, Η κωνσταντινουπολίτικη Ρωμηοσύνη στα χρόνια 1948 – 1955,* Δόμος, Αθήνα, 1996, 61 – 65. και Ahmad Feroz, *The Turkish Experiment in Democracy 1950 – 1975,* Hurst & Company, Λονδίνο, 1977, 128 – 132.

Κυρίαρχη ήταν η παρουσία των ελληνικών επιχειρήσεων στη λεωφόρο *Ανεξαρτησίας (Istiklal)*,[66] η οποία αποτελούσε την άλλοτε *Μεγάλη Οδό του Πέρα*.[67]

Οι ελληνικές επιχειρήσεις που λεηλατήθηκαν ή καταστράφηκαν ολοσχερώς τη νύχτα της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου 1955, υπολογίζονται, σύμφωνα με συντηρητικές εκτιμήσεις, σε 4.000 έως 4.500, αριθμός που αντιστοιχούσε στο 90% του συνόλου των ελληνικών επιχειρήσεων.[68] Σοβαρές ζημιές προκλήθηκαν στα γραφεία και τα καταστήματα των Ελλήνων στη νέα Κωνσταντινούπολη, ιδιαίτερα στη λεωφόρο *Istiklal* και στην περιοχή του *Taksim*, η οποία αποτελούσε το οικονομικό κέντρο της ευρύτερης γεωγραφικής περιφέρειας. Παράλληλα όμως, καίριο πλήγμα υπέστησαν και τα τοπικά κέντρα της οικονομικής δραστηριότητας των Ελλήνων στην παλιά πόλη, ιδιαίτερα κατά μήκος των ακτών του Κεράτιου Κόλπου και των βόρειων ακτών της Θάλασσας του Μαρμαρά. Η ολοσχερής καταστροφή των ελληνικών επιχειρήσεων δημιούργησε πλήθος ανέργων,[69] απειλώντας με κατάρρευση την οικονομική βάση των ελληνικών κοινοτήτων.[70]

Μολονότι η καταστροφή που υπέστησαν οι επιχειρήσεις των Ελλήνων, ήταν μεγαλύτερης κλίμακας σε σύγκριση με εκείνη των σπιτιών τους, η επίθεση εναντίον της ελληνικής οικίας αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα τόσο στην οργάνωση όσο και στην εκτέλεση του πογκρόμ. Στο πλαίσιο αυτό, υπολογίζεται ότι κατά τη διάρκεια των ανθελληνικών ταραχών 1.000 σπίτια καταστράφηκαν ολοσχερώς και 2.500 υπέστησαν βανδαλισμούς. Απώτερος στόχος των επιθέσεων αυτών ήταν να πλήξουν το βασικό

---

[66] Μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι Έλληνες επιχειρηματίες κατόρθωσαν να ανακτήσουν τα ακίνητα που είχαν χάσει, εξαιτίας της επιβολής του φόρου περιουσίας, με αποτέλεσμα στα μέσα της δεκαετίας του '50 η πλειοψηφία των καταστημάτων στη λεωφόρο *Istiklal* να είναι ελληνικής ιδιοκτησίας, Σταματόπουλου, *Η τελευταία αναλαμπή,* ό.π., 79.

[67] Σύμφωνα με την απογραφή που διενήργησε η κυβέρνηση Menderes το 1950, ως προς τα επαγγέλματα που ασκούσαν οι μειονοτικοί πληθυσμοί και οι ξένοι υπήκοοι που ήταν εγκατεστημένοι στην Κωνσταντινούπολη, οι Έλληνες ασχολούνταν στη συντριπτική τους πλειοψηφία με το εμπόριο, τις τράπεζες, τις ασφάλειες, τις αγοραπωλησίες ακινήτων και τις οικοδομικές επιχειρήσεις, ενώ παράλληλα εργάζονταν ως ιδιωτικοί υπάλληλοι ή βιοτέχνες, Σταματόπουλου, *Η τελευταία αναλαμπή,* ό.π., 61 – 79 και Σαρρής Νεοκλής, «Στάδια εθνοκάθαρσης των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, Ίμβρου και Τενέδου από το σύγχρονο Τουρκικό Κράτος», στο *Μνήμες, Κωνσταντινούπολη, Ίμβρος, Τένεδος, 1923 – 1955,* Πρακτικά Διημερίδας, Καλαμαριά, 11 – 12 Νοεμβρίου 1995, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1997, 117 – 119.

[68] Ο ίδιος ο Τούρκος πρωθυπουργός, κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης της κοινοβουλευτικής ομάδας του ΔΚ στις 12 Σεπτεμβρίου 1955, υποστήριξε ότι περίπου 5.000 ελληνικές επιχειρήσεις και 7.000 κατοικίες υπέστησαν ζημιές, κατά τη διάρκεια των ταραχών. Ο αρχηγός της αστυνομίας της Κωνσταντινούπολης υπολόγιζε το συνολικό αριθμό των κατεστραμμένων επιχειρήσεων σε 4.359. Όμως, από τη μανία των διαδηλωτών δεν διέφυγαν ούτε τα καταστήματα των Εβραίων και των Αρμένιων επιχειρηματιών, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 312 – 314.

[69] Μετά το πογκρόμ, 8.700 περίπου Έλληνες ήρθαν αντιμέτωποι με το φάσμα της ανεργίας, εξαιτίας της ολοσχερούς καταστροφής των χώρων εργασίας τους, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 302.

[70] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 305 – 306.

συνεκτικό ιστό της ελληνικής μειονότητας, ώστε να επιτευχθεί η εκδίωξη της από την Κωνσταντινούπολη.[71]

Ο κύριος όγκος των επιθέσεων εναντίον των σπιτιών των Ελλήνων διενεργήθηκε ως επί το πλείστον στην παλιά πόλη, στην περιοχή της οποίας δέχτηκαν επιδρομή 1.500 περίπου κατοικίες. Όμως, εξίσου εκτεταμένες ζημιές προξενήθηκαν και στη νέα Κωνσταντινούπολη, δεδομένου ότι σε αυτό το τμήμα της πόλης, το οποίο εκτεινόταν βόρεια του Κεράτιου Κόλπου και δυτικά του Βοσπόρου, κατοικούσε η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων. Οι επιθέσεις αυτές είχαν έναν επαναλαμβανόμενο χαρακτήρα,[72] αφού εναντίον του ίδιου σπιτιού εφορμούσαν αλλεπάλληλα κύματα ταραχοποιών.[73]

Απόρροια της καταστροφικής μανίας του τουρκικού όχλου ήταν να περιέλθουν πολλοί Έλληνες, οι οποίοι μέσα σε λίγες ώρες έχασαν όλα τα υπάρχοντα τους, σε κατάσταση απόλυτης ένδειας. Η απώλεια των εργασιών τους, αλλά και οι εκτεταμένες ζημιές που υπέστησαν οι κατοικίες τους, στέρησαν τα μέσα βιοπορισμού σε χιλιάδες ελληνικές οικογένειες, καταδικάζοντας τα μέλη τους σε άθλιες συνθήκες διαβίωσης. Το πρόβλημα της πείνας, σε συνδυασμό με την έλλειψη ρουχισμού και στέγης προσέλαβε σύντομα εκρηκτικές διαστάσεις, ιδιαίτερα στις φτωχές συνοικίες της παλιάς Κωνσταντινούπολης, στην περιοχή της οποίας πολλές οικογένειες δεν είχαν στην κυριολεξία που την κεφαλήν κλίναι.[74]

Η απροθυμία της τουρκικής κυβέρνησης να συστήσει έναν επίσημο οργανισμό αρωγής προς τα θύματα, συνετέλεσε στην περαιτέρω επιδείνωση της κατάστασης. Σε αυτή την τόσο κρίσιμη συγκυρία την έμπρακτη συμπαράσταση του, με την άμεση παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας προς τη δοκιμαζόμενη ελληνική μειονότητα, επέδειξε, το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, αντιπροσωπεία του οποίου επισκέφθηκε την Κωνσταντινούπολη τέσσερις ημέρες μετά τις ταραχές.[75]

---

[71] Κυρατζόπουλος, *Η άγραφη γενοκτονία,* 58 – 61 και Βρυώνης, Ο μηχανισμός της καταστροφής, ό.π., 289 – 290, 298 – 299.

[72] Ενδεικτική είναι η μαρτυρία της κυρίας Μαρίας Ανδρέου Κανάκη, το σπίτι της οποίας δέχτηκε και δεύτερο κύμα επιδρομής μετά την κήρυξη του στρατιωτικού νόμου, αυτή τη φορά από τους Ευέλπιδες της στρατιωτικής σχολής Kuleli, Πηνελόπη Τσουκάτου, *Σεπτεμβριανά 1955: Η «νύχτα των κρυστάλλων» του Ελληνισμού της Πόλης,* Τσουκάτου, Αθήνα, 1998, 65 – 67.

[73] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 294 – 298.

[74] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 292 – 295, 300 – 302.

[75] Σε μία προσπάθεια ανακούφισης των πληγέντων, το Τμήμα Διεκκλησιαστικής Βοήθειας του ΠΣΕ προχώρησε στην άμεση αποστολή ρουχισμού, υποδημάτων, κλινοσκεπασμάτων και 90 τόννων τροφίμων, θέτοντας παράλληλα στη διάθεση του Οικουμενικού Πατριάρχη 75.000 δολλάρια για την αγορά ειδών πρώτης ανάγκης. Επιπλέον, εισηγήθηκε τη σύσταση ειδικού ταμείου βοήθειας στη Γενεύη, το οποίο θα αναλάμβανε να καλύψει για τρία χρόνια τα έξοδα επισκευής και εξοπλισμού των ορθόδοξων ναών της Κωνσταντινούπολης, που υπέστησαν καταστροφές κατά τη διάρκεια του πογκρόμ, Γεωργίου

Εντούτοις, οι συνέπειες του πογκρόμ δεν είχαν μόνο οικονομικό χαρακτήρα. Και τούτο διότι η επίθεση εναντίον της ελληνικής μειονότητας τη νύχτα της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου 1955 δεν περιορίστηκε μόνο στην καταστροφή και τη λεηλασία της κινητής και της ακίνητης της περιουσίας, αλλά περιλάμβανε και την άσκηση σωματικής βίας. Μολονότι η γενική διαταγή που δόθηκε προς τις ομάδες των οργανωμένων διαδηλωτών, ήταν να αποφύγουν τις μαζικές δολοφονίες,[76] ελλόχευε ο κίνδυνος να τεθεί η κατάσταση εκτός ελέγχου, οδηγώντας σε γενικευμένη αιματοχυσία.[77]

Στο πλαίσιο αυτό, ο ξυλοδαρμός και οι προπηλακισμοί αποτέλεσαν μία τακτική μορφή βίας, κατά τη διάρκεια των ανθελληνικών ταραχών. Στο στόχαστρο των διαδηλωτών βρέθηκε ο ορθόδοξος κλήρος, ο οποίος κακοποιήθηκε βάναυσα.[78] Η επίθεση εναντίον των τριών κληρικών της μονής της Ζωοδόχου Πηγής στο Βαλουκλή αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό, όχι όμως και το μοναδικό παράδειγμα, δεδομένου ότι σε ολόκληρη την Κωνσταντινούπολη παρουσιάστηκαν πολυάριθμα κρούσματα βιαιοπραγιών εναντίον ορθόδοξων ιερέων, οι οποίοι υποβλήθηκαν σε κάθε μορφής εξευτελισμούς.[79]

Μολονότι ο ορθόδοξος κλήρος είχε στοχοποιηθεί εκ των προτέρων, το κύριο βάρος των μαζικών επιθέσεων το υπέστη το ποίμνιο του, αφού εκατοντάδες Έλληνες έπεσαν θύματα ξυλοδαρμού, κατά τη διάρκεια των ταραχών. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις, τα χτυπήματα που δέχτηκαν τα θύματα, ήταν τόσο βίαια, ώστε υπέκυψαν στα τραύματα τους. Αν και πολλοί θάνατοι δεν καταγράφηκαν, λόγω του χάους που ακολούθησε μετά το πογκρόμ, υπολογίζεται ότι τουλάχιστον 30 Έλληνες έχασαν τη ζωή τους, τη νύχτα της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου.[80]

Τσέτση, «Η δραστηριοποίηση του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών μετά τα Σεπτεμβριανά Γεγονότα», στο *Η Καθ' Ημάς Ανατολή, τόμος Γ',* Αθήνα, 1994, 166.

[76] Μερικοί κάτοικοι των Υψωμαθείων βρήκαν την τόλμη να ρωτήσουν τους διαδηλωτές γιατί δεν έφευγαν, αφού είχαν ολοκληρώσει την καταστροφή των περιουσιών τους. Αυτοί απάντησαν ότι παρέμεναν διότι ίσως ερχόταν διαταγή να τους σφάξουν, Συμεών Σολταρίδης, *Η Συρρίκνωση του Ελληνισμού,* Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη, 1987, 60.

[77] Νίκος Αποστολίδης, *Αναμνήσεις από την Κωνσταντινούπολη,* Τροχαλία, Αθήνα, 1996, 232 – 234 και Στέφανου Παπαδόπουλου, *Αναμνήσεις από την Πόλη,* Σωματείο Ελλήνων Υπηκόων Απελαθέντων εκ Τουρκίας, Αθήνα, 1978, 208 – 214.

[78] Με αποκορύφωμα την ανηλεή επίθεση που δέχτηκαν ο Ηγούμενος της Μονής Βαλουκλή, Επίσκοπος Παμφίλου Γεράσιμος και ο Αρχιμανδρίτης Χρύσανθος Μαντάς, το πτώμα του οποίου δεν βρέθηκε ποτέ, μεγάλος αριθμός κληρικών κακοποιήθηκε βάναυσα σε ολόκληρη την Κωνσταντινούπολη. Θύμα άγριου ξυλοδαρμού έπεσε και ο μητροπολίτης Ηλιουπόλεως Γεννάδιος, ο οποίος την επόμενη μέρα εμφανίστηκε να περιφέρεται αλλόφρων στους δρόμους της ενορίας του, φωνάζοντας «Ανταλλαγή, Ανταλλαγή (πληθυσμών)». Ο ιερέας της κοινότητας Yeni Mahale του Βοσπόρου υποχρεώθηκε διά της βίας να ανεβεί γυμνός σε ένα γαϊδούρι και να φωνάζει, κρατώντας ένα Ευαγγέλιο, «η Κύπρος είναι τουρκική», Σολταρίδης, *Η Συρρίκνωση του Ελληνισμού,* ό.π., 83 – 84.

[79] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 274 – 277.

[80] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 273 – 280.

Παράλληλα όμως, μία εξίσου τακτική μορφή βίας, κατά τη διάρκεια του πογκρόμ, αποτέλεσε και ο βιασμός. Αντίθετα με τους ισχυρισμούς του αρχηγού της αστυνομίας της Κωνσταντινούπολης, ο αριθμός των θυμάτων σεξουαλικής βίας ήταν ιδιαίτερα μεγάλος, εάν ληφθεί υπόψη το γεωγραφικό εύρος των επιθέσεων. Πολυάριθμα κρούσματα βιασμού σημειώθηκαν κυρίως στην παλιά Κωνσταντινούπολη, ενώ υπήρξαν ακόμη και περιπτώσεις δημόσιων βιασμών, που διενεργήθηκαν με πρωτοφανή αγριότητα.[81]

Τα περιστατικά σεξουαλικής βίας δεν καταγράφηκαν, αφού τα θύματα κράτησαν τη σιωπή τους. Και τούτο διότι ο βιασμός θεωρούνταν από τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης ακραία παραβίαση όχι μόνο της προσωπικής, αλλά και της οικογενειακής τους τιμής. Σύμφωνα με συντηρητικές εκτιμήσεις του Άγη Καψαμπέλη, σημειώθηκαν 200 κρούσματα βιασμού κατά τη διάρκεια του πογκρόμ, ενώ υπήρχαν αναφορές, χωρίς όμως να έχουν τεκμηριωθεί, ακόμα και για περιστατικά σεξουαλικής βίας εναντίον αγοριών. Η μεγάλη έκταση που προσέλαβε το φαινόμενο των βιασμών, προκάλεσε ανεπανόρθωτη ηθική βλάβη στην ελληνική μειονότητα, διασπείροντας στα μέλη της το φόβο και ένα αίσθημα ανασφάλειας[82] για το μέλλον τους στην Τουρκία.[83]

Παράλληλα, σημειώθηκαν και περιστατικά αναγκαστικής περιτομής, η οποία χρησιμοποιήθηκε ως απόδειξη εθνικής και θρησκευτικής ταυτότητας. Η περιτομή δεν αποτελούσε μόνο μία πράξη σωματικού ακρωτηριασμού, αλλά και θρησκευτικής προσβολής και κοινωνικής διαπόμπευσης. Και τούτο διότι ως τελετή δεν υιοθετήθηκε ποτέ από την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία.[84]

Απόρροια των επιθέσεων αυτών, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν με την ανοχή, ενίοτε και τη συμμετοχή των δυνάμεων της τάξης, ήταν η τρομοκράτηση των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης. Ιδιαίτερα αρνητικό αντίκτυπο στην ψυχολογία τους είχαν οι επιθέσεις εναντίον των σπιτιών τους. Και τούτο διότι στην πλειοψηφία τους διενεργήθηκαν παρουσία των νόμιμων ιδιοκτητών τους, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις ήταν μάρτυρες όχι μόνο της λεηλασίας και της καταστροφής των περιουσιών τους, αλλά και της άσκησης σωματικής και σεξουαλικής βίας εναντίον των

---

[81] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 281 – 285.
[82] Το βαθύ αίσθημα ανασφάλειας από το οποίο διακατέχονταν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης μετά το πογκρόμ, επισημάνθηκε και στην Έκθεση του ΠΣΕ. Στο πλαίσιο αυτό σημειωνόταν ότι απαραίτητη προϋπόθεση για να ανακτήσουν οι μειονοτικοί πληθυσμοί στην Τουρκία τον ομαλό ρυθμό της ζωής τους, ήταν αφενός η παροχή εγγυήσεων για την ασφάλεια τους και αφετέρου η ανάληψη από την τουρκική κυβέρνηση της ευθύνης για τα επεισόδια, Τσέτση, «Η δραστηριοποίηση του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών μετά τα Σεπτεμβριανά Γεγονότα», ό.π., 165.
[83] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 281 – 286.
[84] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 286 – 289.

μελών της ίδιας της οικογένειας τους. Πολλά κρούσματα ξυλοδαρμών και βιασμών σημειώθηκαν μέσα στα σπίτια των Ελλήνων, παραβιάζοντας τις ηθικές αξίες και την ιερότητα της οικογένειας.[85]

Παράλληλα όμως, μία εξίσου σοβαρή μορφή ηθικής βίας αποτέλεσαν οι πράξεις βεβήλωσης και ιεροσυλίας των ορθόδοξων ναών και των θρησκευτικών ιδρυμάτων, που διατηρούσε η ελληνική μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη. Οι διαδηλωτές επιτέθηκαν με ιδιαίτερο μένος εναντίον των εκκλησιών, προκαλώντας σοβαρές φθορές σχεδόν στο σύνολο τους. Μολονότι δεν υπάρχουν τελικοί κατάλογοι με τον ακριβή αριθμό των ναών που καταστράφηκαν,[86] υπολογίζεται ότι περίπου 90 από τους 95 ναούς που υπάγονταν στην Αρχιεπισκοπή της Κωνσταντινούπολης, υπέστησαν ζημιές ή καταστράφηκαν ολοσχερώς κατά τη διάρκεια του πογκρόμ.[87]

Η επίθεση εναντίον μίας εκκλησίας συνιστά για τους Ορθόδοξους εκούσια προσβολή του Θείου, δεδομένου ότι τα πάντα θεωρούνται ιερά στο χώρο, λόγω της καθαγίασης τους από το Θεό. Η κηλίδωση ιερών αντικειμένων από σωματικές ακαθαρσίες, αλλά και ο εμπαιγμός των λατρευτικών τελετών και των ταφικών εθίμων της ορθόδοξης πίστης αποτέλεσαν πράξεις βεβήλωσης, οι οποίες επαναλήφθηκαν με ιδιαίτερη συχνότητα κατά τη διάρκεια του πογκρόμ.[88]

Ενδεικτικό του θρησκευτικού φανατισμού που διακατείχε τους διαδηλωτές,[89]αποτελεί το γεγονός ότι από το καταστροφικό τους μένος δεν διέφυγαν ούτε οι νεκροί της ελληνικής μειονότητας. Ιδιαίτερα αλγεινή εντύπωση προκάλεσε όχι μόνο η σύληση και η βεβήλωση των τάφων, αλλά και η άσκηση φυσικής βίας εναντίον των λειψάνων των νεκρών. Οι επιθέσεις αυτές θεωρήθηκαν ως μία μορφή

---

[85] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 299.

[86] Σύμφωνα με την Έκθεση του ΠΣΕ από τις 80 Ελληνορθόδοξες Εκκλησίες που υπήρχαν στην Κωνσταντινούπολη, 29 αποτεφρώθηκαν, 34 υπέστησαν σοβαρές ζημιές, 8 επλήγησαν ελαφρότερα και μόνο 9 παρέμειναν ανέπαφες, Τσέτση, «Η δραστηριοποίηση του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών μετά τα Σεπτεμβριανά Γεγονότα», ό.π., 163.

[87] Μεγάλες καταστροφές σημειώθηκαν στις απόμακρες ενορίες, στις συνοικίες της παλιάς Κωνσταντινούπολης, οι οποίες ήταν κτισμένες στις καστρόπορτες γύρω από το Θεοδοσιανό Τείχος. Και τούτο διότι στις εκκλησίες τους, μεταξύ των οποίων ήταν η Παναγία Βελιγραδίου, η Παναγία των Έξι Μαρμάρων, ο Άγιος Μηνάς, ο Άγιος Γεώργιος ο Κυπαρρισάς, οι Άγιοι Θεόδωροι της Βλάγκας, ο Άγιος Κωνσταντίνος, η Παναγία των Βλαχερνών φυλάσσονταν κειμήλια ανυπολόγιστης ιστορικής αξίας, τα οποία αποτελούσαν χαρακτηριστικά δείγματα της παλαιολόγειας τέχνης. Ιδιαίτερη αίσθηση στους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης προκάλεσε η απώλεια της εικόνας της Παναγίας της Βαλουκλιώτισσας, η οποία θεωρούνταν κατά παράδοση έργο του Ευαγγελιστή Λουκά, Ακύλας Μήλλας, «Δηώσεις και εμπρησμοί, Το καταστροφικό έργο στις εκκλησίες και τα ιερά σκηνώματα της Πόλης», στο *Σεπτεμβριανά, Η μαύρη νύχτα του Ελληνισμού της Πόλης*, επιμέλεια Ελευθερία Τράιου, Επτά Ημέρες, Η Καθημερινή, 10 Σεπτεμβρίου 1995, 24 – 27.

[88] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 502 – 512.

[89] Υπεύθυνοι για την έξαρση του θρησκευτικού φανατισμού θεωρήθηκαν οι θρησκευτικοί ηγέτες του Ισλάμ στην Τουρκία, οι οποίοι ανέλαβαν την κατήχηση του πληθυσμού στα τζαμιά. Ωστόσο, δεν υπάρχουν αποδείξεις για αυτή την τόσο σοβαρή κατηγορία, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 504 – 506.

αντισταθμιστικής βίας, δεδομένου ότι οι διαδηλωτές είχαν ρητές εντολές να αποφύγουν τις δολοφονίες μελών της ελληνικής μειονότητας.[90]

Υπό το πρίσμα αυτό, η καταστροφή των ιερών ναών και των θρησκευτικών τους ιδρυμάτων επέφερε ένα καίριο ψυχολογικό πλήγμα στα μέλη της ελληνικής μειονότητας, δεδομένου ότι συνιστούσε πράξη βεβήλωσης και βάναυσης προσβολής της πίστης τους. Τέσσερις ημέρες μετά το πογκρόμ επισκέφτηκε την Κωνσταντινούπολη αντιπροσωπεία του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών, αποκτώντας ιδία αντίληψη της έκτασης της καταστροφής. Ενδεικτική ήταν η δήλωση στην οποία προέβη ο Γενικός του Γραμματέας, Δρ Visser't Hooft, ότι *«πρόκειται για μία από τις χείριστες θεομηνίες που έπληξαν ποτέ τη Χριστιανική Εκκλησία κατά τους τελευταίους τούτους καιρούς...είναι αδύνατο να διανοηθεί και να πιστέψει κανείς ότι παρόμοιο κατά της Εκκλησίας έγκλημα μπορούσε να διαπραχθεί σε μία εποχή κατά την οποία όλοι μιλούν περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων».*[91]

Όμως, η πιο εύγλωττη μαρτυρία της έκτασης που προσέλαβε η καταστροφή, αποτέλεσε το υπόμνημα, που υπέβαλε ο Οικουμενικός Πατριάρχης, Αθηναγόρας, στις 15 Νοεμβρίου 1955 προς τον Τούρκο πρωθυπουργό:

> *Παρακαταθήκη αιώνων, ολόκληρος πολιτισμός, αποτελών σέμνωμα της χώρας και πανανθρώπινον κτήμα, προσεβλήθη ακατονομάστως εις τα καίρια αυτού. Τα όσια και τα ιερά της πίστεως ημών εβεβηλώθησαν…Κατεστράφησαν πολύτιμα ιερά σκεύη και άμφια. Εξωρύχθησαν οφθαλμοί ιερών εικόνων. Ιστορικά έργα τέχνης, ανεκτιμήτου αξίας, ηφανίσθησαν. Τα ιερώτατα της λατρείας ερρυπάνθησαν, ενεπαίχθησαν και εσυλήθησαν κατά τρόπον επαίσχυντον. Ανεσκάφησαν τάφοι, μηδέ των πατριαρχικών εξαιρουμένων. Νωπά λείψανα κατακρεουργήθησαν. Σωροί οστών εξήχθησαν εκ του τόπου αναπαύσεως αυτών και κατεκάησαν. Οι κληρικοί ανεζητήθησαν παντού, όπου ανευρέθησαν εκακοποιήθησαν…Σκηναί φρίκης διεδραματίσθησαν (sic) […].*[92]

Εντούτοις, ανησυχητικές εκδηλώσεις του θρησκευτικού φανατισμού του τουρκικού λαού εξακολουθούσαν να παρατηρούνται ακόμη και μετά το πογκρόμ. Στις αρχές Δεκεμβρίου 1955, ο κίνδυνος έκρηξης ενός νέου κύκλου ταραχών εις βάρος τους

---

[90] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 504 – 506.
[91] Τσέτση, «Η δραστηριοποίηση του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών μετά τα Σεπτεμβριανά Γεγονότα», ό.π., 159.
[92] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 107.

ήταν πλέον ορατός, όταν διαδόθηκε η ανυπόστατη φήμη περί δολοφονίας του Τούρκου μουφτή της Κύπρου, Dana Efendi, από τους Ελληνοκυπρίους. Σε μία προσπάθεια να αποτρέψει την επανάληψη των επεισοδίων της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου, ο στρατηγός Fahrettin Aknoz[93] έσπευσε να διαψεύσει με επίσημη συνέντευξη τύπου την είδηση, παρατάσσοντας ταυτόχρονα άρματα μάχης και Τούρκους στρατιώτες σε στρατηγικά σημεία της Κωνσταντινούπολης.[94]

Μολαταύτα, η ελληνική μειονότητα εξακολουθούσε να διακατέχεται από ένα έντονο συναίσθημα ανασφάλειας, απόρροια του οποίου ήταν η μετακίνηση εκατοντάδων οικογενειών από το ιστορικό τους λίκνο στην παλιά πόλη προς τη νέα Κωνσταντινούπολη. Παράλληλα όμως, άρχισε να παρατηρείται μία ολοένα αυξανόμενη τάση φυγής των Ελλήνων από την Πόλη,[95] απειλώντας με συρρίκνωση την ελληνική κοινότητα.[96]

Εντούτοις, αντιμέτωπη με τις οδυνηρές συνέπειες του πογκρόμ δεν ήρθε μόνο η ελληνική μειονότητα, δεδομένου ότι οι ταραχές της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου επέφεραν καίριο πλήγμα στο σύνολο της τουρκικής οικονομίας. Η αγορά της Κωνσταντινούπολης, το μεγαλύτερο μέρος της οποίας βρισκόταν υπό τον έλεγχο Ελλήνων εμπόρων, δεν κάλυπτε μόνο τις ανάγκες της πολυπληθέστερης πόλης της Τουρκίας, αλλά παράλληλα εξυπηρετούσε και το μεγαλύτερο τμήμα της δυτικής Μικράς Ασίας. Ως εκ τούτου, η μερική καταστροφή της επέφερε την πτώση του βιοτικού επιπέδου της πλειοψηφίας του τουρκικού πληθυσμού, με αποτέλεσμα να σημειωθούν αφενός σημαντικές ελλείψεις σε βασικά αγαθά και αφετέρου κατακόρυφη άνοδος των τιμών, σε μία περίοδο που η ανάκτηση των κατεστραμμένων εμπορευμάτων καθίστατο δύσκολη, εξαιτίας της έλλειψης ξένου συναλλάγματος.[97]

Η κρίση την οποία διερχόταν η τουρκική οικονομία, εξαιτίας της αποτυχημένης πολιτικής που άσκησε η κυβέρνηση Menderes, επιδεινώθηκε μετά το πογκρόμ, οδηγώντας στην υποτίμηση της τουρκικής λίρας. Αυτή η αλγεινή εικόνα που

---

[93] Μετά την κήρυξη του στρατιωτικού νόμου στις 7 Σεπτεμβρίου 1955, επικεφαλής της κατάστασης πολιορκίας τέθηκε ο στρατηγός Fahrettin Aknoz, ο οποίος αποτελούσε εκτελεστικό όργανο της κυβέρνησης Menderes, Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες,* ό.π., 106.
[94] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 488 – 490.
[95] Ενδεικτική της κρισιμότητας της κατάστασης ήταν η κατακόρυφη αύξηση των αιτήσεων μετανάστευσης προς την Ελλάδα. Το Γενικό Προξενείο στην Κωνσταντινούπολη κατακλυζόταν καθημερινά από Έλληνες, που ζητούσαν επειγόντως διαβατήριο, προκειμένου να εγκαταλείψουν οριστικά την Τουρκία, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 371 – 372.
[96] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 299 – 304.
[97] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 301 – 309.

παρουσίαζε η οικονομία της χώρας, επρόκειτο να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στο ζήτημα της καταβολής των αποζημιώσεων.[98]

1.3. Η πολιτική των αποζημιώσεων.

Σε επίσημο ανακοινωθέν το οποίο εκδόθηκε στις 7 Σεπτεμβρίου 1955, η κυβέρνηση Menderes διακήρυξε ότι η ταχύτατη αποκατάσταση των ζημιών και η αποζημίωση των θυμάτων αποτελούσαν «αξίωση της κρατικής υπόστασης». Ο Τούρκος πρωθυπουργός επανέλαβε τις διαβεβαιώσεις αυτές τόσο από το βήμα της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης, κατά τη συνεδρίαση της 12ης Σεπτεμβρίου, όσο και κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του στο Εμπορικό Επιμελητήριο της Κωνσταντινούπολης λίγες ημέρες αργότερα, εκφράζοντας μάλιστα την αισιοδοξία ότι μέσα σε δύο μήνες θα είχε εξαλειφθεί κάθε ίχνος από την καταστροφή της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου.[99]

Όμως, με εξαίρεση τη λήψη ορισμένων έκτακτων μέτρων,[100] δεν συγκροτήθηκε κανένας κυβερνητικός οργανισμός αρωγής προς τα θύματα του πογκρόμ. Σε μία προσπάθεια να καθησυχάσει τη διεθνή κοινή γνώμη, ο Adnan Menderes ανακοίνωσε στις 20 Σεπτεμβρίου τη σύσταση της *Επιτροπής Βοηθημάτων*. Εντούτοις, οι πόροι της δεν καλύφθηκαν από τον κρατικό προϋπολογισμό, αλλά από «δωρεές» ιδιωτών, οι οποίες προσέλαβαν στην πραγματικότητα το χαρακτήρα αναγκαστικών εισφορών,[101] διαδικασία από την οποία δεν εξαιρέθηκαν ούτε οι ελληνικές επιχειρήσεις. Οι ενδιαφερόμενοι κλήθηκαν να υποβάλουν τις αιτήσεις τους στην *Επιτροπή* έως τις 15 Οκτωβρίου 1955, διαφορετικά θα αποκλείονταν από τη διαδικασία της αξιολόγησης.[102]

---

[98] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 307 – 309.
[99] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 207 – 209, 272 – 273.
[100] Το Υπουργείο Οικονομικών εξήγγειλε μία δέσμη μέτρων, όπως φορολογικές ελαφρύνσεις, πρόσβαση σε φτηνά οικοδομικά υλικά, απόσβεση των οφειλών προς τις τράπεζες και διάθεση δανείων με ευνοϊκούς όρους, προκειμένου να διευκολυνθεί το δύσκολο έργο της ανοικοδόμησης των κατεστραμμένων σπιτιών και επιχειρήσεων. Παράλληλα, σε μία προσπάθεια ανακούφισης των πληγέντων, η Ερυθρά Ημισέληνος διένειμε στους κατοίκους του Beyoğlu τρόφιμα, μερίδες λιθάνθρακα, καθώς και ένα συμβολικό χρηματικό ποσό, που αντιστοιχούσε σε 20 τουρκικές λίρες στον καθένα. Τέλος, η τουρκική κυβέρνηση διένειμε το ποσό των 100.000 τουρκικών λιρών για την αποκατάσταση των ζημιών, που υπέστησαν ορισμένα από τα σχολεία της ελληνικής μειονότητας, Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες*, ό.π., 76 – 77 και Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 277.
[101] Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι στη δημόσια έκκληση που απηύθυνε η *Επιτροπή Βοηθημάτων* για δωρεές, δεν ανταποκρίθηκαν μόνο μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις, αλλά και μικρότεροι σύλλογοι και οργανώσεις από ολόκληρη την Τουρκία. Ωστόσο, η κινητοποίηση αυτή δεν αποτελούσε στην πραγματικότητα ένδειξη αλληλεγγύης προς τα θύματα του πογκρόμ, αλλά έκφραση πατριωτισμού και αφοσίωσης προς την κρατική εξουσία, Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες*, ό.π., 77 – 81.
[102] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 275 – 276, Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες*, ό.π., 76 – 81 και Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 343 – 344.

Η εξαγγελία της τουρκικής κυβέρνησης ότι το κόστος της αποκατάστασης των ζημιών επρόκειτο να καλυφθεί από ιδιωτικά κεφάλαια, προκάλεσε διεθνώς έντονη ανησυχία. Και τούτο διότι αποτελούσε σαφή ένδειξη της αδυναμίας του τουρκικού κράτους να ανταποκριθεί στις οικονομικές του υποχρεώσεις απέναντι στα θύματα του πογκρόμ.[103]

Σύμφωνα με την έκθεση πεπραγμένων της *Επιτροπής,* η οποία υποβλήθηκε στις 30 Νοεμβρίου 1955, το ύψος των αποζημιώσεων που διεκδικούσαν οι πληγέντες υπερέβαινε κατά πολύ τους διαθέσιμους πόρους της. Ως εκ τούτου, οι αιτήσεις αποζημίωσης μόνο των Τούρκων πολιτών ανέρχονταν σε 69.578.744 τουρκικές λίρες, όταν το κεφάλαιο της *Επιτροπής Βοηθημάτων* δεν ξεπερνούσε τα 9.500.000 τουρκικές λίρες.[104] Εάν, στο ποσό αυτό προστεθούν και οι διεκδικήσεις των 1.070 Ελλήνων υπηκόων,[105] οι οποίες υπολογίζονταν σε 27.014.479 τουρκικές λίρες, αποδεικνύεται ότι η *Επιτροπή* αδυνατούσε να ανταποκριθεί στο σύνολο των διεκδικούμενων αποζημιώσεων.[106]

Εντούτοις, η *Επιτροπή Βοηθημάτων* δεν αποσκοπούσε στην έγκαιρη και δίκαιη αποζημίωση των θυμάτων του πογκρόμ. Η ιδρυτική πράξη, που προδιέγραφε το πλαίσιο λειτουργίας της, δεν άφηνε κανένα περιθώριο παρερμηνείας ως προς το ζήτημα αυτό. Και τούτο διότι διευκρινιζόταν ότι οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης θα αποζημιώνονταν, στο βαθμό που το επέτρεπαν οι αντικειμενικές δυνατότητες της *Επιτροπής*. Στο πλαίσιο αυτό, πρωταρχικός στόχος της ήταν η δραστική περικοπή των διεκδικούμενων ποσών. Ως εκ τούτου, η πολιτική της μικρής και μερικής αποζημίωσης, την οποία εισηγήθηκε ο Γενικός Γραμματέας του Εμπορικού Επιμελητηρίου της Κωνσταντινούπολης, αποτέλεσε την κατευθυντήρια αρχή του συστήματος καταβολής των αποζημιώσεων.[107]

Η *Επιτροπή Βοηθημάτων* έδωσε προτεραιότητα στα άτομα, που βρίσκονταν στη δυσμενέστερη οικονομικά θέση, οι διεκδικήσεις των οποίων επίσης συρρικνώθηκαν

---

[103] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 345.

[104] Ο λόγος των διαθέσιμων κεφαλαίων της *Επιτροπής Βοηθημάτων* προς τις αποζημιώσεις που διεκδικούσαν μόνο οι Τούρκοι υπήκοοι, ήταν 13,7 προς 100, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 349 – 350.

[105] Οι ξένοι υπήκοοι που υπέστησαν ζημιές, κατά τη διάρκεια του πογκρόμ, μπορούσαν να καταθέσουν αιτήσεις αποζημίωσης, μέσω των πρεσβειών τους. Με εξαίρεση τους Έλληνες υπήκοους, οι οποίοι αποτελούσαν το 82,5% των ξένων πολιτών, που υπέβαλαν αιτήσεις αποζημίωσης, οι ζημιές που υπέστησαν οι πολίτες άλλων χωρών, ήταν περιορισμένης έκτασης, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 310 – 311.

[106] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 347 – 350.

[107] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 340 – 346.

δραστικά.[108] Ενδεικτική της πρόθεσης της να προχωρήσει στην εκκαθάριση των αποζημιώσεων, αποτελούσε η εξευτελιστική αποζημίωση, που δόθηκε στα άπορα μέλη της ελληνικής μειονότητας.[109] Έως τις αρχές του 1957, η *Επιτροπή Βοηθημάτων* κατέβαλε ως αποζημίωση μόνο στους Τούρκους πολίτες 8.040.000 τουρκικές λίρες, δηλαδή μόλις το 11,5% των αρχικών τους διεκδικήσεων, όταν οι διαθέσιμοι πόροι της είχαν σχεδόν εξανεμιστεί.[110]

Απαραίτητη προϋπόθεση για τη λήψη αυτής της πενιχρής αποζημίωσης ήταν η υπογραφή μίας απόδειξης, μέσω της οποίας οι ενδιαφερόμενοι δήλωναν ρητά ότι αφενός αποζημιώθηκαν στο ακέραιο για τις ζημιές που υπέστησαν και αφετέρου δεν είχαν πλέον καμία οικονομική αξίωση από το τουρκικό δημόσιο. Η υπογραφή της απόδειξης αυτής συνιστούσε στην πραγματικότητα ωμό εκβιασμό των θυμάτων, τα οποία είχαν περιέλθει σε κατάσταση απόγνωσης. Και τούτο διότι αναγκάζονταν να αποδεχθούν αυτό το γρήγορο διακανονισμό, που αποτελούσε κατάφωρη αδικία εις βάρος τους, προκειμένου να προχωρήσουν στην άμεση επισκευή των επιχειρήσεων και των σπιτιών τους, η οποία ήταν αδήριτη ανάγκη για την επιβίωση τους.[111]

Υπό το πρίσμα αυτό, δύναται να υποστηριχτεί ότι η σύσταση της *Επιτροπής Βοηθημάτων* δεν αποσκοπούσε στην ανακούφιση των θυμάτων του πογκρόμ, αλλά στην εξυπηρέτηση της πολιτικής του Τούρκου πρωθυπουργού. Απώτερος στόχος του Adnan Menderes ήταν η συγκρότηση μίας υπηρεσίας, η οποία θα κάλυπτε αποκλειστικά από ιδιωτικούς πόρους τις διεκδικήσεις τόσο των Τούρκων πολιτών όσο και των ξένων υπηκόων, περικόπτοντας δραστικά το τελικό ποσό των αποζημιώσεων.[112]

Η τροπή που άρχισε πλέον να προσλαμβάνει το ζήτημα των αποζημιώσεων και η κωλυσιεργία της Άγκυρας ως προς την τήρηση των υποσχέσεων της, προκάλεσαν την έντονη δυσφορία της ελληνικής κυβέρνησης. Στο πλαίσιο αυτό, η Αθήνα αποδύθηκε σε

---

[108] Το ύψος των αποζημιώσεων που διεκδικούσαν τα άτομα αυτά, ανερχόταν στα 28.000.000 τουρκικές λίρες, ποσό που αντιστοιχούσε στο 40,2% των διεκδικήσεων των Τούρκων πολιτών. Εντούτοις, η πληρωμή αυτών των μικρότερων ποσών αντιπροσώπευε το 84,7% του προϋπολογισμού της *Επιτροπής Βοηθημάτων,* όταν εκκρεμούσε η ρύθμιση των αιτήσεων της πλειοψηφίας των Τούρκων πολιτών, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 459 – 460.

[109] Η *Επιτροπή Βοηθημάτων* κατέβαλε 164.160 τουρκικές λίρες σε 2.736 άπορους Έλληνες, δηλαδή 60 λίρες σε κάθε άτομο, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 351 – 353.

[110] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 353 – 354.

[111] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 279 – 280, Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες*, ό.π., 81 – 82 και Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 354 – 355.

[112] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 344 – 345.

μία οργανωμένη εκστρατεία στα διεθνή fora,[113] προκειμένου να ασκηθούν οι δέουσες πιέσεις στην Άγκυρα για την ταχεία καταβολή των αποζημιώσεων.[114]

Παράλληλα όμως, οι διπλωματικές προσπάθειες της Ελλάδας στράφηκαν προς την κατεύθυνση της ίδιας της τουρκικής κυβέρνησης. Μετά την τελετή αποκατάστασης της τιμής της ελληνικής σημαίας στη Σμύρνη στις 24 Οκτωβρίου 1955,[115] η ελληνική κυβέρνηση διεμήνυσε ότι η διευθέτηση του ζητήματος των αποζημιώσεων αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για την αποκατάσταση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Η αξίωση αυτή διατυπώθηκε ρητά στον Τούρκο πρωθυπουργό από τον Έλληνα πρεσβευτή στην Άγκυρα, Ιωάννη Καλλέργη, κατά τη διάρκεια δύο διαδοχικών συναντήσεων που είχαν το Νοέμβριο του 1955 στην τουρκική πρωτεύουσα.[116]

Η ελληνική κυβέρνηση, ασκώντας το δικαίωμα, που είχε με βάση τη Συνθήκη της Λωζάννης (1923), να παρεμβαίνει για την κατοχύρωση της προστασίας της ελληνικής μειονότητας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου, απαίτησε να επισπευστεί η διαδικασία της καταβολής των αποζημιώσεων. Στο πλαίσιο αυτό, ο Έλληνας πρεσβευτής προσπάθησε να αποσπάσει την υπογραφή μίας δεσμευτικής συμφωνίας με τον Menderes, η οποία θα ενσωμάτωνε τους όρους της αποζημίωσης. Παράλληλα, ο Καλλέργης βολιδοσκόπησε τις προθέσεις της Άγκυρας ως προς την οριοθέτηση των χωρικών υδάτων μεταξύ των δύο χωρών,[117] ζήτημα με το οποίο ασχολούνταν ήδη επιτροπές εμπειρογνωμόνων.[118]

Ο Τούρκος πρωθυπουργός όχι μόνο απέρριψε το γραπτό υπόμνημα του Έλληνα πρέσβη, αλλά αρνήθηκε να αναλάβει οποιαδήποτε δέσμευση ως προς την καταβολή των αποζημιώσεων. Η απάντηση του παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον, δεδομένου ότι προδιέγραφε το βασικό άξονα της πολιτικής, που επρόκειτο να ακολουθήσει η κυβέρνηση του ως προς το ζήτημα των αποζημιώσεων. Στο πλαίσιο αυτό, ο Adnan

---

[113] Επίκεντρο των προσπαθειών της ελληνικής κυβέρνησης αποτέλεσαν τα Ηνωμένα Έθνη, το ΠΣΕ, οι ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 366.

[114] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 358 – 359.

[115] Η τελετή αυτή, απώτερος σκοπός της οποίας ήταν η ηθική ικανοποίηση της ελληνικής κυβέρνησης για την ατίμωση, που υπέστησαν η ελληνική σημαία και οι Έλληνες ένστολοι, συνδυάστηκε με την παράδοση του νέου κτιρίου του ελληνικού προξενείου στη Σμύρνη, το οποίο πυρπολήθηκε, κατά τη διάρκεια του πογκρόμ. Εντούτοις, η πραγματοποίηση της δεν προήλθε από πρωτοβουλία της τουρκικής κυβέρνησης, αλλά ήταν απόρροια των υποδείξεων της Ουάσιγκτον. Και τούτο διότι η αμερικανική διπλωματία είχε θορυβηθεί από την απόφαση της Αθήνας να αποχωρήσει από τα στρατιωτικά γυμνάσια του ΝΑΤΟ στην Ανατολική Μεσόγειο, σε ένδειξη διαμαρτυρίας για το πογκρόμ, Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες*, ό.π., 92 – 93 και Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», ό.π., 504.

[116] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 359 – 360.

[117] Σοβαρά προβλήματα ανέκυπταν με Έλληνες αλιείς, που ψάρευαν σε τουρκικά χωρικά ύδατα, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 360.

[118] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 359 – 360.

Menderes αποποιήθηκε κάθε ευθύνη της τουρκικής κυβέρνησης για το πογκρόμ, τονίζοντας ότι η Άγκυρα δεν είχε καμία νομική υποχρέωση, με βάση τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, να αποζημιώσει τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης για τις ζημιές που υπέστησαν κατά τη διάρκεια των ταραχών.[119]

Μολαταύτα, η αποκατάσταση των υλικών ζημιών, όπως είχε άλλωστε καταστήσει σαφές με δηλώσεις του αμέσως μετά το πογκρόμ, αποτελούσε θέμα προσωπικής τιμής για τον ίδιο, ως προς τη διευθέτηση του οποίου όμως δεν επρόκειτο να ανεχθεί καμία απολύτως παρέμβαση. Ως εκ τούτου, η καταβολή των αποζημιώσεων επαφιόταν αποκλειστικά στην καλή πίστη του Τούρκου πρωθυπουργού. Η μόνη παραχώρηση στην οποία προέβη ο Menderes, ύστερα από τις σύντονες πιέσεις του Καλλέργη, ήταν ο ορισμός της 31ης Μαρτίου 1956 ως καταληκτικής ημερομηνίας για την οριστική ρύθμιση του ζητήματος.[120]

Η άσκηση μίας επιθετικής πολιτικής ως προς το ζήτημα των αποζημιώσεων συνέπεσε με την προσπάθεια της τουρκικής κυβέρνησης να φέρει στο προσκήνιο τη διαμάχη για την Κύπρο. Στο πλαίσιο αυτό, όχι μόνο επιχείρησε να αποσείσει τις ευθύνες της για το πογκρόμ, αλλά και να παρουσιάσει τις ανθελληνικές ταραχές στην Κωνσταντινούπολη ως απόρροια της αδιάλλακτης στάσης, που υιοθέτησε η ελληνική κυβέρνηση στο Κυπριακό.[121]

Καθοριστικό ρόλο προς την κατεύθυνση αυτή διαδραμάτισαν αναμφίβολα οι ταυτόσημες επιστολές, που απηύθυνε ο Υπουργός Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών, John Foster Dulles, στις 18 Σεπτεμβρίου 1955 προς την Αθήνα και την Άγκυρα. Ο Dulles, εξομοιώνοντας τους θύτες με τα θύματα, καλούσε τους πρωθυπουργούς της Ελλάδας και της Τουρκίας να λησμονήσουν «τα δυσάρεστα γεγονότα του πρόσφατου παρελθόντος» και να «εργαστούν για το συμφέρον του ελεύθερου κόσμου», αποκαθιστώντας «χωρίς χρονοτριβή την ενότητα της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας». Το μήνυμα αυτό, σε συνδυασμό με την καταψήφιση της ελληνικής προσφυγής στα Ηνωμένα Έθνη, στην οποία συνέβαλαν οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, εξαγρίωσε την ελληνική κοινή γνώμη.[122]

Παράλληλα όμως, η άρνηση του Τούρκου πρωθυπουργού να επιλύσει θεσμικά το θέμα των αποζημιώσεων, αποτελούσε σαφές δείγμα των αυταρχικών του διαθέσεων,

---

[119] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 345 – 346, 360 – 361.
[120] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 345 – 346, 360 – 361.
[121] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 365 – 366.
[122] Ιωάννης Στεφανίδης, *Ασύμμετροι εταίροι, Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953 – 1961,* Πατάκη, Αθήνα, 2005, 302.

οι οποίες σταδιακά εξετράπησαν προς την απολυταρχία. Παράλληλα όμως, αποτελούσε απόρροια της απεγνωσμένης προσπάθειας του να συγκαλύψει την προσωπική του ανάμειξη στο σχεδιασμό, την οργάνωση και την εκτέλεση του πογκρόμ, ιδιαίτερα σε μία περίοδο που ακόμα και βουλευτές της συμπολίτευσης[123] άφηναν σαφείς υπαινιγμούς για το ρόλο της κυβέρνησης στις ταραχές της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου.[124]

Όμως, εκτός από την αδιάλλακτη στάση του Adnan Menderes, έντονη ανησυχία στην ελληνική κυβέρνηση προκαλούσε η παρατεταμένη περίοδος κρίσης, την οποία διερχόταν η τουρκική οικονομία, τα σοβαρά προβλήματα της οποίας οξύνθηκαν μετά το πογκρόμ.[125] Η εκτεταμένη καταστροφή της αγοράς της Κωνσταντινούπολης, η αποδιοργάνωση της οποίας είχε δυσμενή αντίκτυπο στο σύνολο της οικονομίας της χώρας, το φάσμα της ανεργίας με το οποίο ήρθαν αντιμέτωποι χιλιάδες άνθρωποι, οι ελλείψεις που παρατηρήθηκαν σε βασικά αγαθά και η υποτίμηση της τουρκικής λίρας,[126] σε συνδυασμό με τις μαζικές αιτήσεις αποζημίωσης που υποβλήθηκαν στο τουρκικό δημόσιο, συνιστούσαν ένα δυσβάσταχτο βάρος, το οποίο η τουρκική οικονομία αδυνατούσε να επωμιστεί.[127]

Υπό το πρίσμα αυτό, αποτελούσε κοινή διαπίστωση τόσο των Ελλήνων αξιωματούχων όσο και των ξένων παρατηρητών ότι η έγκαιρη και πλήρης αποπληρωμή των ζημιών, που υπέστησαν οι Έλληνες κατά τη διάρκεια του πογκρόμ, ήταν στην πραγματικότητα αδύνατη.[128] Όμως, ακόμα και η παραμικρή καθυστέρηση ως προς την καταβολή των αποζημιώσεων θα παγίωνε την καταστροφή της ελληνικής κοινότητας, η οποία βρισκόταν ήδη αντιμέτωπη με μία άκρως δυσάρεστη κατάσταση.[129]

---

[123] Βουλευτές του ΔΚ έθεσαν ανοιχτά το ζήτημα της απόδοσης ευθυνών για το πογκρόμ, κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης όχι μόνο της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, στις 12 Σεπτεμβρίου 1955, αλλά και της κοινοβουλευτικής ομάδας του κόμματος τους στις 28 Νοεμβρίου 1955, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 342, 360 – 361.

[124] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 360 – 363.

[125] Ενδεικτικό των οξυμμένων προβλημάτων που αντιμετώπιζε η τουρκική οικονομία, ήταν το αίτημα της Άγκυρας προς την κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών για τη χορήγηση δανείου ύψους 300.000.000 δολλαρίων, το οποίο τελικά απορρίφθηκε από την αρμόδια επιτροπή του Κογκρέσου, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 364.

[126] Μολονότι η επίσημη ισοτιμία της τουρκικής λίρας προς το δολλάριο ήταν, στις αρχές Σεπτεμβρίου 1955, 1 προς 2,80, η αναλογία αυτή έφτασε, στα τέλη Νοεμβρίου, στο 1 προς 10, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 350.

[127] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 363 – 364.

[128] Σοβαρές επιφυλάξεις ως προς την αντικειμενική δυνατότητα της τουρκικής κυβέρνησης να αποζημιώσει τα θύματα του πογκρόμ, εξέφρασε και η αντιπροσωπεία του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών, η οποία επισκέφτηκε την Κωνσταντινούπολη στις 10 Σεπτεμβρίου, αλλά και στις αρχές Νοεμβρίου 1955. Στο πλαίσιο αυτό, προτάθηκε η οικονομική στήριξη της Τουρκίας από τη Δύση στο δύσκολο έργο της αποκατάστασης των ζημιών, υπό την προϋπόθεση όμως ότι η Άγκυρα θα παρείχε εγγυήσεις για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, Τσέτση, «Η δραστηριοποίηση του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών μετά τα Σεπτεμβριανά Γεγονότα», ό.π., 165.

[129] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 337 – 339.

Οι εκτιμήσεις αυτές επέδρασαν καθοριστικά στη διαμόρφωση της πολιτικής, που ακολούθησε ως προς το ζήτημα των αποζημιώσεων η κυβέρνηση Καραμανλή. Ως εκ τούτου, το Γενικό Προξενείο της Ελλάδας στην Κωνσταντινούπολη κατέβαλε μία συστηματική προσπάθεια μείωσης του ύψους των αρχικών διεκδικήσεων, αποσκοπώντας στην καταβολή ρεαλιστικών αποζημιώσεων, στο πλαίσιο των δυνατοτήτων της τουρκικής οικονομίας. Απώτερος στόχος του ήταν η ανάσχεση της διαρροής του ελληνικού πληθυσμού από την Κωνσταντινούπολη, φαινόμενο που είχε ήδη αρχίσει να προσλαμβάνει απειλητικές διαστάσεις.[130]

Σε μία προσπάθεια να αντιμετωπιστεί η σύγχυση που επικρατούσε ως προς την εκτίμηση και την καταβολή των αποζημιώσεων, εκδόθηκε στις 29 Φεβρουαρίου 1956 ο νόμος 6684 «περί καταβολής αποζημίωσης στα άτομα που υπέστησαν απώλειες κατά τη διάρκεια των ταραχών». Ο νόμος αυτός, ιδιαίτερα λακωνικός στη διατύπωση του, περιλάμβανε δύο άκρως ενδιαφέροντα σημεία. Το συνολικό ποσό, το οποίο η τουρκική κυβέρνηση επρόκειτο να καταβάλει ως αποζημίωση σε φυσικά και νομικά πρόσωπα, δηλαδή τόσο στους Τούρκους πολίτες και τους ξένους υπηκόους όσο και στα θρησκευτικά ιδρύματα, που υπέστησαν απώλειες κατά τη διάρκεια των ταραχών, δεν θα υπερέβαινε τα 60.000.000 τουρκικές λίρες. Οι πληρωμές θα πραγματοποιούνταν εντός ενός έτους με άτοκα γραμμάτια του δημοσίου, τα οποία θα εκδίδονταν από το Υπουργείο Οικονομικών.[131]

Εντούτοις, η δημοσίευση του νόμου αυτού επέτεινε τη σύγχυση και την παράλυση των διοικητικών υπηρεσιών, με αποτέλεσμα η διαδικασία της αποζημίωσης να εξακολουθήσει να καρκινοβατεί. Στο πλαίσιο αυτό, η κυβέρνηση Menderes προχώρησε τον Ιούλιο του 1956 στην έκδοση του διατάγματος 4/7474, το οποίο προέβλεπε τη συγκρότηση ενός δυσκίνητου γραφειοκρατικού μηχανισμού στο Υπουργείο Οικονομικών,[132] που θα αναλάμβανε το έργο της εκτίμησης και της καταβολής των αποζημιώσεων.[133]

---

[130] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 338 – 339, 367 – 375.
[131] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 440 – 441.
[132] Το Υπουργείο Οικονομικών προχώρησε στη συγκρότηση έξι τριμελών επιτροπών, οι οποίες αποτελούνταν από έναν επιθεωρητή, έναν εμπειρογνώμονα λογιστή και ένα νομικό εκπρόσωπο του Υπουργείου. Αντικείμενο των επιτροπών αυτών ήταν η εκτίμηση των ζημιών, που υπέστησαν τα θύματα, κατά τη διάρκεια του πογκρόμ και ο προσδιορισμός του τελικού ποσού της αποζημίωσης. Οι επιτροπές αυτές περιβλήθηκαν με ευρείες αρμοδιότητες, έχοντας το δικαίωμα να εκδίδουν, κατά πλειοψηφία, την απόφαση τους, η οποία διαβιβαζόταν στο *defterdarlik (οικονομική εφορεία).* Εν συνεχεία, οι ενδιαφερόμενοι, οι οποίοι έπρεπε να ενημερωθούν εντός 30 ημερών, καλούνταν να υποβάλουν αίτηση για την είσπραξη των χρημάτων, εφόσον υπήρχε θετική εισήγηση της τριμελούς επιτροπής, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 443 – 444.
[133] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 442 – 443.

Μολαταύτα, η διαδικασία της εξέτασης των αιτήσεων και της έγκρισης των τελικών πληρωμών προχωρούσε με πολύ αργούς ρυθμούς, αφού μόλις έξι τριμελείς επιτροπές ανέλαβαν να διερευνήσουν τις χιλιάδες αιτήσεις τόσο των Τούρκων πολιτών όσο και των ξένων υπηκόων. Απόρροια της κωλυσιεργίας της τουρκικής γραφειοκρατίας ήταν να σημειωθούν σημαντικές καθυστερήσεις στην καταβολή των αποζημιώσεων, δεδομένου ότι τρία περίπου χρόνια μεσολάβησαν από την κατάρτιση των καταλόγων των ζημιών έως την έναρξη των πληρωμών. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η διαδικασία της αποζημίωσης βρισκόταν εν εξελίξει ακόμα και μετά την ανατροπή της κυβέρνησης Menderes το Μάιο του 1960.[134]

Τα προβλήματα αυτά δεν οφείλονταν μόνο σε εγγενείς αδυναμίες της τουρκικής γραφειοκρατίας, αλλά ήταν απόρροια της πολιτικής που υιοθέτησε η τουρκική κυβέρνηση στο ζήτημα των αποζημιώσεων. Μολονότι η Άγκυρα προχώρησε στη συγκρότηση αυτού του περίπλοκου γραφειοκρατικού μηχανισμού στο Υπουργείο Οικονομικών, ύστερα από τις επίμονες πιέσεις της ελληνικής κυβέρνησης, απώτερος στόχος της σύστασης του ήταν η δραστική περικοπή των αποζημιώσεων, μετά τη συρρίκνωση που είχαν ήδη υποστεί οι διεκδικήσεις των θυμάτων από την *Επιτροπή Βοηθημάτων*.[135]

Ενδεικτικό των πραγματικών προθέσεων της τουρκικής κυβέρνησης ήταν το γεγονός ότι το κυβερνητικό διάταγμα εξουσιοδότησε τις τριμελείς φορολογικές επιτροπές να προχωρήσουν σε περαιτέρω περικοπές των αρχικών διεκδικήσεων, ακόμα και όταν είχε επιδικαστεί στους δικαιούχους ένα συγκεκριμένο ποσό αποζημίωσης, με βάση τις αποφάσεις των διορισμένων από το δικαστήριο εμπειρογνωμόνων. Ως εκ τούτου, η κυβέρνηση Menderes όχι μόνο αναθεώρησε επί το έλασσον τις αρχικές διεκδικήσεις των θυμάτων του πογκρόμ, αλλά αρνήθηκε να καταβάλει ακόμα και τα ποσά, που η ίδια είχε προηγουμένως κρίνει εύλογα μέσω των εκπροσώπων της, ακυρώνοντας κάθε έννοια περί δίκαιης αποζημίωσης. Οι αποφάσεις των επιτροπών ήταν ανέκκλητες, δεδομένου ότι οι δικαιούχοι δεν είχαν τη δυνατότητα προσφυγής εναντίον τους.[136]

Όμως, η απροκάλυπτη παραβίαση των αποφάσεων των δικαστηρίων δεν ήταν η μόνη παράνομη ενέργεια στην οποία προέβησαν οι φορολογικές επιτροπές. Και τούτο διότι παρέβλεψαν σκόπιμα ακόμα και την πρόβλεψη του κυβερνητικού διατάγματος για την έναρξη της άμεσης καταβολής των αποζημιώσεων, μετά το τέλος της εξέτασης του

[134] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 458, 446 – 447.
[135] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 446 – 449.
[136] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 341 – 342, 454 – 455.

συνόλου των αιτήσεων. Ως εκ τούτου, τα γραμμάτια του Υπουργείου Οικονομικών παρακρατήθηκαν για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, χωρίς όμως να ληφθεί υπόψη ο πληθωρισμός, με αποτέλεσμα την περαιτέρω συρρίκνωση των χορηγηθέντων ποσών.[137]

Η απόφαση της κυβέρνησης Menderes να πραγματοποιήσει τις πληρωμές με άτοκα γραμμάτια του τουρκικού δημοσίου δεν ήταν διόλου τυχαία. Απόρροια της κρίσης που διερχόταν η τουρκική οικονομία, ήταν η συνεχής υποτίμηση του εθνικού νομίσματος, με αποτέλεσμα να εξανεμιστεί η πραγματική αξία των ήδη συρρικνωμένων ποσών, που θα εισέπρατταν ως τελική αποζημίωση τα θύματα του πογκρόμ. Και τούτο διότι οι ζημιές εκτιμήθηκαν με βάση την επίσημη τιμή συναλλάγματος, η οποία όμως δεν ανταποκρινόταν στην τρέχουσα αξία της τουρκικής λίρας. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αποζημιώσεις που τελικά καταβλήθηκαν τόσο στους Τούρκους πολίτες όσο και στους υπηκόους των ξένων χωρών,[138] αντιστοιχούσαν μόνο σε ένα ελάχιστο ποσοστό των ζημιών που υπέστησαν,[139] αποτελώντας το επιστέγασμα της υλικής τους καταστροφής.[140]

Επιπλέον, σε ορισμένες περιπτώσεις οι φορολογικές επιτροπές όχι μόνο απέρριψαν τις αιτήσεις αποζημίωσης, αλλά επέβαλαν και φόρο κερδών στις ήδη κατεστραμμένες επιχειρήσεις.[141] Συνεκτιμώντας όλα αυτά τα δεδομένα, ένας μεγάλος αριθμός Ελλήνων επιχειρηματιών αποφάσισε να μην υποβάλει καν αίτηση αποζημίωσης, καλύπτοντας το κόστος της αποκατάστασης των ζημιών και της επαναλειτουργίας των καταστημάτων τους αποκλειστικά με δικά τους έξοδα.[142]

Οι αρχικές εκτιμήσεις της τουρκικής φορολογικής υπηρεσίας και των ξένων τραπεζών στην Κωνσταντινούπολη είχαν θεωρηθεί υπερβολικές, δεδομένου ότι ανέβαζαν το κόστος των ζημιών σε 2 δισεκατομμύρια τουρκικές λίρες, ποσό που

---

[137] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 454 – 455.

[138] Αποκαλυπτική ήταν η περίπτωση της εταιρείας Caraco & Co, οι ιδιοκτήτες της οποίας ήταν Βρετανοί υπήκοοι. Οι διεκδικήσεις της εταιρείας, η οποία δραστηριοποιούνταν στο εμπόριο ασημικών και κρυστάλλων, περικόπηκαν κατά 78%, μολονότι οι εμπειρογνώμονες που ορίστηκαν από το δικαστήριο, ενέκριναν τις αρχικές απαιτήσεις των ιδιοκτητών. Όμως, οι αντιφάσεις που παρουσίαζε η έκθεση της *Επιτροπής Εκτίμησης*, δεν ήταν η μόνη παράνομη απόκλιση από τη διαδικασία της αποζημίωσης, δεδομένου ότι η εταιρεία ειδοποιήθηκε για τα επιδικασθέντα ποσά μόλις 27 μήνες μετά την αρχική υποβολή της αίτησης της, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 455 – 458.

[139] Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι οι διεκδικήσεις των Ελλήνων υπηκόων και των Τούρκων πολιτών περικόπηκαν κατά 81% και 86,35% αντίστοιχα, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 460.

[140] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 447 – 451.

[141] Ενδεικτική ήταν η περίπτωση του Αθηνόδωρου Τσουκάτου, ο οποίος δεν έλαβε καμία απολύτως αποζημίωση για την ολοσχερή καταστροφή που υπέστησαν τα δύο καταστήματα του, με την αιτιολογία ότι δεν παρουσίασε τα λογιστικά βιβλία της εταιρείας του. Παρ' όλα αυτά του επιβλήθηκε φόρος κερδών 100.000 λιρών, με αποτέλεσμα όχι μόνο να αναγκαστεί να πουλήσει το κτίριο των καταστημάτων του, αλλά και να κατασχεθούν ακόμα και τα έπιπλα του σπιτιού του, Τσουκάτου, *Σεπτεμβριανά 1955,* ό.π., 141 – 142.

[142] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 450 – 451.

αντιστοιχούσε σε 220 περίπου εκατομμύρια δολλάρια. Εντούτοις, με την πάροδο του χρόνου οι εκτιμήσεις αυτές άρχισαν να επιβεβαιώνονται, δεδομένου ότι αποκαλύπτονταν συνεχώς νέα στοιχεία για την έκταση της καταστροφής, που υπέστη η ελληνική μειονότητα. Συνειδητοποιώντας το δυσβάσταχτο κόστος που συνεπαγόταν η αποκατάσταση των ζημιών, η τουρκική κυβέρνηση έσπευσε σκόπιμα να μειώσει την πραγματική τους αξία. Η πολιτική αυτή υιοθετήθηκε και ως προς τις αποζημιώσεις, που κλήθηκε να καταβάλει η κυβέρνηση Menderes προς τα θρησκευτικά ιδρύματα της ελληνικής μειονότητας.[143]

Μετά το πογκρόμ, το Οικουμενικό Πατριαρχείο ζήτησε από τους κοσμικούς αντιπροσώπους των ελληνικών κοινοτήτων να υποβάλουν επίσημους καταλόγους με τις εκτιμήσεις των ζημιών, που υπέστησαν τα θρησκευτικά τους ιδρύματα. Μολονότι οι καταστροφές που προκλήθηκαν στις ορθόδοξες εκκλησίες της Κωνσταντινούπολης, ανέρχονταν σύμφωνα με την Έκθεση του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών στα 150 περίπου εκατομμύρια δολλάρια, το Φανάρι αποφάσισε να παραιτηθεί από κάθε αξίωση αποκατάστασης των ιερών ναών στην προτεραία τους κατάσταση, αποσκοπώντας μόνο στην επαναλειτουργία τους με τα απολύτως απαραίτητα.[144]

Σε μία προσπάθεια καθολικής περικοπής των διεκδικήσεων, οι ελληνικές κοινότητες κλήθηκαν από το Οικουμενικό Πατριαρχείο να μειώσουν τις αιτήσεις αποζημίωσης στο 28,57% των αρχικών εκτιμήσεων των ζημιών. Στο πλαίσιο αυτό, η συνολική αποζημίωση που αξίωσε το Φανάρι τόσο για τις επισκευές στα κτίρια των ναών όσο και για τον εξοπλισμό τους με τα στοιχειώδη ιερά σκεύη, ανήλθε περίπου στα 40.054.605 τουρκικές λίρες. Εντούτοις, οι εκκλησιαστικές διεκδικήσεις εξακολουθούσαν, παρά τη δραστική τους συρρίκνωση κατά 71,53%, να υπερβαίνουν το ποσό των 10.000.000 τουρκικών λιρών, που τέθηκε, βάσει του νόμου 6684/1956, στη διάθεση της *Γενικής Διεύθυνσης Βακουφίων (vakiflar)* της Κωνσταντινούπολης για την επιδιόρθωση των θρησκευτικών ιδρυμάτων.[145]

Οι διαπραγματεύσεις για την αποζημίωση των θρησκευτικών ιδρυμάτων δεν διεξήχθησαν από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αλλά από τους κοσμικούς αντιπροσώπους των ελληνικών κοινοτήτων. Αποφασιστικό ρόλο ως προς τον αποτίμηση των ζημιών και την υποβολή των αιτήσεων αποζημίωσης διαδραμάτισε η *Επιτροπή Επισκευών και Αποζημιώσεων των Καταστροφών που Υπέστησαν Εκκλησίες και Φιλανθρωπικά Ιδρύματα από τα Γεγονότα της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου,* η οποία

[143] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 458 – 459.
[144] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 557 – 559.
[145] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 557 – 561, 595 – 596.

συγκέντρωσε τις εκκλησιαστικές διεκδικήσεις των ελληνικών κοινοτήτων, πριν καταλήξουν στο *vakiflar* για την τελική έγκριση και τον προσδιορισμό της οριστικής αποζημίωσης.[146]

Εντούτοις, το έργο της επισκευής και της αποκατάστασης ενός ιερού ναού αναλάμβανε, κατόπιν προκήρυξης μειοδοτικού διαγωνισμού, ο εργολάβος, που προσέφερε τη χαμηλότερη τιμή, με βάση τον επίσημο κατάλογο τιμών και τελών του Υπουργείου Δημοσίων Έργων. Μετά την έγκριση της προσφοράς του από το *vakiflar,*[147] η *Επιτροπή Επισκευών* του χορηγούσε συμβόλαιο, αναθέτοντας του επίσημα τη σύμβαση έργου. Οι εργολάβοι κατέθεταν τα τιμολόγια για τις εργασίες τους στην *Επιτροπή Επισκευών*,[148] η οποία τα διαβίβαζε στο *vakiflar* για την έγκριση και την τελική πληρωμή.[149]

Οι διακανονισμοί αυτοί αποδείχθηκαν μία εξαιρετικά χρονοβόρα διαδικασία, η οποία επιβραδυνόταν ακόμη περισσότερο από την εμπλοκή της στα γρανάζια της τουρκικής γραφειοκρατίας. Στο πλαίσιο αυτό, η αποκατάσταση των ζημιών διήρκεσε μία ολόκληρη δεκαετία, δεδομένου ότι οι εργασίες επισκευής και ανοικοδόμησης των κατεστραμμένων ναών ξεκίνησαν, σε ορισμένες περιπτώσεις, αρκετά χρόνια μετά το πογκρόμ. Το έργο της αποκατάστασης των ορθόδοξων εκκλησιών διακόπηκε προσωρινά το 1963, εξαιτίας της κρίσης που ξέσπασε στην Κύπρο. Ως εκ τούτου,

---

[146] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 513.

[147] Οι εργολάβοι ήταν υποχρεωμένοι να καταγράψουν αναλυτικά τις ζημιές, να υπολογίσουν την ποσότητα των υλικών και την εργασία που απαιτούνταν για την ολοκλήρωση των επισκευών και τέλος να αναλύσουν το συνολικό κόστος. Οι εκτιμήσεις αυτές υποβάλλονταν στην τριμελή μεικτή (ελληνική και τουρκική) *Επιτροπή Αρχιτεκτόνων*, κύριο μέλημα της οποίας ήταν η εξακρίβωση των στοιχείων, που κατέθετε ο εκάστοτε εργολάβος. Μετά την ολοκλήρωση του έργου της, τα σχετικά έγγραφα διαβιβάζονταν στην *Υπηρεσία Μνημείων και Οικοδόμησης* του *vakiflar* για την τελική έγκριση, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 559.

[148] Ο μειοδότης εργολάβος υπέβαλλε στην *Επιτροπή Επισκευών* τρία έγγραφα. Αυτά ήταν: 1) οι *Τεχνικές Προδιαγραφές*, που περιλάμβαναν αφενός μία λίστα με τα υλικά και τα αντικείμενα, βάσει του καταλόγου τιμών του Υπουργείου Δημοσίων Έργων, που απαιτούνταν για την εργασία επισκευής, 2) το *Μητρώο Μετρήσεων*, στο οποίο καταγράφονταν ο αριθμός και ο όγκος των συγκεκριμένων υλικών και αντικειμένων, που απαιτούνταν για την εργασία επισκευής και ανοικοδόμησης και 3) τον *Κατάλογο των Εκτιμήσεων,* ο οποίος καθόριζε την επίσημη τιμή κάθε αντικειμένου, υπολογίζοντας το συνολικό κόστος για κάθε εργασία. Μετά την έγκριση των εγγράφων αυτών από το *vakiflar* η *Επιτροπή Επισκευών* χορηγούσε συμβόλαιο στο μειοδότη. Μολαταύτα, έως την ολοκλήρωση της εργασίας και την αποπληρωμή του εργολάβου μεσολαβούσε ένα πλήθος άλλων εγγράφων. Ως εκ τούτου, η *Επιτροπή Επισκευών* εξέδιδε το έγγραφο με τις *Πληρωμές των Δόσεων*, αξιολογώντας την ικανοποιητική και έγκαιρη ολοκλήρωση της εργασίας, την *Έγκριση της Ολοκληρωμένης Εργασίας,* με βάση την οποία επιβλεπόταν η πορεία της εργασίας και την *Οριστική Πιστοποίηση* η οποία βεβαίωνε την ολοκλήρωση της εργασίας, με βάση τις προδιαγραφές που τέθηκαν από την αρχή. Μετά την έγκριση των εγγράφων αυτών η *Επιτροπή Επισκευών* αποπλήρωνε τον εργολάβο, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 561 – 563.

[149] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 557 – 563.

απαγορεύτηκε να ολοκληρώσουν τη σύμβαση έργου, οι εργολάβοι, οι οποίοι διατηρούσαν την ελληνική υπηκοότητα.[150]

Η κυβέρνηση Menderes ακολούθησε μία πανομοιότυπη ως προς τους βασικούς της άξονες πολιτική για την αποζημίωση τόσο των θρησκευτικών ιδρυμάτων όσο και των επιχειρήσεων της ελληνικής μειονότητας, που καταστράφηκαν τη νύχτα της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου. Υπό το πρίσμα αυτό, απώτερος στόχος του Τούρκου πρωθυπουργού ήταν η δραστική περιστολή όχι μόνο των κοσμικών, αλλά και των εκκλησιαστικών διεκδικήσεων, οι οποίες συρρικνώθηκαν κατά 75%. Ως εκ τούτου, η τουρκική κυβέρνηση ενέκρινε το ποσό μόλις των 10.000.000 τουρκικών λιρών για την αποκατάσταση των ορθόδοξων ναών, επιβαρύνοντας τις ελληνικές κοινότητες με το υπέρογκο κόστος της αποκατάστασης τους.[151]

Αδιάσειστη απόδειξη των μεθοδεύσεων της Άγκυρας αποτέλεσε η αυθαίρετη απόφαση του *vakiflar* να μην συμπεριλάβει ένα μεγάλο αριθμό ιερών λειτουργικών σκευών και λατρευτικών αντικειμένων στην κατηγορία της αποζημίωσης. Ως εκ τούτου, καμία αίτηση αποζημίωσης δεν εγκρίθηκε για τις ανυπολόγιστης αξίας κατεστραμμένες εικόνες, το κύριο σύμβολο της ορθόδοξης πίστης, οι οποίες επισκευάστηκαν και αντικαταστάθηκαν αποκλειστικά με έξοδα των ελληνικών κοινοτήτων.[152]

Παράλληλα όμως, η κωλυσιεργία των τουρκικών αρχών ως προς την αποτίμηση και την αποπληρωμή των ζημιών, σε συνδυασμό με την άνοδο του πληθωρισμού μείωσαν ακόμη περισσότερο την πραγματική αξία της παρεχόμενης αποζημίωσης, υποχρεώνοντας το Οικουμενικό Πατριαρχείο να περικόψει, δύο χρόνια μετά το πογκρόμ, τις διεκδικήσεις του στα 12.739.705 τουρκικές λίρες. Η επιδείνωση της τουρκικής οικονομίας είχε άμεσο αντίκτυπο στην πολιτική της αποζημίωσης, δεδομένου ότι οι συμβάσεις έργου υποβάλλονταν στη διαδικασία της τιμαριθμικής αναπροσαρμογής..[153]

Εντούτοις, το ποσό των 10.000.000 τουρκικών λιρών που διατέθηκε για την επαναλειτουργία των θρησκευτικών ιδρυμάτων, που καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια του πογκρόμ, συρρικνώθηκε ακόμη περισσότερο, δεδομένου ότι από αυτό καλύπτονταν τα έξοδα λειτουργίας της *Επιτροπής Επισκευών*. Τελικά, το ποσό που κατέβαλε η τουρκική κυβέρνηση ως εκκλησιαστική αποζημίωση ανήλθε μόλις στα 4.658.668

[150] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 585 – 587.
[151] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 577 – 578, 596 – 597.
[152] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 577 – 578.
[153] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 583 – 584.

τουρκικές λίρες, καλύπτοντας τα ¾ των θρησκευτικών ιδρυμάτων. Η ανεπαρκής αποζημίωση που χορηγήθηκε, ανάγκασε τις ελληνικές κοινότητες να αναλάβουν με δικά τους έξοδα το έργο της αποκατάστασης των εκκλησιών.[154]

1.4. Ο ρόλος της κυβέρνησης Menderes στο σχεδιασμό, την οργάνωση και την εκτέλεση του πογκρόμ.

Με επίσημο ανακοινωθέν το οποίο εκδόθηκε στις 7 Σεπτεμβρίου 1955, η κυβέρνηση Menderes εξέφρασε τη βαθύτατη λύπη της για τις ζημιές που υπέστη η ελληνική μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη. Ο Τούρκος πρωθυπουργός επέρριψε την ευθύνη για τις ταραχές στους κομμουνιστές, υπογραμμίζοντας τη δέσμευση του για την παραδειγματική τιμωρία των ενόχων.[155]

Η ερμηνεία του πογκρόμ ως σκευωρίας του διεθνούς κομμουνισμού επαναλήφθηκε και κατά τη διάρκεια της έκτακτης συνεδρίασης της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 12 Σεπτεμβρίου 1955. Όμως, υπό το βάρος των περιστάσεων, ο Adnan Menderes αναγκάστηκε να παραδεχθεί ότι η κυβέρνηση του ήταν εκ των προτέρων ενήμερη για το συλλαλητήριο της 6ης Σεπτεμβρίου.[156] Η διαδήλωση αυτή αποτελούσε, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, μία αυθόρμητη εκδήλωση του εθνικού αισθήματος του τουρκικού λαού, το οποίο διεγέρθηκε από την είδηση περί επικείμενης σφαγής των Τουρκοκυπρίων στις 28 Αυγούστου. Ο Τούρκος πρωθυπουργός υποστήριξε ότι η «ψύχωση» που κατέλαβε το πλήθος ήταν τόσο μεγάλη, ώστε ακινητοποίησε ακόμα και τις δυνάμεις της τάξης, οι οποίες βρέθηκαν ενώπιον ενός εκβιαστικού διλήμματος.[157] Εντούτοις, αυτή η αθώα συγκέντρωση της νεολαίας κατέστη αντικείμενο εκμετάλλευσης από ερυθρούς πράκτορες,[158] οι οποίοι τη μετέτρεψαν σε εθνική συμφορά.[159]

---

[154] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 588 – 598.
[155] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 207 – 209.
[156] Σε ανάλογη δήλωση ενώπιον της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης προέβη και ο Mehmet Fuat Köprülü, πρώην Υπουργός Εξωτερικών της κυβέρνησης Menderes, ο οποίος ισχυρίστηκε ότι η κυβέρνηση όμως δεν γνώριζε την ακριβή ημέρα και ώρα εκδήλωσης των ταραχών, Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 212 – 215.
[157] Στην προσπάθεια του να αιτιολογήσει την προκλητική ανοχή που επέδειξαν οι δυνάμεις της τάξης κατά τη διάρκεια των ταραχών, ο Τούρκος πρωθυπουργός ισχυρίστηκε ότι οι αστυνομικοί αμφιταλαντεύθηκαν ανάμεσα στο υπηρεσιακό τους καθήκον για την αποκατάσταση της τάξης και το καθήκον τους προς την πατρίδα, με αποτέλεσμα να αφήσουν πλήρη ελευθερία κινήσεων στους νεαρούς διαδηλωτές, Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 209 – 217.
[158] Στην προσπάθεια του να αιτιολογήσει το πογκρόμ ο Τούρκος πρωθυπουργός ισχυρίστηκε τα ακόλουθα: «Βεβαίως, εάν ο εχθρός είχε έλθει με τη μορφή εχθρού, εάν ο διάβολος δεν *πρόβαλε ενώπιον μας περιβεβλημένος την μορφή Θεού, το επεισόδιο δεν θα συνέβαινε. Όταν το γεγονός τούτο άρχισε, εμφανίστηκε ακριβώς ως μία αθώα συγκέντρωση μαθητών και νεολαίας. Δεν ήμασταν τάχα ειδοποιημένοι.*

Ο ισχυρισμός της τουρκικής κυβέρνησης ότι η χώρα υπέστη «πλήγμα κομμουνιστικού σχεδίου και υποκινήσεως»,[160] αντιμετωπίστηκε με σκεπτικισμό από τους ξένους παρατηρητές. Και τούτο διότι αφενός ο αριθμός των κομμουνιστών στην Τουρκία ήταν πολύ μικρός και αφετέρου οι δραστηριότητες τους τελούσαν υπό το άγρυπνο βλέμμα της μυστικής αστυνομίας.[161] Ως εκ τούτου, ήταν αδύνατον να έχουν εξυφάνει και εκτελέσει ένα σχέδιο, για την υλοποίηση του οποίου απαιτούνταν η κινητοποίηση και η συντονισμένη δράση ενός μεγάλου αριθμού ατόμων. Εντούτοις, η θεωρία αυτή προβλήθηκε από τον Adnan Menderes, σε μία προσπάθεια να αποκρύψει το ρόλο της κυβέρνησης του στο σχεδιασμό, την οργάνωση και την εκτέλεση του πογκρόμ, απώτερος στόχος του οποίου ήταν η ενίσχυση της καινούριας πολιτικής που υιοθέτησε η Άγκυρα στο Κυπριακό.[162]

Η αναπροσαρμογή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης να προχωρήσει τον Αύγουστο του 1954 στη διεθνοποίηση του Κυπριακού.[163] Η πρωτοβουλία αυτή προκάλεσε την

Ήμασταν. Και γιατί δεν τα προλάβατε; Θα πείτε. Υπήρχαν διαθέσιμες αρκετές δυνάμεις μας για την αντιμετώπιση τους. Αλλά το επεισόδιο επεκτάθηκε τόσο πολύ εντός μίας στιγμής και η δημιουργηθείσα ψύχωση ακινητοποίησε κατά τόσο εντυπωσιακό τρόπο τις δυνάμεις της τάξεως, ώστε πρέπει να παραδεχτούμε ότι το έθνος εξετέθη σε μία εθνική συμφορά, σε ένα αληθινό αιφνιδιασμό», Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 216.

[159] Evanthis Hatzivassiliou, «The Riots in Turkey, in September 1955: A British Document», *Balkan Studies, 31,* 1990, 168 – 174 και

[160] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 208.

[161] Μόνο ένα μικρό ποσοστό από τα άτομα που συνελήφθησαν αμέσως μετά τα επεισόδια ήταν κομμουνιστές. Η σύλληψη των ατόμων αυτών, μεταξύ των οποίων βρίσκονταν προσωπικότητες του πνεύματος όπως ο Aziz Nessin, ήταν εντελώς αυθαίρετη, δεδομένου ότι δεν υπήρχαν αποδεικτικά στοιχεία για τη συμμετοχή τους στα επεισόδια. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι ο κατάλογος των υπόπτων της αστυνομίας περιλάμβανε και άτομα, τα οποία είτε είχαν πεθάνει είτε υπηρετούσαν στον τουρκικό στρατό, Guven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες*, 104 – 108.

[162] Hatzivassiliou, «The Riots in Turkey, in September 1955, ό.π., 165 – 167, 174.

[163] Μετά τη λήξη του Β Παγκοσμίου Πολέμου οι Έλληνες της Κύπρου διακήρυξαν την απόφαση τους να απαλλαγούν από το αποικιακό κλοιό της Βρετανίας. Η απόφαση αυτή προσέλαβε συγκεκριμένη μορφή με το δημοψήφισμα που οργάνωσε η Εθναρχία της Κύπρου το 1950, όταν το 95,7% των Ελληνοκυπρίων τάχθηκε υπέρ της Ένωσης με τη «Μητέρα Πατρίδα». Ωστόσο η απόφαση των Κυπρίων να προχωρήσουν στη διεθνοποίηση του Κυπριακού ζητήματος προσέκρουσε στις έντονες αντιδράσεις της Βρετανίας. Και τούτο διότι μετά την ανεξαρτησία της Ινδίας το 1947 η Βρετανική κυβέρνηση δεν επιθυμούσε την περαιτέρω συρρίκνωση της αυτοκρατορίας της. Υπό το πρίσμα αυτό, πρωταρχικό μέλημα της κυβέρνησης του Λονδίνου ήταν η διαφύλαξη της επιρροής της στην Μέση Ανατολή, η οποία τελούσε υπό βρετανικό έλεγχο, γεγονός που αναδείκνυε την Κύπρο σε σημαντικό στρατηγικό έρεισμα των βρετανικών συμφερόντων στην περιοχή. Υπό το βάρος της διεθνούς συγκυρίας, αλλά και των οξυμμένων προβλημάτων που αντιμετώπιζε η χώρα, η ελληνική κυβέρνηση αρνήθηκε να προσφέρει την υποστήριξη της στην πρωτοβουλία των Κυπρίων. Την αντίθεση του στην προσφυγή της Κύπρου στον ΟΗΕ εξέφρασε και ο Αλέξανδρος Παπάγος, ο οποίος πίστευε ότι η Ένωση της Κύπρου θα μπορούσε να επιτευχθεί δια της οδού των διαπραγματεύσεων με τη Βρετανία. Ωστόσο η προκλητική συμπεριφορά που επέδειξε ο Υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας, Anthony Eden κατά τη διάρκεια μίας συνάντησης του με τον Έλληνα πρωθυπουργό, συνετέλεσε καθοριστικά στην απόφαση του να προχωρήσει στη διεθνοποίηση του Κυπριακού, καταθέτοντας στις 22 Αυγούστου 1954, προσφυγή στα Ηνωμένα Έθνη, ζητώντας την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών στον πληθυσμό της Κύπρου, Λεόντιου Ιεροδιακόνου, «Το Κυπριακό από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ως την Ανεξαρτησία»,

έντονη αντίδραση της Βρετανίας, για την οποία ο έλεγχος της Κύπρου αποτελούσε conditio sine qua non για τη διατήρηση της επιρροής της στην εξέχουσα στρατηγικής σημασίας περιοχή της Μέσης Ανατολής. Παράλληλα όμως, σε σοβαρή ανησυχία ενέβαλε το Λονδίνο η στάση, που επρόκειτο να τηρήσει η τουρκική κυβέρνηση κατά τη διάρκεια της συζήτησης του Κυπριακού στο forum των Ηνωμένων Εθνών. Και τούτο διότι η Άγκυρα είχε ήδη από την άνοιξη του 1954 διακηρύξει ότι δεν σκόπευε να αντιταχθεί στην ελληνική προσφυγή, τηρώντας ουδέτερη στάση κατά τη διάρκεια της εγγραφής της στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ.[164]

Η προοπτική αυτή, η οποία ήταν απόρροια του στρατηγικού σχεδιασμού της Άγκυρας,[165] θορύβησε ιδιαίτερα την κυβέρνηση Churchill. Στην προσπάθεια της να αναζητήσει διπλωματικά ερείσματα για την προαγωγή των αξιώσεων της, επιδίωξε την αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος της Τουρκίας για την Κύπρο, αναγορεύοντας την σε καταλυτικό παράγοντα για την εξέλιξη του Κυπριακού. Η κυβέρνηση Menderes, η οποία αντιλήφθηκε την άκρως μειονεκτική θέση, στην οποία είχε περιέλθει το Λονδίνο, έσπευσε να αξιοποιήσει την απροσδόκητη ευκαιρία που της παρουσιαζόταν, προκειμένου να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα της.[166]

Η ενεργός ανάμειξη της Τουρκίας στο ζήτημα της Κύπρου και η προβολή διευρυμένων αξιώσεων επί του καθεστώτος που επρόκειτο να εγκαθιδρυθεί μελλοντικά στο νησί, προσέφεραν διέξοδο στην Άγκυρα από τα σοβαρά προβλήματα, που αντιμετώπιζε η χώρα. Και τούτο διότι η κρίση που μάστιζε την τουρκική οικονομία, μετά την αποτυχία των μέτρων που είχε λάβει η κυβέρνηση Menderes, σε συνδυασμό με τις έντονες επικρίσεις που δεχόταν από την αντιπολίτευση, είχαν φέρει τον Τούρκο πρωθυπουργό σε ιδιαίτερα δυσχερή θέση.[167]

Απαραίτητη προϋπόθεση για την υλοποίηση της καινούριας πολιτικής που υιοθέτησε η κυβέρνηση Menderes στο Κυπριακό, ήταν η εξασφάλιση της συναίνεσης

στο *Κύπρος, Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της,* επιμέλεια Γιώργος Τενεκίδης, Γιάννος Κρανιδιώτης, Εστία, Αθήνα, 2000, 169 – 176, για τα όσα προηγήθηκαν της ελληνικής προσφυγής 271 - 282 Αλέξη Κύρου, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, Αθήναι 1955, 271 – 282 και Χριστόφορος Χρηστίδης, *Κυπριακό και Ελληνοτουρκικά, Πορεία μίας εθνικής χρεωκοπίας*, *1953 – 1967,* Αθήνα, 1967, 84 – 96.

[164] Robert Holland, «Greek – Turkish Relations, Istanbul and British Rule in Cyprus, 1954 – 1959: Some Excerpts from the British Public Archive», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 10,* 1993 – 1994, 327 – 328.

[165] Η φαινομενικά ουδέτερη θέση της Άγκυρας Λωζάννη δεν οφειλόταν σε έλλειψη ενδιαφέροντος για το Κυπριακό, όπως λανθασμένα ερμηνεύτηκε από την ελληνική κυβέρνηση Η τουρκική κυβέρνηση δεν επιθυμούσε στη δεδομένη συγκυρία να διακυβεύσει την ελληνοτουρκική προσέγγιση, ιδιαίτερα σε μία περίοδο που είχε υπογραφεί το Βαλκανικό Σύμφωνο μεταξύ της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Γιουγκοσλαβίας. Holland, «Greek – Turkish Relations, Istanbul and British Rule in Cyprus, ό.π., 328 – 329

[166] Holland, «Greek – Turkish Relations, Istanbul and British Rule in Cyprus, ό.π., 328 – 329.

[167] Douglas Howard, *The History of Turkey*, Greenwood Press, Λονδίνο, 1999, 119 – 124.

της τουρκικής κοινής γνώμης. Καθοριστικό ρόλο προς την κατεύθυνση αυτή διαδραμάτισαν οι διάφορες εθνικιστικές οργανώσεις, οι οποίες αποτέλεσαν την αιχμή του δόρατος της τουρκικής πολιτικής, επιτρέποντας στον Adnan Menderes να αποκρύψει για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα την παρασκηνιακή δράση της κυβέρνησης του.[168]

Οι οργανώσεις αυτές αποδύθηκαν σε μία συντονισμένη ανθελληνική εκστρατεία, στο επίκεντρο της οποίας βρέθηκε τόσο το Οικουμενικό Πατριαρχείο όσο και η ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης. Αναμοχλεύοντας τα εθνικιστικά πάθη του τουρκικού λαού και την καχυποψία που εξακολουθούσε να τρέφει ένα σεβαστό τμήμα του απέναντι στις μειονότητες, οι εθνικιστικές οργανώσεις άρχισαν από το 1954 να καλλιεργούν με τη συγχορδία του τουρκικού τύπου μία ατμόσφαιρα εθνικής υστερίας, η οποία αφενός διαμόρφωσε τις κατάλληλες συνθήκες για την εκτέλεση του πογκρόμ και αφετέρου επέτρεψε την ενεργό ανάμειξη της τουρκικής κυβέρνησης στο Κυπριακό.[169]

Το ενδιαφέρον της Τουρκίας για την Κύπρο εκφράστηκε επίσημα στις 21 Απριλίου 1954, όταν η *Εθνική Ομοσπονδία Τούρκων Φοιτητών* καθιέρωσε με τις ευλογίες της κυβέρνησης τον εορτασμό της «Ημέρας της Κύπρου».[170] Στο πλαίσιο αυτό, το Κυπριακό άρχισε πλέον να συνδέεται άρρηκτα με την παρουσία του ελληνισμού στην Κωνσταντινούπολη. Η πρώτη προσπάθεια εμπλοκής του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη διαμάχη για την Κύπρο εκδηλώθηκε στα τέλη του καλοκαιριού του 1954, όταν η *Επιτροπή Υπεράσπισης των Τουρκικών Δικαίων στην Κύπρο* απηύθυνε επιστολή προς τον Αθηναγόρα, απαιτώντας τη λήψη πειθαρχικών μέτρων εναντίον των Ελλήνων ιεραρχών, που αναμιγνύονταν στο ζήτημα της Κύπρου.[171]

Παράλληλα, η *Εθνική Ομοσπονδία Τούρκων Φοιτητών* επιτέθηκε στις 30 Αυγούστου 1954, επέτειο της νίκης του τουρκικού στρατού στη Μικρά Ασία το 1922, εναντίον των ελληνικών καταστημάτων, τα οποία δεν είχαν αναρτήσει την τουρκική σημαία. Μολονότι ο βαλής (νομάρχης) της Κωνσταντινούπολης αποδοκίμασε τα

---

[168] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 124 – 125.
[169] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 125 – 127.
[170] Θεοδωρόπουλος, «Έκθεση Β. Γεν. Προξενείου Κων/πόλεως επί των ανθελληνικών γεγονότων της 6ης Σεπτεμβρίου 1955», ό.π., 112.
[171] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 253.

επεισόδια, υποστηρίζοντας ότι υποθάλπουν ένα κλίμα εχθρότητας μεταξύ των Τούρκων πολιτών, δεν άσκησε καμία ποινική δίωξη εναντίον των μελών της οργάνωσης.[172]

Εντούτοις, καταλυτικό ρόλο στην αναγωγή του Κυπριακού σε μείζον εθνικό θέμα της Τουρκίας διαδραμάτισε η οργάνωση *«η Κύπρος είναι τουρκική», (Kibris Türktür Cemiyeti),* η οποία συγκροτήθηκε στις 24 Αυγούστου 1954, ύστερα από πρωτοβουλία της *Εθνικής Ένωσης Τούρκων Φοιτητών*. Απώτερος στόχος της οργάνωσης αυτής ήταν αφενός η αρωγή προς τους Τουρκοκυπρίους και αφετέρου η κινητοποίηση της τουρκικής κοινής γνώμης ως προς το ζήτημα της Κύπρου, μέσα από τη διοργάνωση εκδηλώσεων διαμαρτυρίας σε όλη τη χώρα. Στο πλαίσιο αυτό, η οργάνωση, έμβλημα της οποίας υπήρξε η Κύπρος μέσα σε μία μεγάλη τουρκική σημαία, προχώρησε στη δημιουργία ενός δικτύου τοπικών παραρτημάτων,[173] εξαπλώνοντας τη δράση της σε ολόκληρη την Τουρκία.[174]

Στην προσπάθεια του να προωθήσει την καινούρια του πολιτική στο Κυπριακό, ο Adnan Menderes έσπευσε να αξιοποιήσει τις δυνατότητες που του προσέφερε η νεοπαγής οργάνωση. Ως εκ τούτου, προσκάλεσε στις 29 Αυγούστου 1954 τα μέλη της σε μία συγκέντρωση στα γραφεία του βαλή της Κωνσταντινούπολης, κατά τη διάρκεια της οποίας έθεσε την οργάνωση υπό την αιγίδα της κυβέρνησης, αναλαμβάνοντας τη χρηματοδότηση των ενεργειών της.[175]

Μολονότι η σύσταση της δεν προήλθε από πρωτοβουλία του Δημοκρατικού Κόμματος, η *Kibris Türktür Cemiyeti* ανέπτυξε στενούς δεσμούς με την τουρκική κυβέρνηση, με αποτέλεσμα να μετατραπεί σε εκτελεστικό όργανο της πολιτικής του Adnan Mendreres. Τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου της οργάνωσης βρίσκονταν σε απευθείας επικοινωνία με τα ανώτατα κλιμάκια της κυβέρνησης. Παράλληλα, υψηλόβαθμα στελέχη του Δημοκρατικού Κόμματος διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη στελέχωση της, αναλαμβάνοντας το αξίωμα του προέδρου στα τοπικά της παραρτήματα.[176] Ως εκ τούτου, η οργάνωση ενσωματώθηκε πλήρως στο μηχανισμό του Δημοκρατικού Κόμματος, το εκτεταμένο δίκτυο του οποίου επέτρεψε την εξάπλωση της σε ολόκληρη την Τουρκία.[177]

---

[172] Θεοδωρόπουλος, «Έκθεση Β. Γεν. Προξενείου Κων/πόλεως επί των ανθελληνικών γεγονότων της 6ης Σεπτεμβρίου 1955», ό.π., 113.
[173] Η *ΚΤC* διέθετε 18 τοπικά παραρτήματα στην Κωνσταντινούπολη και 118 στη Μικρά Ασία, ενώ ο αριθμός των μελών της κυμαινόταν μεταξύ 180.000 και 200.000 ατόμων, Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 95, 98.
[174] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 93 – 94.
[175] Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες,* ό.π., 109 – 110.
[176] Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες,* ό.π., 110 – 112.
[177] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 106 – 107.

Η ίδρυση της *Kibris Türktür Cemiyeti* σηματοδότησε αφενός την απόφαση του Adnan Menderes να εγκαταλείψει τη στάση της επιτηδευμένης ουδετερότητας που τηρούσε στο Κυπριακό, αναλαμβάνοντας τη σφυρηλάτηση μίας επιθετικής πολιτικής και αφετέρου τη θεσμοποίηση των ανθελληνικών ενεργειών από την τουρκική κυβέρνηση.[178] Ενδεικτικό ήταν το γεγονός ότι το διοικητικό συμβούλιο της οργάνωσης, κατά τη διάρκεια της τελευταίας συνεδρίασης που συγκάλεσε τον Αύγουστο του 1954 η πρώτη γενική της συνέλευση, προχώρησε σε μία ολομέτωπη επίθεση προς τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης. Στο πλαίσιο αυτό, κάλεσε τον Αλέξανδρο Χατζόπουλο, βουλευτή της ελληνικής μειονότητας στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση,[179] να συμμετάσχει στη διοικούσα επιτροπή της οργάνωσης. Παράλληλα, απαίτησε από τον Οικουμενικό Πατριάρχη να απευθύνει συστάσεις προς τα σωματεία και τις κοινότητες της ελληνικής μειονότητας, ώστε να δηλώσουν εγγράφως την υποστήριξη τους έναντι των τουρκικών θέσεων στο Κυπριακό.[180]

Οι εκδηλώσεις των εθνικιστικών οργανώσεων, σε συνδυασμό με την εμπρηστική αρθρογραφία του τουρκικού τύπου ακολούθησαν μία πορεία κλιμάκωσης, με αποτέλεσμα να αρχίσει να στενεύει ο κλοιός γύρω από τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης. Χαρακτηριστικό της δύσκολης θέσης στην οποία είχαν πλέον περιέλθει, ήταν το επίσημο μανιφέστο, το οποίο εξέδωσε στις 17 Οκτωβρίου 1954, κατά τη διάρκεια της ετήσιας γενικής του συνέλευσης, ο *Σύλλογος*[181] *Περιθάλψεως των εκ Δυτικής Θράκης Προσφύγων*.[182]

Η οργάνωση αυτή διατεινόταν ότι *«οι Τούρκοι της Δυτικής Θράκης θα έπρεπε να υψωθούν στο επίπεδο των Ρωμιών της Ισταμπούλ ή οι Ρωμιοί της Ισταμπούλ να περιέλθουν εις την κατάσταση των Τούρκων της Δυτικής Θράκης»,* προκειμένου να διασφαλιστεί η ισότητα μεταξύ της μουσουλμανικής και της ελληνικής μειονότητας. Ο τουρκικός τύπος αναπαρήγαγε την άποψη αυτή, υπογραμμίζοντας ότι οι Τούρκοι της

---

[178] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 126 – 128.

[179] Ο Αλέξανδρος Χατζόπουλος, διευθυντής του *Ζαππείου Παρθεναγωγείου* (1946 – 1962), εξελέγη βουλευτής Κωνσταντινούπολης (1954 – 1960) με τη σημαία του ΔΚ, Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 250.

[180] Θεοδωρόπουλος, «Έκθεση Β. Γεν. Προξενείου Κων/πόλεως επί των ανθελληνικών γεγονότων της 6ης Σεπτεμβρίου 1955», ό.π., 113.

[181] Ο *Σύλλογος Περιθάλψεως των εκ Δυτικής Θράκης Προσφύγων*, επίτιμος πρόεδρος του οποίου ανακηρύχτηκε ο Υπουργός Προεδρίας της κυβέρνησης Menderes, Osman Kapani, ιδρύθηκε το καλοκαίρι του 1953. Η δημιουργία του σωματείου αυτού, το οποίο αποτελούσε στην πραγματικότητα εντολοδόχο της τουρκικής κυβέρνησης, σηματοδότησε τη μεταστροφή του ενδιαφέροντος της τουρκικής κοινής γνώμης προς τη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης, η οποία αναδείχθηκε, προϊόντος του χρόνου, σε μείζον εθνικό θέμα. Η εξέλιξη αυτή συνδυάστηκε με την ταυτόχρονη αύξηση του αριθμού των Μουσουλμάνων από τη Δυτική Θράκη, οι οποίοι ζητούσαν άσυλο στην Τουρκία, Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 176 – 177.

[182] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 178 – 181.

Δυτικής Θράκης αναγκάζονταν να εκπατριστούν, εξαιτίας των άθλιων συνθηκών διαβίωσης τους, όταν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης ευημερούσαν, αυξάνοντας τις περιουσίες τους.[183]

Η πολεμική του τουρκικού τύπου και των εθνικιστικών οργανώσεων συνεχίστηκε απρόσκοπτα, πολώνοντας προϊόντος του χρόνου το πολιτικό κλίμα. Εντούτοις, κομβικό σημείο για τη σκλήρυνση της στάσης της κυβέρνησης Menderes έναντι του Κυπριακού, αλλά και της ελληνικής μειονότητας αποτέλεσε η έναρξη στις αρχές Απριλίου 1955 του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ, ο οποίος στρεφόταν εναντίον των βρετανικών αρχών κατοχής. Συνειδητοποιώντας πλέον ότι αποτελούσε το μοναδικό στρατηγικό εταίρο της Βρετανίας στη διαμάχη για την Κύπρο, η Άγκυρα άρχισε να εκδηλώνει ενεργά το ενδιαφέρον της για τις εξελίξεις στο νησί, προκαλώντας τη δυσφορία των αξιωματούχων του *Foreign Office*.[184]

Στο πλαίσιο αυτό, ο τουρκικός τύπος άρχισε να ασκεί δριμεία κριτική στις αποικιακές αρχές για την αδυναμία τους να περιορίσουν τη δράση της ΕΟΚΑ, υποστηρίζοντας ότι οι Τουρκοκύπριοι έχρηζαν της προστασίας της Άγκυρας από τις τρομοκρατικές ενέργειες των Ελληνοκυπρίων. Με αφορμή τον εορτασμό της «Ημέρας της Κύπρου», πραγματοποιήθηκε στις 21 Απριλίου 1955 συγκέντρωση, η οποία μεταβλήθηκε σε ανοικτό συλλαλητήριο για το Κυπριακό. Παράλληλα, ο Hikmet Bill και ο Ahmet Emin Yalman, κορυφαία στελέχη της *Kibris Türktür Cemiyeti,* μετέβησαν στο Λονδίνο, υποβάλλοντας υπόμνημα στη Βουλή των Κοινοτήτων για τις τουρκικές θέσεις στο Κυπριακό.[185]

Εντούτοις, μετά την επίσημη πρόσκληση που απηύθυνε στις 30 Ιουνίου 1955 η Βρετανία προς τις κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Τουρκίας, προκειμένου να συμμετάσχουν στις εργασίες Τριμερούς Διάσκεψης, που θα διεξαγόταν στο Λονδίνο, με θέμα το Κυπριακό,[186] η ανθελληνική εκστρατεία του τουρκικού τύπου και της *Kibris*

---

[183] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 181 – 182.
[184] Holland, «Greek – Turkish Relations, Istanbul and British Rule in Cyprus», ό.π., 330 – 332.
[185] Θεοδωρόπουλος, «Έκθεση Β. Γεν. Προξενείου Κων/πόλεως επί των ανθελληνικών γεγονότων της 6ης Σεπτεμβρίου 1955», ό.π., 114 και Holland, «Greek – Turkish Relations, Istanbul and British Rule in Cyprus», ό.π., 331 – 332.
[186] Απώτερος στόχος της σύγκλησης της Τριμερούς Διάσκεψης στο Λονδίνο ήταν η εμπλοκή της Τουρκίας στο Κυπριακό, παρουσιάζοντας το ως μία αμιγώς ελληνοτουρκική διένεξη, σε μία προσπάθεια ματαίωσης μίας νέας ελληνικής προσφυγής στα Ηνωμένα Έθνη. Μολονότι η Αθήνα, η πολιτική κατάσταση στην οποία ήταν ιδιαίτερα ασταθής, εξαιτίας της ασθένειας του πρωθυπουργού, Αλέξανδρου Παπάγου, αποδέχτηκε την πρόσκληση, προχώρησε στις 26 Ιουλίου 1955 στην κατάθεση νέας προσφυγής για την εγγραφή του Κυπριακού στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. Μολαταύτα, η Τριμερής Διάσκεψη σηματοδότησε αυτόχρημα την απαρχή της ενεργούς ανάμειξης της Τουρκίας στο Κυπριακό, θεσμοθετώντας το ρόλο της ως αποφασιστικού παράγοντα για την επίλυση του, Ευάγγελου Αβέρωφ – Τοσίτσα, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών, (Κυπριακό, 1950 – 1963)*, Α' τόμος, Αθήνα, 1981, 72 – 77.

Türktür Cemiyeti, προσέλαβε πλέον απροκάλυπτο χαρακτήρα.[187] Ενδεικτικό ήταν το άρθρο της φιλοκυβερνητικής εφημερίδας *Türk Sesi,* μέσω του οποίου προτεινόταν η αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης (1923), ώστε να καταστεί εφικτή η εκδίωξη των Ελλήνων *établis*[188] από την Κωνσταντινούπολη.[189]

Παράλληλα όμως, ο τουρκικός τύπος διεξήγαγε μία ενορχηστρωμένη επίθεση και εναντίον του Οικουμενικού Πατριαρχείου, επιχειρώντας σκόπιμα να εμπλέξει το Φανάρι στο ζήτημα της Κύπρου, η διένεξη γύρω από το οποίο άρχισε πλέον να προσλαμβάνει εκρηκτικές διαστάσεις. Σε άρθρο της που δημοσιεύτηκε στις 2 Ιουλίου 1955, η εφημερίδα *Tercüman* κάλεσε τον Πατριάρχη Αθηναγόρα να αποδοκιμάσει τη δράση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, λαμβάνοντας πειθαρχικά μέτρα εναντίον του. Η αξίωση αυτή συνιστούσε ωμή παραβίαση του θεσμικού ρόλου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, οι αρμοδιότητες του οποίου με βάση τη Συνθήκη της Λωζάννης (1923) είχαν αυστηρά θρησκευτικό χαρακτήρα. Επιπλέον, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ήταν όχι μόνο εκλεγμένος ηγέτης των Ελληνοκυπρίων, αλλά και επικεφαλής της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Κύπρου, επί της οποίας το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν διέθετε καμία απολύτως διοικητική αρμοδιότητα.[190]

Η απόφαση του Αθηναγόρα να μην αναμειχθεί στην ελληνοτουρκική διένεξη για την Κύπρο, τηρώντας στάση αυστηρής ουδετερότητας, εξόργισε τον τουρκικό τύπο, ο οποίος με επικεφαλής τις εφημερίδες *Tercüman* και *Hürriyet* άρχισε να επιτίθεται σε καθημερινή βάση εναντίον του.[191] Μόνιμη επωδός των τουρκικών εφημερίδων ήταν ότι

---

[187] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 130.

[188] Ως *établis* χαρακτηρίζονταν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι αν και διατηρούσαν ελληνικά διαβατήρια, τους επιτράπηκε, με βάση τη Σύμβαση Ανταλλαγής των Πληθυσμών, να παραμείνουν στην Κωνσταντινούπολη, υπό την προϋπόθεση ότι είχαν εγκατασταθεί στην πόλη πριν από το 1918. Απώτερος στόχος της ρύθμισης αυτής ήταν να επιτευχθεί η αριθμητική ισορροπία των δύο μειονοτήτων, δεδομένου ότι το 1922 βρίσκονταν στην Κωνσταντινούπολη 300.000 άτομα, όταν η μουσουλμανική μειονότητα δεν ξεπερνούσε τις 86.793. Στο πλαίσιο αυτό, η τουρκική αντιπροσωπεία ζήτησε, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στη Λωζάννη, τη μείωση του ελληνικού πληθυσμού που θα παρέμενε στην Τουρκία, ώστε να επιτευχθεί η πληθυσμιακή ισορροπία των δύο μειονοτήτων, με αποτέλεσμα να ανταλλαχθούν τα 2/3 των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης. Ωστόσο, το ζήτημα των *établis* παρέμεινε υπό εκκρεμότητα και μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης (1923), δεδομένου ότι οι τουρκικές αρχές απέδιδαν διαφορετική ερμηνεία στον όρο αυτό, στην προσπάθεια τους να μειώσουν τον αριθμό των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, Λένα Διβάνη, *Ελλάδα και Μειονότητες, Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών,* Καστανιώτη, Αθήνα, 1999, 194 – 197. Αλέξης Αλεξανδρής – Αθανάσιος Παρέσογλου, «Μουσουλμανικές μειονότητες στα Βαλκάνια», στο *Βαλκάνια, Από τον διπολισμό στη νέα εποχή,* επιμέλεια Θ. Βερέμης, Γνώση, Αθήνα, 1995, 818.

[189] Θεοδωρόπουλος, «Έκθεση Β. Γεν. Προξενείου Κων/πόλεως επί των ανθελληνικών γεγονότων της 6ης Σεπτεμβρίου 1955», ό.π., 114.

[190] Evanthis Hatzivassiliou, «The Lausanne Treaty Minorities in Greece and Turkey and the Cyprus Question, 1954 – 1959», *Balkan Studies, 32, Θεσσαλονίκη*, 1991, 148 – 149.

[191] Η εφημερίδα *Yeni Sabah* της 3ης Ιουλίου διαστρέβλωσε τη δήλωση του Μεγάλου Πρωτοσύγκελου ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν αναμιγνυόταν στην πολιτική. Στις 7 Ιουλίου δημοσίευσε μία φωτογραφία, που εμφάνιζε το υπηρεσιακό αυτοκίνητο του Ελληνικού Γενικού Προξενείου στην είσοδο του Πατριαρχείου, κατηγορώντας τον Αθηναγόρα ότι δεχόταν επισκέψεις από τους Έλληνες διπλωμάτες.

το Φανάρι εξύφαινε σχέδια συνωμοσίας εναντίον της Τουρκίας, ενισχύοντας οικονομικά τον αγώνα της ΕΟΚΑ. Στο πλαίσιο αυτό, άρχισε να προβάλλεται ανοικτά από τις στήλες του τουρκικού τύπου το αίτημα της απομάκρυνσης του Οικουμενικού Πατριαρχείου από την ιστορική του έδρα, χαρακτηρίζοντας τον Αθηναγόρα ως πράκτορα της Μεγάλης Ιδέας.[192]

Οι κατηγορίες που εκτοξεύονταν εναντίον του Φαναρίου, ήταν ολωσδιόλου ανυπόστατες. Οι τουρκικές εφημερίδες απέφευγαν επιμελώς να προσκομίσουν αποδεικτικά στοιχεία, τεκμηριώνοντας τους ισχυρισμούς τους. Από τη στιγμή της ανάρρησης του στον οικουμενικό θρόνο, ο Αθηναγόρας δεν έπαψε σε κάθε ευκαιρία να εκφράζει την αφοσίωση του προς την Τουρκία. Οι δηλώσεις αυτές δεν υπέκρυπταν καμία υστεροβουλία, δεδομένου ότι ο Οικουμενικός Πατριάρχης αποτελούσε ένθερμο θιασώτη της ελληνοτουρκικής φιλίας, πιστεύοντας ειλικρινά στη δυνατότητα ειρηνικής συνύπαρξης των δύο λαών. Παράλληλα, αποτελούσε ακράδαντη του πεποίθηση ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο μπορούσε να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη σφυρηλάτηση αυτών των δεσμών, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τη μακραίωνη παρουσία της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη.[193]

Υπό το πρίσμα αυτό, ο Αθηναγόρας απέφευγε επιμελώς να προβεί σε δηλώσεις ή ενέργειες, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο παρερμηνείας από την πλευρά της τουρκικής κυβέρνησης. Ως εκ τούτου, όχι μόνο δεν παρείχε καμία απολύτως υλική ή ηθική υποστήριξη στον αγώνα των Ελληνοκυπρίων, αλλά αντίθετα τασσόταν υπέρ της διατήρησης του status quo στην Κύπρο. Και τούτο διότι φοβόταν ότι η διαμάχη για το καθεστώς του νησιού, θα κατέστρεφε το οικοδόμημα της ελληνοτουρκικής φιλίας. Μολονότι δεν άσκησε ποτέ δημοσίως κριτική στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, ώστε να μην προξενήσει τριγμούς στο εσωτερικό της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ο Οικουμενικός Πατριάρχης διαφωνούσε με την ανάμειξη του προκαθήμενου της Εκκλησίας της Κύπρου στην πολιτική ζωή της μεγαλονήσου.[194]

Στις 8 Ιουλίου η ίδια εφημερίδα ζήτησε τον έλεγχο των οικονομικών του Πατριαρχείου. Παράλληλα, η εφημερίδα *Hürriyet* υποστήριξε ότι το Φανάρι αναμιγνυόταν κατά βούληση στις υποθέσεις των Αυτοκέφαλων Εκκλησιών, επικαλούμενη την υπόθεση Καζαντζάκη. Όμως, οι τουρκικές εφημερίδες ανέσυραν εκ της λήθης και τον Παπά – Ευθύμ, δημοσιεύοντας δηλώσεις του, σύμφωνα με τις οποίες το Οικουμενικό Πατριαρχείο συνέπραττε φανερά υπέρ της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, Θεοδωρόπουλος, «Έκθεση Β. Γεν. Προξενείου Κων/πόλεως επί των ανθελληνικών γεγονότων της 6ης Σεπτεμβρίου 1955», ό.π., 114 – 115.

[192] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 253 – 254.

[193] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π.,252 – 254.

[194] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 255 – 256.

Η στάση του Αθηναγόρα προκάλεσε δυσαρέσκεια όχι μόνο στην Αθήνα, αλλά και στους κόλπους της ελληνικής μειονότητας, η οποία θεωρούσε το Φανάρι ως το θεματοφύλακα των δικαιωμάτων της. Μετά το πογκρόμ, ο Οικουμενικός Πατριάρχης άρχισε να δέχεται ιδιαίτερα έντονες επικρίσεις, όταν αρνήθηκε, παρά τις επίμονες συστάσεις του Έλληνα Γενικού Προξένου, Άγη Καψαμπέλη, να συγκαλέσει συνεδρίαση της Ενδημούσας Ιεράς Συνόδου, κηρύσσοντας τη Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία εν διωγμό.[195]

Το φαινόμενο της διασποράς ψευδών ειδήσεων και της κατασκευής φημών άρχισε να προσλαμβάνει ολοένα και μεγαλύτερες διαστάσεις, όσο πλησίαζε η ημερομηνία σύγκλησης της Τριμερούς Διάσκεψης στο Λονδίνο, καλλιεργώντας μία ατμόσφαιρα εθνικιστικής υστερίας εις βάρος της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη. Η κλιμάκωση της έντασης, η οποία μεθοδεύτηκε βήμα προς βήμα από την κυβέρνηση Menderes, συνέπεσε με την ανάληψη στις 27 Ιουλίου 1955 της ηγεσίας του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών από τον Fatin Rüştü Zorlu,.[196]

Η αντικατάσταση του Mehmet Fuat Köprülü δεν ήταν διόλου τυχαία, δεδομένου ότι σηματοδοτούσε την απόφαση του Τούρκου πρωθυπουργού να ασκήσει μία άκρως επιθετική πολιτική στο Κυπριακό. Ο νέος Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας, ο οποίος συμμεριζόταν πλήρως τις αδιάλλακτες απόψεις του Menderes, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην εκτράχυνση της κατάστασης, δίνοντας το σύνθημα για την έκρηξη του πογκρόμ.[197]

Το αποκορύφωμα αυτής της εκστρατείας παραπληροφόρησης αποτέλεσε η κατασκευή και η διάδοση της είδησης ότι στις 28 Αυγούστου 1955 επέκειτο γενική σφαγή των Τουρκοκυπρίων. Ο γενικός πρόεδρος του κόμματος, *«Η Κύπρος είναι τουρκική»,* Fazil Küçük, απέστειλε στις 13 Αυγούστου 1955 επιστολή προς τον πρόεδρο της *Kibris Türktür Cemiyeti,* Hikmet Bill, με την οποία εξέφραζε την ανησυχία του όχι μόνο για την επιδείνωση της κατάστασης στην Κύπρο, αλλά και για το ενδεχόμενο μίας μελλοντικής επίθεσης των Ελληνοκυπρίων εναντίον τους.[198]

Ο πρόεδρος της *Kibris Türktür Cemiyeti* εξέδωσε στις 16 Αυγούστου μυστική εγκύκλιο προς όλα τα παραρτήματα της οργάνωσης, επισημαίνοντας ότι οι Ελληνοκύπριοι επρόκειτο στις 28 Αυγούστου να προχωρήσουν στη σφαγή των

---

[195] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 369 – 371.
[196] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 131 – 132.
[197] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 130 – 131.
[198] Νεοκλής Σαρρής, *Η Άλλη Πλευρά, Διπλωματική χρονογραφία του διαμελισμού της Κύπρου με βάση τουρκικές πηγές, 1955 – 1963, τόμος Β',* Γραμμή, Αθήνα, 1982, 72 – 76.

Τουρκοκυπρίων. Στο τέλος της εγκυκλίου του, ο Hikmet Bill εξουσιοδοτούσε τα παραρτήματα να προβούν κατά βούληση στις δέουσες ενέργειες, διότι *«το Λονδίνο και η Αθήνα θα έπρεπε να καταπτοηθούν από τις αντρίκιες φωνές που θα υψώνονταν στη μητέρα πατρίδα»*. Σε άρθρο του το οποίο δημοσιεύτηκε στις 18 Αυγούστου στην εφημερίδα *Hürriyet,* ο Hikmet Bill αναπαρήγαγε αυτή την ανυπόστατη φήμη, υπογραμμίζοντας ότι οι Ελληνοκύπριοι αποκαλούσαν ήδη την 28η Αυγούστου ως «Ημέρα της γενικής σφαγής».[199]

Μολαταύτα, δεν υπήρχε κανένα απολύτως στοιχείο, που να καταδεικνύει ότι τόσο η ΕΟΚΑ όσο και η ηγεσία των Ελληνοκυπρίων είχαν οργανώσει μία επίθεση εναντίον των Τούρκων της Κύπρου. Μολονότι η ΕΟΚΑ κατέφευγε στη χρήση ένοπλης βίας, η δράση της στρεφόταν αποκλειστικά εναντίον βρετανικών στόχων και κυρίως εναντίον των τοπικών αστυνομικών τμημάτων του νησιού. Οι Τουρκοκύπριοι βρέθηκαν στο στόχαστρο της οργάνωσης μόνο μετά το πογκρόμ της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου 1955, δεδομένου ότι έως την έκρηξη του δεν είχε διεξαχθεί καμία απολύτως επίθεση εναντίον τους. Εντούτοις, μέσα από τη μυστική εγκύκλιο που εξέδωσε, αλλά και από το άρθρο που δημοσίευσε στη *Hürriyet,* ο πρόεδρος της *Kibris Türktür Cemiyeti* παρουσίασε αυτή την ανυπόστατη φήμη ως μία ειλημμένη απόφαση, συμβάλλοντας καταλυτικά στη διέγερση των ανθελληνικών αισθημάτων της τουρκικής κοινής γνώμης.[200]

Παρόμοια στάση υιοθέτησε το σύνολο του τουρκικού τύπου, μέσα από τις στήλες του οποίου άρχισαν πλέον να εκτοξεύονται απροκάλυπτα απειλές εναντίον της ελληνικής μειονότητας. Η εφημερίδα *Tercüman* ανακοίνωσε στις 18 Αυγούστου 1955 την απόφαση του τοπικού παραρτήματος της *Kibris Türktür Cemiyeti* στην Πάνορμο, να αποστείλει χίλια μέλη του στην Κύπρο, προκειμένου να υπερασπιστούν τους Τουρκοκυπρίους. Η *Hürriyet* δημοσίευσε την επόμενη ημέρα τη διακήρυξη του αρχηγού της *Εθνικής Ομοσπονδίας Τούρκων Φοιτητών*, Hüsamettin Canöztürk, ο οποίος αποτελούσε παράλληλα και εξέχον μέλος της *Kibris Türktür Cemiyeti*, στην οποία υποστήριζε ότι *«οι Έλληνες δεν δύνανται να προβούν σε γενικές σφαγές στην Κύπρο, διότι θα σκεφτούν πολύ τις συνέπειες αυτής της πράξης».* [201]

Η *Yeni Sabah* παρουσίασε στις 20 Αυγούστου συνέντευξη του Hikmet Bill, με την οποία άφηνε σαφώς να εννοηθεί ότι οι Τούρκοι θα προχωρούσαν σε αντίποινα εις βάρος της ελληνικής μειονότητας, σε περίπτωση επίθεσης εναντίον των

---

[199] Κώστας Μαρδάς, *Προ – Ιμια Πολέμου,* Ποντίκι, Αθήνα, 2007, 24 – 25.
[200] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 128, 134 – 135.
[201] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 220 – 221.

Τουρκοκυπρίων.[202] Παράλληλα, η *Tercüman* δημοσίευσε την απάντηση του Τούρκου πρωθυπουργού, στο τηλεγράφημα που έλαβε από τα μέλη του τοπικού παραρτήματος της *Kibris Türktür Cemiyeti* στην Πάνορμο. Ο Adnan Menderes συνεχάρη τα μέλη για την πρωτοβουλία τους και εξέφρασε την εκτίμηση του προς τα «φιλοπάτριδα αισθήματα τους», διαβεβαιώνοντας τα ότι η κυβέρνηση του δεν θα δίσταζε να λάβει τα απαιτούμενα μέτρα για την προστασία των Τούρκων της Κύπρου.[203]

Ο Τούρκος πρωθυπουργός είχε πλήρη επίγνωση του σκοπού που εξυπηρετούσε η διασπορά αυτής της ψευδούς φήμης από την *Kibris Türktür Cemiyeti*, η οποία τελούσε υπό τον απόλυτο έλεγχο του. Στο πλαίσιο αυτό, όχι μόνο δεν επιχείρησε να ανασκευάσει την είδηση περί της επικείμενης σφαγής των Τουρκοκυπρίων, αλλά αντίθετα την ενστερνίστηκε, προσδίδοντας της το κύρος και την αξιοπιστία που απέρρεαν από το αξίωμα του.[204]

Ο Adnan Menderes, ο οποίος επέδωσε μάλιστα σχετικό διάβημα διαμαρτυρίας προς τη βρετανική κυβέρνηση, διοργάνωσε στις 24 Αυγούστου 1955 επίσημο δείπνο στο εστιατόριο «Liman Lokantasi» προς τιμήν των μελών της τουρκικής αντιπροσωπείας, η οποία επρόκειτο να εκπροσωπήσει τη χώρα στην Τριμερή Διάσκεψη του Λονδίνου. Ο Τούρκος πρωθυπουργός, κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης αυτής, στην οποία είχαν προσκληθεί και οι συντάκτες των ημερησίων εφημερίδων, σκιαγράφησε τους βασικούς άξονες της νέας πολιτικής, που σφυρηλάτησε η κυβέρνηση του στο Κυπριακό.[205] Επίκεντρο του λόγου του ήταν η κατασκευασμένη φήμη, που τόσο έντεχνα διέσπειρε ο Hikmet Bill. Ο Adnan Menderes εκμεταλλεύτηκε τον υποτιθέμενο κίνδυνο που διέτρεχε η τουρκική μειονότητα στην Κύπρο, για να στοιχειοθετήσει το έντονο ενδιαφέρον της Τουρκίας επί του νησιού, στο οποίο, όπως υποστήριξε, είχε ιστορικά δικαιώματα.[206]

---

[202] Ο δημοσιογράφος της *Yeni Sabah*, Doğan Can, σημείωνε στο άρθρο του της 20ης Αυγούστου ότι: *«Ρώτησα τον γενικό αρχηγό του σωματείου η Κύπρος είναι τουρκική να μου γνωρίσει ποια είναι η γνώμη του επί της αποφάσεως την οποία έλαβαν οι Ρωμιοί της Κύπρου σε σχέση προς την ημέρα της 28ης Αυγούστου, για την οποία διακήρυξαν ότι θα είναι η ημέρα της γενικής σφαγής των Τούρκων. Στην ερώτηση αυτή ο Hikmet Bill έδωσε την εξής απάντηση: Πολύ λακωνική πρέπει να είναι η απάντηση σε μία τέτοια ερώτηση. Η απάντηση αυτή θα είναι η εξής: Στην Ισταμπούλ υπάρχουν πολλοί Ρωμιοί»* (sic), Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 221 – 222.

[203] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 222.

[204] Χρίστος Ιωαννίδης, *Νέο – Οθωμανικός Ιμπεριαλισμός, Ιδεολογία και πολιτική του τουρκικού επεκτατισμού,* μετάφραση Χρύσανθος Λαζαρίδης, Τροχαλία, Αθήνα, 1995, 124 – 134.

[205] Ο Τούρκος πρωθυπουργός επισήμανε με το υπεροπτικό του ύφος ότι η Κύπρος δεν μπορούσε να διχοτομηθεί, *«μία πατρίδα δεν είναι ένα υλικό σαν το ύφασμα που έχει μπροστά του ένας ράφτης για να μπορεί να το κόψει απ' όπου θέλει»* (sic). Ως εκ τούτου, θα έπρεπε να παραχωρηθεί στη χώρα, με την οποία συνδεόταν με ιστορικούς, γεωγραφικούς, πολιτικούς, οικονομικούς και στρατιωτικούς δεσμούς, δηλαδή την Τουρκία, Σαρρής, *Η Άλλη Πλευρά,* ό.π., 76 – 79.

[206] Σαρρής, *Η Άλλη Πλευρά,* ό.π., 72 – 81.

Η τροπή που άρχισαν να προσλαμβάνουν τα γεγονότα, ανησύχησε ιδιαίτερα τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης. Και τούτο διότι μετά το λόγο που εκφώνησε ο Τούρκος πρωθυπουργός στις 24 Αυγούστου, ο τουρκικός τύπος άρχισε πλέον να επιτίθεται απροκάλυπτα εναντίον τους, θέτοντας τους στο στόχαστρο του τουρκικού εθνικισμού. Στο πλαίσιο αυτό, τα μέλη της ελληνικής μειονότητας δέχονταν συνεχώς παρατηρήσεις, διότι μιλούσαν ελληνικά στα μέσα μαζικής μεταφοράς, ενώ διάφορες ιδιωτικές φιλονικίες μετατρέπονταν σε επεισόδια εξύβρισης του τουρκισμού, καταλήγοντας στα αστυνομικά τμήματα.[207]

Συνειδητοποιώντας την εξαιρετικά δύσκολη θέση στην οποία είχε πλέον περιέλθει η ελληνική μειονότητα, ο Αλέξανδρος Χατζόπουλος, με συνέντευξη που παραχώρησε στην εφημερίδα *Cumhuriyet* στις 27 Αυγούστου 1955, προσπάθησε να αποσαφηνίσει τη στάση της. Στο πλαίσιο αυτό, υπογράμμισε ότι οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης όχι μόνο δεν επιθυμούσαν την αλλαγή του status quo στην Κύπρο, αλλά αντίθετα εναρμονίζονταν πλήρως με τις απόψεις της τουρκικής κυβέρνησης. Παράλληλα, επισήμανε ότι ο Οικουμενικός Πατριάρχης, μολονότι ως θρησκευτικός ηγέτης δεν επιτρεπόταν να αναμειχθεί σε αμιγώς πολιτικά ζητήματα, παρέμενε πάντοτε πιστός φίλος της Τουρκίας.[208]

Εντούτοις, οι διευκρινήσεις του Έλληνα βουλευτή δεν κατόρθωσαν να κατευνάσουν την ανθελληνική ατμόσφαιρα, που επικρατούσε το καλοκαίρι του 1955 στην Κωνσταντινούπολη. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο εξακολουθούσε να βρίσκεται στο στόχαστρο των τουρκικών εφημερίδων, μολονότι είχε πλέον καταστεί σαφές ότι οι Τουρκοκύπριοι δεν διέτρεχαν κανένα απολύτως κίνδυνο. Στο πλαίσιο αυτό, η εφημερίδα *Yeni Sabah* κάλεσε στις 28 Αυγούστου το Φανάρι να καταθέσει τα λογιστικά του βιβλία, ώστε να υποβληθούν σε έλεγχο από τις αρμόδιες οικονομικές υπηρεσίες.[209]

Εντούτοις, όλες αυτές οι απροκάλυπτες απειλές προσέλαβαν το βράδυ της 28ης Αυγούστου 1955 το χαρακτήρα τοπικών δοκιμαστικών κρούσεων. Οι επιθέσεις αυτές, οι οποίες διενεργήθηκαν σε διάφορες περιοχές της Κωνσταντινούπολης, θορύβησαν τόσο τον Οικουμενικό Πατριάρχη όσο και την ηγεσία της ελληνικής μειονότητας.[210] Σε

---

[207] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 168.
[208] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 255.
[209] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 228.
[210] Μία ομάδα Τούρκων, οι οποίοι προέρχονταν από το προάστιο Beykoz, επιτέθηκε εναντίον του Νεοχωρίου, προκαλώντας σοβαρές ζημιές στο νάρθηκα του ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Άλλες ομάδες κατέστρεψαν το νάρθηκα της εκκλησίας των Ταξιαρχών και λιθοβόλησαν διάφορα ελληνικά σπίτια στην περιοχή της Στένης. Πέτρες εκτοξεύτηκαν εναντίον τόσο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, όσο και της Μεγάλης του Γένους Σχολής, σπάζοντας τα τζάμια στην πίσω πλευρά της, Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 168 – 169.

εμπιστευτικό μήνυμα που διαβίβασε στις 3 Σεπτεμβρίου προς τον Αθηναγόρα, ο βαλής της Κωνσταντινούπολης, Kerim Fahrettin Gökay, του συνέστησε να μην εξέρχεται για μερικές ημέρες από τον περίβολο του Πατριαρχείου. Ανάλογες προειδοποιήσεις, οι οποίες είχαν άλλοτε τη μορφή απειλής και άλλοτε τη μορφή φιλικής σύστασης, απευθύνονταν και προς τα μέλη της ελληνικής μειονότητας.[211] Ωστόσο, τα επεισόδια της 28ης Αυγούστου, τα οποία εκτυλίχθηκαν κάτω από τα διακριτικά βλέμματα των αστυνομικών αρχών, δεν ήταν διόλου τυχαία.[212]

Καθοριστικό ρόλο για τη μετάβαση από τις απροκάλυπτες απειλές στις βιαιότητες διαδραμάτισε το κρυπτογραφημένο τηλεγράφημα, που έλαβε στις 28 Αυγούστου 1955 ο πρωθυπουργός της Τουρκίας από το Λονδίνο. Ο Fatin Rüştü Zorlu, ο οποίος εκπροσωπούσε την Άγκυρα στην Τριμερή Διάσκεψη, ζήτησε ουσιαστικά από τον Adnan Menderes να θέσει σε λειτουργία το μηχανισμό του πογκρόμ. Και τούτο διότι η κυβέρνηση Eden διατηρούσε επιφυλάξεις, όπως επισήμανε, ως προς τη στάση που θα έπρεπε να τηρήσει η τουρκική αντιπροσωπεία στις εργασίες της Τριμερούς Διάσκεψης, *«οι Βρετανοί αμφιταλαντεύονταν ως προς το βαθμό που θα εμμείνουμε στο θέμα των δικαιωμάτων μας στην Κύπρο…Ζητούμε ως εκ τούτου να δώσετε την εντολή η οποία θα ήταν η πλέον ωφέλιμη γι' αυτές τις χώρες που ενδιαφέρονται γι' αυτό το θέμα».*[213]

Ο Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας επιχείρησε αργότερα να δώσει μία εντελώς διαφορετική ερμηνεία στο τηλεγράφημα αυτό. Ως εκ τούτου, στις δίκες της Πλάτης, οι οποίες διεξήχθησαν μετά την ανατροπή της κυβέρνησης Menderes από το στρατιωτικό πραξικόπημα της 27ης Μαΐου 1960, ισχυρίστηκε ότι αναφερόταν στις οδηγίες, που θα έπρεπε να δώσει ο Τούρκος πρωθυπουργός προς τους πρέσβεις των ξένων χωρών, που υποστήριζαν τις τουρκικές θέσεις στο Κυπριακό. Εντούτοις, η εξήγηση αυτή δεν έπεισε διόλου τις εισαγγελικές αρχές, οι οποίες εξέλαβαν το τηλεγράφημα της 28ης Αυγούστου ως το σύνθημα για την εκτέλεση του πογκρόμ, το οποίο είχε παρασκευαστεί εκ των προτέρων από την κυβέρνηση Menderes.[214]

---

[211] Ένας Τούρκος δημόσιος υπάλληλος συνέστησε σε έναν Έλληνα συνάδελφο του, να κάνει χρήση της άδειας του, εγκαταλείποντας χωρίς καθυστέρηση την Κωνσταντινούπολη. Ο Τούρκος νυχτοφύλακας της συνοικίας Ayvansaray προειδοποίησε την επιτροπή του ναού της Παναγίας της Χαντζαριώτισσας να απομακρύνει από την εκκλησία τα πολύτιμα αντικείμενα που διέθετε. Οι δημοσιογράφοι της εφημερίδας *Απογευματινή* της Κωνσταντινούπολης ενημερώθηκαν μέσω ενός ανώνυμου τηλεφωνήματος ότι τα γραφεία της εφημερίδας, επρόκειτο σύντομα να καταστραφούν, Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 169 - 170

[212] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 139 – 140.

[213] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 142.

[214] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 143.

Ο Fatin Rüştü Zorlu θεωρούσε ότι η οργάνωση ενός λαϊκού συλλαλητηρίου, στο οποίο θα εκφράζονταν τα αισθήματα του τουρκικού λαού για την Κύπρο, θα διευκόλυνε τη διαπραγματευτική θέση της Άγκυρας όχι μόνο έναντι της Ελλάδας, αλλά και της Βρετανίας. Και τούτο διότι μία ηχηρή δημόσια εκδήλωση του ενδιαφέροντος της Τουρκίας για τις εξελίξεις στην Κύπρο θα εξυπηρετούσε την προαγωγή, κατά τη διάρκεια της Τριμερούς Διάσκεψης, των τουρκικών αξιώσεων στο Κυπριακό, το οποίο είχε πλέον αναχθεί σε μείζον εθνικό θέμα της Τουρκίας. Παράλληλα όμως, μία διπλωματική επιτυχία της Άγκυρας θα προσέφερε μία πρόσκαιρη ανάπαυλα στην κυβέρνηση Menderes, η οποία ήταν αντιμέτωπη όχι μόνο με τις επικρίσεις της αντιπολίτευσης, αλλά και με ένα διογκούμενο κύμα λαϊκής δυσαρέσκειας, εξαιτίας της αποτυχίας της οικονομικής της πολιτικής.[215]

Ο ελληνόφωνος τύπος της Κωνσταντινούπολης απαίτησε να δοθεί ένα τέλος στην ανθελληνική υστερία εκείνων των ημερών. Ενδεικτικό ήταν το κύριο άρθρο της ημερήσιας εφημερίδας *Εμπρός* με τον τίτλο «Αρκετά», το οποίο δημοσιεύτηκε στις 29 Αυγούστου. Παράλληλα, ο Ανδρέας Λαμπίκης, ο πιο διακεκριμένος δημοσιογράφος της ελληνικής μειονότητας, υποστήριξε μέσα από τις στήλες της εβδομαδιαίας εφημερίδας, *Ελεύθερη Φωνή,* ότι η εκστρατεία του τουρκικού τύπου εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης βασιζόταν σε ευφάνταστες υποθέσεις. Υπό το πρίσμα αυτό, κάλεσε τους Τούρκους συναδέλφους του να προσκομίσουν αποδείξεις, που να στοιχειοθετούν τους ανυπόστατους ισχυρισμούς τους.[216]

Μολαταύτα, οι επιθέσεις των τουρκικών εφημερίδων εναντίον της ελληνικής μειονότητας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου συνεχίστηκαν με αμείωτη ένταση. Σε ανοικτή επιστολή που απηύθυνε μέσω της εφημερίδας *Ulus* στις 31 Αυγούστου 1955 προς τον Αθηναγόρα, ο δημοσιογράφος Nurettin Artan υποστήριζε ότι το Φανάρι διενεργούσε εράνους για την οικονομική ενίσχυση των Ελληνοκυπρίων, ύστερα από αίτημα του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας, ο οποίος επισκέφτηκε την Κωνσταντινούπολη καθ' οδόν προς τη Μόσχα, διαβίβασε το αίτημα αυτό προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη, ο οποίος μάλιστα υποσχέθηκε να χορηγήσει την ελληνική ιθαγένεια ως αντάλλαγμα σε όσους λάμβαναν ενεργό συμμετοχή στον έρανο.[217]

Μολονότι το Φανάρι διέψευσε αμέσως τους ισχυρισμούς αυτούς, ο Hikmet Bill επανέλαβε στις 3 Σεπτεμβρίου μέσα από τις στήλες της εφημερίδας *Hürriyet* τις ίδιες

[215] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 143 – 144.
[216] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 254.
[217] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 228 – 229.

κατηγορίες. Ο πρόεδρος της *ΚΤC* διατεινόταν ότι ο Αθηναγόρας εκχώρησε στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο τα εισοδήματα από τις σταυροπηγιακές μονές που διέθετε το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Κύπρο, επιθυμώντας να συνδράμει στον αγώνα των Ελληνοκυπρίων για την Ένωση με την Ελλάδα.[218]

Παράλληλα όμως, κατόπιν διαταγής του προέδρου της *Kibris Türktür Cemiyeti*, έμπιστα μέλη του σωματείου μετέβησαν στις 4 Σεπτεμβρίου στην πλατεία *Taksim*, προκειμένου να κάψουν ελληνικές εφημερίδες, γεγονός που φωτογραφήθηκε από αντιπροσώπους πέντε τουρκικών εφημερίδων ευρείας κυκλοφορίας. Συνάμα, την ίδια ημέρα άρχισε να επισπεύδεται η διανομή σε όλα τα γεωγραφικά διαμερίσματα της Κωνσταντινούπολης, 15.000 έως 20.000 περίπου πινακίδων, στις οποίες απεικονιζόταν ο χάρτης της Κύπρου με την τουρκική σημαία και την επιγραφή η «Κύπρος είναι τουρκική».[219]

Στο πλαίσιο αυτό, ο Adnan Mendreres είχε στις 5 Σεπτεμβρίου 1955, μία ενδιαφέρουσα ιδιωτική συνάντηση με τον πρόεδρο της *Kibris Türktür Cemiyeti*, κατά τη διάρκεια της οποίας συζητήθηκαν οι εξελίξεις στο Κυπριακό και κυρίως το μήνυμα του Zorlu από το Λονδίνο, ρυθμίζοντας τις τελευταίες λεπτομέρειες για την εκτέλεση του πογκρόμ. Στο πλαίσιο αυτό, οργανώθηκε από τον Τούρκο φοιτητή, Oktay Engin, η απόπειρα εναντίον του τουρκικού προξενείου στη Θεσσαλονίκη. Η ενέργεια αυτή, όπως αποδείχθηκε στις δίκες της Πλάτης, οι οποίες οδήγησαν στην καταδίκη του Menderes και του Zorlu σε θάνατο, αποτέλεσε προβοκάτσια της τουρκικής κυβέρνησης, σηματοδοτώντας το σύνθημα για την έναρξη των βιαιοπραγιών εις βάρος της ελληνικής μειονότητας της Κωνσταντινούπολης.[220]

Η ολοσχερής καταστροφή που υπέστησαν μέσα σε λίγες μόνο ώρες οι ελληνικές κοινότητες της Κωνσταντινούπολης, οι οποίες ήταν διάσπαρτες σε όλη την πόλη, προϋπέθετε αφενός τη συμμετοχή ενός μεγάλου αριθμού ταραχοποιών και αφετέρου τη συντονισμένη και συγχρονισμένη δράση τους βάσει ενός οργανωμένου σχεδίου. Παράλληλα όμως, απαραίτητη προϋπόθεση για την υλοποίηση του ήταν η ύπαρξη ενός οργανωμένου θεσμικού δικτύου, αφού η μεταφορά των διαδηλωτών από διάφορα σημεία, η μετακίνηση τους μέσα στην πόλη, η διαίρεση τους σε μεγαλύτερα και μικρότερα τμήματα, καθώς και η υπακοή και η πειθαρχία που επέδειξαν οι διαδηλωτές

[218] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 229 – 230.
[219] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π., 170 – 171.
[220] Χρηστίδης, *Τα Σεπτεμβριανά,* ό.π.,197 – 203, 233 – 241, 245 – 255.

στους αρχηγούς τους, μπορούσαν να επιτευχθούν μόνο μέσω ενός αποτελεσματικού συντονισμού.[221]

Υπό το πρίσμα αυτό, η κινητοποίηση ενός τόσο μεγάλου αριθμού διαδηλωτών δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί, χωρίς το οργανωμένο δίκτυο που διέθετε το Δημοκρατικό Κόμμα. Τα υψηλόβαθμα στελέχη του Δημοκρατικού Κόμματος προχώρησαν στη στρατολόγηση ενός μεγάλου αριθμού ατόμων από τις γειτονικές επαρχίες, προκειμένου να συμμετάσχουν στις διαδηλώσεις, που έλαβαν χώρα στην Κωνσταντινούπολη.[222]

Παράλληλα όμως, καθοριστικό ρόλο στο συντονισμό της δράσης και στην καθοδήγηση των διαδηλωτών, κατά τη διάρκεια του πογκρόμ, διαδραμάτισαν τόσο η τοπική αστυνομία όσο και οι δυνάμεις Ασφαλείας,[223] αρκετοί αξιωματικοί της οποίας στάλθηκαν επίσης στην Κωνσταντινούπολη για να συνδράμουν στην εκτέλεση του πογκρόμ, επιδεικνύοντας προκλητική ανοχή και επεμβαίνοντας, όταν είχε πλέον συντελεστεί η καταστροφή της ελληνικής περιουσίας.[224]

Μολονότι το πλήγμα που δέχτηκαν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης τη νύχτα της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου 1955 ήταν πολύ ισχυρό, η κυβέρνηση Menderes συνέχισε τις διώξεις εναντίον τους. Καταλυτικό ρόλο στη σκλήρυνση της στάσης της απέναντι στην ελληνική μειονότητα διαδραμάτισαν οι εξελίξεις στο Κυπριακό, το οποίο μετά τη σύγκληση της Τριμερούς Διάσκεψης του Λονδίνου μετατράπηκε σε μία κατεξοχήν ελληνοτουρκική διαμάχη.

---

[221] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π. 116 – 117.

[222] Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι μόνο από την περιοχή του Εσκή Σεχίρ στρατολογήθηκαν 500 περίπου εργάτες, οι οποίοι μεταφέρθηκαν με τρένο στην Κωνσταντινούπολη. Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 109 – 111.

[223] Οι δυνάμεις Ασφαλείας αποτελούσαν οργανικό κομμάτι του μηχανισμού του Δημοκρατικού Κόμματος, συνιστώντας μία ιδιαίτερη οργάνωση στους κόλπους του κόμματος με την επωνυμία «επιστάτες», αποστολή της οποίας ήταν η διατάραξη της τάξης. Οι αστυνομικοί ασφαλείας, οι οποίοι έδρασαν ως αρχηγοί των ομάδων των διαδηλωτών, ήταν πράκτορες της Υπηρεσίας Εθνικών Υποθέσεων της Τουρκίας, η οποία αργότερα μετονομάστηκε σε Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π. 113, 119.

[224] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 109 – 113.

Κεφάλαιο ΙΙ

Η πορεία προς τις απελάσεις των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, 1956 – 1964.

2.1. Οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης στη σκιά της ελληνοτουρκικής κρίσης, 1956 – 1959.

Η επίθεση που δέχτηκε η ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης τη νύχτα της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου 1955 και η εκτεταμένη καταστροφή που προκάλεσε, αποτέλεσαν ένα σημείο καμπής στην εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Η απόφαση του ΝΑΤΟ να μην εμπλακεί στην ελληνοτουρκική διένεξη, τηρώντας ίσες αποστάσεις ανάμεσα στους θύτες και τα θύματα του πογκρόμ,[225] σε συνδυασμό με την ενίσχυση του στρατιωτικού ρόλου της Άγκυρας στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή έθεσαν την τουρκική κυβέρνηση σε θέση ισχύος, καθιστώντας την ακόμα πιο αδιάλλακτη.[226]

Μετά την τελετή αποκατάστασης της τιμής της ελληνικής σημαίας στη Σμύρνη στις 24 Οκτωβρίου 1955, αλλά και τις επανειλημμένες διαβεβαιώσεις του Adnan Menderes για την έγκαιρη καταβολή των αποζημιώσεων στα θύματα του πογκρόμ επικράτησε ένα κλίμα αισιοδοξίας για την εκτόνωση της έντασης. Εντούτοις, οι προσδοκίες της ελληνικής κυβέρνησης σύντομα διαψεύστηκαν, δεδομένου ότι ο Τούρκος πρωθυπουργός αρνήθηκε να τηρήσει τις υποσχέσεις του.[227] Παράλληλα όμως, μία νέα περίοδο οξύτητας στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών πυροδότησε η έναρξη το Σεπτέμβριο του 1955 διαπραγματεύσεων ανάμεσα στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και τον κυβερνήτη της Κύπρου, Sir John Harding, προκαλώντας την έντονη αντίδραση της Τουρκίας.[228]

Μετά την αποτυχία της Τριμερούς Διάσκεψης στο Λονδίνο και την απόρριψη στις 23 Σεπτεμβρίου 1955 της δεύτερης ελληνικής προσφυγής στον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών, ξεκίνησε ένας κύκλος απευθείας διαπραγματεύσεων ανάμεσα στον

---

[225] Οι ταυτόσημες επιστολές που απηύθυνε ο Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ προς την Αθήνα και την Άγκυρα στις 18 Σεπτεμβρίου 1955, ήταν απόρροια του προσανατολισμού της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό, το Κυπριακό θεωρούνταν ότι αποτελούσε ένα διμερές θέμα υποδεέστερης σημασίας, σε σύγκριση με τον κίνδυνο διείσδυσης της Σοβιετικής Ένωσης στη νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ, Theodora Kalaitzaki, «US Mediation in Greek – Turkish Disputes since 1954», *Mediterranean Quarterly*, *volume 16, number 2*, Spring 2005, 108 – 112.

[226] Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», ό.π., 504 – 505.

[227] Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 357 – 358.

[228] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 103 – 106.

Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και τη βρετανική κυβέρνηση, σε μία προσπάθεια εξεύρεσης λύσης στο Κυπριακό. Ύστερα από μία σειρά διερευνητικών επαφών, ο κυβερνήτης της Κύπρου παρουσίασε στις 21 Νοεμβρίου 1955 μία φόρμουλα στον Αρχιεπίσκοπο, με βάση την οποία αναγνωριζόταν επισήμως για πρώτη φορά στον Κυπριακό λαό το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης. Παράλληλα όμως, διατυπωνόταν η επιφύλαξη ότι η αρχή της αυτοδιάθεσης δεν θα μπορούσε να εφαρμοστεί άμεσα, εξαιτίας της στρατηγικής κατάστασης που επικρατούσε στην Ανατολική Μεσόγειο. Στο πλαίσιο αυτό, προτεινόταν η παραχώρηση ενός συντάγματος αυτοκυβέρνησης, μετά την ικανοποιητική λειτουργία του οποίου η βρετανική κυβέρνηση θα ήταν διατεθειμένη να συμβάλει προς μία οριστική διευθέτηση του ζητήματος, η οποία θα ικανοποιούσε τους πόθους του Κυπριακού λαού.[229]

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος απέρριψε για λόγους τακτικής το βρετανικό σχέδιο, παρόλο που θεωρούσε ότι αποτελούσε μία εποικοδομητική βάση για περαιτέρω διαπραγματεύσεις. Μετά τη διακοπή των συνομιλιών το Νοέμβριο του 1955, ακολούθησε στις αρχές Ιανουαρίου 1956, ύστερα από παρότρυνση και της ελληνικής κυβέρνησης, ένας νέος κύκλος διαβουλεύσεων, κατά τη διάρκεια των οποίων σημειώθηκε σημαντική πρόοδος.[230] Και τούτο διότι η βρετανική κυβέρνηση αναγνώριζε για πρώτη φορά στην ελληνοκυπριακή ηγεσία το δικαίωμα εφαρμογής της αρχής της αυτοδιάθεσης στην Κύπρο. Η νέα φόρμουλα που παρουσίασε ο Harding, είχε προσεγγίσει σε σημαντικό βαθμό τις απόψεις του Αρχιεπισκόπου, ο οποίος δεν ζητούσε την παραχώρηση μίας τακτής προθεσμίας για την εφαρμογή της αυτοδιάθεσης, αλλά δεχόταν τη μεσολάβηση μίας μεταβατικής περιόδου.[231]

Εντούτοις, με επιστολή που απηύθυνε στις 25 Φεβρουαρίου 1956 προς τον κυβερνήτη της Κύπρου, ο Μακάριος απέρριψε τις βρετανικές προτάσεις, τονίζοντας ότι προέβη σε πάσα δυνατή υποχώρηση, πέραν της οποίας η εθνική του συνείδηση και αξιοπρέπεια δεν του επέτρεπαν να προχωρήσει. Καθοριστικό ρόλο στην υπαναχώρηση του Αρχιεπισκόπου διαδραμάτισε όχι μόνο η αδυναμία εξεύρεσης μίας

---

[229] Άγγελου Βλάχου, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, Εστία, Αθήνα, 1980, 125 – 131 και Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878 – 1960, Η συνταγματική πτυχή,* Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, 76 – 78.

[230] Στην προσπάθεια τους να επιτύχουν την κατάπαυση του αγώνα της ΕΟΚΑ, οι Βρετανοί φαίνονταν διατεθειμένοι να αναλάβουν δεσμεύσεις, οι οποίες ήταν αδιανόητες λίγο καιρό πριν. Στο πλαίσιο αυτό, είχαν την πρόθεση να παραχωρήσουν μία περίοδο αυτοκυβέρνησης, που θα διαρκούσε εφτά χρόνια, μετά την παρέλευση της οποίας θα αναγνωριζόταν στο λαό της Κύπρου το δικαίωμα της πλήρους αυτοδιάθεσης, με βάση την αρχή της πλειοψηφίας, Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959, Η χαμένη προσέγγιση,* Ροές, Αθήνα, 1989, 112 και Θάνος Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, 1453 – 2005,* Σιδέρης, Αθήνα, 2005, 149 – 151.

[231] Πανταζή Τερλεξή, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού, Ανατομία ενός λάθους,* Ράππα, Αθήνα, 1971, 244 – 251 και Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια,* ό.π., 148 – 156.

συμπεφωνημένης λύσης ως προς την ακριβή μορφή και το περιεχόμενο του συντάγματος,[232] αλλά και οι ασφυκτικές πιέσεις που δεχόταν από το Γρίβα και τον κύκλο των αδιάλλακτων ενωτικών, που είχε συγκροτηθεί γύρω από το μητροπολίτη Κυρήνειας.[233]

Η υπαναχώρηση του Μακαρίου, σε συνδυασμό με τις βομβιστικές επιθέσεις[234] που σημειώθηκαν στις 29 Φεβρουαρίου 1956, κατά τη διάρκεια της συνάντησης του Αρχιεπισκόπου με τον John Harding και το Βρετανό Υπουργό Αποικιών, Alan Lennox – Boyd, στη Λευκωσία, συνετέλεσαν στην εκτράχυνση της κατάστασης. Η βρετανική κυβέρνηση, θεωρώντας το Μακάριο υπεύθυνο για το αδιέξοδο στο οποίο είχαν περιέλθει οι συνομιλίες, αλλά και για την έξαρση της βίας στο νησί, προχώρησε στις 9 Μαρτίου 1956 στη σύλληψη του, εξορίζοντας τον στις Σεϋχέλλες.[235]

Η αρνητική τροπή που προσέλαβαν οι διαπραγματεύσεις, προσέφερε στην Τουρκία την ευκαιρία να διαδραματίσει ενεργό ρόλο στο Κυπριακό. Οι συνομιλίες που διεξήχθησαν ανάμεσα στον Αρχιεπίσκοπο και τον κυβερνήτη της Κύπρου, είχαν προκαλέσει την έντονη ανησυχία της Άγκυρας.[236] Και τούτο διότι ο Μακάριος προβαλλόταν ως ο επίσημος εκπρόσωπος όλου του πληθυσμού της μεγαλονήσου, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό της τουρκικής κυβέρνησης από κάθε προσπάθεια εξεύρεσης λύσης στο Κυπριακό ζήτημα.[237] Μετά το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων, η Άγκυρα έσπευσε να αποκλείσει το ενδεχόμενο έναρξης ενός νέου κύκλου

---

[232] Οι δύο πλευρές αδυνατούσαν να καταλήξουν σε μία κοινή συμφωνία ως προς το ζήτημα της αμνηστίας, της σύνθεσης της Βουλής και της υπαγωγής της δημόσιας τάξης και της εσωτερικής ασφάλειας της Κύπρου στον αποκλειστικό έλεγχο του κυβερνήτη, Τερλεξή, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού,* ό.π. 251 και Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878 – 1960,* ό.π., 79 – 80.

[233] Μενέλαος Αλεξανδράκης, Βύρων Θεοδωρόπουλος, Ευστάθιος Λαγάκος, *Το Κυπριακό, 1950 – 1974, Μία ενδοσκόπηση,* Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1987, 75 – 76, Τερλεξή, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού* ,ό.π., 252 – 253, Κρανιδιώτη, *Δύσκολα Χρόνια,* ό.π., 159 – 168 και Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878 – 1960,* ό.π., 80 – 81.

[234] Η ευθύνη για την έκρηξη 19 βομβών την ημέρα που επρόκειτο να πραγματοποιηθεί η συνάντηση του Μακαρίου με τον John Harding και τον Alan Lennox – Boyd στη Λευκωσία, αποδόθηκε στο Γρίβα. Εντούτοις, το ζήτημα αυτό παραμένει υπό διερεύνηση, καθώς υποστηρίζεται ότι ο Γρίβας είχε ανακαλέσει τη σχετική διαταγή, Αλεξανδράκης, Θεοδωρόπουλος, Λαγάκος, *Το Κυπριακό, 1950 – 1974,* ό.π., 76 και Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 113.

[235] Βλάχου, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού,* ό.π., 142- 144 και Κρανιδιώτη, *Δύσκολα Χρόνια,* ό.π., 169 – 175.

[236] Ενδεικτικό της ανησυχίας αυτής ήταν το γεγονός ότι ο Adnan Menderes στις 14 Δεκεμβρίου 1955, κατά τη διάρκεια των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης του στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση, έσπευσε να διευκρινίσει ότι καμία αλλαγή δεν είχε επέλθει στις απόψεις της Άγκυρας ως προς το ζήτημα της Κύπρου, Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 110.

[237] Η επιδείνωση της τουρκικής οικονομίας το 1955, η οποία κατέστη αντικείμενο εκμετάλλευσης από το ΡΛΚ του Ismet Inönü, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος της κυβέρνησης Mendreres για το Κυπριακό. Στο πλαίσιο αυτό, η Άγκυρα επισήμανε στη βρετανική κυβέρνηση ότι οι προτάσεις, που θα υπέβαλε προς τους Ελληνοκυπρίους, δεν θα έπρεπε να διαφοροποιούνται από τις βασικές αρχές, που τέθηκαν, κατά τη διάρκεια της Τριμερούς Διάσκεψης, Holland, «Greek – Turkish Relations, Istanbul and British Rule in Cyprus, 1954 – 1959», ό.π., 341 – 342.

διαβουλεύσεων μεταξύ της βρετανικής κυβέρνησης και της ηγεσίας των Ελληνοκυπρίων, εκδηλώνοντας δυναμικά το ενδιαφέρον της[238] για την Κύπρο.[239]

Στους μήνες που ακολούθησαν, η ένταση που επικρατούσε στο νησί, κορυφώθηκε. Στην προσπάθεια του να καταστείλει την ένοπλη δράση της ΕΟΚΑ, ο Harding ενέτεινε τα καταπιεστικά του μέτρα εναντίον του πληθυσμού.[240] Στο πλαίσιο αυτό, εξέδωσε ειδικό διάταγμα, με το οποίο σύστησε «Ειδικά Δικαστήρια», καταδικάζοντας σε πολυετή ποινή κάθειρξης, ακόμα και σε θάνατο, εκατοντάδες μέλη της οργάνωσης. Η απόφαση του να προχωρήσει το Μάιο του 1956 στον απαγχονισμό δύο εκ των κυριότερων αγωνιστών της ΕΟΚΑ, του Ανδρέα Δημητρίου και του Μιχάλη Καραολή, σε συνδυασμό με τα σοβαρά επεισόδια που ξέσπασαν μεταξύ των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων, δημιούργησαν μία τεταμένη ατμόσφαιρα στην Κύπρο.[241]

Σε μία προσπάθεια άρσης του αδιεξόδου που επήλθε, μετά το ναυάγιο των απευθείας διαπραγματεύσεων ανάμεσα στη Βρετανία και την Εθναρχία, αλλά και τη σύλληψη του Αρχιεπισκόπου, η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε το Μάρτιο του 1956 να επιδιώξει τη διεθνοποίηση του Κυπριακού. Η ενέργεια της Αθήνας προκάλεσε την έντονη αντίδραση όχι μόνο της Άγκυρας, αλλά και των στρατηγικών εταίρων της στο ΝΑΤΟ, υποχρεώνοντας την να αναζητήσει νέα διπλωματικά ερείσματα προς τις χώρες του Τρίτου Κόσμου[242] και της Μέσης Ανατολής.[243]

---

[238] Στην προσπάθεια της να καταστήσει αισθητή την παρουσία των Τουρκοκυπρίων, η ένοπλη οργάνωση *Volkan* προέβη τον Ιανουάριο του 1956 σε βομβιστικές επιθέσεις στη Λευκωσία. Παράλληλα, η Άγκυρα διεμήνυσε το Μάρτιο του 1956, μέσω της πρεσβείας της στην Ουάσιγκτον, ότι ήταν διατεθειμένη να προχωρήσει ακόμα και σε ένοπλη σύρραξη με την Αθήνα, εάν πραγματοποιούνταν η Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 113 – 114.

[239] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 106 – 110, 113 – 114 και Αλεξανδράκης, Θεοδωρόπουλος, Λαγάκος, *Το Κυπριακό, 1950 – 1974,* ό.π., 75 – 76.

[240] Μετά την απόρριψη των αρχικών προτάσεων που η βρετανική κυβέρνηση υπέβαλε στον Αρχιεπίσκοπο, ο John Harding κήρυξε στις 26 Νοεμβρίου 1955 το νησί σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια,* ό.π., 116.

[241] Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια,* ό.π., 145 – 147.

[242] Το έναυσμα για τη μεταστροφή αυτή το προσέφερε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, ο οποίος μετέβη τον Απρίλιο του 1955 στη Μπαντούγκ της Ινδονησίας, προκειμένου να παρακολουθήσει τις εργασίες του πρώτου Αφρικανοασιατικού Συνεδρίου. Το ταξίδι αυτό ήταν απόρροια της απόφασης του να στραφεί προς τις χώρες του Τρίτου Κόσμου, ζητώντας τη συμπαράσταση τους στον αντιαποικιακό αγώνα της Κύπρου εναντίον της Βρετανίας. Με ψήφισμα του το Συνέδριο καταδίκασε την αποικιοκρατία, απαιτώντας την εφαρμογή του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των λαών. Το Κίνημα των Αδεσμεύτων, στο οποίο συμμετείχαν όλες οι χώρες, που αρνούνταν να ενταχθούν στο δυτικό ή το ανατολικό στρατόπεδο, εξελίχθηκε μετά το 1960, με την πρόοδο της αποαποικιοποίησης, σε καθοριστικό παράγοντα του διεθνούς πολιτικού συστήματος, διαδραματίζοντας καίριο ρόλο στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, Γιάννης Βαληνάκης, *Εισαγωγή στην Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1949 – 1988,* Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1989, 68 και Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια,* ό.π., 85 – 86.

[243] Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945 – 1981,* ό.π., 140 – 142.

Η κρίση που ξέσπασε στο Σουέζ τον Ιούλιο του 1956, όταν ο Gamal Abdel Nasser αποφάσισε να εθνικοποιήσει την εταιρεία της διώρυγας,[244] προσέφερε στην ελληνική κυβέρνηση την ευκαιρία να συσφίξει τους δεσμούς της με τις αραβικές χώρες. Απώτερος στόχος της προσέγγισης αυτής ήταν η εξασφάλιση της υποστήριξης της Αιγύπτου, η οποία είχε μεγάλο κύρος στον αραβικό κόσμο, για την προώθηση του Κυπριακού.[245] Αυτή η επιλογή της ελληνικής κυβέρνησης[246] την έθεσε αυτόματα σε τροχιά σύγκρουσης με τη Βρετανία, δεδομένου ότι η Κύπρος αποτελούσε πλέον το μοναδικό στρατηγικό της έρεισμα στη Μέση Ανατολή.[247] Η απόπειρα αυτονόμησης της Αθήνας από το δυτικό συνασπισμό,[248] η οποία όμως δεν έφτασε ποτέ ως την πλήρη διάρρηξη των δεσμών τους, υπαγορεύτηκε από την προσπάθεια της να ασκήσει μία έμμεση πίεση προς τους εταίρους της στο ΝΑΤΟ, εξαναγκάζοντας τους να αναθεωρήσουν τη στάση τους στο Κυπριακό.[249]

Παράλληλα όμως, επιδείνωση παρουσίασαν το καλοκαίρι του 1956 και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, μετά τη διάρρηξη των γραφείων της ελληνικής πρεσβείας στην Άγκυρα και την κλοπή απόρρητων εγγράφων του Έλληνα στρατιωτικού ακολούθου. Η ελληνική κυβέρνηση προέβη σε έντονο διάβημα διαμαρτυρίας, επιρρίπτοντας εξ ολοκλήρου την ευθύνη για το συμβάν στις τουρκικές αρχές. Ενδεικτικό της τεταμένης ατμόσφαιρας που επικρατούσε μεταξύ των δύο χωρών, ήταν

---

[244] Η απόφαση του Nasser προκάλεσε τη βίαιη αντίδραση της Γαλλίας και της Βρετανίας, δεδομένου ότι διακυβεύονταν τα οικονομικά τους συμφέροντα στην περιοχή. Μετά την επίθεση του Ισραήλ εναντίον της Αιγύπτου αποφάσισαν το Νοέμβριο του 1956 να επέμβουν στρατιωτικά στη διώρυγα του Σουέζ. Ωστόσο, ένα μήνα αργότερα αναγκάστηκαν, υπό την πίεση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, αλλά και των δύο υπερδυνάμεων, να αποσύρουν τα στρατεύματα τους, Βαληνάκης, *Εισαγωγή στην Ελληνική Εξωτερική Πολιτική,* ό.π., 68 – 69.

[245] Ο Αραβικός Σύνδεσμος κοινοποίησε τον Οκτώβριο του 1956 στο Υπουργείο Εξωτερικών την απόφαση του να υποστηρίξει τις ελληνικές θέσεις για το Κυπριακό στο forum των Ηνωμένων Εθνών, Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 118.

[246] Ενδεικτική των νέων διπλωματικών ανοιγμάτων που επιχειρούσε η ελληνική κυβέρνηση, ήταν αφενός η επίσημη επίσκεψη που πραγματοποίησαν οι ηγέτες της Γιουγκοσλαβίας και της Ινδίας στην Αθήνα και αφετέρου η άρνηση της να επιτρέψει τη χρήση των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα για στρατιωτική επέμβαση στη Μέση Ανατολή, Βαληνάκης, *Εισαγωγή στην Ελληνική Εξωτερική Πολιτική,* ό.π., 73 – 74.

[247] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 116 – 117.

[248] Η δυσαρέσκεια που προκαλούσε στην ελληνική κοινή γνώμη η σύμπλευση των χωρών της Δύσης με τη Βρετανία και την Τουρκία, αντικατοπτριζόταν στην αύξηση της κοινοβουλευτικής δύναμης της ΕΔΑ, η οποία στις εκλογές του 1958 αναδείχθηκε, με ποσοστό 24%, σε αξιωματική αντιπολίτευση. Η άνοδος της ΕΔΑ, τις δραστηριότητες της οποίας ανέλαβε να παρακολουθεί η CIA, θορύβησε έντονα τους αξιωματούχους του *State Department*. Στο πλαίσιο αυτό, η αμερικανική διπλωματία άρχισε να προσανατολίζεται προς τη δημιουργία ενός κεντροαριστερού οργανισμού, ο οποίος θα μπορούσε να διαδραματίσει το ρόλο της μείζωνος αντιπολίτευσης, εκτοπίζοντας την αριστερά από το πολιτικό προσκήνιο, Αλέξης Παπαχελάς, *Ο βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας, Ο αμερικανικός παράγων, 1947 – 1967,* Εστία, Αθήνα, 1998, 60 – 64 και Βαληνάκης, *Εισαγωγή στην Ελληνική Εξωτερική Πολιτική,* ό.π., 70 – 71.

[249] Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού, Η δεκαετία του 1950,* Πατάκης, Αθήνα, 2004, 312 – 321 και Βαληνάκης, *Εισαγωγή στην Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, ό.π., 70 και Evanthis Hatzivassiliou, «The Suez crisis, Cyprus and Greek Foreign Policy, 1956. A view from the British Archives», *Balkan Studies, 30,* Θεσσαλονίκη, 1989, 107 – 129.

το γεγονός ότι η Τουρκία σχεδίαζε στρατιωτικές επιχειρήσεις για την κατάληψη μεγάλων νησιών του Ανατολικού Αιγαίου,[250] ώστε να επιτύχει μία ευνοϊκή προς τα συμφέροντα της λύση του Κυπριακού.[251]

Εντούτοις, μετά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων μεταξύ του Μακαρίου και του John Harding, η κυβέρνηση του Λονδίνου δεν ήταν πλέον διατεθειμένη να προχωρήσει σε μία διευθέτηση του ζητήματος, η οποία θα αντιστρατευόταν τις βασικές επιδιώξεις της Άγκυρας. Και τούτο διότι μετά την κρίση που ξέσπασε στη Μέση Ανατολή,[252] η Τουρκία αναδείχθηκε στον κυριότερο στρατηγικό εταίρο της Βρετανίας στην περιοχή, με αποτέλεσμα να καταστεί ρυθμιστικός παράγοντας στις εξελίξεις του Κυπριακού.[253]

Στο πλαίσιο αυτό, η κυβέρνηση του Λονδίνου ανέθεσε στο λόρδο Radcliffe την εκπόνηση ενός σχεδίου συντάγματος, απώτερος στόχος του οποίου ήταν η εγκαθίδρυση καθεστώτος αυτοκυβέρνησης στην Κύπρο. Μολονότι το Σύνταγμα Radcliffe περιείχε αρκετά φιλελεύθερα στοιχεία, εξασφαλίζοντας την εκπροσώπηση των Ελληνοκυπρίων στη Νομοθετική Συνέλευση, δεν περιέκοπτε τις διευρυμένες εξουσίες του Βρετανού κυβερνήτη, υπό τον ασφυκτικό έλεγχο του οποίου θα εξακολουθούσε να υπάγεται το νησί.[254]

Οι συνταγματικές προτάσεις Radcliffe, οι οποίες υποβλήθηκαν στις 19 Δεκεμβρίου 1956 από τον Υπουργό Αποικιών, Lennox – Boyd, στη Βουλή των Κοινοτήτων, προσέδωσαν μία καινούρια διάσταση στο Κυπριακό. Και τούτο διότι η κυβέρνηση του Λονδίνου, υπαναχωρώντας από το σχέδιο Harding, υποστήριξε ότι το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης θα έπρεπε να αναγνωριστεί όχι μόνο στον ελληνικό, αλλά και στον τουρκικό πληθυσμό της μεγαλονήσου. Όμως, το δόγμα της διπλής αυτοδιάθεσης υπέθαλπε στην πραγματικότητα την ιδέα της διχοτόμησης της Κύπρου, γεγονός που προκάλεσε την έντονη αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης.[255]

---

[250] Η πληροφορία αυτή δημοσιεύτηκε, μετά τη διαρροή επίσημων σχεδίων του Γενικού Επιτελείου Στρατού της Τουρκίας, τον Οκτώβριο του 1961 στην εφημερίδα *Το Βήμα.* Συντάκτης του συγκεκριμένου άρθρου υπήρξε, κατά πάσα πιθανότητα, ο Υπουργός Εξωτερικών, Ευάγγελος Αβέρωφ – Τοσίτσας, Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», ό.π., 505.

[251] Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», ό.π., 505.

[252] Ενδεικτική της έντασης που επικρατούσε στη Μέση Ανατολή, ήταν η εξασθένηση της βρετανικής επιρροής στην Ιορδανία, η αποχώρηση των τελευταίων στρατιωτικών δυνάμεων της Βρετανίας από τη διώρυγα του Σουέζ και τα συνεχή μεθοριακά επεισόδια μεταξύ της Αιγύπτου και του Ισραήλ, Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 120 – 121.

[253] Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945 – 1981,* ό.π., 142 – 143 και Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 120 – 121.

[254] Τερλεξή, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού,* ό.π., 265 – 268, Βλάχου, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού,* ό.π., 171 – 174 και Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878 – 1960,* ό.π., 83 – 96.

[255] Τερλεξή, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού,* ό.π. 267 – 268 και Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια,* ό.π., 239 – 241.

Η πρόταση της παραχώρησης διπλής αυτοδιάθεσης στις δύο κοινότητες του νησιού ήταν απόρροια των στρατηγικών ανακατατάξεων, που επήλθαν το καλοκαίρι του 1956, μετά την κρίση του Σουέζ, στη Μέση Ανατολή. Η βρετανική αυτοκρατορία είχε πλέον διαλυθεί και η διώρυγα του Σουέζ είχε περιέλθει αποκλειστικά στον έλεγχο της Αιγύπτου, με αποτέλεσμα η Κύπρος να χάσει ένα μέρος της στρατηγικής της σημασίας για την κυβέρνηση του Λονδίνου. Ως εκ τούτου, η βρετανική κυριαρχία στο νησί θα μπορούσε πλέον να τερματιστεί, υπό την προϋπόθεση όμως ότι αφενός το Λονδίνο θα εξακολουθούσε να διατηρεί στρατιωτικές βάσεις και αφετέρου δεν θα διαταράσσονταν οι συμμαχικοί του δεσμοί με την Άγκυρα.[256]

Το ψήφισμα που ενέκρινε το Φεβρουάριο του 1956 η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, δεν συνετέλεσε στην εξεύρεση μίας λύσης στο ζήτημα της Κύπρου, πυροδοτώντας ένα νέο κύκλο αντιπαράθεσης μεταξύ της Αθήνας και της Άγκυρας. Ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Τουρκίας στα Ηνωμένα Έθνη, Selim Sarper, κατά τη διάρκεια επίσημου γεύματος στη Νέα Υόρκη τον Ιανουάριο του 1957, είχε ήδη προειδοποιήσει τον Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών, Ευάγγελο Αβέρωφ – Τοσίτσα,[257] ότι η πρωτοβουλία της ελληνικής κυβέρνησης να προχωρήσει στη διεθνοποίηση του Κυπριακού θα προσέκρουε στη σθεναρή αντίσταση της Άγκυρας, αφήνοντας παράλληλα ένα σαφή υπαινιγμό για το μέλλον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης.[258]

Παράλληλα όμως, καινούριους κραδασμούς στις ελληνοτουρκικές σχέσεις προκάλεσε η επίσκεψη, που πραγματοποίησε τον Απρίλιο του 1957 στην Αθήνα, αμέσως μετά την απελευθέρωση του,[259] ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος. Η ενόχληση της Άγκυρας εκφράστηκε επίσημα διά στόματος του Τούρκου πρωθυπουργού, ο οποίος κατηγόρησε την ελληνική κυβέρνηση ότι συνωμοτούσε εναντίον της.[260] Ωστόσο, η αληθινή αιτία της ανησυχίας της κυβέρνησης Menderes ήταν το ενδεχόμενο επανάληψης των διαπραγματεύσεων μεταξύ του Μακαρίου και της βρετανικής

---

[256] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 123 – 124, Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878 – 1960,* ό.π., 83 – 96 και Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού,* ό.π., 285 – 301.

[257] Μετά την παραίτηση του Σπύρου Θεοτόκη, τον οποίο η Εθναρχία κατηγορούσε για ενδοτικότητα απέναντι στους Βρετανούς, ο Ευάγγελος Αβέρωφ – Τοσίτσας ανέλαβε το Μάιο του 1956 την ηγεσία του Υπουργείου Εξωτερικών, Βλάχου, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, ό.π., 150 – 157.

[258] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 117– 123.

[259] Η κυβέρνηση Macmillan επέτρεψε στις 28 Μαρτίου 1957 στον Αρχιεπίσκοπο και τους συνεξόριστους του να εγκαταλείψουν τις Σεϋχέλλες, υπό τον όρο να μην επιστρέψουν στην Κύπρο. Σημαντικό ρόλο στην απόφαση της βρετανικής κυβέρνησης διαδραμάτισε η παρέμβαση του προέδρου Eisenhower, η οποία πραγματοποιήθηκε, ύστερα από προσωπικό μήνυμα που του απηύθυνε στις 15 Μαρτίου 1957 ο Έλληνας πρωθυπουργός, Αβέρωφ – Τοσίτσα, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών, Α΄ τόμος,* ό.π., 188 – 191.

[260] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 119 –120.

κυβέρνησης,[261] αποκλείοντας την Τουρκία από μία μελλοντική διευθέτηση του Κυπριακού.[262]

Η ελληνική κυβέρνηση είχε περιέλθει σε μία άκρως μειονεκτική θέση. Και τούτο διότι η απόφαση της να προχωρήσει στη διεθνοποίηση του Κυπριακού, παρεκκλίνοντας από τις επίσημες αρχές της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας, σε συνδυασμό με τη σύσφιγξη των σχέσεων της με τον αραβικό κόσμο είχαν ως αποτέλεσμα τη διπλωματική απομόνωση της. Οι εξελίξεις στην Κύπρο το 1958 δυσχέραναν ακόμη περισσότερο την ήδη ευάλωτη θέση της. Η *Volkan,* η οποία μετονομάστηκε σε *Τουρκική Οργάνωση Άμυνας* (*ΤΜΤ*), ανέπτυξε σημαντική δράση στο νησί, όταν το καλοκαίρι του 1958 ξεσπούσαν νέες αιματηρές ταραχές, μετά τις επιθέσεις που διενήργησαν οι Τουρκοκύπριοι εις βάρος της ελληνικής κοινότητας.[263]

Σε τούτη την κρίσιμη συγκυρία, ο πρωθυπουργός της Βρετανίας, Harold Macmillan, παρουσίασε στη Βουλή των Κοινοτήτων ένα σχέδιο επίλυσης του Κυπριακού, σύμφωνα με το οποίο η Ελλάδα, η Τουρκία και η Βρετανία θα συμμετείχαν από κοινού στη διοίκηση του νησιού, στις δύο κοινότητες του οποίου θα χορηγούνταν καθεστώς αυτονομίας. Η υποβολή του σχεδίου αυτού προκάλεσε απογοήτευση τόσο στην Αθήνα όσο και στη Λευκωσία. Και τούτο διότι αφενός εξανεμιζόταν κάθε ελπίδα της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα και αφετέρου αναβαθμιζόταν ο ρόλος της Άγκυρας, ανοίγοντας το δρόμο προς τη διχοτόμηση του νησιού.[264]

Ο Έλληνας πρωθυπουργός εξέφρασε τον Αύγουστο του 1958, κατά τη διάρκεια της συνάντησης του με το Βρετανό ομόλογο του στην Αθήνα, τις αντιρρήσεις της κυβέρνησης του ως προς το ενδεχόμενο εφαρμογής του σχεδίου Macmillan. Μολαταύτα, η βρετανική κυβέρνηση ανακοίνωσε στις 29 Σεπτεμβρίου 1958 την απόφαση της να προχωρήσει στην υλοποίηση των προτάσεων της. Υπό το πρίσμα αυτό, η Αθήνα διέθετε πλέον στενά περιθώρια διπλωματικών ελιγμών, ιδιαίτερα μετά την αποτυχία της τελευταίας ελληνικής προσφυγής το Δεκέμβριο του 1958 στο forum των Ηνωμένων Εθνών.[265]

---

[261] Μία ημέρα πριν από την απελευθέρωση του Αρχιεπισκόπου, ο Fazil Küçük εξέφρασε, με τηλεγράφημα του προς τον Harold Macmillan, την αντίθεση των Τουρκοκυπρίων προς το ενδεχόμενο αυτό, επισημαίνοντας ότι δεν θα έπρεπε να αγνοηθεί η γνώμη της Τουρκίας στις εξελίξεις του Κυπριακού, Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 119 – 120.

[262] Αβέρωφ – Τοσίτσα, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών, Α' τόμος*, ό.π., 191 – 196.

[263] Μιχάλη Ατταλίδη, «Οι σχέσεις των Ελληνοκυπρίων με τους Τουρκοκυπρίους», στο *Κύπρος, Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της,* επιμέλεια Γιώργος Τενεκίδης, Γιάννος Κρανιδιώτης, Εστία, Αθήνα, 2000, 423 – 426 και Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 124 –125.

[264] Μιχαλόπουλος, Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959, ό.π., 125 –126 και Χατζηβασιλείου, Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878 – 1960, ό.π., 96 – 110.

[265] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 126 – 131.

Η επιδείνωση που επήλθε στις ελληνοτουρκικές σχέσεις μετά το πογκρόμ, είχε άμεσο αντίκτυπο στην ελληνική μειονότητα, πυροδοτώντας από τον Απρίλιο του 1957 μία νέα εκστρατεία του τουρκικού τύπου εναντίον του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Κοινή επωδός αυτών των δημοσιευμάτων ήταν η ανάμειξη του Φαναρίου σε ενέργειες, που στρέφονταν εναντίον του τουρκικού κράτους, κατηγορία όμως που αποδείχθηκε χαλκευμένη. Μολαταύτα, η πολεμική των τουρκικών εφημερίδων αναζωπύρωσε τα ανθελληνικά αισθήματα της τουρκικής κοινής γνώμης, με αποτέλεσμα να επανέρθει δυναμικά στο προσκήνιο το αίτημα της απομάκρυνσης του Οικουμενικού Πατριαρχείου από την ιστορική του έδρα.[266]

Η απειλή αυτή διατυπώθηκε απροκάλυπτα από την ίδια την τουρκική κυβέρνηση, εκφράζοντας την οργή της για την επίσκεψη του Μακαρίου στην Αθήνα τον Απρίλιο του 1957. Μετά το πογκρόμ, οι σχέσεις του Φαναρίου με την Άγκυρα εισήλθαν σε μία περίοδο βαθιάς κρίσης. Η απόφαση του Menderes να μην απαντήσει στην επιστολή, που του απηύθυνε στις 15 Νοεμβρίου 1955 ο Οικουμενικός Πατριάρχης, σηματοδοτούσε μία αλλαγή ως προς τη στάση της τουρκικής κυβέρνησης έναντι του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Μολονότι ο Αθηναγόρας εξέφρασε επανειλημμένως την αφοσίωση του προς την Τουρκία, η πολεμική εναντίον του[267] συνεχίστηκε με αμείωτη ένταση.[268]

Η επίμονη προσπάθεια της Άγκυρας να εμπλέξει την ελληνική μειονότητα στο ζήτημα της Κύπρου, προκάλεσε εύλογη ανησυχία στους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι διακατέχονταν από το φόβο ενός νέου πογκρόμ. Το ενδεχόμενο επανάληψης των ανθελληνικών ταραχών στην Κωνσταντινούπολη άρχισε να προβληματίζει σοβαρά και την ελληνική κυβέρνηση, η οποία με ταυτόσημες επιστολές της προς την Άγκυρα, αλλά και την Ουάσιγκτον διαμήνυσε ότι θα αντιδρούσε δυναμικά,[269] προβαίνοντας σε αντίποινα εις βάρος της μουσουλμανικής μειονότητας στη Δυτική Θράκη.[270]

---

[266] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 268.

[267] Ο δήμος Κωνσταντινούπολης απειλούσε να κατεδαφίσει τμήμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, συμπεριλαμβανομένου και του καθεδρικού ναού του Αγίου Γεωργίου, προκειμένου να προχωρήσει στη διάνοιξη νέας εθνικής οδού. Μολονότι οι απειλές αυτές δεν πραγματοποιήθηκαν, οι τουρκικές αρχές δεν δίστασαν να κατεδαφίσουν το Μάιο του 1958 την εκκλησία του Χριστού, διαπλατύνοντας το δρόμο μεταξύ του Karaköy και του Tophane, Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 271 – 272.

[268] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 268 – 270.

[269] Ο Κωνσταντίνος Τσάτσος, Υπουργός Προεδρίας της κυβέρνησης, ο οποίος εκτελούσε χρέη αναπληρωτή Υπουργού Εξωτερικών, λόγω της απουσίας του Αβέρωφ – Τοσίτσα στη Νέα Υόρκη, τόνισε με έμφαση στον Αμερικανό πρέσβη στην Αθήνα, George Allen, ότι η Ελλάδα δεν επρόκειτο να

Εντούτοις, οι αυστηρές προειδοποιήσεις που απηύθυνε η Αθήνα, δεν κατόρθωσαν να ανακόψουν το ρεύμα εξόδου των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι άρχισαν να εγκαταλείπουν μαζικά τη γενέτειρα τους, διαπιστώνοντας ότι δεν μπορούσαν πλέον να διατηρήσουν τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής τους στην Τουρκία.[271] Εντούτοις, η Άγκυρα όχι μόνο δεν επιδείκνυε την παραμικρή διάθεση να αμβλύνει τις πιέσεις εις βάρος της ελληνικής μειονότητας, αλλά αντίθετα διακήρυττε ότι οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης αποτελούσαν μία ευημερούσα κοινότητα, η οποία απολάμβανε ίσα δικαιώματα με τους υπόλοιπους Τούρκους πολίτες.[272]

Παράλληλα όμως, δυσαρέσκεια στα μέλη της ελληνικής μειονότητας προκαλούσε και η εφεκτική στάση, που τηρούσε ο Οικουμενικός Πατριάρχης έναντι της τουρκικής κυβέρνησης. Οι επανειλημμένες δηλώσεις του για τα αισθήματα αφοσίωσης που έτρεφε προς το τουρκικό κράτος, προξένησαν έντονη δυσφορία στους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι προσδοκούσαν μία πιο δυναμική αντίδραση στις ασφυκτικές πιέσεις, που ασκούνταν εναντίον τους. Ωστόσο, ο Αθηναγόρας ήταν βαθύτατα πεπεισμένος ότι μια παρόμοια ενέργεια θα απέβαινε εις βάρος της ελληνικής μειονότητας, φαλκιδεύοντας οριστικά το μέλλον της στην Τουρκία.[273]

Μολαταύτα, η επιδείνωση της κρίσης στην Κύπρο προκάλεσε νέα έξαρση του τουρκικού εθνικισμού, στο στόχαστρο του οποίου βρέθηκε για άλλη μία φορά η ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης. Στο πλαίσιο αυτό, επιχειρήθηκε η επανάληψη της εκστρατείας «Συμπατριώτη, μίλα τουρκικά»,[274] στην οποία

παραμείνει απαθής στην εκδήλωση ενός νέου κύκλου βιαιοπραγιών εις βάρος της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη, Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 121 – 122.

[270] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 269 – 270.

[271] Ενδεικτικό του έντονου αισθήματος ανασφάλειας από το οποίο διακατέχονταν τα μέλη της ελληνικής μειονότητας, ήταν το γεγονός ότι ακόμα και επιφανείς Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, όπως ο Νικόλαος Φακατσέλλης, ο οποίος υπήρξε πρώην βουλευτής του ΔΚ, αποφάσισαν να φύγουν οριστικά από τη γενέτειρα τους, μετακομίζοντας με την οικογένεια τους στην Αθήνα, Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974*, ό.π., 270.

[272] Η Άγκυρα επιδείκνυε σκόπιμα έλλειψη κατανόησης ως προς τα πραγματικά προβλήματα, που αντιμετώπιζε η ελληνική μειονότητα. Ενδεικτική της στάσης αυτής ήταν η ερμηνεία, που έδωσε ο Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας για τη μαζική έξοδο των Ελλήνων από την Κωνσταντινούπολη. Ο Fuat Köprülü ισχυρίστηκε ότι τα μέλη της ελληνικής μειονότητας αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την Τουρκία, προκειμένου να επεκτείνουν τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες στο εξωτερικό, γεγονός που αποδείκνυε εμπράκτως την ευημερία της κοινότητας τους, Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 270 – 271.

[273] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974*, ό.π., 273 – 274.

[274] Το 1934 ξεκίνησε η εκστρατεία «Συμπατριώτη, μίλα τουρκικά», (vatandaş Türkçe), κατά τη διάρκεια της οποίας οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης υποβάλλονταν σε κάθε μορφής προπηλακισμούς, πληρώνοντας ακόμη και χρηματικό πρόστιμο, όταν μιλούσαν τη μητρική τους γλώσσα. Απώτερος στόχος του μέτρου αυτού, το οποίο προσέβαλε καίρια τον ελληνικό χαρακτήρα της μειονότητας, ήταν αφενός να

πρωτοστατούσε η *Εθνική Ομοσπονδία Τούρκων Φοιτητών,* με τη συγχορδία του τύπου. Μέσα σε αυτό το κλίμα ανθελληνικής υστερίας, οι τουρκικές εφημερίδες επανέφεραν στο προσκήνιο τον Παπά Ευθύμ,[275] ο οποίος συνέχιζε απρόσκοπτα την πολεμική του εναντίον του Φαναρίου.[276]

Εντούτοις, η απόφαση της κυβέρνησης Menderes να προχωρήσει το καλοκαίρι του 1957 στην απέλαση επιφανών μελών της, που διατηρούσαν την ελληνική υπηκοότητα, επέφερε ένα αποφασιστικό πλήγμα στην ελληνική μειονότητα. Η Αθήνα προέβη το Δεκέμβριο του 1957 σε έντονο διάβημα διαμαρτυρίας για την απέλαση των Ελλήνων υπηκόων, εναντίον των οποίων εκτοξεύονταν οι κατηγορίες της κατασκοπείας και της εμπλοκής τους σε ενέργειες, που στρέφονταν εις βάρος του τουρκικού κράτους. Όμως, οι τουρκικές αρχές όχι μόνο αγνόησαν τις αντιδράσεις της ελληνικής κυβέρνησης, αλλά επιπλέον απαγόρευσαν τον Απρίλιο του 1958 τη λειτουργία της *Ελληνικής Ένωσης*, ο γραμματέας της οποίας καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης δώδεκα ετών.[277]

Κλιμακώνοντας τις πιέσεις της εναντίον της ελληνικής μειονότητας, η Άγκυρα απείλησε την Αθήνα, ακόμη και με αναθεώρηση της Σύμβασης Εγκατάστασης του 1930. Υπό το πρίσμα αυτό, η κυβέρνηση Καραμανλή άρχισε να αντιμετωπίζει σοβαρά το ενδεχόμενο της ανταλλαγής των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης με τους Τούρκους, που ζούσαν στην Κύπρο. Ωστόσο η πρόταση αυτή απορρίφθηκε κατηγορηματικά από την Τουρκία, η οποία δεν αποδεχόταν την εμπλοκή του Κυπριακού στη διευθέτηση του μειονοτικού ζητήματος, χωρίς όμως την εμπλοκή του Κυπριακού.[278]

πλήξει το βασικό της μέσο επικοινωνίας, τη γλώσσα και αφετέρου να ενσπείρει τον πανικό στα μέλη της, *Η Συνθήκη της Λωζάννης, Το πλήρες κείμενο, Προσθήκες – Ερμηνευτικοί νόμοι, Οι τουρκικές παραβιάσεις από το 1923 μέχρι σήμερα,* επιμέλεια Αντώνης Σπετσέρης, Παπαζήση, Αθήνα, 1994, 158 και *Οι παραβιάσεις της Συνθήκης της Λωζάννης,* Σύλλογος Ιμβρίων, Κωνσταντινουπολιτών, Τενεδίων και Ανατολικοθρακών, Κομοτηνή, 1993, 26.

[275] Ο Παπά Ευθύμ Καραχισαρίδης ήταν ένας τουρκόφωνος ορθόδοξος ιερέας της Ανατολίας, ο οποίος ίδρυσε το 1922 την Τουρκική Ορθόδοξη Εκκλησία, σε μία προσπάθεια να υποβαθμίσει το ρόλο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Για τη δράση του Παπά Ευθύμ και τα προβλήματα που δημιούργησε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο έκτοτε, βλ. Αλέξης Αλεξανδρής, «Η απόπειρα δημιουργίας Τουρκοθόρδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία, 1921 – 1923», στο *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 4*, Αθήνα, 1983, 159 – 210 και Harry Psomiades, «The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic», *Balkan Studies, 30,* Θεσσαλονίκη, 1989, 47 – 70.

[276] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 271 – 272.

[277] Στέφανος Δεκαβάλας, «Το κλείσιμο της *Ελληνικής Ένωσης Κωνσταντινουπόλεως* και οι πρώτες επιλεκτικές απελάσεις Ελλήνων υπηκόων», στο *Μνήμες, Κωνσταντινούπολη, Ίμβρος, Τένεδος, 1923 – 1955*, Πρακτικά Διημερίδας, Καλαμαριά, 11 – 12 Νοεμβρίου 1995, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1997, 103 – 111

[278] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 273.

2.2. Η ελληνοτουρκική προσέγγιση του 1959 και ο αντίκτυπος της στη θέση της ελληνικής μειονότητας.

Το αόριστο ψήφισμα που υιοθέτησε το Δεκέμβριο του 1958 η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, μετά την κατάθεση της τελευταίας ελληνικής προσφυγής, σηματοδότησε το τέλος μίας πολυετούς προσπάθειας για τη διεθνοποίηση του Κυπριακού, ανοίγοντας πλέον το δρόμο για τη ρύθμιση του ζητήματος μέσα από διμερείς διαπραγματεύσεις, μακριά από τις καταστατικές αρχές του ΟΗΕ.[279] Ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών, Fatin Rüştü Zorlu, κατά τη διάρκεια μίας απροσδόκητης συνάντησης του στις 4 Δεκεμβρίου 1958 με τον Ευάγγελο Αβέρωφ – Τοσίτσα,[280] είχε ήδη αφήσει να εννοηθεί ότι η Τουρκία προσέβλεπε στην έναρξη απευθείας συνομιλιών με την Ελλάδα, χωρίς τη μεσολάβηση της Βρετανίας.[281]

Σε μία προσπάθεια εξεύρεσης κοινά αποδεκτής λύσης στο ζήτημα της Κύπρου, οι Υπουργοί Εξωτερικών της Ελλάδας και της Τουρκίας συναντήθηκαν στις 6 Δεκεμβρίου 1958 στην έδρα του οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη. Η συνάντηση αυτή, η οποία πραγματοποιήθηκε κάτω από άκρα μυστικότητα, είχε αποκλειστικά διερευνητικό χαρακτήρα. Ο Zorlu υποστήριξε ότι η δεσμευμένη ανεξαρτησία αποτελούσε τη μοναδική λύση στο πρόβλημα της Κύπρου. Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία πρότεινε την έναρξη απευθείας διαπραγματεύσεων με την Ελλάδα, προκειμένου να καθοριστεί η μορφή της ανεξαρτησίας που θα εφαρμοζόταν στο νησί. Ωστόσο, έσπευσε να διευκρινίσει ότι η κυβέρνηση του δεν επιθυμούσε επ' ουδενί λόγω την ανάμειξη της Βρετανίας, η οποία, όπως τόνισε, είχε ακολουθήσει στο θέμα επαμφοτερίζουσα πολιτική. Οι δύο υπουργοί συμφώνησαν να συναντηθούν ξανά κατά τη διάρκεια της τακτικής συνόδου του ΝΑΤΟ στο Παρίσι, αφού πρώτα ενημέρωναν τις κυβερνήσεις τους και τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο.[282]

---

[279] Γιώργου Τενεκίδη, «Διεθνοποίηση και αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού πριν και μετά την τουρκική εισβολή», στο *Κύπρος, Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της,* επιμέλεια Γιώργος Τενεκίδης, Γιάννος Κρανιδιώτης, Εστία, Αθήνα, 2000, 212 – 213.

[280] Μετά τη λήξη της νυχτερινής συνεδρίασης, κατά τη διάρκεια της οποίας συζητήθηκαν τα σχέδια αποφάσεων για το Κυπριακό, ο Αβέρωφ – Τοσίτσας δέχτηκε προς μεγάλη του έκπληξη την επίσκεψη του Zorlu. Ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών δήλωσε ότι σκοπός της επίσκεψης του ήταν να συγχαρεί την ελληνική αντιπροσωπεία, για τη σθεναρή στάση που τήρησε κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης, Ευάγγελου Αβέρωφ – Τοσίτσα, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών, (Κυπριακό, 1950 – 1963)*, *Β' τόμος,* Αθήνα, 1981, 134 – 135.

[281] Αβέρωφ – Τοσίτσα, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών, Β' τόμος*, ό.π., 133 – 139.

[282] Αβέρωφ – Τοσίτσα, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών, Β' τόμος*, ό.π., 139 – 145.

Αυτή η ξαφνική μεταστροφή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, εισηγητές της οποίας ήταν ο Adnan Menderes και ο Fatin Rüştü Zorlu,[283] ήταν απόρροια των σοβαρών προβλημάτων που αντιμετώπιζε η Άγκυρα. Η τουρκική οικονομία διερχόταν μία περίοδο παρατεταμένης κρίσης, η οποία προξενούσε ισχυρούς κλυδωνισμούς στο εσωτερικό της χώρας. Επιπλέον, το ενδεχόμενο κατάρρευσης του Συμφώνου της Βαγδάτης,[284] μετά την επανάσταση που εκδηλώθηκε το 1958 στο Ιράκ, σε συνδυασμό με τη συγκρότηση ενός φιλικού μετώπου ανάμεσα στην Ελλάδα, την Αίγυπτο, τη Συρία και τη Γιουγκοσλαβία προκάλεσαν έντονη ανησυχία στην τουρκική κυβέρνηση. Και τούτο διότι ήταν πλέον ορατός ο κίνδυνος όχι μόνο να αποκοπεί η Τουρκία γεωγραφικά από τους εταίρους της στο ΝΑΤΟ, αλλά και να απομονωθεί σε περιφερειακή κλίμακα.[285]

Παράλληλα όμως, στενά περιθώρια ελιγμών διέθετε στα τέλη του 1958 και η ελληνική κυβέρνηση, η οποία είχε περιέλθει σε διπλωματική απομόνωση. Η προσπάθεια στην οποία αποδύθηκε για την επίλυση του Κυπριακού στα πλαίσια του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, δεν απέδωσε τα προσδοκόμενα αποτελέσματα. Αντίθετα, οδήγησε την Αθήνα σε ρήξη με στρατηγικούς εταίρους της στο ΝΑΤΟ, όπως η Τουρκία, η συμμαχία με την οποία αποτελούσε ακρογωνιαίο λίθο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Επιπλέον, η στροφή που πραγματοποίησε η ελληνική κυβέρνηση προς τις χώρες του Τρίτου Κόσμου και του Κινήματος των Αδεσμεύτων, δεν της προσέφερε ισχυρά διπλωματικά ερείσματα για την εξυπηρέτηση των μακροπρόθεσμων στόχων της εξωτερικής της πολιτικής.[286]

Απόρροια των διερευνητικών επαφών που πραγματοποιήθηκαν ανάμεσα στον Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών και τον Τούρκο ομόλογο του το Δεκέμβριο του 1958 και

---

[283] Η προσέγγιση που επιχείρησαν ο Adnan Menderes και ο Fatin Rüştü Zorlu με την Ελλάδα, προκάλεσε αντιδράσεις στο εσωτερικό της Τουρκίας. Ενδεικτική ήταν η κριτική, που άσκησε ως προς την επιλογή αυτή, ο πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, Celal Bayar, Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα – Τουρκία,1950 – 1959,* ό.π., 134.

[284] Στην προσπάθεια τους να ενισχύσουν την αμυντική τους θέση έναντι της ΕΣΣΔ, οι ΗΠΑ προώθησαν ενεργά τη συνεργασία των χωρών του «βορείου διαζώματος», οι οποίες συνόρευαν με τη Σοβιετική Ένωση. Στο πλαίσιο αυτό, αποφασίστηκε το 1955 η σύναψη του Συμφώνου της Βαγδάτης, (CENTO), στο οποίο συμμετείχαν η Τουρκία, το Ιράκ, το Ιράν, το Πακιστάν και η Βρετανία. Η υπογραφή του Συμφώνου αυτού ενίσχυσε το στρατηγικό ρόλο της Τουρκίας, η οποία αναδεικνυόταν πλέον σε καθοριστικό παράγοντα για την άμυνα της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας στην ευαίσθητη περιοχή της Μέσης Ανατολής, Στεφανίδης, *Ασύμμετροι εταίροι,* ό.π., 74 – 75.

[285] Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945 – 1981,* ό.π., 147 και Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 132 – 133.

[286] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα – Τουρκία, 1950 - 1959,* ό.π., 131 – 132.

τον Ιανουάριο του 1959 αντίστοιχα,[287] αποτέλεσε η συνάντηση κορυφής των πρωθυπουργών της Ελλάδας και της Τουρκίας στη Ζυρίχη. Ύστερα από μία εβδομάδα επίπονων διαπραγματεύσεων, υπογράφτηκε στις 11 Φεβρουαρίου 1959 η ομώνυμη διμερής συμφωνία, με την οποία αποφασίστηκε η ίδρυση της Δημοκρατίας της Κύπρου. Τα κείμενα, τα οποία μονογραφήθηκαν από τους δύο πρωθυπουργούς, αφορούσαν τη βασική διάρθρωση της Κυπριακής Δημοκρατίας,[288] τη Συνθήκη Εγγύησης,[289] τη Συνθήκη Συμμαχίας [290] και τέλος τη Συμφωνία Κυρίων[291] που συνομολογήθηκε μεταξύ του Κωνσταντίνου Καραμανλή και του Adnan Menderes.[292]

Μετά την υπογραφή των Συμφωνιών της Ζυρίχης, η αγγλική κυβέρνηση συγκάλεσε στο Λονδίνο μία ανώτατη διάσκεψη, στην οποία συμμετείχαν οι τρεις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις και οι δύο κοινότητες της Κύπρου. Απώτερος στόχος της ήταν αφενός η διευθέτηση των θεμάτων που αφορούσαν τη Βρετανία και αφετέρου η επίσημη υπογραφή όλων των Συμφωνιών. Μολονότι ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος εξέφρασε επιφυλάξεις για ορισμένα σημεία τους, προχώρησε εν τέλει στις 19

---

[287] Κατά τη διάρκεια των συνομιλιών του Zorlu με τον Αβέρωφ το Δεκέμβριο του 1958 στο Παρίσι, άρχισε να διαφαίνεται ότι βασική επιδίωξη της Άγκυρας ήταν η δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους ομοσπονδιακής μορφής, Αβέρωφ – Τοσίτσα, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών, Β' τόμος*, ό.π., 156 – 157.

[288] Η εκτελεστική εξουσία στη Δημοκρατία της Κύπρου θα ασκούνταν, με βάση τη συμφωνία, από έναν Ελληνοκύπριο πρόεδρο και έναν Τουρκοκύπριο αντιπρόεδρο, με θητεία πέντε ετών, οι οποίοι θα εκλέγονταν από τις δύο κοινότητες του νησιού και θα είχαν το δικαίωμα της αρνησικυρίας σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και εσωτερικής ασφάλειας. Η νομοθετική εξουσία θα ασκούνταν από την ενιαία Βουλή των Αντιπροσώπων και από δύο Κοινοτικές Βουλές. Η στελέχωση του Υπουργικού Συμβουλίου, της Βουλής αλλά και της δημόσιας διοίκησης θα πραγματοποιούνταν με βάση την αναλογία 7 προς 3 μεταξύ των δύο κοινοτήτων, με εξαίρεση το στρατό, στον οποίο θα εφαρμοζόταν η αναλογία 6 προς 4. Εάν ανέκυπτε οποιαδήποτε διαφορά ή σύγκρουση αρμοδιοτήτων μεταξύ των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων, υπεύθυνο για τη διευθέτηση της θα ήταν το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο της Κύπρου, Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια,* ό.π., 534 – 542.

[289] Με βάση τη Συνθήκη Εγγυήσεως η Ελλάδα, η Τουρκία και η Βρετανία εγγυόντανε την ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα, την ασφάλεια και την πιστή τήρηση του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας, γεγονός που απέκλειε το ενδεχόμενο τόσο της ένωσης του νησιού με άλλη χώρα όσο και της διχοτόμησης του. Παράλληλα, το 3ο άρθρο της Συνθήκης παρείχε στις Εγγυήτριες Δυνάμεις το δικαίωμα να παρέμβουν για την αποκατάσταση του καθεστώτος που αυτή καθιέρωσε, μόνο όμως ύστερα από αμοιβαίες διαβουλεύσεις. Εντούτοις, το άρθρο αυτό αποτέλεσε αντικείμενο σκόπιμης παρερμηνείας από την Άγκυρα, η οποία το επικαλέστηκε σε διάφορες στιγμές όξυνσης του Κυπριακού, απειλώντας με στρατιωτική επέμβαση στο νησί, Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια,* ό.π., 543 – 544.

[290] Η σύναψη της Συνθήκης Συμμαχίας μεταξύ της Ελλάδας, της Κύπρου και της Τουρκίας αποσκοπούσε στη συνεργασία των τριών χωρών, ώστε να αποκρουστεί κάθε επίθεση που θα στρεφόταν εναντίον της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας, Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια,* ό.π., 545.

[291] Με τη Συμφωνία Κυρίων που συνομολογήθηκε μεταξύ του Έλληνα και του Τούρκου πρωθυπουργού, αποφασίστηκε ότι αφενός οι δύο χώρες θα υποστήριζαν την είσοδο της Δημοκρατίας της Κύπρου στο ΝΑΤΟ και αφετέρου θα εισηγούνταν στον πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο της Κύπρου την κήρυξη εκτός νόμου του ΑΚΕΛ, αλλά και κάθε κομμουνιστικής δράσης στο νησί, Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια,* ό.π., 546.

[292] Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945 – 1981,* ό.π., 147 – 149.

Φεβρουαρίου 1959 στην υπογραφή των Συμφωνιών, επικυρώνοντας επισήμως το περιεχόμενο τους.[293]

Η υπογραφή των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου (1959) σηματοδότησε την απαρχή μίας προσπάθειας αναθέρμανσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Και τούτο διότι μετά τη διευθέτηση του Κυπριακού, το οποίο είχε προκαλέσει οξύτατη αντιπαράθεση μεταξύ των δύο χωρών, οι κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Τουρκίας μπορούσαν πλέον απερίσπαστες να ασχοληθούν με την επίλυση αμιγώς διμερών θεμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και ο Ευάγγελος Αβέρωφ – Τοσίτσας πραγματοποίησαν το Μάιο του 1959 επίσημη επίσκεψη στην Άγκυρα, όπου έτυχαν θερμής υποδοχής από τον Τούρκο πρωθυπουργό.[294]

Στο επίκεντρο των συνομιλιών, οι οποίες διεξήχθησαν σε εγκάρδιο κλίμα, βρέθηκε το καθεστώς των μειονοτήτων. Μολονότι μετά το τέλος της δεύτερης συνάντησης του Ευάγγελου Αβέρωφ – Τοσίτσα με τον Fatin Rüştü Zorlu τον Ιανουάριο του 1959 στο Παρίσι παρατηρήθηκε μία ύφεση της ανθελληνικής προπαγάνδας, στην οποία επιδιδόταν σύσσωμος ο τουρκικός τύπος, δεν είχε μεταβληθεί ουσιαστικά η στάση που τηρούσαν οι τουρκικές αρχές έναντι των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης. Σε ιδιαίτερα δυσχερή θέση είχαν περιέλθει οι κάτοχοι της ελληνικής υπηκοότητας, εναντίον των οποίων όχι μόνο εφαρμοζόταν αδιακρίτως το μέτρο της απέλασης, αλλά και επιβάλλονταν βαρύτατες ποινές[295] για ασήμαντες αφορμές.[296]

Ο Αβέρωφ – Τοσίτσας ανέπτυξε διεξοδικά στους συνομιλητές του τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν η ελληνική μειονότητα και το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Υπογραμμίζοντας τη θεμελιώδη σημασία που είχε ο θεσμός του Οικουμενικού Πατριαρχείου για την Ορθοδοξία, ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών αναφέρθηκε ιδιαίτερα στα προσκόμματα που πρόβαλλε η τουρκική κυβέρνηση αφενός στα μέλη της Ιεράς Συνόδου, τα οποία αδυνατούσαν να ταξιδέψουν στο εξωτερικό και αφετέρου στην έλευση ξένων θρησκευτικών ηγετών στο Φανάρι. Παράλληλα, τέθηκε το ζήτημα της δέσμευσης των ακινήτων τόσο του Οικουμενικού Πατριαρχείου όσο και των ελληνικών κοινοτήτων, έναντι των οποίων οι τουρκικές αρχές αρνούνταν να εκδώσουν πιστοποιητικά κυριότητας.[297]

---

[293] Αβέρωφ – Τοσίτσα, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών, Β' τόμος*, ό.π., 207 – 220.
[294] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα – Τουρκία, 1950 - 1959,* ό.π., 153 – 157.
[295] Στην περίπτωση που οι Έλληνες υπήκοοι παρέλειπαν, κατά την έξοδο τους από την Τουρκία, να δηλώσουν στο τελωνείο είδη ευτελούς αξίας, κινδύνευαν ακόμη και με εκτοπισμό στα βάθη της Ανατολίας, Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα – Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 153 – 154.
[296] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα – Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 153 – 154.
[297] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα – Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 167 – 168.

Ο Τούρκος πρωθυπουργός υπογράμμισε ότι η κυβέρνηση του τηρούσε ανέκαθεν μία ευμενή στάση προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αντιμετωπίζοντας με πνεύμα κατανόησης τα διάφορα αιτήματα του. Μάλιστα έσπευσε να επισημάνει ότι καμία ορθόδοξη εκκλησία δεν κατεδαφίστηκε, κατόπιν προσωπικής του παρέμβασης, κατά τη διάρκεια των ρυμοτομικών ανακατατάξεων, που είχαν διενεργηθεί πρόσφατα στην Κωνσταντινούπολη. Και τούτο διότι θεωρούσε ότι η παρουσία των ορθόδοξων ναών, μερικοί από τους οποίους χρονολογούνταν πριν από την Άλωση, αποτελούσε αδιάψευστη απόδειξη της ανεξιθρησκίας που επικρατούσε στην Τουρκία.[298]

Μετά τη διεθνή κατακραυγή που επέσυρε εναντίον της Τουρκίας η καταστροφή και η βεβήλωση των ορθόδοξων ναών της Κωνσταντινούπολης κατά τη διάρκεια του πογκρόμ, ο Adnan Menderes αντιλαμβανόταν πλέον τη σημασία, που είχε η παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου για τη χώρα. Στο πλαίσιο αυτό, όχι μόνο δεν επανέλαβε τη συνήθη ρητορική περί εκδίωξης του Οικουμενικού Πατριαρχείου από την ιστορική του έδρα, αλλά εξέφρασε, σε ανεπίσημη συνομιλία του με τον Έλληνα πρωθυπουργό, την πρόθεση του να μετατρέψει το Φανάρι σε «Βατικανό της Ορθοδοξίας», καταδεικνύοντας παγκοσμίως τον «πολιτισμό μίας μεγάλης μουσουλμανικής χώρας, όπως η Τουρκία». Επιπλέον, δεσμεύτηκε ότι δεν θα παρείχε πλέον καμία απολύτως στήριξη στον Παπά Ευθύμ, αν και αρνήθηκε να επέμβει για την απόδοση της εκκλησίας της Παναγίας Καφατιανής στο Οικουμενικό Πατριαρχείο.[299]

Παράλληλα, η ελληνική πλευρά έθεσε το ζήτημα της καταβολής των αποζημιώσεων στην ελληνική μειονότητα, η αξία των οποίων εξανεμιζόταν από τη βαριά φορολογία που της είχε επιβληθεί από το τουρκικό κράτος. Ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών αναφέρθηκε με έμφαση και στο θέμα των απελάσεων των Ελλήνων υπηκόων. Ωστόσο, ο Τούρκος πρωθυπουργός αντέτεινε ότι ορισμένες από αυτές κρίνονταν δικαιολογημένες, δεδομένου ότι αρκετοί κάτοχοι ελληνικών διαβατηρίων με τόπο κατοικίας την Κωνσταντινούπολη επιδίδονταν στη λαθραία εξαγωγή συναλλάγματος, το οποίο ανερχόταν, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, σε 15.000.000 με 20.000.000 δολλάρια.[300]

Όμως, οι συνομιλίες των δύο πλευρών δεν περιορίστηκαν μόνο στα προβλήματα που αντιμετώπιζε η ελληνική, αλλά και η μουσουλμανική μειονότητα στη Δυτική Θράκη. Ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών ήγειρε μία σειρά αξιώσεων με στόχο τη

[298] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα – Τουρκία, 1950 - 1959,* ό.π., 168.
[299] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα – Τουρκία, 1950 - 1959,* ό.π., 168 – 169
[300] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα – Τουρκία,1950 – 1959,* ό.π., 169 – 170.

βελτίωση τόσο της οικονομικής όσο και της κοινωνικής της κατάστασης,[301] υπογραμμίζοντας ότι θα έπρεπε να επέλθει μία ισορροπία μεταξύ της θέσης των δύο μειονοτήτων.[302]

Σε μία προσπάθεια σύσφιγξης των σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών, οι πρωθυπουργοί της Ελλάδας και της Τουρκίας ανέθεσαν σε δύο επιφανείς διπλωμάτες, τους πρέσβεις Δημήτρη Μπίτσιο και Zeki Kuneralp, να εξετάσουν ενδελεχώς τα εκκρεμή διμερή θέματα, υποβάλλοντας εισηγήσεις για τη διευθέτηση τους. Οι προτάσεις τους θα αποτελούσαν αντικείμενο μίας γενικής συμφωνίας, η οποία θα υπογραφόταν κατά τη διάρκεια της επίσημης επίσκεψης, που επρόκειτο να πραγματοποιήσει αργότερα ο Adnan Menderes στην Αθήνα.[303]

Το καθεστώς των δύο μειονοτήτων και η θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου αποτέλεσαν τον κεντρικό άξονα των επαφών,[304] που διεξήχθησαν το καλοκαίρι του 1959 ανάμεσα στο Δημήτρη Μπίτσιο και το Zeki Kuneralp. Εντούτοις, τα πορίσματα της κοινής έκθεσης που υπέβαλαν στις 4 Αυγούστου 1959 για τη συνολική διευθέτηση

---

[301] Οι διαμαρτυρίες της τουρκικής κυβέρνησης επικεντρώθηκαν στο ζήτημα της εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο αυτό, ο Zorlu υπογράμμισε ότι υπήρχε μόνο ένα γυμνάσιο στη Δυτική Θράκη, όταν στην Κωνσταντινούπολη λειτουργούσαν έξι ελληνικά σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Παράλληλα, επισήμανε ότι η ελληνική κυβέρνηση παρενέβαλε προσκόμματα στην εισαγωγή τουρκικών βιβλίων και περιοδικών στην Ελλάδα, ενώ οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης αντιμετώπιζαν προβλήματα και στη σύσταση σωματείων, όταν η ελληνική μειονότητα διέθετε περίπου εξήντα. Ως εκ τούτου, ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών απαίτησε την ίδρυση ενός γυμνασίου θηλαίων και μίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας για την εκπαίδευση Μουσουλμάνων δασκάλων, ώστε να μην χρειαζόταν να αποσπώνται Τούρκοι εκπαιδευτικοί από το Υπουργείο Παιδείας της Τουρκίας. Επιπλέον, η Άγκυρα ήγειρε θέμα μετονομασίας της μειονότητας, η οποία θα έπρεπε να αποκαλείται τουρκική και όχι μουσουλμανική. Τέλος, ο Zorlu ζήτησε την προστασία της μουσουλμανικής μειονότητας από τις αυθαιρεσίες των υπαλλήλων της ελληνικής δημόσιας διοίκησης, την άρση των απαγορεύσεων ως προς τη σταδιοδρομία Μουσουλμάνων Ελλήνων υπηκόων στη χωροφυλακή και την αστυνομία πόλεων, αλλά και την επέκταση των διατάξεων της Συνθήκης της Λωζάννης (1923) στους Μουσουλμάνους, που ζούσαν στα Δωδεκάνησα. Ο Έλληνας πρωθυπουργός αρνήθηκε να αναλάβει οποιαδήποτε δέσμευση επί των αιτημάτων αυτών, τα οποία άλλωστε αποτελούσαν μία συνοπτική διατύπωση πάγιων αξιώσεων, που πρόβαλλε διαρκώς η Άγκυρα, μετά τη σύναψη της Συνθήκης της Λωζάννης. Σε τούτο το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι η μουσουλμανική μειονότητα είναι εθνολογικά ανομοιογενής, δεδομένου ότι αποτελείται από Τουρκογενείς, Πομάκους και Αθίγγανους. Η τουρκική αντιπροσωπεία είχε απαιτήσει μάλιστα, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων της Λωζάννης, να απαλειφθεί ο όρος «φυλετική μειονότητα», προτάσσοντας το θρησκευτικό χαρακτήρα των δύο μειονοτήτων, Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα – Τουρκία, 1950 - 1959,* ό.π., 171 – 175 και Αλεξανδρής – Παρέσογλου, «Μουσουλμανικές μειονότητες στα Βαλκάνια», ό.π., 816 – 819.

[302] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα – Τουρκία, 1950 - 1959,* ό.π., 170 – 171.

[303] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 275 – 276.

[304] Οι δύο διπλωμάτες δεν συζήτησαν μόνο το καθεστώς των μειονοτήτων, αλλά και τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι Έλληνες αλιείς. Και τούτο διότι η Τουρκική Εθνοσυνέλευση δεν είχε επικυρώσει τη συμφωνία του 1952, η οποία βασιζόταν στην αρχή της ελευθερίας της αλιείας και της αμοιβαιότητας. Ως εκ τούτου, τα τουρκικά περιπολικά καταδίωκαν, ακόμα και εντός των ελληνικών χωρικών υδάτων, τους Έλληνες αλιείς, ανοίγοντας πυρ εναντίον τους. Οι Έλληνες ψαράδες που συλλαμβάνονταν, παραπέμπονταν σε δίκη, με αποτέλεσμα να καταδικάζονται σε ποινή φυλάκισης, Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», ό.π., 545.

του μειονοτικού ζητήματος, δεν είχαν δεσμευτικό χαρακτήρα.[305] Ως εκ τούτου, επαφιόταν στην καλή θέληση των δύο κυβερνήσεων να υιοθετήσουν τις προτάσεις τους, για την υλοποίηση των οποίων δεν απαιτούνταν η επίσημη επικύρωση τους.[306]

Η καθαίρεση του Adnan Menderes από την εξουσία μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα που εκδηλώθηκε στην Άγκυρα το Μάιο του 1960, διέκοψε προσωρινά τον επίσημο διάλογο μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Ωστόσο, η απόφαση του στρατιωτικού καθεστώτος να παραπέμψει σε δίκη την κυβέρνηση Menderes, κατηγορώντας την ως αποκλειστικά υπεύθυνη για τις ταραχές, που σημειώθηκαν εις βάρος των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης στις 6 – 7 Σεπτεμβρίου 1955, ερμηνεύτηκε από την ελληνική κυβέρνηση ως μία ενθαρρυντική ένδειξη για το μέλλον της ελληνικής μειονότητας στην Τουρκία. Στο πλαίσιο αυτό, ο νέος Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας, Selim Şarper, πραγματοποίησε τον Οκτώβριο του 1960 επίσημη επίσκεψη στην Αθήνα, επισφραγίζοντας την απόφαση της κυβέρνησης του να συνεχιστεί η αρμονική συνεργασία των δύο χωρών όχι μόνο σε διμερή ζητήματα,[307] αλλά και σε θέματα που άπτονταν του διεθνούς ενδιαφέροντος.[308]

Μολαταύτα, η θέση της ελληνικής μειονότητας δεν παρουσίασε ουσιαστική βελτίωση. Το στρατιωτικό καθεστώς της Άγκυρας όχι μόνο δεν υιοθέτησε τις προτάσεις που περιλαμβάνονταν στην έκθεση Μπίτσιου – Kuneralp,[309] αλλά αντίθετα ενέτεινε τις πιέσεις εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης. Στο πλαίσιο αυτό, προχώρησε το 1960 στην κατάργηση των κεντρικών ελληνορθόδοξων εφοριών του Σταυροδρομίου, της Χαλκηδόνας και του Γαλατά, απώτερος σκοπός των οποίων ήταν ο συντονισμός

---

[305] Οι διαβουλεύσεις ανάμεσα στο Δημήτρη Μπίτσιο και το Zeki Kuneralp δεν διεξήχθησαν στο ίδιο θερμό κλίμα, που είχε επικρατήσει το Μάιο του 1959 στην Άγκυρα, κατά τη διάρκεια των συνομιλιών του Κωνσταντίνου Καραμανλή με τον Adnan Menderes. Ενδεικτικό ήταν το γεγονός ότι ο Τούρκος διπλωμάτης, μετά την ολοκλήρωση των επαφών τους, έσπευσε να επισκεφτεί τη Δυτική Θράκη, καλώντας τα μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας να διατηρήσουν τον τουρκισμό τους και την τουρκική τους συνείδηση, Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», ό.π., 508.

[306] Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», ό.π., 507 – 508.

[307] Ενδεικτική του φιλικού κλίματος που φαινόταν να επικρατεί μεταξύ της Αθήνας και της Άγκυρας, ήταν η απόφαση του προέδρου της Τουρκίας, Kemal Gürsel, να διορίσει το Δεκέμβριο του 1960 το δικηγόρο Καλούδη Λασκαρίδη στο νεοσύστατο σώμα της Γερουσίας. Ιδιαίτερη σημασία είχε η συμφωνία, που υπογράφτηκε το Μάρτιο του 1961 στη Ρόδο ανάμεσα σε Έλληνες και Τούρκους εκδότες ημερησίων εφημερίδων, με βάση την οποία δεσμεύονταν να μην καλλιεργούν, μέσω του τύπου, ένα σωβινιστικό κλίμα, δυσχεραίνοντας τη συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών, Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 276.

[308] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 276.

[309] Η ενίσχυση του ρόλου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, η περιθωριοποίηση του Παπά Ευθύμ, ο οποίος εξακολουθούσε να θέτει υπό αμφισβήτηση την οικουμενική υπόσταση του Φαναρίου, αλλά και η αποσαφήνιση του νομικού καθεστώτος των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων, ήταν τα βασικά σημεία των προτάσεων, που περιλάμβανε η κοινή έκθεση Μπίτσιου – Kuneralp, Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», ό.π., 508.

της διοίκησης των κοινοτικών ιδρυμάτων, που διέθετε κάθε ενορία.[310] Παράλληλα, οι τουρκικές αρχές απέρριψαν το 1962 το αίτημα για τη χορήγηση άδειας ανοικοδόμησης τόσο του κτιρίου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το οποίο είχε καταστραφεί το 1941 κατά τη διάρκεια μεγάλης πυρκαγιάς όσο και άλλων ιδρυμάτων[311] της ελληνικής μειονότητας.[312]

Το καθεστώς των μειονοτήτων, αλλά και η αποφυγή μεθοριακών επεισοδίων που προκαλούσαν οξύτητα στις σχέσεις των δύο χωρών,[313] αποτέλεσαν για άλλη μία φορά αντικείμενο διεξοδικών συνομιλιών, κατά τη διάρκεια της επίσκεψης, που πραγματοποίησε τον Αύγουστο του 1962 ο Ευάγγελος Αβέρωφ – Τοσίτσας στην Άγκυρα. Στο πλαίσιο αυτών των διμερών επαφών, οι οποίες σύμφωνα με το κοινό ανακοινωθέν που εκδόθηκε, διεξήχθησαν σε κλίμα εγκαρδιότητας, αποφασίστηκε η σύσταση μίας μεικτής επιτροπής, με στόχο τη διευθέτηση των επίμαχων θεμάτων.[314]

Το κλίμα ευφορίας που επικρατούσε τούτη την περίοδο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, επέτρεψε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο να ανακτήσει τον ηγετικό του ρόλο στην Ορθοδοξία. Αποφασιστικής σημασίας προς την κατεύθυνση αυτή ήταν η επίσκεψη, που πραγματοποίησαν το Μάιο του 1961 στο Φανάρι ο Πατριάρχης της Ρωσίας, Αλέξιος και της Βουλγαρίας, Κύριλλος, δεδομένου ότι η πνευματική του πρωτοκαθεδρία αναγνωριζόταν από τους προκαθήμενους δύο εκ των πλέον ισχυρών Ορθόδοξων Εκκλησιών.[315]

Στο πλαίσιο αυτό, το Οικουμενικό Πατριαρχείο προχώρησε το Σεπτέμβριο του 1961, ύστερα από την παρέλευση τριάντα περίπου ετών, στη σύγκληση μίας Πανορθόδοξης Συνδιάσκεψης στη Ρόδο, στις εργασίες της οποίας προσκλήθηκαν να

---

[310] Με ειδικό κανονισμό που εξέδωσε τον Ιούλιο του 1954, το Υπουργείο Εσωτερικών της Τουρκίας παρείχε στις κεντρικές εφορείες το δικαίωμα να διαχειρίζονται την περιουσία των κοινοτικών ιδρυμάτων της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη, υπέρ των οποίων οι τουρκικές αρχές εξέδωσαν πιστοποιητικά νομιμότητας, Σταματόπουλου, *Η τελευταία αναλαμπή,* ό.π., 26 – 30.

[311] Ανάλογες αιτήσεις για τη χορήγηση άδειας ανοικοδόμησης, οι οποίες επίσης απορρίφθηκαν από τις τουρκικές αρχές, υπέβαλαν το Ορφανοτροφείο της Πριγκίπου, η Μητρόπολη Δέρκων και η Σχολή των Ταταύλων. Στη θέση μάλιστα του ναού του Αγίου Γεωργίου στα Θεραπειά του Βοσπόρου, ο οποίος καταστράφηκε κατά τη διάρκεια του πογκρόμ, ανεγέρθηκε, ύστερα από απόφαση του δήμου Κωνσταντινούπολης, μεγάλη ξενοδοχειακή μονάδα, Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», ό.π., 509.

[312] Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», ό.π., 508 – 509.

[313] Μολονότι μετά την επίσημη ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Κύπρου στις 16 Αυγούστου 1960 παρατηρήθηκε μία ύφεση στο Κυπριακό, διάφορα μικροεπεισόδια συντηρούσαν ένα κλίμα έντασης στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Μία ομάδα Τούρκων αποβιβάστηκε στις 5 Δεκεμβρίου 1961 στο Καστελλόριζο, ενώ ένα χρόνο αργότερα τουρκικό περιπολικό βύθισε, εντός των ελληνικών χωρικών υδάτων, το ελληνικό σκάφος «Μαρίτσα», σκοτώνοντας δύο μέλη του πληρώματος του, Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», ό.π., 509.

[314] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 276 – 277.

[315] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 277 – 278.

συμμετάσχουν 130 αντιπρόσωποι όλων των Πατριαρχείων και των Αυτοκέφαλων Εκκλησιών. Απώτερος στόχος της συνάντησης αυτής, η οποία εγκαινίασε έναν κύκλο πνευματικών ανταλλαγών μεταξύ των Ορθόδοξων Εκκλησιών,[316] ήταν η διακήρυξη της πνευματικής ηγεσίας της Ορθοδοξίας στο σύγχρονο κόσμο.[317]

Παράλληλα όμως, ο Αθηναγόρας ανέλαβε πρωτοβουλίες για τη σύσφιγξη των δεσμών του Οικουμενικού Πατριαρχείου με τις Ετερόδοξες Εκκλησίες της Δύσης. Στο πλαίσιο αυτό, οι δύο Αρχιεπίσκοποι του Canterbury, Fisher και Ramsey, επισκέφτηκαν το 1960 και το 1962 αντίστοιχα το Φανάρι, επιβεβαιώνοντας τις άριστες σχέσεις, που διατηρούσε με την Αγγλικανική Εκκλησία.[318]

Μολαταύτα, ιδιαίτερη αίγλη στο κύρος του Οικουμενικού Πατριαρχείου προσέδωσε η απόφαση του Αθηναγόρα να επιδιώξει την προσέγγιση του Φαναρίου με το Βατικανό. Απόρροια του πνευματικού διαλόγου που ξεκίνησε μεταξύ των προκαθήμενων της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας, ήταν η βαρύνουσας σημασίας συνάντηση στις αρχές του 1964 του Πάπα Παύλου Στ' με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Αθηναγόρα στην πόλη της Ιερουσαλήμ, η οποία αποτέλεσε προπομπό της ιστορικής επίσκεψης, που πραγματοποίησε το 1967 στην Κωνσταντινούπολη, μετά από 1250 χρόνια, ο αρχηγός της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας.[319]

2.3. Η κρίση στην Κύπρο το Δεκέμβριο του 1963, απαρχή της αντίστροφης μέτρησης για την ελληνική μειονότητα στην Τουρκία.

Παρόλο που η σύναψη των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου (1959) έτυχε θερμής υποδοχής στους κόλπους της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας, το περιεχόμενο τους αποτέλεσε τροχοπέδη για τη λειτουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Και τούτο διότι το νεοσύστατο κράτος, η διάρθρωση του οποίου καθορίστηκε βάσει

---

[316] Μολονότι ο Οικουμενικός Πατριάρχης δεν συμμετείχε στις εργασίες της Συνδιάσκεψης, οι οποίες επαναλήφθηκαν το Σεπτέμβριο του 1963 και το Νοέμβριο του 1964 αντίστοιχα, η Άγκυρα δεν παρουσίασε προσκόμματα στην εξαμελή πατριαρχική αντιπροσωπεία, επιτρέποντας της να ταξιδέψει με τακτικά τουρκικά διαβατήρια, Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 277.

[317] Ένα ευρύ φάσμα θεολογικών θεμάτων συζητήθηκαν, κατά τη διάρκεια των εργασιών της Πανορθόδοξης Συνδιάσκεψης της Ρόδου, όπως το δόγμα, το ενδεχόμενο νέας μετάφρασης της Βίβλου, η συμμετοχή του ποιμνίου στη λειτουργική ζωή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και η προσαρμογή της μοναστικής ζωής στο σύγχρονο κόσμο, σε συνδυασμό με θέματα που άπτονταν της ηθικής, όπως η ευθανασία, η καύση των νεκρών, ο έλεγχος των γεννήσεων και το διαζύγιο, Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 277 – 278.

[318] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 278.

[319] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 278 – 279.

ενός δοτού Συντάγματος, που δεν επιδεχόταν τροποποιήσεις, καθίστατο υποτελές στις τρεις Εγγυήτριες Δυνάμεις, αδυνατώντας να ασκήσει σε ουσιώδεις τομείς μία ανεξάρτητη πολιτική. Επιπλέον, ο ετεροβαρής χαρακτήρας των Συμφωνιών, οι οποίες παραχώρησαν υπέρογκα ως προς την πληθυσμιακή τους αναλογία προνόμια στους Τουρκοκυπρίους, αντίβαινε προς την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών και της ισότητας των δικαιωμάτων, όπως αυτές καθορίζονταν με βάση τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.[320]

Μολονότι η κυπριακή κυβέρνηση προσπάθησε να αποκτήσει διπλωματικά ερείσματα μέσα από την ένταξη της σε διεθνείς οργανισμούς,[321] το ασφυκτικό πλαίσιο εντός του οποίου τέθηκε η λειτουργία της, προκάλεσε σοβαρές δυσχέρειες από τους πρώτους μήνες της συγκρότησης της. Οι αξιώσεις που ήγειρε η ηγεσία των Τουρκοκυπρίων, σε συνδυασμό με την άρνηση της να επικυρώσει θεμελιώδεις νόμους του κράτους, προτάσσοντας το δικαίωμα της αρνησικυρίας του Τούρκου αντιπροέδρου, δημιούργησαν σοβαρά προσκόμματα στη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού.[322] Απόρροια των προβλημάτων που παρουσιάζονταν στην εφαρμογή καίριων διατάξεων του Συντάγματος, αποτέλεσε η απόφαση του προέδρου της Κύπρου[323] να προχωρήσει στην αναθεώρηση των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου.[324]

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος επέδωσε στις 30 Νοεμβρίου 1963 υπόμνημα στον αντιπρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, Fazil Küçük, καλώντας την ηγεσία των Τουρκοκυπρίων σε διαπραγματεύσεις για την τροποποίηση 13 σημείων του

---

[320] Τενεκίδη, «Διεθνοποίηση και αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού πριν και μετά την τουρκική εισβολή», ό.π., 217 – 221.

[321] Η Κύπρος έγινε το 1961 μέλος της Βρετανικής Κοινοπολιτείας, του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Διεθνούς Τράπεζας, ενώ παράλληλα εντάχθηκε στην Κίνηση των Αδεσμεύτων, Νίκου Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία, Κύπρος 1960 – 1974, τόμος Α'*, Εστία, Αθήνα, 1985, 28 – 29.

[322] Οι Τουρκοκύπριοι έθεσαν από τα τέλη του 1960 το ζήτημα της σύστασης ξεχωριστών δήμων, του διαχωρισμού του κυπριακού στρατού σε ελληνικές και τουρκικές μονάδες και της αύξησης της ποσοστιαίας αναλογίας των Τουρκοκυπρίων, που στελέχωναν τις δημόσιες υπηρεσίες. Απόρροια της μη ικανοποίησης των αιτημάτων αυτών ήταν η άρνηση τους να ψηφίσουν το 1961 το νομοσχέδιο για την παράταση της ισχύουσας φορολογικής νομοθεσίας, με αποτέλεσμα το κράτος να κινδυνέψει από έλλειψη πόρων. Επιπλέον, η τουρκική κοινοτική συνέλευση αποφάσισε το 1962 τη διατήρηση των χωριστών δημαρχείων στις πέντε μεγαλύτερες πόλεις της Κύπρου, μολονότι οι Έλληνες βουλευτές ψήφισαν νόμο για την κατάργηση τους. Παράλληλα όμως, σημείο τριβής αποτέλεσε και η απόφαση για την ίδρυση ενιαίου κυπριακού στρατού, την οποία απέρριψε ο Τούρκος αντιπρόεδρος, ασκώντας το δικαίωμα της αρνησικυρίας, Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 27 – 34.

[323] Σημαντικό ρόλο σε αυτή την απόφαση του Αρχιεπισκόπου διαδραμάτισαν ως ένα βαθμό και οι έντονες επικρίσεις, που δεχόταν για την υπογραφή των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου (1959) από τους αδιάλλακτους ενωτικούς του κύκλου της Κηρύνειας, το Γρίβα αλλά και από τις αθηναϊκές εφημερίδες, που αντιπολιτεύονταν την κυβέρνηση Καραμανλή, Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 70 – 73.

[324] Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 27 – 34.

Συντάγματος, τα οποία έκρινε ως μη εφαρμόσιμα.[325] Ο πρόεδρος της Κύπρου θεωρούσε ότι τα άρθρα αυτά, τα οποία με βάση το άρθρο 182 του Συντάγματος έπρεπε να παραμείνουν αμετάβλητα, παρακώλυαν την απρόσκοπτη λειτουργία της κυβέρνησης, θέτοντας συνάμα σοβαρά εμπόδια στην αρμονική συνεργασία των δύο κοινοτήτων.[326]

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος είχε ήδη βολιδοσκοπήσει τις προθέσεις της τουρκικής κυβέρνησης ως προς το ζήτημα αυτό, κατά τη διάρκεια της επίσημης επίσκεψης που πραγματοποίησε το Νοέμβριο του 1962 στην Άγκυρα. Ο Ismet Inönü απέρριψε κατηγορηματικά κάθε πρόταση περί τροποποίησης του Συντάγματος, χωρίς τη συγκατάθεση της Τουρκίας, υπογραμμίζοντας ότι οι επίμαχες διατάξεις θα μπορούσαν να απαλειφθούν μόνο μέσω ενός φιλικού διακανονισμού.[327]

Παράλληλα όμως, την αντίθεση της με την κατάλυση των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου (1959) εξέφρασε και η κυβέρνηση Καραμανλή. Σε επιστολή που απηύθυνε προς τον πρόεδρο της Κύπρου τον Απρίλιο του 1963, ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών κατέστησε σαφές ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν ήταν διατεθειμένη να διακυβεύσει τη ρήξη των πολιτικών της σχέσεων με την Τουρκία, θέτοντας σε κίνδυνο το μέλλον τόσο του Οικουμενικού Πατριαρχείου όσο και της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη. Ως εκ τούτου, η Αθήνα θεωρούσε ότι η αναθεώρηση των διατάξεων του Συντάγματος θα μπορούσε να επιδιωχθεί μόνο κατόπιν κοινής συμφωνίας μεταξύ των ενδιαφερομένων πλευρών.[328]

Η κυβερνητική μεταβολή που συντελέστηκε στην Ελλάδα μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου 1963 και την άνοδο της Ένωσης Κέντρου στην εξουσία, δεν επέφερε ουσιαστικές αλλαγές ως προς την επίσημη στάση της ελληνικής κυβέρνησης. Μολονότι η κυβέρνηση Παπανδρέου χαρακτήριζε τις Συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου (1959) ως «μία επαχθή κληρονομιά», θεωρούσε ακατάλληλο το χρόνο που επιλέχθηκε για την αναθεώρηση τους. Ο Έλληνας πρωθυπουργός, ο οποίος μάλιστα εξέλαβε την πρωτοβουλία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου ως μία πολιτική ενέργεια που στρεφόταν

---

[325] Τα βασικά σημεία των προτάσεων του Αρχιεπισκόπου ήταν η κατάργηση του δικαιώματος αρνησικυρίας τόσο του προέδρου όσο και του αντιπροέδρου της κυπριακής κυβέρνησης, η εκλογή του προέδρου και του αντιπροέδρου της Βουλής από το σύνολο των αντιπροσώπων, η ψήφιση νόμων του κράτους από μία ενιαία πλειοψηφία, η ενοποίηση των δημοτικών συμβουλίων και η τροποποίηση του ποσοστού συμμετοχής στις δημόσιες υπηρεσίες και τα σώματα ασφαλείας, με βάση την αναλογία του πληθυσμού των δύο κοινοτήτων, Κρανιδιώτης, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π. 83 – 85.

[326] Γιάννος Κρανιδιώτης, *Το Κυπριακό Πρόβλημα, Η ανάμειξη του ΟΗΕ και οι ξένες επεμβάσεις στην Κύπρο, 1960 – 1974,* Θεμέλιο, Αθήνα, 1984, 43 – 45.

[327] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 196 – 199.

[328] Νίκου Κρανιδιώτη, «Οι σχέσεις Αθηνών – Λευκωσίας (1960 – 1974), Πολιτικές αντιθέσεις και εθνικά σφάλματα», στο *Κύπρος, Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της,* επιμέλεια Γιώργος Τενεκίδης, Γιάννος Κρανιδιώτης, Εστία, Αθήνα, 2000, 331 – 332 και Αβέρωφ – Τοσίτσα, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών*, *τόμος Β',* ό.π, 316 – 329.

στη δεδομένη χρονική συγκυρία εναντίον του,[329] υποστήριξε ότι απαραίτητη προϋπόθεση για τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας της Κύπρου ήταν η αγαστή συνεργασία μεταξύ των δύο κοινοτήτων.[330]

Απρόθυμη να υποστηρίξει τη μεταβολή του καθεστώτος που καθιέρωσαν οι Συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου στην Κύπρο, ήταν και η βρετανική κυβέρνηση,[331] η οποία όμως ακολούθησε ως προς το ζήτημα αυτό μία παρελκυστική πολιτική. Σε επιστολή που απηύθυνε προς τον Έλληνα πρωθυπουργό το Μάρτιο του 1964, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος υποστήριξε ότι προχώρησε στην υποβολή του σχεδίου αναθεώρησης 13 διατάξεων του Συντάγματος, ύστερα από παρότρυνση του Duncan Sundys, Υπουργού Κοινοπολιτειακών Σχέσεων της Βρετανίας.[332]

Με ρηματική της διακοίνωση προς τον πρόεδρο της Κύπρου, η τουρκική κυβέρνηση απέρριψε στις 16 Δεκεμβρίου 1963 το υπόμνημα του, απειλώντας μάλιστα με στρατιωτική επέμβαση, βάσει του 3ου άρθρου της Συνθήκης Εγγύησης, σε περίπτωση μεταβολής του Συντάγματος. Συμπλέοντας πλήρως με τη στάση της Άγκυρας, η ηγεσία των Τουρκοκυπρίων υποστήριξε ότι η πρόταση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου συνιστούσε μία προσπάθεια μονομερούς ανατροπής του καθεστώτος που εγκαθίδρυσαν οι Συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου (1959), με στόχο τη φαλκίδευση των δικαιωμάτων που παραχωρήθηκαν στην κοινότητα των Τουρκοκυπρίων.[333]

Η τεταμένη ατμόσφαιρα που επικρατούσε στο νησί, προσέλαβε εκρηκτικές διαστάσεις στις 21 Δεκεμβρίου 1963, όταν Ελληνοκύπριοι αστυνομικοί πυροβόλησαν εναντίον μίας ομάδας Τουρκοκυπρίων.[334] Το επεισόδιο αυτό προκάλεσε την έντονη αντίδραση της τουρκικής πλευράς, πυροδοτώντας την έκρηξη της διακοινοτικής βίας

---

[329] Οι εκλογές που διεξήχθησαν το Νοέμβριου του 1963, δεν έδωσαν μία αυτοδύναμη κυβέρνηση. Ο Γεώργιος Παπανδρέους, το κόμμα του οποίου συγκέντρωσε 42% των ψήφων έναντι της ΕΡΕ, έλαβε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης. Εντούτοις, ο Έλληνας πρωθυπουργός αισθανόταν ευάλωτος πολιτικά, δεδομένου ότι η Ένωση Κέντρου δεν διέθετε την απαιτούμενη πλειοψηφία στη Βουλή. Ο Γεώργιος Παπανδρέου σχημάτισε αυτοδύναμη κυβέρνηση το Φεβρουάριο του 1964, μετά την επανάληψη της εκλογικής διαδικασίας, Σπύρου Μαρκεζίνη, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος, Γ' τόμος (1952 – 1975),* Πάπυρος, Αθήνα, 1994, 109 – 114.

[330] Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 93 – 96.

[331] Ο Υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας εξέφρασε στον Αβέρωφ, κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης του ΝΑΤΟ το Μάιο του 1963, την αντίθεση της κυβέρνησης του στην αναθεώρηση του περιεχομένου των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου (1959), Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 200 – 202.

[332] Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 133 – 140.

[333] Δημήτρη Μπίτσιου, *Κρίσιμες ώρες,* Εστία, Αθήνα, 1973, 138 – 142 και Κρανιδιώτης, *Το Κυπριακό Πρόβλημα,* ό.π., 46 – 47.

[334] Περίπολος της κυπριακής αστυνομίας υπέβαλε σε έλεγχο μία ομάδα Τουρκοκυπρίων, οι οποίοι θεωρήθηκαν ύποπτοι για τη μεταφορά παράνομου οπλισμού. Μετά τη λογομαχία που ακολούθησε, οι Τουρκοκύπριοι πυροβόλησαν εναντίον των αστυνομικών, οι οποίοι ανταπέδωσαν τα πυρά, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν δύο άτομα, Κρανιδιώτης, *Το Κυπριακό Πρόβλημα,* ό.π., 45 – 46.

στο νησί. Η *ΤΟΥΡΔΥΚ* εγκατέλειψε τους στρατώνες της και αναπτύχθηκε κατά μήκος της οδού Λευκωσίας – Κυρήνειας, αποκόπτοντας την επαφή των δύο πόλεων. Δυνάμεις των Τουρκοκυπρίων κατέλαβαν τις βόρειες συνοικίες της Λευκωσίας, δημιουργώντας ταυτόχρονα προγεφυρώματα σε άλλα σημεία του νησιού, με στόχο την κατασκευή θυλάκων, που θα τελούσαν υπό τον απόλυτο έλεγχο τους.[335]

Παράλληλα, οι Τουρκοκύπριοι, οι οποίοι υποστήριζαν ότι ήταν πλέον αδύνατη η ειρηνική συμβίωση των δύο κοινοτήτων, αποχώρησαν από την κυβέρνηση, τη Βουλή και τις δημόσιες υπηρεσίες, χαρακτηρίζοντας παράνομη και αντισυνταγματική την κυβέρνηση της Κύπρου. Οι εξελίξεις αυτές υπονόμευσαν την έννοια του ενιαίου κράτους, φαλκιδεύοντας την ανεξάρτητη υπόσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας.[336]

Η έξαρση της διακοινοτικής βίας προσέφερε στη Βρετανία την ευκαιρία να αναμειχθεί ενεργά στις πολιτικές εξελίξεις, αναλαμβάνοντας το ρόλο του επιδιαιτητή μεταξύ των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων. Στο πλαίσιο αυτό, η κυβέρνηση του Λονδίνου εισηγήθηκε αφενός το διαχωρισμό των δύο κοινοτήτων μέσω της «πράσινης γραμμής»[337] και αφετέρου την ανάθεση στις στρατιωτικές δυνάμεις των Εγγυητριών Δυνάμεων του έργου της αποκατάστασης της ειρήνης. Η πρόταση αυτή αποτελούσε επισημοποίηση της ύπαρξης των δύο θυλάκων και απαρχή της διχοτόμησης του νησιού. Η συνέχιση των διακοινοτικών συγκρούσεων, σε συνδυασμό με την άρνηση της Αθήνας να παράσχει στρατιωτική βοήθεια στην κυπριακή κυβέρνηση, υποχρέωσαν τον πρόεδρο της Κύπρου να αποδεχθεί στις 26 Δεκεμβρίου 1963 τις βρετανικές προτάσεις, οι οποίες είχαν τη σύμφωνη γνώμη τόσο της Αθήνας όσο και της Άγκυρας.[338]

Μολαταύτα, η σύναψη της συμφωνίας αυτής δεν απέτρεψε τα τουρκικά αεροσκάφη να παραβιάσουν τον εναέριο χώρο της Κύπρου, πραγματοποιώντας, σε μία επίδειξη ισχύος, αλλεπάλληλες πτήσεις πάνω από το νησί. Το ενδεχόμενο τουρκικής εισβολής στην Κύπρο ήταν πλέον ορατό στις 28 Δεκεμβρίου 1963, όταν τουρκικά πλοία εισχώρησαν στα χωρικά της ύδατα, με κατεύθυνση τις ακτές της Κυρήνειας. Μολονότι, ο κίνδυνος αποσοβήθηκε, ύστερα από προσωπική παρέμβαση του προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών, Lyndon Johnson, οι απειλές της Άγκυρας υποχρέωσαν την

---

[335] Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 87 – 90.
[336] Κρανιδιώτης, *Το Κυπριακό Πρόβλημα,* ό.π., 48 – 49.
[337] Ο αρχηγός των βρετανικών δυνάμεων στην Κύπρο έσυρε με πράσινο μολύβι στο χάρτη τη γραμμή, μέσω της οποίας διαχωρίζονταν οι δύο κοινότητες του νησιού. Η γραμμή αυτή έκτοτε ονομάζεται *Πράσινη Γραμμή*, Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 89.
[338] Κρανιδιώτης, *Το Κυπριακό Πρόβλημα* ,ό.π., 47.

κυπριακή κυβέρνηση να ζητήσει στις 28 Δεκεμβρίου 1963 την επείγουσα σύγκληση του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών.[339]

Ωστόσο, μετά τη διακοπή των εργασιών του ξεκίνησε στις 28 Δεκεμβρίου 1963 ένας νέος κύκλος διαβουλεύσεων ανάμεσα στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και το Duncan Sundys, αντικείμενο των οποίων υπήρξε η εφαρμογή των συμφωνιών της 26ης Δεκεμβρίου. Παράλληλα όμως, ο απεσταλμένος της βρετανικής κυβέρνησης κατόρθωσε να αποσπάσει τη συναίνεση του προέδρου της Κύπρου, για τη σύγκληση στις 15 Ιανουαρίου 1964 Πενταμερούς Διάσκεψης στο Λονδίνο, με στόχο τη διερεύνηση των εξελίξεων στο Κυπριακό.[340]

Μολονότι η νόμιμη κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας αποκλείστηκε από τις διαπραγματεύσεις, οι οποίες συνιστούσαν μία σαφή προσπάθεια αποδιεθνοποίησης του Κυπριακού, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος αποδέχθηκε να συμμετάσχει αντιπροσωπεία των Ελληνοκυπρίων στις εργασίες της Διάσκεψης, ελπίζοντας στην τροποποίηση του Συντάγματος, αλλά και στην καταγγελία των Συνθηκών Εγγύησης και Συμμαχίας. Σε περίπτωση αποτυχίας της ο πρόεδρος της Κύπρου ήταν αποφασισμένος να προχωρήσει στη διεθνοποίηση του Κυπριακού, ευελπιστώντας ότι θα μπορούσε, με την υποστήριξη των χωρών του Τρίτου Κόσμου, να επιτύχει στο forum των Ηνωμένων Εθνών μία ευνοϊκή ρύθμιση του θέματος.[341]

Μολαταύτα, οι προσδοκίες της κυπριακής ηγεσίας σύντομα διαψεύστηκαν, αφού κατέστη εμφανές κατά τη διάρκεια των συνομιλιών, ότι δεν υπήρχε κανένα απολύτως περιθώριο συμφωνίας μεταξύ των εμπλεκομένων πλευρών. Η αντιπροσωπεία των Ελληνοκυπρίων επέμεινε στην αναθεώρηση του Συντάγματος και στην κατάργηση των Συνθηκών Εγγύησης και Συμμαχίας, παρέχοντας ταυτόχρονα διαβεβαιώσεις για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων των Τουρκοκυπρίων. Όμως, οι προτάσεις αυτές απορρίφθηκαν από την αντιπροσωπεία τους, η οποία εισηγήθηκε την αναγκαστική μετακίνηση πληθυσμών και την εγκαθίδρυση ενός αυτόνομου τουρκοκυπριακού κράτους, το οποίο θα συνδεόταν μέσω μίας κεντρικής συντονιστικής επιτροπής με το υπόλοιπο τμήμα του νησιού. Οι Ελληνοκύπριοι απέρριψαν τις προτάσεις αυτές, υποστηρίζοντας ότι οδηγούσαν στη δημιουργία δύο χωριστών κρατών στην Κύπρο, παγιώνοντας τη διχοτόμηση του νησιού.[342]

---

[339] Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 89 – 90, 97 – 101.
[340] Κρανιδιώτης, *Το Κυπριακό Πρόβλημα,* ό.π., 48.
[341] Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 102 – 103.
[342] Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 103 – 105.

Παράλληλα όμως, η ελληνοκυπριακή αντιπροσωπεία απέρριψε και το σχέδιο Sundys, το οποίο προέβλεπε την προσχώρηση της Κύπρου στο ΝΑΤΟ και την εγκατάσταση μίας διεθνούς ειρηνευτικής δύναμης στο νησί, στην οποία θα συμμετείχαν στρατιωτικές δυνάμεις του ΝΑΤΟ. Και τούτο διότι η Λευκωσία θεωρούσε ότι το βρετανικό σχέδιο, αφενός περιείχε διχοτομικές διατάξεις και αφετέρου περιόριζε την εξουσία της κυπριακής κυβέρνησης σε ουσιώδεις τομείς της δημόσιας ζωής.[343]

Σε μία προσπάθεια να αποτραπεί το ναυάγιο με το οποίο απειλούνταν πλέον οι εργασίες της Διάσκεψης, υποβλήθηκε στις 31 Ιανουαρίου 1964 ένα καινούριο αγγλοαμερικανικό σχέδιο, συντάκτης του οποίου ήταν ο Υφυπουργός Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών, George Ball. Οι βασικοί άξονες του σχεδίου αυτού ήταν αφενός η εγκατάσταση στην Κύπρο μίας ειρηνευτικής δύναμης, η οποία θα στελεχωνόταν από τα στρατεύματα των χωρών του ΝΑΤΟ και θα τελούσε υπό βρετανική διοίκηση και αφετέρου ο διορισμός από το ΝΑΤΟ ενός μεσολαβητή για τη διευθέτηση των διαφορών που ανέκυψαν μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Παράλληλα, προτεινόταν η συγκρότηση μίας διακυβερνητικής επιτροπής με έδρα το Λονδίνο, η οποία θα αναλάμβανε την πολιτική καθοδήγηση του διοικητή της ειρηνευτικής δύναμης.[344]

Μολονότι ο πρόεδρος Μακάριος αποδεχόταν την εγκατάσταση μίας διεθνούς ειρηνευτικής δύναμης στο νησί, θεωρούσε ότι η πρωτοβουλία αυτή έπρεπε να ληφθεί από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ. Επιπλέον, υποστήριζε ότι θα έπρεπε ευθύς εξαρχής να αποκλειστεί η συμμετοχή ελληνικών και τουρκικών στρατευμάτων σε αυτή, προκειμένου να διασφαλιστεί η εδαφική ακεραιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας, η ανεξαρτησία της οποίας ουσιαστικά φαλκιδευόταν από την παρουσία της διακυβερνητικής επιτροπής και των ενόπλων δυνάμεων του ΝΑΤΟ. Στο πλαίσιο αυτό, η απόρριψη του Αγγλοαμερικανικού Σχεδίου από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο αποτελούσε μονόδρομο, γεγονός που σηματοδότησε την άδοξη λήξη στις 4 Φεβρουαρίου 1964 των εργασιών της Πενταμερούς Διάσκεψης του Λονδίνου.[345]

Σε μία προσπάθεια να καμφθούν οι αντιρρήσεις της ελληνοκυπριακής ηγεσίας, επισκέφτηκε τη Λευκωσία ο Αμερικανός υφυπουργός Εξωτερικών, George Ball, ο οποίος υπέβαλε στις 12 και 13 Φεβρουαρίου 1964 δύο διαδοχικά σχέδια στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, προχωρώντας σε μία μερική αναθεώρηση των

---

[343] Τενεκίδη, «Διεθνοποίηση και αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού πριν και μετά την τουρκική εισβολή», ό.π., 236.
[344] Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 107 – 110.
[345] Τενεκίδη, «Διεθνοποίηση και αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού πριν και μετά την τουρκική εισβολή», ό.π., 236 – 238.

αγγλοαμερικανικών προτάσεων. Στο πλαίσιο αυτό, ως έδρα της διακυβερνητικής επιτροπής που θα αναλάμβανε την καθοδήγηση του διοικητή της ειρηνευτικής δύναμης, προτεινόταν η Κύπρος. Παράλληλα, προβλεπόταν ο διορισμός αντιπροσώπου του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, ο οποίος θα εκτελούσε χρέη ουδετέρου προέδρου, λειτουργώντας ως σύνδεσμος ανάμεσα στο διεθνή οργανισμό και το διοικητή της ειρηνευτικής δύναμης.[346]

Ο απώτερος στόχος των προτάσεων αυτών, οι οποίες απορρίφθηκαν από τον πρόεδρο της Κύπρου, ήταν διττός. Και τούτο διότι επιδίωκαν αφενός την κατάλυση της νόμιμης κυπριακής κυβέρνησης και αφετέρου την υπαγωγή της Κύπρου στον απόλυτο έλεγχο του ΝΑΤΟ, προκειμένου να εξυπηρετηθούν τα στρατηγικά συμφέροντα της Βρετανίας και κυρίως των Ηνωμένων Πολιτειών στην περιοχή της Μέσης Ανατολής.[347]

Αποφασιστικό ρόλο στην ανάσχεση των πιέσεων που δεχόταν ο πρόεδρος της Κύπρου από το ΝΑΤΟ, αλλά και στην ενίσχυση της διαπραγματευτικής του θέσης διαδραμάτισε το ενδιαφέρον που εκδήλωσε η Σοβιετική Ένωση για τις εξελίξεις στο Κυπριακό. Η Μόσχα απηύθυνε στις 7 Φεβρουαρίου 1964 προειδοποίηση προς τα μέλη της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας, απειλώντας με παρέμβαση στο ζήτημα της Κύπρου, σε περίπτωση τουρκικής εισβολής.[348]

Το ενδεχόμενο ανάμειξης της Σοβιετικής Ένωσης στο Κυπριακό είχε ήδη αρχίσει να απασχολεί σοβαρά την αμερικανική διπλωματία, πριν από αυτή την ανοικτή εκδήλωση του σοβιετικού ενδιαφέροντος για την Κύπρο. Η Συμφωνία Κυρίων που είχαν υπογράψει οι πρωθυπουργοί της Ελλάδας και της Τουρκίας το Φεβρουάριο του 1959 στη Ζυρίχη, προέβλεπε την ένταξη της Κύπρου στο ΝΑΤΟ και τη διάλυση του ΑΚΕΛ. Εντούτοις, η Κύπρος προσχώρησε το Σεπτέμβριο του 1961 στην Κίνηση των Αδεσμεύτων, ενώ παράλληλα η παρουσία του ΑΚΕΛ στην πολιτική ζωή του νησιού ενισχύθηκε. Η αποτυχία του ΝΑΤΟ να θέσει υπό τον έλεγχο του την κυπριακή κυβέρνηση, σε συνδυασμό με τα διπλωματικά ανοίγματα που άρχισε να πραγματοποιεί η Λευκωσία προς τις ανατολικές χώρες, προκάλεσαν έντονη ανησυχία στην Ουάσιγκτον.[349]

---

[346] Σωτήρης Ριζάς, Η Ελλάδα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη, 1961 – 1964, Πολιτικές και οικονομικές όψεις του προβλήματος ασφαλείας στο μεταίχμιο Ψυχρού Πολέμου και Ύφεσης, Πατάκη, Αθήνα, 2001, 163 – 164 και Κρανιδιώτης, Το Κυπριακό Πρόβλημα, ό.π., 68 – 69.

[347] Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 123 – 124 και Ριζάς, *Η Ελλάδα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη, 1961 – 1964,* ό.π., 163 – 164.

[348] Βαγγέλη Κουφουδάκη, «Η Κύπρος και οι Υπερδυνάμεις, 1960 – 1979», στο *Κύπρος, Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της,* επιμέλεια Γιώργος Τενεκίδης, Γιάννος Κρανιδιώτης, Εστία, Αθήνα, 2000, 368.

[349] Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959,* ό.π., 204 – 205.

Η κρίση που ξέσπασε στα τέλη του 1963 στην Κύπρο, σηματοδότησε την ενεργό ανάμειξη των Ηνωμένων Πολιτειών στο Κυπριακό. Καθοριστικό ρόλο στον επαναπροσδιορισμό του προσανατολισμού της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής διαδραμάτισε η ανάγκη προστασίας των οδών διακίνησης του πετρελαίου από τις χώρες της Μέσης Ανατολής, σε μία περίοδο που η Σοβιετική Ένωση είχε αρχίσει να συσφίγγει τους δεσμούς της με τις αραβικές χώρες, ενισχύοντας παράλληλα τη ναυτική της παρουσία στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου.[350]

Η προσπάθεια του Μακαρίου να επιτύχει την αναθεώρηση των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου, επιδιώκοντας την αδέσμευτη ανεξαρτησία, θορύβησε ιδιαίτερα την κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών. Και τούτο διότι η εκδήλωση μίας κρίσης στην Κύπρο, στην οποία θα εμπλέκονταν η Ελλάδα και η Τουρκία, θα υπονόμευε τη συνοχή της νοτιοανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ, δίνοντας το έναυσμα στη Σοβιετική Ένωση να προωθήσει τα στρατηγικά της συμφέροντα στην περιοχή. Στο πλαίσιο αυτό, απώτερος στόχος των διπλωματικών πρωτοβουλιών που ανέλαβε η κυβέρνηση Johnson, ήταν η διευθέτηση του Κυπριακού στους κόλπους της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας.[351]

Σε μία προσπάθεια να κατοχυρώσει τη διεθνή υπόσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος αποφάσισε να προχωρήσει στη διεθνοποίηση του Κυπριακού. Μέσα στο πλαίσιο του forum των Ηνωμένων Εθνών διαγράφονταν ευνοϊκές προοπτικές για τη διευθέτηση του ζητήματος. Και τούτο διότι η κυπριακή κυβέρνηση ήλπιζε στην υποστήριξη των χωρών του Κινήματος των Αδεσμεύτων και του Τρίτου Κόσμου, αλλά και της Σοβιετικής Ένωσης, η οποία ήταν κατηγορηματικά αντίθετη στην ένταξη της Κύπρου στη σφαίρα επιρροής του ΝΑΤΟ.[352]

Στο πλαίσιο αυτό, ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Κύπρου στα Ηνωμένα Έθνη, Ζήνων Ρωσσίδης, ζήτησε στις 15 Φεβρουαρίου 1964 τη σύγκληση του Συμβουλίου Ασφαλείας, προκειμένου να εξετάσει την κατάσταση που διαμορφώθηκε στο νησί. Απόρροια της κυπριακής προσφυγής ήταν το ψήφισμα της 4ης Μαρτίου 1964, το οποίο κατοχύρωνε την ανεξαρτησία της Κύπρου. Και τούτο διότι αναγνώριζε τη νομική υπόσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας, καλώντας τη νόμιμη κυβέρνηση της Λευκωσίας να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για τον τερματισμό της βίας μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Παράλληλα, αποφασίστηκε αφενός η αποστολή ειρηνευτικής δύναμης

---

[350] Κουφουδάκη, «Η Κύπρος και οι Υπερδυνάμεις, 1960 – 1979», ό.π., 365 – 367.
[351] Kalaitzaki, «US Mediation in Greek – Turkish Disputes since 1954», ό.π., 111 – 114 και Κρανιδιώτης, *Το Κυπριακό Πρόβλημα,* ό.π., 55 – 57.
[352] Κρανιδιώτης, *Το Κυπριακό Πρόβλημα,* ό.π., 70 – 71.

(UNFICYP) στο νησί, με στόχο την περιφρούρηση της ειρήνης και της διεθνούς ασφάλειας και αφετέρου ο διορισμός ειδικού μεσολαβητή από το Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών, U - Thant.[353]

Το ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας προκάλεσε την οξύτατη αντίδραση της Άγκυρας, η οποία εκδηλώθηκε αρχικά μέσα από τις βίαιες ενέργειες των Τουρκοκυπρίων.[354] Συνάμα, η κυβέρνηση Inönü επέδωσε στις 13 Μαρτίου 1964 διακοίνωση στη Λευκωσία, με την οποία απειλούσε να αναλάβει μονομερή δράση, βάσει του «δικαιώματος που της παρείχε η Συνθήκη Εγγύησης», εάν η κυπριακή κυβέρνηση δεν προχωρούσε στην άμεση κατάπαυση του πυρός. Ο πρόεδρος της Κύπρου απέρριψε το περιεχόμενο της διακοίνωσης ως απαράδεκτο, θεωρώντας ότι συνιστά απροκάλυπτη επέμβαση στα εσωτερικά της ζητήματα. Παράλληλα, κατηγόρησε ευθέως την Άγκυρα ότι υποκίνησε τα επεισόδια, προκειμένου να δικαιολογήσει την ένοπλη επέμβαση της στο νησί, δημιουργώντας τετελεσμένα γεγονότα, πριν από την άφιξη της Ειρηνευτικής Δύναμης των Ηνωμένων Εθνών.[355]

Η απειλή τουρκικής εισβολής υποχρέωσε την κυπριακή κυβέρνηση να ζητήσει την έκτακτη σύγκληση του Συμβουλίου Ασφαλείας, το οποίο στις 14 Μαρτίου 1964 εξέδωσε νέο ψήφισμα. Το ψήφισμα αυτό, το οποίο αποτελούσε επιβεβαίωση της απόφασης της 4ης Μαρτίου, καλούσε τα κράτη μέλη να απέχουν από κάθε επιθετική ενέργεια που θα επιδείνωνε την κατάσταση στο νησί, διακυβεύοντας τη διεθνή ειρήνη. Μολονότι ο κίνδυνος μίας τουρκικής εισβολής αποσοβήθηκε, η ένταση που επικρατούσε στην Κύπρο, δεν αποκλιμακώθηκε. Με επιστολή του στα Ηνωμένα Έθνη, ο Fazil Küçük κατήγγειλε τη Λευκωσία για απόπειρα γενοκτονίας των Τουρκοκυπρίων, τη στιγμή που η *ΤΟΥΡΔΥΚ* επεξέτεινε τον έλεγχο της στην οροσειρά του Πενταδάκτυλου.[356]

Παράλληλα όμως, η Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας εξουσιοδότησε στις 16 Μαρτίου 1964 την κυβέρνηση Inönü να αποβιβάσει στρατεύματα στην Κύπρο, όταν το

---

[353] Τενεκίδη, «Διεθνοποίηση και αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού πριν και μετά την τουρκική εισβολή», ό.π., 221 – 225.

[354] Οι Τουρκοκύπριοι προέβησαν από τις 5 έως τις 7 Μαρτίου 1964 σε μία σειρά βίαιων ενεργειών, προκειμένου να εκφράσουν την αντίθεση τους στην απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Στο πλαίσιο αυτό, τουρκικές ένοπλες ομάδες επιχείρησαν στις 5 Μαρτίου την επέκταση του θυλάκου της Λευκωσίας. Οι Τουρκοκύπριοι ζήτησαν, την επόμενη ημέρα, την άμεση παρέμβαση της Άγκυρας, μετά την έκρηξη βόμβας στην Τουρκική Κοινοτική Βουλή, γεγονός που ήταν προϊόν τουρκικής προβοκάτσιας. Τέλος, επιτέθηκαν στις 7 Μαρτίου στον ελληνικό τομέα της Πάφου, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν 7 Ελληνοκύπριοι. Η κυπριακή αστυνομία ανακατέλαβε τις περιοχές, που είχαν περιέλθει στον έλεγχο των Τουρκοκυπρίων, απελευθερώνοντας τους ομήρους, που βρίσκονταν φυλακισμένοι στον τουρκικό τομέα της πόλης, Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 149.

[355] Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 149 – 153.

[356] Κρανιδιώτη, *Ανοχύρωτη Πολιτεία,* ό.π., 159 – 160.

έκρινε σκόπιμο.[357] Η απόφαση αυτή, η οποία ελήφθη κεκλεισμένων των θυρών, ύστερα από εισήγηση του ίδιου του Τούρκου πρωθυπουργού, είχε εξέχουσα σημασία. Και τούτο διότι σηματοδοτούσε όχι μόνο την απόφαση της Άγκυρας να τηρήσει μία αδιάλλακτη στάση στο Κυπριακό, αλλά και την εφαρμογή ενός σχεδίου οριστικής εκδίωξης της ελληνικής μειονότητας από την Τουρκία.

2.4. Η καταγγελία της Σύμβασης Εγκατάστασης του 1930 και οι απελάσεις των Ελλήνων υπηκόων.

Η αδυναμία της τουρκικής κυβέρνησης να προωθήσει την αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού, σε συνδυασμό με τις ευνοϊκές προοπτικές που διαγράφονταν, μετά την απόφαση της 4ης Μαρτίου 1964, για το μέλλον της ανεξαρτησίας της Κύπρου, προξένησαν ισχυρούς κλυδωνισμούς στο εσωτερικό της Τουρκίας. Η αντιπολίτευση ασκούσε έντονη κριτική στην κυβέρνηση Inönü για τους διπλωματικούς της χειρισμούς, καλώντας την να σκληρύνει τη στάση της στο ζήτημα της Κύπρου.[358] Από την άλλη πλευρά, η συνεχής ροή δημοσιευμάτων στον τουρκικό τύπο για τις εξελίξεις στο νησί προκαλούσε αναβρασμό στην τουρκική κοινή γνώμη,[359] η οποία απαιτούσε τη λήψη άμεσων μέτρων για την προστασία των Τουρκοκυπρίων.[360]

Στην προσπάθεια της να εξέλθει από το πολιτικό αδιέξοδο στο οποίο είχε περιέλθει, η Άγκυρα προσέφυγε σε μία πάγια τακτική της τουρκικής διπλωματίας. Στο πλαίσιο αυτό, αποφάσισε να χρησιμοποιήσει την ελληνική μειονότητα ως αντικείμενο διαπραγμάτευσης, προκειμένου να εξαναγκάσει την ελληνική κυβέρνηση να προβεί σε παραχωρήσεις στο ζήτημα της Κύπρου.[361]

---

[357] Hulya Demir– Ridvan Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* μετάφραση Γιάννης Τοπτσόγλου, Τσουκάτου, Αθήνα, 2004, 43.

[358] Τα κόμματα της αντιπολίτευσης απειλούσαν να καταψηφίσουν την κυβέρνηση μειοψηφίας του Ismet Inönü, η οποία ανήλθε στην εξουσία στις 25 Δεκεμβρίου 1963, εξαιτίας της πολιτικής της στο Κυπριακό. Η προσπάθεια του να ενισχύσει την ευάλωτη θέση του στο εσωτερικό, διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής που υιοθέτησε ο Τούρκος πρωθυπουργός εναντίον της ελληνικής μειονότητας το 1964. Ο Inönü παραιτήθηκε από το αξίωμα του πρωθυπουργού στις 13 Φεβρουαρίου 1965, όταν ο προϋπολογισμός της κυβέρνησης του καταψηφίστηκε από τη Βουλή, Demir–Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 25 και Zürcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας,* ό.π., 325.

[359] Στις 25 Ιανουαρίου 1964 πραγματοποιήθηκε η πρώτη επίσημη διαμαρτυρία των μελών της *Εθνικής Ένωσης Φοιτητών Τουρκίας,* τα μέλη της οποίας μετέβησαν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, αφήνοντας στην είσοδο του λουλούδια ως «απάντηση στις βόμβες», Demir– Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 27 – 28.

[360] Demir– Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 21 – 31.

[361] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 280 – 281.

Καταλυτικό ρόλο στην υλοποίηση των σχεδίων της κυβέρνησης Inönü διαδραμάτισε ο εγχώριος τύπος, ο οποίος άρχισε να κατακλύζεται από μία πληθώρα ανθελληνικών δημοσιευμάτων.[362] Απώτερος στόχος τους ήταν να στρέψουν την προσοχή της τουρκικής κοινής γνώμης προς τα μέλη της ελληνικής μειονότητας,[363] παρέχοντας στον Τούρκο πρωθυπουργό ευρεία συναίνεση για την εφαρμογή της πολιτικής του.[364]

Παράλληλα όμως, αποφασιστικής σημασίας προς την κατεύθυνση αυτή ήταν και η συμβολή της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης. Και τούτο διότι προπομπό όλων των μέτρων που ελήφθησαν εναντίον της ελληνικής μειονότητας, αποτέλεσαν οι επερωτήσεις που κατέθεσαν οι βουλευτές της συμπολίτευσης.[365] Μέσα από την πρακτική αυτή η κυβέρνηση Inönü επιδίωκε αφενός να προσδώσει μία επίφαση νομιμότητας στις ενέργειες της και αφετέρου να ενημερώσει εμμέσως την Αθήνα για τον κίνδυνο που σοβούσε εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, ώστε να αναθεωρήσει εγκαίρως την πολιτική της στο Κυπριακό.[366]

---

[362] Κύριο θέμα των άρθρων αυτών ήταν η ανάγκη υπαγωγής του συνόλου της τουρκικής οικονομίας υπό τον έλεγχο αποκλειστικά των Μουσουλμάνων Τούρκων. Υπό το πρίσμα αυτό, οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, άρχισαν να κατηγορούνται για φοροδιαφυγή και λαθραία εξαγωγή συναλλάγματος, με αποτέλεσμα να απαιτείται η εκδίωξη τους από την Τουρκία. Ενδεικτικό του κλίματος που καλλιεργούσε ο τουρκικός τύπος, ήταν το άρθρο του Kabakli Ahmet, στρατευμένου δημοσιογράφου της τουρκικής κυβέρνησης, με τίτλο «Φτάνει πια», το οποίο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Tercüman* στις 9 Φεβρουαρίου 1964: *«Αυτή η χαλαρή και απερίσκεπτη στάση δεν είναι δυνατόν να συνεχιστεί. Είμαστε υποχρεωμένοι για να σώσουμε τη ζωή των Τουρκοκυπρίων και για να επουλώσουμε το βαθύ μας τραύμα, να πούμε την τελευταία μας κουβέντα, όποια και αν είναι, και να πάρουμε τα ύστατα μέτρα»*. Παράλληλα, ο Τούρκος δημοσιογράφος συνόψιζε τις απόψεις του για τους Έλληνες ως εξής: *«Οι Έλληνες είναι ένας λαός έκφυλος, είναι από την κορυφή έως τα νύχια ρατσιστές και σωβινιστές. Είναι πάντα σε επιφυλακή. Πρέπει πάντα να έχεις εθνική συνείδηση όταν τους αντιμετωπίζεις. Παρασύρουν, εξαπατούν. Και αν τους έρθει βολικά, σκοτώνουν κιόλας…Μπορεί άνετα να συζητηθεί η μεταφορά των Ελλήνων της Τουρκίας στην Ελλάδα»*. Ανάλογες απόψεις εξέφραζαν ακόμη και μέλη της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης. Ενδεικτική ήταν η δήλωση ενός Τούρκου βουλευτή στην ημερήσια εφημερίδα *Son Havadis* της 7ης Ιανουαρίου 1964: *«Να ξέρουν καλά αυτά τα αδίστακτα πλάσματα τα οποία πάντα στην ιστορία ήταν δούλοι και όργανα των άλλων και ένιωθαν ευχαρίστηση με το να κάνουν κάθε λογής πράξεις βαρβαρότητας όποτε έβρισκαν την ευκαιρία, ότι θα πληρώσουν πολλαπλάσια για κάθε έγκλημα που έχουν διαπράξει»,* Demir– Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 34 – 40.

[363] Ενδεικτικό της ανθελληνικής ατμόσφαιρας που επικρατούσε πλέον στην Τουρκία, ήταν το γεγονός ότι η νομαρχία και ο δήμος της Κωνσταντινούπολης αποφάσισαν να αλλάξουν το 1964 την επίσημη ονομασία οδών και γεωγραφικών περιοχών, που έφεραν ελληνικό όνομα. Παράλληλα, οι εταιρείες υποχρεώθηκαν να έχουν τουρκικές ονομασίες, αφού απειλούνταν, σε περίπτωση μη συμμόρφωσης τους, με ανάκληση της άδειας λειτουργίας τους. Ακόμα και η απόφαση να τοποθετηθεί χριστουγεννιάτικο έλατο στην πλατεία *Taksim* για τον εορτασμό της Πρωτοχρονιάς του 1964, εκλήφθηκε ως χριστιανική προπαγάνδα, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 35 – 36.

[364] Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 33 – 41, 74 – 76.

[365] Ενδεικτικό ήταν το γεγονός ότι ένα μήνα πριν από την καταγγελία της Σύμβασης Εγκατάστασης του 1930, κυβερνητικός βουλευτής, με επερώτηση του στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση, ζητούσε να πληροφορηθεί τον αριθμό των Ελλήνων υπηκόων που ζούσαν στην Τουρκία, το φόρο που κατέβαλλαν στο τουρκικό δημόσιο, τα μέτρα που είχαν ληφθεί για την πάταξη της φοροδιαφυγής, καθώς και εάν επρόκειτο να εξεταστούν οι άδειες παραμονής τους στην Τουρκία, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 37.

[366] Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 36 – 37.

Μία εβδομάδα πριν από τη δημοσιοποίηση της απόφασης της απέλασης των Ελλήνων υπηκόων, το τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών, με επίσημη ανακοίνωση του, διέψευσε τις φήμες περί κατάργησης των προνομίων, που απολάμβαναν οι Έλληνες πολίτες στην Τουρκία.[367] Μολαταύτα, η κυβέρνηση Inönü ανήγγειλε στις 16 Μαρτίου 1964, μία ημερομηνία με άκρως συμβολικό χαρακτήρα,[368] την απόφαση της[369] να προχωρήσει στην επίσημη καταγγελία της Σύμβασης Εγκατάστασης, Εμπορίου και Ναυτιλίας, που είχαν υπογράψει στις 30 Οκτωβρίου 1930 ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο Kemal Atatürk στην Άγκυρα.[370] Ως επίσημη δικαιολογία επικαλέστηκε το γεγονός ότι είχε παρέλθει ένα μεγάλο χρονικό διάστημα από τη σύναψη της, με αποτέλεσμα να μην ανταποκρίνεται πλέον στις ανάγκες της σύγχρονης εποχής.[371]

Η μονομερής καταγγελία της Σύμβασης του 1930 από την Τουρκία προκάλεσε αισθήματα ανακούφισης στην κοινή γνώμη της χώρας. Και τούτο διότι η ανθελληνική προπαγάνδα που διεξαγόταν μέσα από τις στήλες του ημερήσιου τύπου, είχε πλέον αγγίξει τα όρια της εθνικής υστερίας, διεγείροντας ένα σωβινιστικό μένος εναντίον της ελληνικής μειονότητας.[372] Οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης κατηγορούνταν

---

[367] Μολαταύτα, ο τουρκικός τύπος εξακολουθούσε να βρίθει ανθελληνικών δημοσιευμάτων, στα οποία είχε αρχίσει πλέον να διατυπώνεται απροκάλυπτα το αίτημα της εκδίωξης των Ελλήνων υπηκόων από την Τουρκία Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 37 – 41.

[368] Στις 16 Μαρτίου 1944 η κυβέρνηση Inönü είχε αποφασίσει την εκκαθάριση του Φόρου Περιουσίας, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 43.

[369] Προπομπό της πολιτικής που εφάρμοσε η Τουρκία εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, αποτέλεσε η απόφαση της Συρίας στις 11 Ιανουαρίου 1964 να προχωρήσει στην απέλαση 10.000 Τούρκων και στην κατάσχεση των περιουσιών τους, με το πρόσχημα της επέκτασης της αγροτικής μεταρρύθμισης, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 36.

[370] Στην προσπάθεια του να κατοχυρώσει την εθνική ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας, ο Ελευθέριος Βενιζέλος επιδίωξε αφενός τη διαφύλαξη του καθεστώτος των διεθνών συνθηκών και αφετέρου την προσέγγιση με την Ιταλία, ανερχόμενη δύναμη στο χώρο της Μεσογείου και με την Τουρκία. Το Σύμφωνο Φιλίας Ουδετερότητας και Διαιτησίας, το οποίο επισφράγισε την κοινή επιθυμία της Ελλάδας και της Τουρκίας να ξεπεράσουν τα προβλήματα του πρόσφατου παρελθόντος, συνοδεύτηκε από τη συνομολόγηση μίας σειράς διμερών συμφωνιών, όπως η εμπορική Σύμβαση Εγκατάστασης και το Πρωτόκολλο των Ναυτικών Εξοπλισμών. Στο πλαίσιο αυτό, οι δύο χώρες απαγορευόταν να συμμετέχουν σε κάθε πολιτικό ή οικονομικό συνασπισμό, που θα στρεφόταν εναντίον του ενός από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη, δεδομένου ότι ήταν υποχρεωμένοι να καταφύγουν στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης για την επίλυση των διαφορών τους. Εντούτοις, η Σύμβαση Εγκατάσταση, η υπογραφή της οποίας θεωρήθηκε απόρροια των παραχωρήσεων, στις οποίες προέβη η Ελλάδα ως προς το ζήτημα των περιουσιών των προσφύγων, απέκλειε τη δυνατότητα μετανάστευση των ανταλλαξίμων της Λωζάννης, Ιφιγένεια Αναστασιάδου, *Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο Φιλίας του 1930,* Φιλιππότη, Αθήνα, 1982, 47 – 66, Κωνσταντίνου Σβολόπουλου, *Το Βαλκανικόν Σύμφωνον και η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1928 – 1934,* Εστία, Αθήνα, 1977, 9 – 18, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια, 1928 – 1931,* Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 1999.

[371] Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 43 – 45.

[372] Ενδεικτικό του τεταμένου κλίματος εκείνων των ημερών ήταν το γεγονός ότι ασκήθηκε κριτική τόσο στον τύπο όσο και στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση ακόμα και ως προς την αποτελεσματικότητα της πολιτικής του Atatürk, με βάση την οποία θεμελιώθηκε η ελληνοτουρκική φιλία, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 68.

συλλήβδην ότι απομυζούσαν την τουρκική οικονομία,[373] αποκομίζοντας υπέρογκα κέρδη από παράνομες δραστηριότητες και φυγαδεύοντας μεγάλα ποσά ξένου συναλλάγματος στο εξωτερικό. Υπό το πρίσμα αυτό, αποτελούσε βαθιά ριζωμένη πεποίθηση της πλειοψηφίας του τουρκικού λαού ότι μετά την απέλαση των Ελλήνων υπηκόων, θα άνοιγε ο δρόμος της Τουρκίας προς την ευημερία και την πρόοδο.[374]

Ωστόσο, ο τουρκικός τύπος απέφευγε επιμελώς να θίξει τον οικονομικό χαρακτήρα της Σύμβασης Εγκατάστασης (1930), απώτερος στόχος της οποίας ήταν αφενός η ανάπτυξη της οικονομίας και του εμπορίου και αφετέρου η εξάλειψη της παραδοσιακής εχθρότητας μεταξύ των δύο λαών.[375] Η Συμφωνία αυτή, η οποία βασιζόταν στην αρχή της αμοιβαιότητας, εξασφάλιζε σημαντικά οικονομικά οφέλη τόσο στην Τουρκία όσο και στην Ελλάδα. Το δικαίωμα της ελεύθερης διέλευσης των τουρκικών εμπορευμάτων μέσα από το ελληνικό έδαφος, χωρίς να υπόκεινται στην καταβολή δασμών και τελών, αποτελούσε προνόμιο για την Τουρκία, η οποία επιχειρούσε ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 να προχωρήσει στη φιλελευθεροποίηση της οικονομίας της, ακολουθώντας τα δυτικά πρότυπα.[376]

Αμέσως μετά την ανακοίνωση της απόφασης της τουρκικής κυβέρνησης, η Υπηρεσία Κτηματολογίου προχώρησε στη διακοπή κάθε δικαιοπραξίας σχετικά με τις αγοραπωλησίες και την έκδοση τίτλων, που τελούνταν στο όνομα των Ελλήνων υπηκόων. Η ενέργεια αυτή, η οποία, όπως τονίστηκε, είχε καθαρά προληπτικό χαρακτήρα,[377] καταστρατηγούσε το αναφαίρετο δικαίωμα των Ελλήνων υπηκόων στην ιδιοκτησία, το οποίο διασφαλιζόταν ρητά από το 3ο άρθρο της Σύμβασης Εγκατάστασης (1930). Παράλληλα, ύστερα από εγκύκλιο του Υπουργείου

[373] Με τις εισαγωγές και τις εξαγωγές ασχολούνταν μόνο ένα μικρό ποσοστό των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, εκ των οποίων οι περισσότεροι ήταν συνέταιροι με Τούρκους επιχειρηματίες. Αντίθετα, η πλειοψηφία των μελών της ελληνικής μειονότητας δραστηριοποιούνταν στο εμπόριο ή εργάζονταν ως ελεύθεροι επαγγελματίες, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 62.

[374] Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 61 – 64.

[375] Τα 36 άρθρα της Σύμβασης ρύθμιζαν με κάθε λεπτομέρεια τη ναυσιπλοΐα, την εμπορική δραστηριότητα μεταξύ των δύο χωρών, με στόχο τη δημιουργία μίας ελεύθερης ζώνης εμπορίου χωρίς την επιβολή επιπλέον δασμών και τελών. Στο πλαίσιο αυτό, επιτρεπόταν η ελευθερία εισόδου, μετακίνησης και διαμονής στους υπηκόους των δύο χωρών, οι οποίοι είχαν πλήρη ελευθερία κτήσης και κατοχής κινητής και ακίνητης περιουσίας και εξαγωγής της, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 46 – 61.

[376] Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 62 – 65.

[377] Η Υπηρεσία Κτηματολογίου υποστήριξε ότι έλαβε το μέτρο αυτό, διότι οι δικαιοπραξίες που αφορούσαν τους Έλληνες υπηκόους, ούτως ή άλλως θα ακυρώνονταν μετά από έξι μήνες, όταν θα ίσχυε η καταγγελία της Σύμβασης, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 77.

Οικονομικών, οι οικονομικές εφορίες άρχισαν να εξετάζουν τις οικονομικές εκκρεμότητες, που είχαν οι Έλληνες υπήκοοι με το τουρκικό δημόσιο.[378]

Μολονότι ο κυβερνητικός εκπρόσωπος δήλωσε ότι δεν υπήρχε κανένας απολύτως συσχετισμός ανάμεσα στην απόφαση της κυβέρνησης και τις εξελίξεις στην Κύπρο,[379] απώτερος στόχος της Άγκυρας ήταν να κλιμακώσει την πίεση προς την Αθήνα, εξαναγκάζοντας την ελληνική κυβέρνηση να προσέλθει υπό τους δικούς της όρους στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για το ζήτημα της Κύπρου. Υπό το πρίσμα αυτό, η κυβέρνηση Inönü αποφάσισε να θέσει χωρίς καθυστέρηση σε εφαρμογή το μέτρο της απέλασης των Ελλήνων υπηκόων.[380]

Εντούτοις, το 36ο άρθρο της Σύμβασης Εγκατάστασης (1930), το οποίο παρείχε τη δυνατότητα σε ένα από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη να προχωρήσει στην επίσημη καταγγελία της, έθετε ένα σαφή περιορισμό.[381] Και τούτο διότι η σχετική απόφαση έπρεπε να κοινοποιηθεί στο έτερο συμβαλλόμενο μέρος, έξι μήνες πριν από την υλοποίηση της. Η παροχή της προθεσμίας αυτής προβλεπόταν, ούτως ώστε στο χρονικό διάστημα που θα μεσολαβούσε, να επέλθει η ανανέωση της εν λόγω συμφωνίας. Υπό το πρίσμα αυτό, η τουρκική κυβέρνηση είχε το δικαίωμα να προχωρήσει στην απέλαση των Ελλήνων υπηκόων, μόνο από τις 16 Σεπτεμβρίου 1964 και εντεύθεν, όταν θα τίθετο πλέον σε ισχύ η καταγγελία της Σύμβασης του 1930.[382]

Όμως, η Άγκυρα δεν ήταν διατεθειμένη να περιμένει έως τη λήξη της προθεσμίας αυτής, προκειμένου να προχωρήσει στην υλοποίηση της απόφασης της. Ως εκ τούτου, επικαλέστηκε το 16ο άρθρο της Σύμβασης Εγκατάστασης, το οποίο παρείχε τη δυνατότητα στα δύο συμβαλλόμενα μέρη να μην εφαρμόσουν τις προβλεπόμενες διατάξεις, εάν συνέτρεχαν λόγοι εθνικής ασφάλειας. [383]

Στην προσπάθεια της να προσδώσει μία επίφαση νομιμότητας στις ενέργειες της, η τουρκική κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι οι Έλληνες υπήκοοι επιδίδονταν σε

---

[378] Demir –Akar *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 76 –77.

[379] Ο υπουργός εξωτερικών της Τουρκίας, Feridun Erkin, αποκάλυψε την ημέρα που έληγε η περίοδος της εξάμηνης προειδοποίησης, τον πραγματικό σκοπό της καταγγελίας της Σύμβασης του 1930. Με δήλωση του στις 16 Σεπτεμβρίου 1964 υποστήριξε ότι η Τουρκία δεν σκόπευε να εξετάσει ούτε το ζήτημα της διαμονής ούτε κανένα άλλο διμερές θέμα, εάν δεν επιλυόταν το Κυπριακό, Demir –Akar *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 62.

[380] Demir –Akar Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης, ό.π., 73 – 74.

[381] Το 36ο άρθρο της Σύμβασης τόνιζε τα ακόλουθα: «Η παρούσα Σύμβαση θα επικυρωθεί και οι επικυρώσεις θα ανταλλαχθούν στην Αθήνα, όταν αυτό καταστεί δυνατό. Θα τεθεί σε ισχύ ένα μήνα μετά την ημερομηνία της ανταλλαγής των επικυρώσεων και θα έχει διάρκεια δύο ετών. Από την τελευταία αυτή ημερομηνία θα παραμείνει σε ισχύ, μέχρι να καταγγελθεί από το ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη, με προθεσμία έξι μηνών», Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 61.

[382] Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 73 – 74.

[383] Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 44 – 46, 74.

έκνομες δραστηριότητες, διασαλεύοντας την ασφάλεια της χώρας. Οι συνήθεις κατηγορίες που εκτοξεύονταν εναντίον τους, ήταν αφενός η παράνομη εξαγωγή συναλλάγματος και αφετέρου η οικονομική ενίσχυση των Ελληνοκυπρίων, μέσω της Ελληνικής Ένωσης.[384] Ωστόσο, οι κατηγορίες αυτές ήταν ολωσδιόλου ανυπόστατες[385] δεδομένου ότι δεν υπήρχε καμία απολύτως απόδειξη, που να στοιχειοθετεί την αντιτουρκική δράση των Ελλήνων υπηκόων.[386]

Παράλληλα όμως, η απόφαση της τουρκικής κυβέρνησης στερούνταν νομικής βάσης. Και τούτο διότι η Σύμβαση Εγκατάστασης του 1930 αφορούσε μόνο τους Έλληνες υπηκόους, οι οποίοι, στο πλαίσιο της ελληνοτουρκικής φιλίας που οικοδομήθηκε από το Βενιζέλο και τον Atatürk, επιθυμούσαν να εγκατασταθούν στην Τουρκία. Ως εκ τούτου, η κυβέρνηση Inönü είχε το δικαίωμα να απελάσει μόνο τους Έλληνες υπηκόους, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στην Τουρκία μετά το 1930.[387]

Ωστόσο, η πλειοψηφία των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι διατηρούσαν την ελληνική υπηκοότητα, υπάγονταν στην κατηγορία των *établis,* το δικαίωμα παραμονής των οποίων στην Κωνσταντινούπολη είχε λυθεί οριστικά, με βάση τη Σύμβαση της Ανταλλαγής των πληθυσμών που υπογράφτηκε στις 30 Ιανουαρίου 1923. Υπό το πρίσμα αυτό, η απέλαση τους από την Κωνσταντινούπολη μπορούσε να έχει νομική βάση, μόνο εάν καταγγελλόταν το περιεχόμενο της Σύμβασης.[388]

Στο στόχαστρο της τουρκικής κυβέρνησης βρέθηκαν αρχικά οι ταγοί της ελληνικής μειονότητας, εκπαιδευτικοί, κληρικοί και επιχειρηματίες, οι οποίοι διέθεταν μεγάλη οικονομική επιφάνεια. Και τούτο διότι μία από τις κύριες επιδιώξεις της Άγκυρας ήταν να πλήξει την οικονομική δύναμη, που συγκέντρωναν στα χέρια τους οι

---

[384] Στόχος της *Ελληνικής Ένωσης*, η οποία συστάθηκε την περίοδο της σφυρηλάτησης της ελληνοτουρκικής φιλίας, ήταν ως επί το πλείστον η αρωγή προς τα μέλη της ελληνικής κοινότητας. Με χρήματα της *Ελληνικής Ένωσης* το πλοίο «Κουρτουλούς» μετέφερε, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ανθρωπιστική βοήθεια στην Ελλάδα, ενώ με πρωτοβουλία της συγκεντρώθηκαν τρόφιμα και ρουχισμός για τους Έλληνες στην Κατοχή. Παράλληλα, διενήργησε έρανο για την ενίσχυση των σεισμοπαθών στα Ιόνια Νησιά τη δεκαετία του 1950. Πολλά από τα μέλη της Ένωσης, για τα οποία εκδόθηκε η απόφαση απέλασης ήταν ηλικιωμένοι ή είχαν πεθάνει, ενώ άλλοι είχαν ήδη εγκαταλείψει την Τουρκία Η επιλογή της *Ελληνικής Ένωσης* ανάμεσα στα 82 ελληνικά σωματεία που υπήρχαν στην Κωνσταντινούπολη, δεν ήταν διόλου τυχαία, δεδομένου ότι η λέξη Ένωση δημιουργούσε αρνητικούς συνειρμούς στην τουρκική κοινή γνώμη, Κ.Χ., «Η Ελληνική Ένωση της Πόλης, Μία ιστορική αναδρομή», στο *30 χρόνια από τις απελάσεις, 1964 – 1994,* Σωματείο Ελλήνων Απελαθέντων εκ Τουρκίας, Αθήνα, 1994, 27 – 32.

[385] Ενδεικτικό ήταν το γεγονός ότι αποφασίστηκε να απελαθούν 7 Έλληνες υπήκοοι με την κατηγορία ότι φυγάδευαν στο εξωτερικό 500.000.000 τουρκικές λίρες, ποσό που αντιστοιχούσε στο συνολικό σχεδόν όγκο του εξωτερικού εμπορίου της Τουρκίας, Η πλειοψηφία των απελαθέντων ήταν φτωχοί άνθρωποι, οι οποίοι δεν είχαν τη δυνατότητα να εξάγουν λαθραία συνάλλαγμα, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 79 – 80.

[386] Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 78 – 80, 86.

[387] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 281.

[388] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 281.

Έλληνες της Κωνσταντινούπολης. Ωστόσο, το μέτρο των απελάσεων επεκτάθηκε σταδιακά σε όλους τους Έλληνες υπηκόους, συμπεριλαμβάνοντας ακόμα και απλούς ανθρώπους, οι οποίοι δεν συνιστούσαν καμία απολύτως απειλή για τα συμφέροντα του τουρκικού κράτους.[389]

Οι Έλληνες υπήκοοι που επρόκειτο να απελαθούν, μεταφέρονταν, υπό τη συνοδεία αστυνομικών, στο Γραφείο Ελλήνων του Δ' Τμήματος της Γενικής Ασφάλειας, στο οποίο τους επιφυλασσόταν ανάλογη μεταχείριση με τους εγκληματίες του κοινού ποινικού δικαίου.[390] Εν συνεχεία, καλούνταν να υπογράψουν, χωρίς όμως να έχουν επίγνωση του περιεχομένου του, ένα έγγραφο, με το οποίο αφενός αποδέχονταν τη συμμετοχή τους σε παράνομες δραστηριότητες[391] και αφετέρου διακήρυτταν την πρόθεση τους να εγκαταλείψουν την Τουρκία, κατόπιν δικής τους βούλησης. Στην περίπτωση που πρόβαλλαν αντιρρήσεις, εγκλείονταν στο κρατητήριο του Δ' Τμήματος, έως ότου οι τουρκικές αρχές αποσπάσουν τη συγκατάθεση τους.[392]

Παράλληλα όμως, οι Έλληνες υπήκοοι υποβάλλονταν, πριν από την απέλαση τους, σε εξονυχιστικούς τελωνειακούς ελέγχους. Και τούτο διότι η κυβέρνηση Inönü τους υποχρέωσε να εγκαταλείψουν όλα τα περιουσιακά τους στοιχεία στην Τουρκία, επιτρέποντας τους να μεταφέρουν μόνο μία βαλίτσα με τα προσωπικά τους αντικείμενα και 200 τουρκικές λίρες, ποσό που αντιστοιχούσε, σύμφωνα με την τότε επίσημη ισοτιμία, σε 22 περίπου δολλάρια. Απώτερος στόχος αυτών των περιοριστικών μέτρων ήταν αφενός να οικειοποιηθεί η Άγκυρα την τεράστια περιουσία, που διέθεταν οι Έλληνες υπήκοοι στην Κωνσταντινούπολη και αφετέρου να ενσπείρει το φόβο στα μέλη της ελληνικής μειονότητας.[393]

Στην προσπάθεια της να εντείνει την πίεση εναντίον της ελληνικής κυβέρνησης, η Άγκυρα αποφάσισε στις 6 Απριλίου 1964 την προσωρινή, όπως ισχυρίστηκε, αναστολή της Συμφωνίας Αμοιβαίας Κατάργησης Θεωρήσεων Διαβατηρίων, που υπογράφτηκε το Μάρτιο του 1955. Η επιλογή της συγκεκριμένης χρονικής συγκυρίας

---

[389] Irini Sarioglou, *Turkish Policy towards Greek Education in Istanbul, 1923 – 1974, Secondary Education and Cultural Identity,* Hellenic Litterary and Historical Archive, Αθήνα, 2004, 197 – 198.

[390] Οι αστυνομικές αρχές φωτογράφιζαν τους Έλληνες υπηκόους και τους έπαιρναν δακτυλικά αποτυπώματα, ωσάν να επρόκειτο για κοινούς εγκληματίες, *«…Τον τόπο που γεννήθηκες δεν θα τον ξεχάσεις ποτέ…», Οι απελάσεις του 1964, Μαρτυρίες Ελλήνων Κωνσταντινουπολιτών,* Τσουκάτου, Αθήνα, 2004, 77 – 86.

[391] Οι Έλληνες υπήκοοι αναγκάζονταν να δηλώσουν ότι αποτελούσαν μέλη της *Ελληνικής Ένωσης*, η οποία κατηγορούνταν ότι ασκούσε πολιτική δράση εναντίον της Τουρκίας και ότι χρηματοδοτούσαν τους Ελληνοκυπρίους «τρομοκράτες», Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 85.

[392] Σίμος Βαφειάδης, *Ένας πολίτης θυμάται,* Τσουκάτου, Αθήνα, 1998, 144 – 146, Sarioglou, *Turkish Policy towards Greek Education in Istanbul, 1923 – 1974*, ό.π., 199 και *«…Τον τόπο που γεννήθηκες δεν θα τον ξεχάσεις ποτέ…»,* ό.π., 77 – 86.

[393] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 284.

δεν ήταν διόλου τυχαία.[394] Και τούτο διότι η κυβέρνηση Inönü κατήγγειλε τη Συμφωνία[395] την παραμονή της επιστροφής χιλιάδων Ελλήνων υπηκόων, οι οποίοι είχαν επισκεφθεί την Αθήνα για τον εορτασμό του Πάσχα.[396]

Παράλληλα όμως, στην υπηρεσία της τουρκικής κυβέρνησης άρχισαν πλέον να τίθενται και οι οργανώσεις της νεολαίας,[397] οι οποίες, με κοινή συνέντευξη τύπου που παραχώρησαν στις 15 Απριλίου 1964, ανακοίνωσαν την έναρξη μίας εκστρατείας οικονομικού μποϋκοτάζ των ελληνικών επιχειρήσεων.[398] Στο πλαίσιο αυτό, κάλεσαν την κυβέρνηση Inönü όχι μόνο να απαγορεύσει την εμπορική δραστηριότητα των Ελλήνων υπηκόων στην Τουρκία, αλλά και να προχωρήσει στην κατάργηση των προνομίων, που είχαν παραχωρηθεί στα εκπαιδευτικά και τα θρησκευτικά ιδρύματα της ελληνικής μειονότητας.[399]

Μολονότι η εκστρατεία αυτή έχαιρε της στήριξης του τύπου, δεν απέδωσε τα προσδοκόμενα αποτελέσματα, δεδομένου ότι δεν βρήκε ανταπόκριση τόσο στους πολίτες όσο και στους επιχειρηματικούς κύκλους της Τουρκίας. Παρόμοια έκβαση είχε και η προσπάθεια αναβίωσης της εκστρατείας «Πατριώτη, μίλα τουρκικά», στην οποία επίσης πρωτοστάτησαν οι οργανώσεις της νεολαίας.[400]

Στο πλαίσιο αυτό, το Υπουργείο Οικονομικών ζήτησε στις 17 Απριλίου 1964 να ενημερωθεί από όλες τις τράπεζες για την κίνηση των λογαριασμών των Ελλήνων υπηκόων, που ζούσαν στην Τουρκία. Η ενέργεια αυτή αποτέλεσε τον προπομπό της απόφασης για τη δέσμευση των καταθέσεων τους, η οποία ελήφθη στις 7 Μαΐου 1964. Τα χρήματα αυτά, στα οποία οι Έλληνες υπήκοοι μπορούσαν πλέον να έχουν πρόσβαση, μόνο μέσω εξουσιοδοτημένων αντιπροσώπων τους, συγκεντρώθηκαν σε έναν ειδικό λογαριασμό στην Κεντρική Τράπεζα της Τουρκίας. Εντούτοις, τοκίστηκαν με μη προθεσμιακό επιτόκιο, με αποτέλεσμα να χάσουν με την πάροδο του χρόνου ένα

---

[394] Παράλληλα, η Άγκυρα προχώρησε στις 6 Απριλίου 1964 στη λήψη μίας εξίσου σημαντικής απόφασης, την επέκταση των χωρικών της υδάτων στα 12 ναυτικά μίλια, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 66.

[395] Η τουρκική κυβέρνηση έπαψε να απαιτεί την έκδοση βίζας από τους Έλληνες υπηκόους, μόλις το 1988. Η απόφαση αυτή αποτέλεσε μία ένδειξη καλής θέλησης εκ μέρους της Τουρκίας, μετά τη συνάντηση κορυφής Παπανδρέου – Ozal, η οποία πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 1988 στο Davos της Ελβετίας, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 87.

[396] Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 65 – 66, 86 – 87.

[397] Οι οργανώσεις αυτές ήταν η *Εθνική Οργάνωση Νεολαίας Τουρκίας*, η *Εθνική Ομοσπονδία Φοιτητών Τουρκίας* και η *Εθνική Τουρκική Φοιτητική Ένωση*, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 91.

[398] Στο πλαίσιο της εκστρατείας αυτής, αναρτήθηκαν αφίσες στα καταστήματα των Τούρκων, στις οποίες αναγραφόταν «Εδώ μπορείτε να ψωνίζετε», Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 93.

[399] Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 91 – 95.

[400] Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 91 – 95.

μεγάλο μέρος της αξίας τους. Παράλληλα, η τουρκική κυβέρνηση προχώρησε στη δέσμευση της ακίνητης περιουσίας τους, η αξία της οποίας υπολογιζόταν από 200 έως 500 περίπου εκατομμύρια δολλάρια.[401]

Με το διάταγμα 6/3801 (kararname) που εξέδωσε στις 2 Νοεμβρίου 1964, η Άγκυρα απαγόρεψε τη μεταβίβαση των ακινήτων των Ελλήνων υπηκόων, που βρίσκονταν στην Τουρκία, δεσμεύοντας όλα τα περιουσιακά τους στοιχεία. Στο πλαίσιο αυτό, ακυρώθηκε κάθε πράξη αγοραπωλησίας, ενώ παράλληλα δεσμεύτηκαν τα εισοδήματα, που θα προέκυπταν από τα εμπράγματα δικαιώματα τους επί των ακινήτων τους.[402]

Τα ελληνικά ακίνητα τέθηκαν υπό την επιτροπεία των δικαστηρίων. Κύριο μέλημα του επιτρόπου που διοριζόταν από το εκάστοτε δικαστήριο, ήταν η επιτήρηση και η μίσθωση των ακινήτων. Το ποσό της εκμίσθωσης κατατιθόταν σε ειδικό λογαριασμό στην Τράπεζα της Τουρκίας. Εάν ο νόμιμος ιδιοκτήτης δεν εκδήλωνε κάποιο ενδιαφέρον για το ακίνητο του στο διάστημα μίας δεκαετίας, τότε αυτό περιερχόταν αυτόματα στην κατοχή του τουρκικού δημοσίου. Το 40% των ελληνικών ακινήτων, η αξία των οποίων κυμαινόταν από 200 έως 500 εκατομμύρια δολάρια, καταχωρήθηκε στο τουρκικό κράτος.

Η εφαρμογή του μέτρου των απελάσεων, οι οποίες κλιμακώνονταν μέρα με την ημέρα,[403] προκάλεσε πανικό στους Έλληνες υπηκόους, που ζούσαν στην Τουρκία.[404] Παράλληλα όμως, αποτέλεσε ένα καίριο πλήγμα για το σύνολο της ελληνικής μειονότητας, διαδραματίζοντας καθοριστικό ρόλο στη συρρίκνωση της. Και τούτο διότι οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, δεν διατηρούσαν την ίδια υπηκοότητα με τις συζύγους τους, με αποτέλεσμα η απέλαση ενός εκ των δύο να έχει ως αναπόδραστη συνέπεια την απομάκρυνση ολόκληρης της οικογένειας, προκειμένου να αποφευχθεί ο διαμελισμός της. Υπό το πρίσμα αυτό,

---

[401] Άρης Αμπατζής, Μαρμαρωμένη Ρωμιοσύνη, Οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, Λιβάνη, Αθήνα, 2005, 106 – 107.

[402] Αρίσταρχος Ελευθεριάδης, «Το ξερίζωμα του Ελληνισμού της Κωνσταντινουπόλεως, Οι απελάσεις από την εποχή της ιδρύσεως του ελληνικού κράτους», στο *30 Χρόνια από τις απελάσεις, 1964 – 1994,* Σωματείον Ελλήνων Υπηκόων Απελαθέντων εκ Τουρκίας, Αθήνα, 1994, 46 – 47.

[403] Μολονότι κάθε μέρα δημοσιεύονταν στον τύπο λίστες, με τα ονόματα των Ελλήνων υπηκόων που επρόκειτο να απελαθούν, οι απελάσεις κορυφώθηκαν τον Ιούλιο, δεδομένου ότι τούτο το μήνα υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν την Τουρκία περίπου 3.000 Έλληνες υπήκοοι, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 103.

[404] Στην προσπάθεια τους να αποφύγουν την απέλαση τους, οι Έλληνες υπήκοοι προχωρούσαν στη σύναψη γάμου με Τούρκους υπηκόους ή δήλωναν ότι αδυνατούσαν να ταξιδέψουν για ιατρικούς λόγους. Η τουρκική κυβέρνηση, θέλοντας να αποτρέψει το ενδεχόμενο της παραμονής τους στην Τουρκία, κρατούσε μυστικά τα ονόματα των Ελλήνων υπηκόων που επρόκειτο να απελαθούν, παρέχοντας τους, μετά τη δημοσιοποίηση τους, μία προθεσμία μόνο 48 ωρών για να εγκαταλείψουν τη χώρα, Demir – Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 89 – 90.

εκτιμάται ότι υποχρεώθηκαν, εκτός από τους 12.000 Έλληνες υπηκόους, να εγκαταλείψουν την Τουρκία 30.000 επιπλέον Τούρκοι υπήκοοι ελληνικής καταγωγής, δημιουργώντας το μεγαλύτερο μεταναστευτικό ρεύμα στη χώρα, μετά την υπογραφή της Σύμβασης για την ανταλλαγή των πληθυσμών[405] τον Ιανουάριο του 1923.[406]

Οι Έλληνες υπήκοοι που δεν απελάθηκαν με την κατηγορία της αντιτουρκικής δράσης, υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν την Τουρκία στις 16 Σεπτεμβρίου 1964,[407] όταν έληξε πλέον η άδεια παραμονής τους στη χώρα. Η κυβέρνηση Inönü επέλεξε την ημέρα, που έληξε επισήμως η ισχύς της Σύμβασης Εγκατάστασης του 1930, για να ανακοινώσει μία λίστα με τα άτομα, στα οποία δόθηκε άδεια παραμονής.[408] Εντούτοις, η εξαγγελία αυτή πραγματοποιήθηκε πολύ αργά, δεδομένου ότι πολλοί από εκείνους που ενέπιπταν στην κατηγορία αυτή, είχαν ήδη εγκαταλείψει τη χώρα.[409]

Παράλληλα όμως, στο στόχαστρο της Άγκυρας τέθηκαν και οι Τούρκοι υπήκοοι ελληνικής καταγωγής. Σε μία προσπάθεια να εντείνει τις ασφυκτικές της πιέσεις προς τα μέλη της ελληνικής μειονότητας, η τουρκική κυβέρνηση θέσπισε μία σειρά απαγορευτικών διατάξεων, οι οποίες παρακώλυαν τη λειτουργία τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης.[410]

Στο πλαίσιο αυτό, με απόφαση του Υπουργείου Παιδείας διορίστηκαν στα μειονοτικά σχολεία τόσο της Πρωτοβάθμιας όσο και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Τούρκοι υποδιευθυντές, απώτερος στόχος των οποίων ήταν να παρεμβάλλουν προσκόμματα στο έργο των Ελλήνων διευθυντών, προκαλώντας τις επεμβάσεις των

---

[405] Η Σύμβαση αυτή, η οποία υπογράφτηκε τον Ιανουάριο του 1923 στη Λωζάννη, προέβλεπε την υποχρεωτική ανταλλαγή των ορθόδοξων χριστιανών, που ήταν εγκατεστημένοι στα τουρκικά εδάφη και κατείχαν την τουρκική υπηκοότητα, με τους μουσουλμάνους, οι οποίοι ήταν εγκατεστημένοι στα ελληνικά εδάφη και κατείχαν την ελληνική υπηκοότητα. Από τους όρους αυτούς εξαιρέθηκαν οι Έλληνες ορθόδοξοι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου και οι Μουσουλμάνοι, που κατοικούσαν στη Δυτική Θράκη. Μολονότι ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της ανταλλαγής των πληθυσμών θεωρήθηκε ότι καταπατούσε τις θεμελιώδεις ανθρώπινες ελευθερίες, κρίθηκε απαραίτητος για την επίλυση του μειονοτικού ζητήματος, Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1900 – 1945,* Εστία, Αθήνα 2005, 175 – 178 και Dimitri Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and its Impact on Greece,* Hurst & Company, Λονδίνο, 2002, 52 – 53.

[406] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 286 και Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 98 – 99.

[407] Η τουρκική κυβέρνηση παραχώρησε μία παράταση ενός μηνός στους Έλληνες υπηκόους για να εγκαταλείψουν την Τουρκία. Μολονότι η Άγκυρα ισχυρίστηκε ότι η απόφαση της αυτή εμφορούνταν από ανθρωπιστικά κίνητρα, ελήφθη, ύστερα από την άρση του οικονομικού εμπάργκο, που είχε επιβληθεί στην Αμμόχωστο, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 119 – 120.

[408] Στην κατηγορία αυτή υπάγονταν, όσοι ήταν άνω των 65 ετών, οι συνοδοί τους, οι σύζυγοι των Τούρκων υπηκόων, οι υπάλληλοι της πρεσβείας και των προξενείων, οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί, Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 121.

[409] Demir –Akar, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* ό.π., 118 – 121.

[410] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 286 – 287.

Τούρκων Επιθεωρητών, για δήθεν παράβαση των εκπαιδευτικών κανονισμών.[411] Παράλληλα, οι τουρκικές αρχές απέρριπταν τις αιτήσεις για το διορισμό Ελλήνων δασκάλων και διευθυντών, με το πρόσχημα ότι δεν διέθεταν επαρκείς γνώσεις στην τουρκική γλώσσα. Απόρροια των μεθοδεύσεων αυτών ήταν να περιέλθει με την πάροδο του χρόνου ο έλεγχος των εκπαιδευτηρίων της ελληνικής μειονότητας στη δικαιοδοσία του τουρκικού κράτους. Επιπλέον, οι τουρκικές αρχές προχώρησαν στην άρση της αναγνώρισης των εκλεγμένων σχολικών εφορειών, υπάγοντας όλα τα εκπαιδευτήρια της ελληνικής μειονότητας στο καθεστώς των ιδιωτικών σχολείων.[412]

Οι διώξεις εις βάρος της μειονοτικής εκπαίδευσης εντάθηκαν τον Απρίλιο του 1964, μετά την απόφαση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου να προχωρήσει στην επίσημη καταγγελία της Συνθήκης Εγγύησης και Συμμαχίας (1959).[413] Στο πλαίσιο αυτό, οι τουρκικές αρχές, οι οποίες αρνούνταν πλέον τη χορήγηση άδειας για την ανοικοδόμηση των σχολικών κτιρίων, που βρίσκονταν στην κατοχή της ελληνικής μειονότητας, απαγόρευαν τη λειτουργία του ορφανοτροφείου της Πριγκίπου,[414] με αποτέλεσμα να εκδιωχθούν τα 163 απροστάτευτα παιδιά, που φιλοξενούνταν στις εγκαταστάσεις του.[415]

Σε μία προσπάθεια να βελτιώσει τη διαπραγματευτική της θέση στο Κυπριακό, η τουρκική κυβέρνηση άρχισε και πάλι να εντείνει τις πιέσεις της απέναντι στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Στην αντίληψη της οι εξελίξεις στο Κυπριακό συνδέονταν άρρηκτα με το μέλλον τόσο της ελληνικής μειονότητας όσο και του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Τουρκία. Στο πλαίσιο αυτό, δήλωσε απερίφραστα τον Απρίλιο του 1964 ότι δεν θα δίσταζε να αναθεωρήσει το καθεστώς της ελληνικής μειονότητας και

---

[411] Ενδεικτικό των περιοριστικών μέτρων που ελήφθησαν εις βάρος της μειονοτικής εκπαίδευσης, ήταν το γεγονός ότι οι τουρκικές αρχές προχώρησαν, μόνο το δίμηνο μεταξύ Μαρτίου και Απριλίου 1964, στην παύση 3 Ελλήνων διευθυντών και 7 δασκάλων, με το πρόσχημα της αντιτουρκικής δράσης, Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974*, ό.π., 286.

[412] Δημήτρη Φραγκόπουλου, «Η ομογενειακή παιδεία στην Πόλη όπως έχει διαμορφωθεί εξελικτικά μέσα στις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα μας, Οδοιπορικό σε διαδαλώδη μονοπάτια του χρέους σε καιρούς χαλεπούς», στο *Η Καθ' Ημάς Ανατολή, τόμος Δ',* Αθήνα, 1996, 331 – 332, Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974*, ό.π., 286 – 287 και Sarioglou, *Turkish Policy towards Greek Education in Istanbul, 1923 – 1974*, ό.π., 197.

[413] Στο πλαίσιο αυτό, οι τουρκικές αρχές απαγόρευαν την είσοδο των κληρικών στα ελληνικά σχολεία, τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών, την πρωινή προσευχή στα μειονοτικά σχολεία, τη διανομή ελληνικών σχολικών εγχειριδίων, ακόμα και αυτή τη χρήση της ελληνικής γλώσσας κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων, Sarioglou, *Turkish Policy towards Greek Education in Istanbul, 1923 – 1974*, ό.π., 197 – 198.

[414] Οι τουρκικές αρχές πρόβαλαν ως επίσημη δικαιολογία για την απαγόρευση της λειτουργίας του ότι ελλόχευε κίνδυνος πυρκαγιάς στο ορφανοτροφείο, το οποίο θεωρείται το μεγαλύτερο ακέραιο ξύλινο κτίριο στον κόσμο, Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974*, ό.π., 287.

[415] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974*, ό.π., 287 και Sarioglou, *Turkish Policy towards Greek Education in Istanbul, 1923 – 1974*, ό.π., 197 – 198.

του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εάν η Αθήνα δεν αναθεωρούσε την πολιτική της στο ζήτημα της Κύπρου.[416]

Απόρροια της αντίληψης αυτής ήταν η υιοθέτηση μίας σειράς περιοριστικών μέτρων, απώτερος στόχος των οποίων ήταν η αύξηση της πίεσης απέναντι στο Φανάρι. Στο πλαίσιο αυτό, μόνο Τούρκοι υπήκοοι επιτρεπόταν από το ακαδημαϊκό έτος 1963 – 1964 να φοιτούν στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, με αποτέλεσμα την απέλαση όλων των μαθητών που ήταν κάτοχοι ξένης υπηκοότητας. Παράλληλα, οι τουρκικές αρχές προχώρησαν στις 10 Απριλίου 1964 στο κλείσιμο του πατριαρχικού τυπογραφείου, που λειτουργούσε από το 1672, με το πρόσχημα ότι μόνο νομικά πρόσωπα μπορούσαν, σύμφωνα με το νόμο 5681, να διατηρούν τυπογραφικό πιεστήριο. Ως εκ τούτου, τερματίστηκε η λειτουργία των δύο περιοδικών *Ορθοδοξία* και *Απόστολος Ανδρέας*, που εξέδιδε το Οικουμενικό Πατριαρχείο.[417]

Παράλληλα, οι τουρκικές αρχές προχώρησαν στις 21 Απριλίου 1964 στην απέλαση δύο εκ των αρχαιότερων μελών της Ιεράς Συνόδου, του Αρχιεπισκόπου Σελεύκειας, Αιμιλιανού και του Αρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας, Αιμιλιανού, από τους οποίους αφαιρέθηκε η τουρκική υπηκοότητα με την κατηγορία της ανατρεπτικής δράσης και τους ζητήθηκε να εγκαταλείψουν τη χώρα. Παρόμοια συμπεριφορά επιφυλάχθηκε σε ορθόδοξους κληρικούς με ελληνική υπηκοότητα.[418]

Οι περιορισμοί που ασκούνταν εις βάρος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, προκάλεσαν την αντίδραση ολόκληρου του χριστιανικού κόσμου, διάφοροι εκπρόσωποι του οποίου απηύθυναν εκκλήσεις προς την τουρκική κυβέρνηση, ώστε να σεβαστεί τις θρησκευτικές ελευθερίες του Φαναρίου. Αντιμέτωπη με αυτή τη διεθνή κατακραυγή η Άγκυρα έσπευσε να διαβεβαιώσει, διαμέσου του Τούρκου Υπουργού Εξωτερικών, Feridun Cemal Erkin ότι τόσο ο θεσμός του Οικουμενικού Πατριαρχείου όσο και το πρόσωπο του ίδιου του Πατριάρχη θα εξακολουθούσαν να είναι απαραβίαστα. Μολαταύτα, ο τουρκικός τύπος εξακολουθούσε να εκτοξεύει τα βέλη του εναντίον του Φαναρίου και του ίδιου του Πατριάρχη Αθηναγόρα, κατεύθυνση προς την οποία συνηγορούσε και ο Παπά Ευθύμ με την προπαγανδιστική του δράση.[419]

Οι απελάσεις των Ελλήνων υπηκόων, απόρροια των οποίων ήταν η συρρίκνωση της ελληνικής μειονότητας από τις 100.000 στις 30.000 άτομα, υποβάθμισαν το ρόλο

---

[416] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974*, ό.π., 298.
[417] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 299
[418] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π.,298 – 299.
[419] Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* ό.π., 301 – 303.

του Οικουμενικού Πατριαρχείου, δεδομένου ότι εξασθένησαν τα ερείσματα για τη συνέχιση της παρουσίας του στην Κωνσταντινούπολη. Υπό το πρίσμα αυτό, ο Αθηναγόρας απηύθυνε έκκληση προς τον αρχιεπίσκοπο του Canterbury, να επιστήσει την προσοχή της παγκόσμιας κοινής γνώμης στις διώξεις, που υφίστατο τόσο το Πατριαρχείο όσο και η ελληνική μειονότητα. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης φαινόταν να συνειδητοποιεί πλέον ότι η πολιτική της επίδειξης φιλίας προς την Τουρκία δεν είχε αποδώσει τους αναμενόμενους καρπούς, δεδομένου ότι δεν κατόρθωσε να αποτρέψει την εξάλειψη της ελληνικής παρουσίας από την Κωνσταντινούπολη.[420]

[420] Sarioglou, *Turkish Policy towards Greek Education in Istanbul, 1923 – 1974*, ό.π., 198.

Κεφάλαιο ΙΙΙ

Οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου.

3.1. Τα προσκόμματα της τουρκικής κυβέρνησης ως προς την επικοινωνία των Ιμβρίων και των Τενεδίων της διασποράς με τη γενέτειρα τους.

Μολονότι η Συνθήκη της Λωζάννης υπογράφτηκε επισήμως στις 24 Ιουλίου 1923, το περιεχόμενο της ως προς το μελλοντικό νομικό καθεστώς της Ίμβρου και της Τενέδου διέρρευσε αρκετούς μήνες νωρίτερα. Με τηλεγράφημα του από το Λονδίνο στις 27 Μαρτίου 1923, ο Ελευθέριος Βενιζέλος, επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης, είχε ήδη ενημερώσει τους Έλληνες της Τενέδου ότι η απόφαση περί παραχώρησης της στην Τουρκία ήταν πλέον αμετάκλητη.[421]

Η είδηση της υπογραφής της Συνθήκης Ειρήνης προκάλεσε μεγάλη αναστάτωση στους κατοίκους της Ίμβρου και της Τενέδου, οι οποίοι άρχισαν να εκδηλώνουν τάσεις ομαδικής αναχώρησης. Η μη απαλλαγή τους από την υποχρεωτική κατάταξη στον τουρκικό στρατό, αλλά και η απόφαση των προκρίτων, να εγκαταλείψουν τη γενέτειρα τους, ενέσπειραν τον πανικό μεταξύ του γηγενούς πληθυσμού των δύο νησιών. Όμως, σοβαρές επιφυλάξεις ως προς την εφαρμογή του πρωτοκόλλου περί χορήγηση αμνηστίας,[422] που συμπεριλήφθηκε στη Συνθήκη της Λωζάννης, διατηρούσε και η ελληνική κυβέρνηση, η οποία είχε συστήσει στα άτομα που υπηρέτησαν στον ελληνικό στρατό, να εγκαταλείψουν τα νησιά.[423]

Οι διαβεβαιώσεις του Νικολάου Πλαστήρα, ότι η Συνθήκη Ειρήνης παρείχε τα απαιτούμενα εχέγγυα για την προστασία της ζωής και της περιουσίας τους, δεν

---

[421] Νίκος Σηφουνάκης, *Ίμβρος – Τένεδος, Οι τελευταίες ελληνικές ημέρες, Μαρτυρίες από έγγραφα και σημειώσεις του τελευταίου Έλληνα επάρχου Ιωάννη Παπουτσιδάκι,* Λιβάνη, Αθήνα, 1996, 44 – 45.

[422] Το περιεχόμενο της δήλωσης περί αμνηστίας και του πρωτοκόλλου που υπογράφτηκε στις 24 Ιουλίου 1923 ήταν το ακόλουθο:

> *«Ουδείς κάτοικος του εν τη 1η παραγράφω του παρόντος πρωτοκόλλου μνημονευομένου εδάφους, ως επίσης ουδείς κάτοικος των εν τη 4η παραγράφω νήσων, δύναται να ενοχληθή ή κακοποιηθή εν Τουρκία, υφ' οιανδήποτε πρόφασιν, λόγω της στρατιωτικής ή πολιτικής διαγωγής αυτού ή της βοηθείας ην είχε τυχόν παράσχει προς ξένην τινά Δύναμιν, υπογράψασαν την υπό σημερινήν ημερομηνίαν Συνθήκην Ειρήνης ή προς τους υπηκόους αυτής. Πλήρης και τελεία αμνηστία παρέχεται εις πάντας τους κατοίκους των εν τω προηγουμένω εδαφίω αναφερομένων εδαφών και νήσων διά πάντα τα μέχρι σήμερον διαπραχθέντα πολιτικά ή κοινού ποινικού δικαίου κακουργήματα και πλημμελήματα».*

Τενεκίδης, *Ίμβρος και Τένεδος,* ό.π., 41

[423] Σηφουνάκης, *Ίμβρος – Τένεδος,* ό.π., 54 – 55.

κατόρθωσαν να απαλύνουν τους φόβους των Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου. Σοβαρά προσκόμματα στην προσπάθεια των ελληνικών αρχών να καθησυχάσουν τους κατοίκους, δημιουργούσε η άσχημη ψυχολογική κατάσταση των προσφύγων από τη Μικρά Ασία, οι αφηγήσεις των οποίων επηρέαζαν αρνητικά το ηθικό τους. [424]

Μολονότι η πλειοψηφία των Ελλήνων αποφάσισε, ύστερα από μία περίοδο αμφιταλαντεύσεων, να μην προχωρήσει στον εκπατρισμό της, ένα τμήμα του γηγενούς πληθυσμού, υπό το κράτος του πανικού, εγκατέλειψε τη γενέτειρα του, βρίσκοντας προσωρινά καταφύγιο στη Λήμνο και τη Θεσσαλονίκη.[425] Μετά την εγκαθίδρυση της τουρκικής κυριαρχίας στα δύο νησιά, ο Τούρκος διοικητής της Τενέδου κατήρτισε έναν κατάλογο, ο οποίος περιλάμβανε 64 νησιώτες. Τα άτομα αυτά, τα οποία αποτελούσαν την κοινωνική και οικονομική ηγεσία της Τενέδου, χαρακτηρίστηκαν ως ανεπιθύμητα, με αποτέλεσμα να απαγορευθεί ο επαναπατρισμός τόσο των ιδίων όσο και των οικογενειών τους.[426]

Παρόμοια αντιμετώπιση επιφυλάχθηκε και σε 1.500 Ιμβρίους, οι οποίοι χαρακτηρίστηκαν ως συνεργάτες του ελληνικού καθεστώτος, με αποτέλεσμα οι τουρκικές αρχές να μην επιτρέψουν την επιστροφή τους στη γενέτειρα τους. Η απαγόρευση του επαναπατρισμού των ατόμων αυτών, οι περιουσίες των οποίων κατασχέθηκαν, με βάση το νόμο περί εγκαταλελειμμένης περιουσίας, αποτελούσε

---

[424] Σηφουνάκης, *Ίμβρος – Τένεδος,* ό.π., 59 – 60.

[425] Η αποχώρηση του αρχιερατικού επιτρόπου της Τενέδου, Άνθιμου, του αντιπροσώπου των Τενεδίων στη Λωζάννη, Ανδρέα Αντύπα, αλλά και του τέως προέδρου της κοινότητας ενέσπειραν τον πανικό στους Έλληνες του νησιού, με αποτέλεσμα να παραμείνουν στην Τένεδο μόνο 50 οικογένειες μαζί με έναν ιερέα. Οι τάσεις φυγής των κατοίκων ενισχύονταν και από τους κερδοσκόπους, οι οποίοι ήθελαν να εκμεταλλευτούν την κατάσταση προς ίδιον όφελος. Η πλειοψηφία των Τενεδίων βρήκε προσωρινό καταφύγιο στη Λήμνο. Εντούτοις, η απροθυμία της ελληνικής κυβέρνησης να ικανοποιήσει το αίτημα της μόνιμης εγκατάστασης τους στο νησί, παραχωρώντας τους τα κτήματα των μουσουλμάνων που είχαν αποχωρήσει, σε συνδυασμό με την είδηση ότι οι περιουσίες τους επρόκειτο να δημευθούν από τις τουρκικές αρχές, τους έπεισαν να επιστρέψουν στο νησί τους, Γιάννης Μιχαήλ Γρυντάκης, *Ίμβρος και Τένεδος, Δύο ξεχασμένα ελληνικά νησιά (1910 – 1930),* Σύλλογος Ιμβρίων Αθηνών, Αθήνα, 1995, 91 – 101.

[426] Η ελληνική κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκε στη Μικτή Επιτροπή επί της Ανταλλαγής των Πληθυσμών, που είχε συσταθεί, με βάση το 11^{ο} άρθρο της Σύμβασης της Λωζάννης στις 30 – 1 – 1923, για την απαγόρευση επανόδου των 64 Τενεδίων στη γενέτειρα τους. Μολαταύτα, η επιτροπή ισχυρίστηκε ότι δεν είχε καμία αρμοδιότητα επί του θέματος, δεδομένου ότι οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου δεν συμπεριλαμβάνονταν στην ανταλλαγή των πληθυσμών. Μολονότι οι τουρκικές αρχές επέτρεψαν στις 18 Απριλίου 1924 την επιστροφή των υπόλοιπων φυγάδων στην Τένεδο, στην προσπάθεια τους να οικειοποιηθούν τις περιουσίες τους, οι μουσουλμάνοι του νησιού συνέταξαν έναν νέο κατάλογο με 150 άτομα, τα οποία χαρακτήρισαν ως κακούργους, υποστηρίζοντας ότι η επάνοδος τους θα δυσχέραινε την αρμονική συμβίωση των δύο κοινοτήτων. Ο νομάρχης Δαρδανελλίων ενέκρινε την πρόταση αυτή, υποχρεώνοντας τις οικογένειες των Τενεδίων να εγκαταλείψουν εκ νέου το νησί, Γρυντάκης, *Ίμβρος και Τένεδος,* ό.π., 94 -101.

κατάφωρη παραβίαση των διατάξεων του Πρωτοκόλλου VIII της Συνθήκης της Λωζάννης (1923) περί αμνηστίας.[427]

Παράλληλα όμως, πανικό στους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου προκάλεσε η καταγραφή στις αρχές του 1926 κληρωτών και εφέδρων στον τουρκικό στρατό. Απόρροια της μεταφοράς των στρατευσίμων στα ενδότερα της Μικράς Ασίας, όπου υποβάλλονταν σε σκληρά καταναγκαστικά έργα, ήταν η απόφαση της πλειοψηφίας των νέων, οι οποίοι βρίσκονταν σε ηλικία στράτευσης, να εγκαταλείψουν τα νησιά. Το ρεύμα εξόδου του γηγενούς πληθυσμού συνεχίστηκε με σταθερό ρυθμό και τα επόμενα χρόνια, εξαιτίας των καταπιεστικών μέτρων που εφάρμοσε η Άγκυρα στα δύο νησιά.[428]

Εντούτοις, οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου που είχαν διαφύγει στο εξωτερικό, αδυνατούσαν να επιστρέψουν, ακόμα και ως επισκέπτες, στο γενέθλιο τόπο τους. Και τούτο διότι η Άγκυρα απαγόρευσε στα άτομα, που αναχώρησαν χωρίς άδεια και διαβατήρια, να επανέλθουν υπό οποιαδήποτε περίσταση στην Τουρκία. Δέσμιοι των περιορισμών αυτών ήταν και εκείνοι, οι οποίοι είχαν χάσει την τουρκική υπηκοότητα. Στο πλαίσιο αυτό, οι Τούρκοι υπήκοοι, που δεν εγγράφονταν εντός πέντε ετών από την αναχώρηση τους στα τουρκικά προξενεία του τόπου διαμονής τους, έχαναν, σύμφωνα με τις διατάξεις του 10ου άρθρου του νόμου *1312 περί Ιθαγένειας, την* τουρκική υπηκοότητα, ύστερα από απόφαση του υπουργικού συμβουλίου, αδυνατώντας πλέον να ταξιδέψουν ελεύθερα στην Τουρκία.[429]

Τα προβλήματα επικοινωνίας των Ιμβρίων και των Τενεδίων της διασποράς με τη γενέτειρα τους εντάθηκαν, μετά την υπογραφή της Σύμβασης του Montreux το 1936, απόρροια της οποίας υπήρξε η αναθεώρηση του καθεστώτος των Στενών.[430] Ως εκ τούτου, η Ίμβρος και η Τένεδος, οι οποίες διοικητικά υπάγονταν στην περιφέρεια των

---

[427] Alexis Alexandris, «Imbros and Tenedos: A study of turkish attitudes toward two ethnic greek island communities since 1923», *Journal of the Hellenic Diaspora, volume VII, number 1,* 1980, 17.
[428] Alexandris, «Imbros and Tenedos», ό.π., 18.
[429] *Ίμβρος, Μηνιαίο Εγκυκλοπαιδικό Περιοδικό, 1947 – 1955,* Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 2005, τεύχος 16, Σεπτέμβριος 1948, 93 – 94, τεύχος 24, Μάρτιος 1949, 286 και τεύχη 25 – 26, Ιούνιος – Ιούλιος 1949, 34.
[430] Η Τουρκία αξιοποίησε τη διεθνή αναταραχή που προκάλεσε η επίθεση της Ιταλίας στην Αβησσυνία, προκειμένου να ζητήσει την αναθεώρηση της Σύμβασης της Λωζάννης (1923) για το καθεστώς των Στενών. Μετά την υπογραφή της Σύμβασης του Montreux, η Τουρκία απέκτησε τον πλήρη έλεγχο των Στενών των Δαρδανελλίων, τα οποία εξοπλίσθηκαν, με αποτέλεσμα να καταργηθεί η διεθνής επιτροπή ελέγχου, Macfie A. L. «The Straits Questions: The Conference of Montreux (1936)", *Balkan Studies, 31,* Θεσσαλονίκη, 1991, 203 – 219.

Δαρδανελλίων, ανακηρύχτηκαν στρατιωτική ζώνη, με αποτέλεσμα να απαγορευτεί τόσο η ελεύθερη μετάβαση όσο και η παραμονή ξένων υπηκόων στο έδαφος τους.[431]

Υπό το πρίσμα αυτό, όταν ένας ξένος υπήκοος επιθυμούσε να επισκεφτεί με τακτικό διαβατήριο την Ίμβρο και την Τένεδο, ακόμη και εάν καταγόταν από τα δύο νησιά, ήταν υποχρεωμένος να μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη,[432] προκειμένου να υποβάλει αίτηση για την έκδοση ειδικής άδειας από το Υπουργείο Εσωτερικών της Τουρκίας. Εντούτοις, η διαδικασία αυτή αποδεικνυόταν ιδιαίτερα χρονοβόρα. Και τούτο διότι οι ενδιαφερόμενοι αναγκάζονταν να παραμείνουν επί ένα περίπου μήνα στην Κωνσταντινούπολη για τις απαιτούμενες διατυπώσεις, με αποτέλεσμα όχι μόνο να χάνουν πολύτιμο χρόνο, αλλά και να υποβάλλονται σε επιπρόσθετα έξοδα.[433]

Όμως, ακόμα και όταν έπαιρναν την πολυπόθητη άδεια προσέγγισης στη στρατιωτική ζώνη των Στενών, το ταξίδι τους στη γενέτειρα τους εξακολουθούσε να υπόκειται σε διάφορους περιορισμούς. Στο πλαίσιο αυτό, οι Ίμβριοι και οι Τενέδιοι όχι μόνο δεν μπορούσαν να παραμείνουν περισσότερο από μία εβδομάδα στα δύο νησιά, αλλά παράλληλα απαγορευόταν να επισκεφθούν τα χωριά της Ίμβρου, δεδομένου ότι δεν επιτρεπόταν να εξέλθουν εκτός των ορίων της δημαρχιακής περιφέρειας.[434]

Πάγιο αίτημα των Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου ήταν να παραχωρηθεί το δικαίωμα της ελεύθερης μετάβασης, στα άτομα που κατάγονταν από τα δύο νησιά, χωρίς να απαιτείται η έκδοση ειδικής άδειας. Με έκκληση που απηύθυναν τον Οκτώβριο του 1948 προς τον Ismet Inönü, ο δήμαρχος της Ίμβρου, Αλέξανδρος Ζαφειριάδης και οι πρόεδροι των κοινοτήτων του νησιού ζήτησαν να χορηγηθεί αμνηστία[435] στους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου, που διέμεναν στο εξωτερικό, ώστε να μπορέσουν να επανέλθουν στην Τουρκία.[436] Το ζήτημα της ελεύθερης επανόδου των Ιμβρίων και των Τενεδίων της διασποράς, αλλά και της κατάργησης της στρατιωτικής ζώνης τέθηκε από το μητροπολίτη Μελίτωνα και στον πρόεδρο της

---

[431] *Ίμβρος,* ό.π., τεύχη 34 – 35 – 36, Μάρτιος – Απρίλιος – Μάιος 1950, 188 – 189 και τεύχη 40 – 41, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1950, 74.

[432] Ένα πλοίο δεν μπορούσε να προσεγγίσει την Ίμβρο και την Τένεδο, προκειμένου να αποβιβάσει επιβάτες από το εξωτερικό. Και τούτο διότι ως πύλες εισόδου στην Τουρκία από το Αιγαίο ορίστηκαν, ύστερα από απόφαση της τουρκικής κυβέρνησης, τα λιμάνια της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και του Αϊβαλί, *Ίμβρος,* ό.π., τεύχος 16, Σεπτέμβριος 1948, 93 – 94.

[433] *Ίμβρος,* ό.π., τεύχη 34 – 35 – 36, Μάρτιος – Απρίλιος – Μάιος 1950, 188 – 189, τεύχος 38, Ιούλιος – Αύγουστος 1950, 33, τεύχη 40 – 41, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1950, 74 και τεύχη 56 – 57, Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1952, 103 – 104.

[434] *Ίμβρος,* ό.π., τεύχη 25 – 26, Ιούνιος – Ιούλιος 1949, 34.

[435] Με αφορμή τον εορτασμό των 25 χρόνων από την ανακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας, αποφασίστηκε η χορήγηση αμνηστίας στα άτομα, που είχαν χάσει την τουρκική υπηκοότητα, *Ίμβρος,* ό.π., τεύχος 16, Σεπτέμβριος 1948, 93 – 94.

[436] *Ίμβρος,* ό.π., τεύχος 16, Σεπτέμβριος 1948, 93 – 94.

Τουρκικής Δημοκρατίας, Celal Bayar, κατά τη διάρκεια της σύντομης επίσκεψης, που πραγματοποίησε το Σεπτέμβριο του 1950 στην Ίμβρο.[437]

Εντούτοις, η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας προχώρησε το Μάρτιο του 1950, με τη ψήφιση του νόμου 5654, στην τροποποίηση του καθεστώτος, που επικρατούσε ως προς τα ταξίδια των πρώην Τούρκων υπηκόων στην Τουρκία. Στο πλαίσιο αυτό, τα άτομα, τα οποία είχαν χάσει την τουρκική υπηκοότητα, μπορούσαν στο εξής να επισκέπτονται τη χώρα ως περιηγητές, παραμένοντας εντός της επικράτειας της έως τέσσερις μήνες το χρόνο, εκτός και εάν συνέτρεχαν αποχρώντες[438] λόγοι.[439]

Με βάση το νόμο αυτό, οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου, οι οποίοι είχαν διαγραφεί από τα μητρώα των δύο νησιών,[440] είχαν το δικαίωμα να επισκεφτούν τη γενέτειρα τους ως τουρίστες, με ξένης υπηκοότητας διαβατήριο, χωρίς να υπέχουν καμία απολύτως φορολογική ή στρατιωτική υποχρέωση έναντι του τουρκικού κράτους, δεδομένου ότι κατά τη διαγραφή τους έχασαν όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του Τούρκου πολίτη Εντούτοις, όφειλαν, κατά τη διάρκεια της τετράμηνης διαμονής τους, να μην εξέλθουν εκτός των ορίων της δημαρχιακής περιφέρειας της Ίμβρου. Και τούτο διότι απαγορευόταν η μετάβαση τους στα χωριά του νησιού, τα οποία εξακολουθούσαν να υπάγονται στο καθεστώς της στρατιωτικής ζώνης των Στενών.[441]

Μολαταύτα, παρόλο που ένας αριθμός Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου ζούσαν επί πολλά χρόνια στο εξωτερικό, συνέχιζαν να είναι εγγεγραμμένοι στα μητρώα των δύο νησιών. Ως εκ τούτου, εξακολουθούσαν να θεωρούνται Τούρκοι υπήκοοι, μολονότι είχαν λάβει ξένη υπηκοότητα, χωρίς την άδεια της τουρκικής κυβέρνησης.[442] Στο πλαίσιο αυτό, όταν, τα άτομα αυτά θα επισκέπτονταν την Ίμβρο και την Τένεδο, θα

---

[437] *Ίμβρος,,* ό.π., τεύχη 51 – 52, Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1951, 26.

[438] Όμως, το δικαίωμα αυτό δεν παρεχόταν στα άτομα, που συνιστούσαν απειλή για τη δημόσια ασφάλεια, είχαν παράσχει στρατιωτικές ή πολιτικές υπηρεσίες σε ξένο κράτος, χωρίς την άδεια της τουρκικής κυβέρνησης, δεν διέθεταν επαρκείς πόρους για τη συντήρηση τους, κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην Τουρκία και ανήκαν στα μέλη της οθωμανικής δυναστείας, που είχαν απελαθεί από τη χώρα, *Ίμβρος,* τεύχη 34 – 35 – 36, Μάρτιος – Απρίλιος – Μάιος 1950, 188 – 189, τεύχος 37, Ιούνιος 1950, 2 και τεύχος 38, Ιούλιος – Αύγουστος 1950, 33 – 35.

[439] *Ίμβρος,* ό.π., τεύχη 34 – 35 – 36, Μάρτιος – Απρίλιος – Μάιος 1950, 188 – 189.

[440] Από τα μητρώα των δύο νησιών διαγράφονταν όσοι έφυγαν με τουρκικά διαβατήρια ή χωρίς και δεν παρουσιάστηκαν εντός πέντε ετών από την αναχώρηση τους στα κατά τόπους τουρκικά προξενεία, *Ίμβρος,* ό.π., τεύχη 34 – 35 – 36, Μάρτιος – Απρίλιος – Μάιος 1950, 188 – 189.

[441] *Ίμβρος,* ό.π., τεύχος 38, Ιούλιος – Άυγουστος 1950, 33 – 35 και τεύχη 46 – 47 – 48, Μάρτιος – Απρίλιος – Μάιος 1951, 180.

[442] Τα άτομα που απέκτησαν ξένη υπηκοότητα, χωρίς την άδεια των τουρκικών αρχών, θεωρούνταν Τούρκοι υπήκοοι, έως ότου υπέβαλαν στο τουρκικό προξενείου του τόπου διαμονής τους επίσημη αίτηση διαγραφής τους από την τουρκική υπηκοότητα, *Ίμβρος,* ό.π., τεύχος 38, Ιούλιος Αύγουστος 1950, 34.

ήταν υποχρεωμένα, έως την ηλικία των 50 ετών, να εκτίσουν τη θητεία τους στον τουρκικό στρατό, δεδομένου ότι είχαν κηρυχθεί ανυπότακτοι.[443]

Στην προσπάθεια της να επιτύχει την απομόνωση του γηγενούς πληθυσμού, η τουρκική κυβέρνηση άρχισε και πάλι να προβάλλει διάφορα προσκόμματα στα ταξίδια των ξένων υπηκόων. Ύστερα από διαταγή του Υπουργείου Εσωτερικών της Τουρκίας, η οποία κοινοποιήθηκε προς τη διοίκηση της Ίμβρου και της Τενέδου στις 27 Απριλίου 1951, ανακλήθηκαν οι διατάξεις του νόμου περί διαβατηρίων, με αποτέλεσμα να απαγορευτεί η αποβίβαση κάθε ξένου υπηκόου στην Ίμβρο και την Τένεδο, που δεν διέθετε ειδική άδεια από το Υπουργείο Εσωτερικών.[444]

Παράλληλα όμως, οι τουρκικές αρχές άρχισαν να εγείρουν ζήτημα υποχρεωτικής στράτευσης εναντίον των Ιμβρίων και των Τενεδίων της διασποράς, που επισκέπτονταν τη γενέτειρα τους, ακόμα και εάν είχαν λάβει ξένη υπηκοότητα. Στο πλαίσιο αυτό, το τουρκικό προξενείο της Θεσσαλονίκης απηύθυνε σε 25 νησιώτες ηλικίας μεταξύ 40 και 52 ετών, επιστολές, καλώντας τους να εκπληρώσουν τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις στην Τουρκία, μολονότι είχαν εγκαταλείψει τα δύο νησιά, πριν από την ανακατάληψη τους το 1923 από την Τουρκία.[445] Μετά την εκπλήρωση των στρατιωτικών τους υποχρεώσεων, όχι μόνο δεν θα αποκτούσαν την τουρκική υπηκοότητα, αλλά αντίθετα θα απελαύνονταν[446] ως ξένοι υπήκοοι.[447]

Απώτερος στόχος της ανακίνησης του ζητήματος της υποχρεωτικής στράτευσης, το οποίο αποτελούσε δαμόκλειο σπάθη για τους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου, που είχαν διαφύγει στο εξωτερικό, ήταν η διαγραφή τους από τα μητρώα των δύο νησιών, προκειμένου να κατασχεθούν τα περιουσιακά τους στοιχεία.[448] Ως εκ τούτου, οι τουρκικές αρχές προχωρούσαν στη δήμευση της ακίνητης περιουσίας τους,

---

[443] *Ίμβρος,* ό.π., τεύχη 34 – 35 – 36, Μάρτιος – Απρίλιος – Μάιος 1950, 188 – 189 και τεύχη 40 – 41, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1950, 74.

[444] *Ίμβρος,* ό.π., τεύχη 46 – 47 – 48, Μάρτιος – Απρίλιος – Μάιος 1951, 108.

[445] Αρχείο Ιμβριακής Ένωσης Μακεδονίας Θράκης, (στο εξής Α.Ι.Ε.Μ.Θ.,) 345, ΙΕΜΘ προς Σοφοκλή Βενιζέλο, αντιπρόεδρο της κυβέρνησης και Υπουργό Εξωτερικών, 10 Μαίου 1952 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 379, Ρεκτσίνης προς Διευθυντή Εφημερίδας *Το Βήμα,* 30 Σεπτεμβρίου 1952.

[446] Ενδεικτική ήταν η περίπτωση ενός Έλληνα της Ίμβρου, ο οποίος διέμενε μόνιμα στη Θεσσαλονίκη. Μετά την επίσκεψη στη γενέτειρα του υποχρεώθηκε να υπηρετήσει 17 μήνες στον τουρκικό στρατό. Όμως, πριν λάβει το απολυτήριο του, ο διοικητής του ανακοίνωσε ότι απελαύνεται, διότι απέκτησε την ελληνική ιθαγένεια, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 507, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 2 Σεπτεμβρίου1954.

[447] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 502, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 2 Ιουνίου 1954 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 507, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 2 Σεπτεμβρίου 1954.

[448] Στην περίπτωση που οι Ίμβριοι και οι Τενέδιοι του εξωτερικού είχαν διαγραφεί από τα δημοτολόγια των δύο νησιών, καλούνταν να πουλήσουν τα κτήματα τους εντός ενός έτους. Μετά την εκπνοή της προθεσμίας αυτής το δημόσιο προχωρούσε στην κατάσχεση των κτημάτων, καταθέτοντας στο ταμείο παρακαταθηκών εν ονόματι του τέως ιδιοκτήτη τα χρήματα, που προέκυπταν από την πώληση ή τη διαχείριση τους, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Τηγάνης προς ΙΕΜΘ, Κάστρο Λήμνου, 10 Οκτωβρίου 1951.

κηρύσσοντας την ως εγκαταλελειμμένη, μολονότι καταβάλλονταν ανελλιπώς οι φόροι προς το τουρκικό δημόσιο.[449] Μολαταύτα, η Άγκυρα παρουσίασε τα σοβαρότερα προσκόμματα ως προς τη λειτουργία της ελληνικής εκπαίδευσης, η οποία αποτελούσε ζήτημα ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας των δύο νησιών.

3.2. Η πολιτική της Άγκυρας έναντι της ελληνικής παιδείας στην Ίμβρο και την Τένεδο.

Σε αντιστάθμισμα της καταστρατήγησης του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου συμπεριλήφθηκε στις διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης (1923) το άρθρο 14, το οποίο εγκαθίδρυε στα δύο νησιά ειδικό νομικό καθεστώς τοπικής αυτοδιοίκησης. Το άρθρο αυτό, το οποίο διεύρυνε το πλαίσιο των ελευθεριών, που θεσμοθετήθηκαν, με βάση τα άρθρα 37 – 44 του Γ' τμήματος της Συνθήκης της Λωζάννης για την προστασία των μειονοτήτων στην Τουρκία, προϋπέθετε ότι όλο το φάσμα της διοίκησης, συμπεριλαμβανομένης της δημόσιας τάξης και ασφάλειας, θα ασκούνταν από τον αυτόχθονα πληθυσμό,[450]

> *«Αι νήσοι Ίμβρος και Τένεδος, παραμένουσαι υπό την τουρκικήν κυριαρχίαν, θα απολαύωσιν ειδικής διοικητικής οργανώσεως, αποτελουμένης εκ τοπικών στοιχείων και παρεχούσης πάσαν εγγύησιν εις τον μη μουσουλμανικόν ιθαγενή πληθυσμόν δι' ότι αφορά εις την τοπικήν διοίκησιν και την προστασίαν των προσώπων και των περιουσιών. Η διατήρησις της τάξεως θα εξασφαλίζηται εν αυταίς δι' αστυνομίας στρατολογουμένης μεταξύ του ιθαγενούς πληθυσμού, τη φροντίδι της ως άνω προβλεπομένης τοπικής διοικήσεως υπό τας διαταγάς της οποίας θα διατελή.*
>
> *Αι συνομολογηθείσαι ή συνομολογηθησόμεναι μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας συμφωνίαι, αι αφορώσαι την ανταλλαγήν των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών, δεν θα εφαρμοσθώσιν εις τους κατοίκους των νήσων Ίμβρου και Τενέδου».*[451]

Οι διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης για την προστασία των μειονοτήτων και την εγκαθίδρυση ειδικού καθεστώτος τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ίμβρο και την Τένεδο

---

[449] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 314, Κανάβης προς αντιπρόεδρο της κυβέρνησης, Σοφοκλή Βενιζέλο, 23 Ιανουαρίου 1952 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 379, Ρεκτσίνης προς Διευθυντής Εφημερίδας *Το Βήμα,* 30 Σεπτεμβρίου 1952.
[450] Γιώργος Τενεκίδης, *Ίμβρος και Τένεδος, Ιστορία – Νομικό Καθεστώς, Σύγχρονη Πραγματικότητα,* Θεσσαλονίκη, 1986, 40 – 43.
[451] *Η Συνθήκη της Λωζάννης*, ό.π., 29.

θεωρήθηκαν πρωτοποριακές στον τομέα της συμβατικής κατοχύρωσης των μειονοτικών δικαιωμάτων,[452] εφάμιλλες με εκείνες που υιοθέτησε η ΔΑΣΕ μόλις προς τα τέλη του 20ού αιώνα.[453]

Εντούτοις, η Άγκυρα δεν ήταν διατεθειμένη να τηρήσει τις συμβατικές της υποχρεώσεις, οι οποίες απέρρεαν από την υπογραφή της Συνθήκης. Μετά την επίσημη παράδοση των δύο νησιών στην Τουρκία,[454] οι τουρκικές αρχές διέλυσαν το διοικητικό συμβούλιο, το οποίο εκλεγόταν από το γηγενή πληθυσμό. Στη θέση του διορίστηκε αυθαίρετα ένα καινούριο συμβούλιο, το οποίο διέθετε απλώς διακοσμητικό χαρακτήρα, δεδομένου ότι το σύνολο των εξουσιών τέθηκε υπό τον έλεγχο Τούρκων αξιωματούχων.[455]

Παράλληλα όμως, στο στόχαστρο των τουρκικών αρχών βρέθηκε η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο και την Τένεδο. Μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης (1923) κατέστη υποχρεωτική, με εγκύκλιο του Υπουργείου Παιδείας της Τουρκίας, η χρήση και η διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας σε όλα τα ξένα σχολεία της χώρας.[456] Στο πλαίσιο αυτό, όλα τα μαθήματα που συνέβαλλαν στην καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης, όπως η γλώσσα, η ιστορία και η γεωγραφία, ακόμα και το μάθημα της γυμναστικής, έπρεπε εφεξής να διδάσκονται αποκλειστικά στα τουρκικά. Συνάμα, τα βιβλία που χρησιμοποιούνταν στα μειονοτικά σχολεία, τέθηκαν υπό τον έλεγχο του Υπουργείου Παιδείας, το οποίο είχε το δικαίωμα να τα αποσύρει, εάν τα έκρινε επικίνδυνα για το τουρκικό έθνος.[457]

---

[452] Μολαταύτα, οι αντιπρόσωποι της Ίμβρου και της Τενέδου, Πάνος Δημητριάδης και Ανδρέας Αντύπας, οι οποίοι μετέβησαν στη Λωζάννη της Ελβετίας, εξέφρασαν σοβαρές επιφυλάξεις ως προς τη φερεγγυότητα της Τουρκίας να τηρήσει, άνευ ουδεμίας διεθνούς εποπτείας, τις συμβατικές της υποχρεώσεις έναντι των Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου. Ως εκ τούτου, πρότειναν να τεθεί η εφαρμογή του άρθρου 14 υπό την εγγύηση της ΚΤΕ. Εντούτοις, η πρόταση αυτή απορρίφθηκε από τον πρόεδρο της πολιτικής επιτροπής της Συνδιάσκεψης, λόρδο Curzon, εναποθέτοντας την εφαρμογή του ειδικού καθεστώτος τοπικής αυτοδιοίκησης στη διακριτική ευχέρεια της Άγκυρας, Alexandris, «Imbros and Tenedos», ό.π., 13 – 14.

[453] Αλέξης Αλεξανδρής, «Ο αφελληνισμός της Ίμβρου και Τενέδου, Μία ιστορική αναδρομή και ορισμένες σκέψεις για το μέλλον», στο *Πανιμβριακό Συμπόσιο «Η Ίμβρος ζητά δικαίωση»,* Πρακτικά, Αθήνα, 22 Ιουνίου 1991, 71.

[454] Το πρωτόκολλο παράδοσης της Ίμβρου στις τουρκικές αρχές υπογράφτηκε στις 4 Οκτωβρίου 1923 από τον τελευταίο Έλληνα έπαρχο του νησιού, Ιωάννη Παπουτσιδάκι. Αντίθετα, η Τένεδος καταλήφθηκε, χωρίς καμία απολύτως προειδοποίηση, από δύο τουρκικά αντιτορπιλικά στις 21 Σεπτεμβρίου 1923, πριν από την επικύρωση της Συνθήκης της Λωζάννης, Σηφουνάκης, *Ίμβρος – Τένεδος*, ό.π., 86 – 91.

[455] Alexandris, «Imbros and Tenedos», ό.π., 16.

[456] Ενδεικτικό της προσπάθειας εκτουρκισμού της μειονοτικής εκπαίδευσης ήταν το γεγονός ότι όλα τα επίσημα έγγραφα των μειονοτικών σχολείων, ακόμα και τα μητρώα των μαθητών, έπρεπε να τηρούνται στην τουρκική γλώσσα. Επιπλέον, στο μάθημα της ιστορίας και της γεωγραφίας χρησιμοποιούνταν μόνο χάρτες με τουρκικά ονόματα, Sarioglou, *Turkish Policy towards Greek Education in Istanbul, 1923 – 1974,* ό.π., 63.

[457] Sarioglou, *Turkish Policy towards Greek Education in Istanbul, 1923 – 1974,* ό.π., 60 – 61.

Απόρροια της προσθήκης τουρκικών μαθημάτων στο αναλυτικό πρόγραμμα των μειονοτικών σχολείων ήταν η συρρίκνωση της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας. Η επιβολή της τουρκικής ως επίσημης γλώσσας στον τομέα τόσο της δημόσιας διοίκησης όσο και της εκπαίδευσης αποτέλεσε καίριο πλήγμα για τους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου, οι οποίοι δεν γνώριζαν καθόλου τουρκικά.[458] Ενδεικτικό ήταν το γεγονός ότι ακόμα και η επίσημη αλληλογραφία ανάμεσα στην οθωμανική διοίκηση και το γηγενή πληθυσμό των δύο νησιών διεξαγόταν έως την απελευθέρωση τους από τον ελληνικό στόλο,[459] αποκλειστικά στην ελληνική γλώσσα.[460]

Στην προσπάθεια τους να δημιουργήσουν περαιτέρω προσκόμματα στη λειτουργία της μειονοτικής εκπαίδευσης, οι τουρκικές αρχές προχώρησαν στην απόλυση των εκπαιδευτικών, που ήταν Έλληνες υπήκοοι, υποστηρίζοντας ότι αποτελούσαν persona non grata στην Τουρκία. Διώξεις όμως υπέστησαν και οι Έλληνες δάσκαλοι, που διατηρούσαν την τουρκική υπηκοότητα. Στο πλαίσιο αυτό, τέθηκε ζήτημα ελέγχου της τουρκομάθειας των Ελλήνων εκπαιδευτικών, που υπηρετούσαν στα σχολεία των δύο νησιών. Εντούτοις, η συντριπτική πλειοψηφία των δασκάλων αγνοούσε την τουρκική γλώσσα, με αποτέλεσμα να αποτύχουν στις γραπτές και προφορικές εξετάσεις, στις οποίες υποβλήθηκαν. Ως εκ τούτου, παύτηκαν από τις θέσεις τους, με το πρόσχημα ότι στερούνταν των απαιτούμενων τυπικών προσόντων.[461]

Μολονότι οι μη μουσουλμανικές μειονότητες είχαν εξασφαλίσει το δικαίωμα, βάσει του άρθρου 40 της Συνθήκης της Λωζάννης (1923), να ιδρύουν και να εποπτεύουν τα εκπαιδευτικά τους ιδρύματα, οι τουρκικές αρχές αφαίρεσαν τον έλεγχο των μειονοτικών σχολείων από τις σχολικές εφορείες,[462] αναθέτοντας τη διοίκηση τους σε Τούρκους διευθυντές. Παράλληλα, το Υπουργείο Παιδείας κατέστησε με εγκύκλιο του υποχρεωτική τη διδασκαλία των τουρκικών μαθημάτων αποκλειστικά από

---

[458] Το καθεστώς των Νεότουρκων κατέστησε το 1909 υποχρεωτική τη διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας και της οθωμανικής ιστορίας σε όλα τα ξένα σχολεία της Κωνσταντινούπολης. Ως εκ τούτου, οι Έλληνες της Πόλης αποκτούσαν επαρκείς γνώσεις της τουρκικής γλώσσας, σε αντίθεση με τους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου, οι οποίοι άρχισαν να διδάσκονται τουρκικά μόνο μετά το 1923, Sarioglou, *Turkish Policy towards Greek Education in Istanbul, 1923 – 1974,* ό.π., 60.

[459] Άγημα του ελληνικού στόλου κατέλαβε στις 18 Οκτωβρίου 1912 (π.η) την Ίμβρο και στις 24 Οκτωβρίου 1912 (π.η) την Τένεδο, Σηφουνάκης, *Ίμβρος – Τένεδος,* ό.π., 33 – 35.

[460] Γιώργος Ξεινός, *Ίμβρος και Τένεδος, Ιστορία Παράλληλη,* Εταιρεία Μελέτης της Καθ' Ημάς Ανατολής, Αθήνα, 2005, 63 – 64 και Alexandris, «Imbros and Tenedos», ό.π., 17.

[461] Κώστας Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», στο *Μνήμες, Κωνσταντινούπολη, Ίμβρος, Τένεδος, 1923 – 1955,* Πρακτικά Διημερίδας, Καλαμαριά, 11 – 12 Νοεμβρίου 1995, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1997, 61 – 62 και Sarioglou, *Turkish Policy towards Greek Education in Istanbul, 1923 – 1974,* ό.π., 60.

[462] Οι σχολικές εφορείες, οι οποίες εκλέγονταν σε δευτεροβάθμιο επίπεδο από τις ελληνικές κοινότητες, ήταν αρμόδιες για τη διοίκηση και τη διαχείριση των σχολείων. Οι αποφάσεις τους εκτελούνταν από το διευθυντή του εκάστοτε σχολείου, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για τα θέματα της σχολής έναντι των τουρκικών αρχών, Σταματόπουλου, *Η τελευταία αναλαμπή,* ό.π., 146.

Μουσουλμάνους Τούρκους, οι οποίοι μάλιστα δεν επιτρεπόταν να απασχολούνται περισσότερο από 13 ώρες την εβδομάδα. Η πρόσληψη Τούρκων δασκάλων αποτέλεσε ένα τεράστιο οικονομικό βάρος για τις κοινότητες της Ίμβρου, δεδομένου ότι αδυνατούσαν να καλύψουν τους παχυλούς μισθούς τους με τον πενιχρό τους προϋπολογισμό.[463]

Στην προσπάθεια τους να πετύχουν τον εκτουρκισμό της εκπαίδευσης, ο διοικητής της Ίμβρου, σε συνεργασία με τον Επιθεωρητή των σχολείων παρότρυναν τους προκρίτους και τους δασκάλους του νησιού να ζητήσουν από το Υπουργείο Παιδείας τη μετατροπή των μειονοτικών σχολείων σε αμιγώς κρατικά, ώστε να λειτουργούν αποκλειστικά με δαπάνες του τουρκικού δημοσίου. Ωστόσο, οι κάτοικοι αρνήθηκαν να αποδεχθούν την πρόταση αυτή, επισύροντας την οργή των τουρκικών αρχών.[464]

Στο πλαίσιο αυτό, η τουρκική κυβέρνηση έθεσε ζήτημα ακαταλληλότητας των σχολικών κτιρίων. Ως εκ τούτου, οι κοινότητες της Ίμβρου κλήθηκαν να επισκευάσουν εντός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος όλα τα κτίρια των σχολείων του νησιού, σύμφωνα με τις υποδείξεις της Επιθεώρησης Παιδείας. Εάν, δεν συμμορφώνονταν με τη διαταγή αυτή, τα μειονοτικά σχολεία θα περιέρχονταν στη δικαιοδοσία του τουρκικού κράτους, λειτουργώντας στο εξής ως τουρκικά.[465]

Εντούτοις, οι Έλληνες της Ίμβρου αδυνατούσαν να συγκεντρώσουν τους απαιτούμενους πόρους, δεδομένου ότι οι τουρκικές αρχές απαγόρευαν τη λήψη οικονομικής βοήθειας από τους νησιώτες της διασποράς.[466] Μολονότι οι κοινότητες Σχοινουδίου, Αγριδίων, Γλυκέος και Αγίων Θεοδώρων συμμορφώθηκαν εγκαίρως με τις υποδείξεις των τουρκικών αρχών, το σχολείο της Παναγίας, της πρωτεύουσας του νησιού, περιήλθε στην κατοχή του τουρκικού κράτους, με αποτέλεσμα να μετατραπεί σε αμιγώς τουρκικό.[467] Παράλληλα, οι κοινότητες του Κάστρου και του Ευλαμπίου αναγκάστηκαν να κλείσουν τα σχολεία τους, εξαιτίας της έλλειψης πόρων.[468]

---

[463] Alexandris, «Imbros and Tenedos», ό.π., 17 – 18 και Sarioglou, *Turkish Policy towards Greek Education in Istanbul, 1923 – 1974,* ό.π., 60 – 63.

[464] Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 62 – 63.

[465] Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 62 – 63.

[466] Η κοινότητα Γλυκέος απηύθυνε το 1926 έκκληση, μέσω του *Εθνικού Κήρυκα* της Νέας Υόρκης, προς τους ομογενείς της Αμερικής, ζητώντας οικονομική ενίσχυση για τη λειτουργία του σχολείου της. Η πρωτοβουλία αυτή προκάλεσε την έντονη αντίδραση της Άγκυρας, η οποία προχώρησε στη σύλληψη των μελών του κοινοτικού συμβουλίου, με την κατηγορία της προσβολής του τουρκικού κράτους. Ύστερα από εντολή της ελληνικής πρεσβείας στην Ουάσιγκτον, καταστράφηκε το πρωτότυπο κείμενο, που είχε αποσταλεί στην εφημερίδα, με αποτέλεσμα οι τουρκικές αρχές να μην μπορέσουν να στοιχειοθετήσουν τις κατηγορίες τους εναντίον των Ελλήνων προκρίτων, Γρυντάκης, *Ίμβρος και Τένεδος,*ό.π., 142 – 143.

[467] Η Ίμβρος αποτελείται από επτά χωριά, τα οποία είναι το Κάστρο, το Γλυκύ, οι Άγιοι Θεόδωροι, τα Αγρίδια, το Σχοινούδι, το Ευλάμπιο, το οποίο ανήκει στο δήμο Παναγίας και η Παναγία, η οποία από το

Απόρροια των ασφυκτικών πιέσεων των τουρκικών αρχών ήταν η διάλυση της ελληνικής παιδείας στην Ίμβρο, γεγονός που αποτέλεσε ένα καίριο πλήγμα για το γηγενή πληθυσμό. Και τούτο διότι η εκπαιδευτική δραστηριότητα παρουσίαζε αξιοσημείωτη άνθηση, η οποία αποτυπωνόταν εύγλωττα στον αριθμό των μαθητών, που φοιτούσαν από το 1912 έως το 1927 στα σχολεία του νησιού.[469]

Η κίνηση στα σχολεία της Ίμβρου και της Τενέδου το 1912.

Κοινότητα	***Αριθμός Κατοίκων***	***Αριθμός Σχολείων***	***Αριθμός Δασκάλων***	***Αριθμός Μαθητών***
Παναγία - Ευλάμπιο	2.556	1) Σχολαρχείο 2) Τετρατάξιο δημοτικό σχολείο 3)Τριτάξιο δημοτικό σχολείο 4) Παρθεναγωγείο	 2 1 1	62 160 62 65
Σχοινούδι	2.689	1) Εξατάξιο δημοτικό σχολείο 2) Τετρατάξιο παρθεναγωγείο	4 2	216 70
Αγρίδια	1.143	1) Τετρατάξιο δημοτικό σχολείο	2	125
Άγιοι Θεόδωροι	1.036	1) Τετρατάξιο δημοτικό σχολείο	2	120

1904 ανακηρύχτηκε πρωτεύουσα της Ίμβρου, Κωνσταντίνος Μαλαθούνης, *Νήσος Ίμβρος, Ονομάτων επίσκεψις,* Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης, Ξάνθη, 2005, 15 – 21, 27, 43, 51, 75, 97, 133.
[468] Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 63.
[469] Γρυντάκης, *Ίμβρος και Τένεδος,* ό.π., 23 – 25 και Ξεινός, *Ίμβρος και Τένεδος,* ό.π., 103 – 104, 108.

Γλυκύ	787	1) Τετρατάξιο δημοτικό σχολείο	1	93
Κάστρο	295	1) Τριτάξιο δημοτικό σχολείο	1	38
Σύνολο	*8.556*	*10*	*19*	*1.019*
Τένεδος	3.752 Έλληνες 1.403 Τούρκοι 10 Αρμένιοι 7 Εβραίοι	1) Οχτατάξιο δημοτικό σχολείο αρρένων 2) Εξατάξιο δημοτικό σχολείο θηλαίων	5 3	250 200
Σύνολο	*5.172*	*2*	*8*	*450*

Ο αριθμός των μαθητών της Κεντρικής Σχολής της Ίμβρου
από το 1912 έως το 1923.

Σχολικό Έτος	*1912 - 1913*	*1913 - 1914*	*1914 - 1915*	*1915 - 1916*	*1916 - 1917*	*1917 - 1918*	*1918 - 1919*	*1919 - 1920*	*1920 - 1921*	*1921 - 1922*	*1922 - 1923*
Αριθμός Μαθητών	*110*	*105*	*103*	*106*	*95*	*100*	*96*	*90*	*129*	*77*	*74*

Ο αριθμός των μαθητών της Κεντρικής Σχολής και
της Αστικής Σχολής Παναγίας της Ίμβρου από το 1923 έως το 1927.

	Αριθμός Μαθητών	
Σχολικό Έτος	***Κεντρική Σχολή***	***Αστική Σχολή Παναγίας***
1923 - 1924	46	227
1924 - 1925	83	198

1925 - 1926	119	171
1926 - 1927	109	167

Έως τις αρχές Μαΐου του 1927 λειτουργούσαν στο νησί μόνο η Αστική Σχολή Παναγίας και Γλυκέος, στις οποίες η ελληνική γλώσσα διδασκόταν μία ώρα την ημέρα στο μάθημα της ανάγνωσης και τρεις ώρες συνολικά την εβδομάδα στο μάθημα της αριθμητικής και των θρησκευτικών. Τα μειονοτικά σχολεία στα υπόλοιπα χωριά της Ίμβρου παρέμεναν από το Φεβρουάριο του 1927 κλειστά, όταν όλοι οι Έλληνες δάσκαλοι απολύθηκαν, με το πρόσχημα ότι στερούνταν των τυπικών προσόντων.[470] Αντίθετα, οι Τούρκοι συνάδελφοι τους όχι μόνο δεν παύτηκαν από τις θέσεις τους, αλλά εξακολούθησαν να λαμβάνουν ανελλιπώς τους μισθούς τους, εις βάρος των ελληνικών κοινοτήτων. Εντούτοις, αυτόχρημα απελπιστική ήταν η κατάσταση της ελληνικής παιδείας στην Τένεδο. Και τούτο διότι οι τουρκικές αρχές είχαν απαγορέψει από το 1923 τη λειτουργία ελληνικού σχολείου[471] στο νησί.[472]

Σε μία προσπάθεια να προσδώσει μία επίφαση νομιμότητας στις ενέργειες της, η τουρκική κυβέρνηση ψήφισε στις 25 Ιουνίου 1927 το νόμο 1151 *«Περί τοπικής διοικήσεως των νήσων Ίμβρου και Τενέδου» (Mahalli Idareler Kanunu)*. Σύμφωνα με το νόμο αυτό, ο οποίος καθόριζε καταλεπτώς το σύστημα διακυβέρνησης των δύο νησιών, η Ίμβρος και η Τένεδος δεν συγκροτούσαν πλέον μία ανεξάρτητη διοικητική

[470] Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας απαγορεύτηκε το Φεβρουάριο του 1927 στα σχολεία του νησιού, κατόπιν διαταγής του διοικητή της Ίμβρου, με αποτέλεσμα να απολυθούν όλοι ανεξαιρέτως οι Έλληνες δάσκαλοι. Ωστόσο, ύστερα από τις έντονες διαμαρτυρίες των κατοίκων, αποφασίστηκε, περί τα τέλη Απριλίου, να επαναπροσληφθούν οι Έλληνες δάσκαλοι, που διέθεταν τα απαραίτητα προσόντα, δηλαδή άριστη γνώση της τουρκικής γλώσσα και απολυτήριο Γυμνασίου ή Διδασκαλείου, Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 64 – 65.

[471] Έως το 1922 λειτουργούσαν δύο ελληνικά σχολεία στην Τένεδο, τα οποία όμως έκλεισαν, όταν οι Έλληνες κάτοικοι εγκατέλειψαν στον πανικό τους το νησί, μετά την αποκάλυψη ότι η Ίμβρος και η Τένεδος θα παραχωρούνταν στην Τουρκία. Όταν επέστρεψαν στη γενέτειρα τους, οι τουρκικές αρχές απαγόρεψαν την επαναλειτουργία των δύο σχολείων, μολονότι η Τουρκία ήταν υποχρεωμένη, σύμφωνα με το 41ο άρθρο της Συνθήκης της Λωζάννης (1923), να παρέχει στις μη μουσουλμανικές μειονότητες τις δέουσες διευκολύνσεις για τη διασφάλιση της διδασκαλίας της μητρικής τους γλώσσας, Αργύρη Ποντικάκη, *Η Τένεδος,* Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 1988, 56 – 57.

[472] Μελίτωνος Καρά, *Η νήσος Ίμβρος, Συμβολή εις την εκκλησιαστικήν ιστορίαν της,* Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη, 1987, 264 και Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 64 – 65.

περιφέρεια (kaza),[473] αλλά υποβιβάζονταν στο καθεστώς της υποδιοίκησης (nahiye), με αποτέλεσμα να χάσουν το δικαίωμα της σύστασης τοπικών δικαστηρίων.[474]

Στο πλαίσιο αυτό, ο Τούρκος διοικητής (nahiye müdürü), ο οποίος δεν εκλεγόταν από το γηγενή πληθυσμό, αλλά διοριζόταν απευθείας από την τουρκική κυβέρνηση, περιβλήθηκε με ευρύτατες αρμοδιότητες. Ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή στο συμβούλιο της υποδιοικήσεως, το οποίο θα στελεχωνόταν από τους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου, θεωρήθηκε η άριστη γνώση της τουρκικής γλώσσας, γεγονός που απέκλειε αυτόματα την πλειοψηφία των κατοίκων από το σύστημα διακυβέρνησης. Επιπλέον, ο νόμος 1151/1927 παρείχε το δικαίωμα στην Άγκυρα αφενός να διαλύσει το συμβούλιο αυτό, άνευ ουδεμίας προειδοποίησης και αφετέρου να εγκαταστήσει στα δύο νησιά αξιωματούχους και αστυνομικούς από όλη την τουρκική επικράτεια.[475]

Εντούτοις, καθοριστική σημασία για το μέλλον του ελληνισμού της Ίμβρου και της Τενέδου είχε το άρθρο 14 του προρρηθέντος νόμου.[476] Και τούτο διότι το άρθρο αυτό εξομοίωνε τα δύο νησιά με τις υπόλοιπες επαρχίες του τουρκικού κράτους, επιβάλλοντας τους ένα εκπαιδευτικό σύστημα, παρόμοιο με εκείνο που επικρατούσε στα σχολεία της ηπειρωτικής Τουρκίας. Στο πλαίσιο αυτό, η εκπαίδευση, η οποία καθίστατο γενική, δωρεάν και κοσμική, θα διεξαγόταν εφεξής αποκλειστικά και μόνο

---

[473] Η Ίμβρος και η Τένεδος αποτελούσαν, σύμφωνα με το οθωμανικό σύστημα διακυβέρνησης, ανεξάρτητους καζάδες, οι οποίοι υπάγονταν στο βιλαέτι των νησιών του Αρχιπελάγους. Αυτή η διοικητική διαίρεση διατηρήθηκε και μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης (1923), έως τη ψήφιση το 1927 του νόμου *«Περί τοπικής διοικήσεως των νήσων Ίμβρου και Τενέδου»,* Σόφη Παπαγεωργίου, *Ίμβρος, Η ιστορία ενός ελληνικού νησιού,* Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Αθήνα, 1994, 149.

[474] Alexandris, «Imbros and Tenedos» ό.π., 21.

[475] Alexandris, «Imbros and Tenedos», ό.π., 21.

[476] Το περιεχόμενο του άρθρου 14 του νόμου 1151/1927 ήταν το ακόλουθο:

> *«Εις αμφοτέρας τας νήσους τα της παιδείας ρυθμίζονται και διευθύνονται συμφώνως προς τον νόμον περί οργανώσεως της παιδείας και τας περί στοιχειώδους εκπαιδεύσεως νομικάς διατάξεις Η εκπαίδευσις γίνεται εις την τουρκικήν, γενική, δωρεάν και άθρησκος. Οι γονείς, οι επιθυμούντες να διδάξουν εις τα τέκνα των την θρησκείαν και την γλώσσαν των δύνανται να αναθέσουν την διδασκαλίαν αυτών εις ιδιαίτερον διδάσκαλον ικανότητος ανεγνωρισμένης υπό της Κυβερνήσεως υπό τον όρον όπως η διδασκαλία του τελή υπό τον διαρκή έλεγχον της κυβερνήσεως και η δαπάνη καταβάλληται υπό των ιδίων, γίνεται δε εν αιθούσαις διατεθησομέναις εντός του σχολικού κτιρίου εις ώραν καθοριστέαν εκτός του προγράμματος και των ωρών διδασκαλίας. Εις αμφοτέρας τας νήσους το εκπαιδευτικόν συμβούλιον συγκροτείται υπό την προεδρείαν του διοικητού του Ναχιέ (υποδιοικήσεως) εκ του εκπαιδευτικού επιθεωρητού ή του αρχιδιδασκάλου, εκ του ιατρού και εκ δύο μελών εκλεγομένων υπό του συμβουλίου του Ναχιέ μεταξύ των μελών του, έχει δε τας αρμοδιότητας του συμβουλίου της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως»,(sic)*,

Καρά, *Η νήσος Ίμβρος,* ό.π., 263 – 264.

στην τουρκική γλώσσα, γεγονός που αυτόχρημα καταργούσε την ελληνική παιδεία στην Ίμβρο και την Τένεδο.[477]

Οι γονείς, που επιθυμούσαν να διδάξουν στα παιδιά τους την ορθόδοξη θρησκεία και την ελληνική γλώσσα, καλούνταν να αναθέσουν τη διδασκαλία τους σε δάσκαλο, οι ικανότητες του οποίου ήταν επισήμως αναγνωρισμένες από το Υπουργείο Παιδείας της Τουρκίας. Η διδασκαλία, το κόστος της οποίας θα καλυπτόταν αποκλειστικά από τους ενδιαφερομένους, θα πραγματοποιούνταν εντός του σχολικού κτιρίου, αλλά σε καθορισμένη ώρα, εκτός του ωρολογίου προγράμματος μαθημάτων, τελώντας υπό τον αδιάλειπτο έλεγχο της κυβέρνησης.[478]

Στην προσπάθεια της να αιτιολογήσει τη ψήφιση του νόμου 1151/1927, η Άγκυρα υποστήριξε ότι οι γενικές περί μειονοτήτων διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης (1923) δεν ίσχυαν για την Ίμβρο και την Τένεδο, ένεκα που στα δύο νησιά παραχωρήθηκε, βάσει του άρθρου 14, ειδικό καθεστώς τοπικής αυτοδιοίκησης. Όμως, τούτος ο ισχυρισμός ήταν νομικά αβάσιμος. Και τούτο διότι το άρθρο 14 της Συνθήκης της Λωζάννης όχι μόνο δεν απέκλειε την εφαρμογή των άρθρων 38 – 43, τα οποία διασφάλιζαν τα γενικά δικαιώματα των μειονοτήτων στην Τουρκία, αλλά αντίθετα αποτελούσε συμπλήρωμα και προέκταση τους. Υπό το πρίσμα αυτό, η εγκαθίδρυση ειδικού καθεστώτος τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ίμβρο και την Τένεδο δεν νοούνταν ανεξάρτητα από την κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, τα οποία τελούσανε υπό την εγγύηση των άρθρων 38 – 43 της Συνθήκης.[479]

Το περιεχόμενο του νόμου αυτού χαρακτηρίστηκε από το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών ως προμελετημένη παρερμηνεία και αντιστροφή του γράμματος και του πνεύματος της Συνθήκης της Λωζάννης, θέτοντας σε ήσσονα μοίρα τις προνομιούχους νήσους της Ίμβρου και της Τενέδου έναντι των υπόλοιπων μειονοτήτων στην Τουρκία. Και τούτο διότι όχι μόνο καταργούσε το ειδικό καθεστώς αυτοδιοίκησης, που εγκαθίδρυσε το άρθρο 14 της Συνθήκης της Λωζάννης (1923), αλλά παράλληλα αρνούνταν να τους αναγνωρίσει τα δικαιώματα, που απολάμβαναν, βάσει των διατάξεων της, οι μη μουσουλμανικές μειονότητες στην Τουρκία. Όμως, ο νόμος 1151 του 1927 καταστρατηγούσε κυρίως το δικαίωμα στην εθνική παιδεία, δεδομένου ότι το σχολείο θεωρείται *«το ιερό των μειονοτικών δικαιωμάτων», (le sanctuaire des droits*

[477] Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 65 – 66.
[478] Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 65.
[479] Τενεκίδης, *Ίμβρος και Τένεδος,* ό.π., 62 – 63.

minoritaires), διασφαλίζοντας την εθνική ταυτότητα και την επιβίωση της μειονότητας.[480]

Απόρροια της ψήφισης του νόμου 1151 *«Περί τοπικής διοικήσεως των νήσων Ίμβρου και Τενέδου» (1927)* ήταν η κατάργηση της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ίμβρο και την Τένεδο. Στο πλαίσιο αυτό, ανεστάλη οριστικά η λειτουργία της Κεντρικής Σχολής της Ίμβρου, το κτίριο της οποίας κατασχέθηκε από τις τουρκικές αρχές. Το δημοτικό σχολείο της πρωτεύουσας του νησιού, το οποίο συστεγαζόταν με το Ημιγυμνάσιο στο κτίριο της Κεντρικής Σχολής,[481] μετατράπηκε σε αμιγώς κυβερνητικό, με αποτέλεσμα η ελληνική γλώσσα να διδάσκεται μόνο μία ώρα την εβδομάδα. Στο σχολείο αυτό υποχρεώθηκαν με τη βία να αποστέλλουν τα παιδιά τους όχι μόνο οι κάτοικοι της Παναγίας, αλλά και του χωριού Ευλαμπίου, το οποίο υπαγόταν στη δημαρχιακή περιφέρεια της Ίμβρου. Παράλληλα, οι τουρκικές αρχές απαγόρευαν τη λειτουργία των δημοτικών σχολείων του Κάστρου και του Ευλαμπίου.[482]

Οι διατάξεις του άρθρου 14 του νόμου 1151/1927 δεν εφαρμόστηκαν έως το 1945 πλήρως στα σχολεία των χωριών Σχοινουδίου, Αγριδίων, Γλυκέος και Αγίων Θεοδώρων της Ίμβρου. Μολονότι τα δημοτικά σχολεία των προρρηθέντων κοινοτήτων είχαν αναγνωριστεί ως μειονοτικά από το Υπουργείο Παιδείας της Τουρκίας, υπήχθησαν σε ένα ιδιόμορφο ημιμειονοτικό καθεστώς, αποτελώντας μία ιδιάζουσα περίπτωση σε ολόκληρη τη χώρα. Και τούτο διότι ο εσωτερικός κανονισμός και το αναλυτικό πρόγραμμα που επιβλήθηκαν στα εν λόγω σχολεία, δεν εφαρμόζονταν τόσο στα εκπαιδευτικά ιδρύματα της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη όσο και στα αμιγώς κρατικά σχολεία της Τουρκίας.[483]

Στο πλαίσιο αυτό, τα εκπαιδευτήρια των τεσσάρων κοινοτήτων της Ίμβρου υποβιβάστηκαν, σύμφωνα με το επίσημο κρατικό πρότυπο, από εξατάξια σε πεντατάξια, με αποτέλεσμα να περιοριστεί η διδασκαλία των μαθημάτων από έξι σε πέντε ώρες ημερησίως. Παράλληλα, ριζική αναθεώρηση υπέστη το αναλυτικό πρόγραμμα, δεδομένου ότι περικόπηκαν δραστικά οι ώρες διδασκαλίας της ελληνικής

---

[480] Τενεκίδης, *Ίμβρος και Τένεδος,* ό.π., 62 – 63 και Γρυντάκης, *Ίμβρος και Τένεδος,*ό.π., 124.

[481] Η Κεντρική Σχολή, η οποία ιδρύθηκε το 1874 στην πρωτεύουσα της Ίμβρου, λειτουργούσε ως σχολαρχείο. Σε αυτή την ανώτερη σχολή, η οποία ήταν στελεχωμένη με αξιόλογο εκπαιδευτικό προσωπικό, φοιτούσαν μαθητές από όλα τα χωριά της Ίμβρου, Ευστρατίου Ζεγκίνη, «Ελληνική εκπαίδευση, Η κατάργηση της από τους Τούρκους, βασικός συντελεστής εκπατρισμού των Ιμβρίων», στο *Ίμβρος – Τένεδος*, Επτά Ημέρες, Η Καθημερινή, Αθήνα, 22 Μαΐου 1994, 36.

[482] Τενεκίδης, *Ίμβρος και Τένεδος,* ό.π., 120 – 121 και *Ίμβρος,* ό.π., τεύχη 44 – 45, Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1951, 138.

[483] Καρά, *Η νήσος Ίμβρος,* ό.π., 264 – 265.

γλώσσας.[484] Οι Έλληνες διευθυντές των σχολείων απομακρύνθηκαν από τις θέσεις τους και περιορίστηκαν στα αμιγώς διδασκαλικά τους καθήκοντα. Τα σχολεία τέθηκαν στο εξής υπό τον αποκλειστικό έλεγχο Τούρκων διευθυντών, οι οποίοι διορίζονταν απευθείας από τη Διεύθυνση Παιδείας Δαρδανελλίων.[485]

Η εφαρμογή του νόμου 1151/1927 αποτέλεσε μεγάλη οικονομική επιβάρυνση για τις κοινότητες Σχοινουδίου, Αγριδίων, Γλυκέος και Αγίων Θεοδώρων της Ίμβρου. Και τούτο διότι ο πενιχρός τους προϋπολογισμός εξανεμιζόταν, καθώς ήταν υποχρεωμένες να μισθοδοτούν και τους Τούρκους δασκάλους, η αναλογία των οποίων ήταν διπλάσια από εκείνη των Ελλήνων εκπαιδευτικών. Όμως, παρά τις σοβαρές οικονομικές δυσχέρειες που αντιμετώπιζαν, οι τέσσερις κοινότητες του νησιού κατέβαλαν κάθε δυνατή προσπάθεια, ώστε να μην εγκαταλείψουν τα σχολεία τους στο κράτος, μετατρέποντας τα σε αμιγώς τουρκικά.[486]

Εντούτοις, η ψήφιση του νόμου αυτού αποτέλεσε ένα καίριο πλήγμα για την ελληνική παιδεία στην Τένεδο, δεδομένου ότι απαγορεύτηκε εντελώς η λειτουργία μειονοτικού σχολείου στο νησί. Ως εκ τούτου, οι Έλληνες μαθητές υποχρεώθηκαν να φοιτούν στο πεντατάξιο τουρκικό δημοτικό σχολείο, χωρίς να έχουν τη δυνατότητα διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας. Η ελληνική πρεσβεία στην Άγκυρα επέδωσε το 1928 διάβημα διαμαρτυρίας προς την τουρκική κυβέρνηση, ζητώντας να επιτραπεί η πρόσληψη Ελλήνων δασκάλων, που διέθεταν τα απαιτούμενα προσόντα, ώστε να χορηγηθεί άδεια λειτουργίας ελληνικού σχολείου στην Τένεδο. Το αίτημα αυτό απορρίφθηκε από τις τουρκικές αρχές, στερώντας από τους Έλληνες του νησιού το αναφαίρετο δικαίωμα τους να μορφώνονται στη μητρική τους γλώσσα.[487]

Η υπογραφή του Συμφώνου Φιλίας, Ουδετερότητας και Διαιτησίας τον Οκτώβριο του 1930 μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας δεν επέφερε καμία ουσιαστική αλλαγή ως προς το εκπαιδευτικό καθεστώς, που ίσχυε στην Ίμβρο και την Τένεδο. Οι μόνες παραχωρήσεις στις οποίες προέβησαν οι τουρκικές αρχές, ήταν αφενός η χορήγηση άδειας στο μητροπολίτη Ίμβρου και Τενέδου, Ιάκωβο

---

[484] Ενδεικτική της προσπάθειας εκτουρκισμού της ελληνικής παιδείας στην Ίμβρο ήταν η κατάργηση του μαθήματος των θρησκευτικών, η επιβολή της χρήσης τουρκικών όρων στο μάθημα της αριθμητικής και η ανάληψη της διδασκαλίας ακόμα και δευτερευόντων μαθημάτων, όπως η μουσική και η γυμναστική, από Τούρκους δασκάλους, Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 68.
[485] Καρά, *Η νήσος Ίμβρος,* ό.π., 264 – 265.
[486] Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 68 – 69.
[487] Ευστράτιος Ζεγκίνης «Εκκλησία και Παιδεία στην Τένεδο», στο *Η Λησμονημένη Τένεδος,* Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, Ανατολή, Αθήνα 1996, 63 – 64.

Παπαπαϊσίου, να μεταβεί στην εκκλησιαστική του έδρα[488] και αφετέρου ο διορισμός ενός Έλληνα δασκάλου στην κυβερνητική σχολή της Παναγίας, ο οποίος θα δίδασκε δύο ώρες την εβδομάδα την ελληνική γλώσσα.[489]

Μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η κυβέρνηση Inönü αποφάσισε να θέσει σε εφαρμογή το άρθρο 14 του νόμου 1151/1927 σε όλα ανεξαιρέτως τα σχολεία της Ίμβρου, καταργώντας το ιδιάζον ημιμειονοτικό καθεστώς, στο οποίο υπάγονταν τα εκπαιδευτήρια των κοινοτήτων Σχοινουδίου, Αγριδίων, Γλυκέος και Αγίων Θεοδώρων. Με διαταγή του νομάρχη Δαρδανελλίων το Νοέμβριο του 1945, απαγορεύθηκε η χρήση της ελληνικής γλώσσας σε όλα τα σχολεία του νησιού,[490] επιβάλλοντας τη διδασκαλία όλων των μαθημάτων στην τουρκική. Απόρροια του μέτρου αυτού ήταν να μη διδαχθούν ελληνικά, επί δύο περίπου χρόνια, οι μαθητές σε ολόκληρη την Ίμβρο.[491]

Εντούτοις, ύστερα από τις έντονες διαμαρτυρίες των προέδρων των τεσσάρων κοινοτήτων, η διαταγή αυτή ανακλήθηκε, με αποτέλεσμα να επιτραπεί η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία των εν λόγω χωριών της Ίμβρου. Μολαταύτα, εξακολούθησε να επικρατεί μία νόθος κατάσταση ως προς το εκπαιδευτικό ζήτημα των δύο νησιών.[492]

Με αλλεπάλληλα διαβήματα τους προς τις τουρκικές αρχές,[493] οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου ζητούσαν την κατάργηση του άρθρου 14 του νόμου 1151 *«Περί τοπικής διοικήσεως των νήσων Ίμβρου και Τενέδου»* (1927), υποστηρίζοντας ότι αντίβαινε στις γενικές περί μειονοτήτων διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης (1923). Πάγιο αίτημα τους ήταν να εφαρμοστεί στα σχολεία της Ίμβρου, τα οποία δεν θεωρούνταν ούτε μειονοτικά ούτε κρατικά, ο εσωτερικός κανονισμός και το αναλυτικό

---

[488] Μολονότι ο Ιάκωβος Παπαπαϊσίου εξελέγη μητροπολίτης Ίμβρου και Τενέδου από το 1926, οι τουρκικές αρχές απαγόρευαν επί τέσσερα ολόκληρα χρόνια τη μετάβαση του στην εκκλησιαστική του έδρα, με αποτέλεσμα να αδυνατεί να ασκήσει τα ποιμαντορικά του καθήκοντα, Ζεγκίνης «Εκκλησία και Παιδεία στην Τένεδο», ό.π., 61 – 62.

[489] Γρυντάκης, *Ίμβρος και Τένεδος,* ό.π., 151 – 156.

[490] Η διαταγή αυτή καταστρατηγούσε το 41ο άρθρο της Συνθήκης της Λωζάννης (1923), σύμφωνα με το οποίο η τουρκική κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη να παρέχει τις προσήκουσες ευκολίες για τη διασφάλιση της διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας των μειονοτικών πληθυσμών. Ενδεικτικό των παράνομων μεθοδεύσεων της Άγκυρας ήταν το γεγονός ότι οι Έλληνες δάσκαλοι, που υπηρετούσαν στα σχολεία των χωριών της Ίμβρου, δεν απολύθηκαν, αλλά υποχρεώθηκαν να διδάσκουν στην τουρκική γλώσσα τα μαθήματα τους, Τενεκίδης, *Ίμβρος και Τένεδος,* ό.π., 35 και Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 69.

[491] Μητροπολίτης Μύρων, Χρυσόστομος, «Το εκπαιδευτικό πρόβλημα στην Ίμβρο τα τελευταία 300 χρόνια (1698 – 1998)», στο *Η πνευματική παρουσία των Ιμβρίων στον Ελληνισμό,* Πρακτικά Συμποσίου, Εταιρεία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 2002, 106 – 107.

[492] *Ίμβρος*, ό.π., τεύχος 19, Δεκέμβριος 1948, 166.

[493] Ο δήμαρχος της Ίμβρου, Αλέξανδρος Ζαφειριάδης, έθεσε το ζήτημα της κατάργησης του άρθρου 14 του νόμου 1151/1927 στο νομάρχη Δαρδανελλίων, κατά τη διάρκεια της επίσκεψης που πραγματοποίησε το Νοέμβριο του 1947 στην Ίμβρο. Μολονότι ο Τούρκος αξιωματούχος χαρακτήρισε δίκαιο το αίτημα των κατοίκων, δεν προέβη σε καμία απολύτως ενέργεια για την ικανοποίηση του, *Ίμβρος*, ό.π., τεύχη 44 – 45, Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1951, 138.

πρόγραμμα, με βάση τα οποία λειτουργούσαν τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη.[494]

Στο πλαίσιο αυτό, επιδιωκόταν αφενός η μετατροπή των δημοτικών σχολείων του Σχοινουδίου, των Αγριδίων, του Γλυκέος και των Αγίων Θεοδώρων από πεντατάξια σε εξατάξια και αφετέρου η αύξηση του ωρολογίου προγράμματος διδασκαλίας από πέντε σε έξι ώρες ημερησίως. Παράλληλα όμως, οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου αξίωναν την ίδρυση μειονοτικού σχολείου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης τόσο στο χωριό Ευλάμπιο[495] και στην πρωτεύουσα της Ίμβρου, Παναγία, όσο και στην Τένεδο, στην οποία λειτουργούσε από το 1923 μόνο το επίσημο κυβερνητικό σχολείο.[496]

Μολονότι διάφοροι Τούρκοι αξιωματούχοι, εξ αφορμής της επίσκεψης τους στην Ίμβρο και την Τένεδο, υπόσχονταν, κατά καιρούς, να μεριμνήσουν για την κατάργηση του άρθρου 14 του νόμου 1151/1927,[497] η Άγκυρα δεν ήταν διατεθειμένη να τροποποιήσει το καθεστώς λειτουργίας των σχολείων. Υπό το πρίσμα αυτό, τα αποσπασματικά μέτρα που λάμβανε, δεν αποσκοπούσαν στην αντιμετώπιση, αλλά μάλλον στη διαιώνιση αυτού του θεμελιώδους σημασίας προβλήματος. Και τούτο διότι οι περιορισμοί που άρχισαν σταδιακά να επιβάλλονται, αμέσως μετά την ανακατάληψη των νησιών από την Τουρκία, ως προς τη λειτουργία της ελληνικής παιδείας, σε συνδυασμό με τη μη απαλλαγή του γηγενούς πληθυσμού από την υποχρεωτική θητεία του στον τουρκικό στρατό αποτέλεσαν τις κύριες αιτίες εκπατρισμού των Ελλήνων, διευκολύνοντας την προσπάθεια αφελληνισμού της Ίμβρου και της Τενέδου.[498]

Στο πλαίσιο αυτό, η απόφαση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Άγκυρας, σύμφωνα με την οποία το Δημόσιο Ταμείο αναλάμβανε από την 1η Φεβρουαρίου 1948 τη μισθοδοσία των Τούρκων διευθυντών, που υπηρετούσαν στα σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, δεν προσέφερε καμία απολύτως οικονομική ανακούφιση

---

[494] Καρά, *Η νήσος Ίμβρος,* ό.π., 266 – 267.

[495] Η αίτηση για την ίδρυση δημοτικού σχολείου στο χωριό Ευλάμπιο απορρίφθηκε από τις τουρκικές αρχές, με το πρόσχημα ότι η περιοχή υπαγόταν στη δημαρχιακή περιφέρεια της Ίμβρου. Ως εκ τούτου, οι πρόκριτοι των κοινοτήτων Παναγίας και Ευλαμπίου αποφάσισαν να υποβάλουν από κοινού στα τέλη Μαΐου 1948 νέα αίτηση, ώστε να δοθεί άδεια λειτουργίας ενιαίου μειονοτικού σχολείου, που θα εξυπηρετούσε τους μαθητές και των δύο κοινοτήτων, *Ίμβρος,* ό.π., τεύχος 19, Δεκέμβριος 1948, 166.

[496] *Ίμβρος*, ό.π., τεύχος 6, Νοέμβριος 1947, 123 και τεύχος 19, Δεκέμβριος 1948, 166.

[497] Μετά την εισαγωγή του πολυκομματικού συστήματος στην Τουρκία το 1946, υποψήφιοι βουλευτές τόσο του ΡΛΚ όσο και του ΔΚ επισκέπτονταν την Ίμβρο και την Τένεδο, μοιράζοντας αφειδώς υποσχέσεις για την κατάργηση του άρθρου 14 του νόμου 1151/1927, σε μία προσπάθεια να εξασφαλίσουν τη ψήφο της ελληνικής μειονότητας, *Ίμβρος*, ό.π., τεύχη 44 – 45, Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1951, 138.

[498] Ζεγκίνη «Ελληνική εκπαίδευση, Η κατάργηση της από τους Τούρκους, βασικός συντελεστής εκπατρισμού των Ιμβρίων», ό.π., 35 – 38.

στις κοινότητες της Ίμβρου. Και τούτο διότι η καταβολή των μισθών τόσο των Τούρκων[499] όσο και των Ελλήνων δασκάλων εξακολουθούσε να βαρύνει αποκλειστικά τον κοινοτικό προϋπολογισμό.[500]

Με έγγραφο του που κοινοποίησε το Φεβρουάριο του 1949 προς τη νομαρχία Δαρδανελλίων, το Υπουργείο Παιδείας της Τουρκίας απέρριψε επισήμως το αίτημα αφενός της προσθήκης μίας επιπλέον τάξης στα πεντατάξια δημοτικά σχολεία των χωριών Σχοινουδίου, Αγριδίων, Γλυκέος και Αγίων Θεοδώρων της Ίμβρου και αφετέρου την εφαρμογή σε αυτά του αναλυτικού προγράμματος, που ακολουθούνταν στα μειονοτικά σχολεία της Κωνσταντινούπολης. Ως επίσημη αιτιολογία για την απόφαση αυτή προβλήθηκε η ασυμβατότητα των εν λόγω αιτημάτων, με τις διατάξεις του νόμου 1151/1927.[501]

Μολαταύτα, η τουρκική κυβέρνηση ενέκρινε την προσθήκη νέων μαθημάτων, που θα διδάσκονταν στα ελληνικά,[502] με αποτέλεσμα την αύξηση του ωρολογίου προγράμματος διδασκαλίας από 26 σε 34 ώρες εβδομαδιαίως. Όμως, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την υλοποίηση των αλλαγών αυτών τέθηκε όχι μόνο η διατήρηση αμετάβλητου του προγράμματος των μαθημάτων, που διδάσκονταν στην τουρκική γλώσσα, αλλά και η παραμονή των τεσσάρων ημιμειονοτικών σχολείων της Ίμβρου υπό τον έλεγχο Τούρκων διευθυντών. Παράλληλα, αποφασίστηκε η παραχώρηση στο κρατικό σχολείο της Παναγίας δύο ωρών ημερησίως για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, υπό τον όρο ότι τα μαθήματα αφενός θα διεξάγονταν εκτός του επίσημου προγράμματος διδασκαλίας και αφετέρου θα θεωρούνταν προαιρετικά.[503]

Μετά την κοινοποίηση του εγγράφου αυτού, ο Επιθεωρητής της Παιδείας του νομού Δαρδανελλίων συγκάλεσε στις 20 Φεβρουαρίου 1949 σε συνέλευση τους διευθυντές και τους δασκάλους των προρρηθέντων σχολείων, αλλά και τους προέδρους

---

[499] Η τουρκική κυβέρνηση ανέλαβε από την 1η Μαρτίου 1950 να καταβάλλει τους μισθούς όχι μόνο των Τούρκων διευθυντών, αλλά και των Τούρκων δασκάλων, που υπηρετούσαν στα ημιμειονοτικά σχολεία της Ίμβρου. Η απόφαση αυτή έγινε δεκτή με ανακούφιση από τις κοινότητες Σχοινουδίου, Αγριδίων, Γλυκέος και Αγίων Θεοδώρων. Και τούτο διότι η κρατική επιχορήγηση των 1.800 τουρκικών λιρών που λάμβαναν ετησίως, ήταν ανεπαρκής για την κάλυψη των εκπαιδευτικών τους αναγκών, αφού οι μισθοί μόνο των Τούρκων δασκάλων κυμαίνονταν από 16.000 έως 20.000 τουρκικές λίρες, *Ίμβρος*, ό.π., τεύχος 10, Μάρτιος 1948, 227, τεύχος 12, Μάιος 1948, 279 και τεύχη 34 – 35 – 36, Μάρτιος – Απρίλιος – Μάιος 1950, 212.

[500] *Ίμβρος*, ό.π., τεύχος 10, Μάρτιος 1948, 227, τεύχος 12, Μάιος 1948, 279 και τεύχος 20, Ιανουάριος 1949, 189.

[501] *Ίμβρος*, ό.π., τεύχος 21, Φεβρουάριος 1929, 213 και τεύχος 22, Μάρτιος 1949, 237.

[502] Τα μαθήματα που προστέθηκαν στο αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας των δημοτικών σχολείων των χωριών Σχοινουδίου, Αγριδίων, Γλυκέος και Αγίων Θεοδώρων της Ίμβρου, ήταν η ιχνογραφία – χειροτεχνία, η οικοκυρική και η μουσική, η οποία όμως θα διδασκόταν στην τουρκική γλώσσα, *Ίμβρος*, ό.π., τεύχος 22, Μάρτιος 1949, 237 – 238.

[503] *Ίμβρος*, ό.π., τεύχος 22, Μάρτιος 1949, 237.

των τεσσάρων κοινοτήτων, προκειμένου να καταρτιστεί το νέο εβδομαδιαίο πρόγραμμα διδασκαλίας. Με βάση την απόφαση του Υπουργείου Παιδείας της Τουρκίας, από τις 8 επιπλέον ώρες που εκχωρήθηκαν εβδομαδιαίως στα ημιμειονοτικά σχολεία της Ίμβρου, οι 7 διατέθηκαν για τη διδασκαλία ελληνικών μαθημάτων. Εντούτοις, το πρόγραμμα μαθημάτων στην τουρκική γλώσσα όχι μόνο δεν συρρικνώθηκε, αλλά αντίθετα αυξήθηκε κατά μία επιπλέον ώρα, μετά την προσθήκη της μουσικής, η οποία θα διδασκόταν στα τουρκικά. Ως εκ τούτου, το εβδομαδιαίο ωρολόγιο πρόγραμμα μαθημάτων που εφαρμόστηκε μετά το Φεβρουάριο του 1949 στα πεντατάξια δημοτικά σχολεία των χωριών Σχοινουδίου, Αγριδίων, Γλυκέος και Αγίων Θεοδώρων της Ίμβρου,[504] ήταν το ακόλουθο:

Εβδομαδιαίο Πρόγραμμα Μαθημάτων

Μαθήματα	***Α' Τάξη***	***Β' Τάξη***	***Γ' Τάξη***	***Δ' Τάξη***	***Ε' Τάξη***
Τουρκικά Μαθήματα	13	12	12	6	6
Ιστορία	-	-	-	2	2
Γεωγραφία	-	-	-	2	2
Πατριδογραφία	-	-	-	2	2
Τουρκική Γραφή	-	1	1	1	1
Ελληνικά Μαθήματα	9	8	8	7	7
Θρησκευτικά	1	1	1	2	2
Ελληνική Γραφή	-	1	1	1	1
Μαθηματικά	4	5	5	5	5

[504] Όλα τα μαθήματα του προγράμματος αυτού, τόσο τα τουρκικά όσο και τα ελληνικά, διδάσκονταν σύμφωνα με το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα. Οι Έλληνες δάσκαλοι ανέλαβαν να καταρτίσουν για το μάθημα της ελληνικής γλώσσας και για τα θρησκευτικά ειδικό αναλυτικό πρόγραμμα, το οποίο θα υποβαλλόταν προς έγκριση στο Υπουργείο Παιδείας, *Ίμβρος*, ό.π., τεύχος 22, Μάρτιος 1949, 238.

Πραγματογνωσία	4	3	3	-	-
Φυσιογνωσία	-	-		2	2
Οικοκυρική	-	-	-	1	1
Ιχνογραφία – Χειροτεχνία	1	1	1	1	1
Γυμναστική	1	1	1	1	1
Μουσική	1	1	1	1	1
	34	**34**	**34**	**34**	**34**

Στο πλαίσιο αυτό, αποφασίστηκε ότι όλοι οι μαθητές που φοιτούσαν από την Α' έως την Ε' τάξη στα πεντατάξια δημοτικά σχολεία των χωριών Σχοινουδίου, Αγριδίων, Γλυκέος και Αγίων Θεοδώρων της Ίμβρου, θα παρακολουθούσαν 20 ώρες την εβδομάδα ελληνικά μαθήματα και 14 ώρες τουρκικά.[505] Εντούτοις, οι αλλαγές αυτές ήταν επουσιώδους σημασίας, δεδομένου ότι δεν ανταποκρίνονταν στα πάγια αιτήματα του γηγενούς πληθυσμού. Ως εκ τούτου, η αποκατάσταση της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ίμβρο και την Τένεδο εξακολουθούσε να παραμένει ένα ζήτημα, που τελούσε υπό εκκρεμότητα.[506]

Η άρση του αδιεξόδου επήλθε κατόπιν πρωτοβουλίας της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, η οποία με το νόμο 5713[507] προχώρησε στις 5 Φεβρουαρίου 1951 στην κατάργηση του άρθρου 14 του νόμου 1151/1927.[508] Ιδιαίτερο ενδιαφέρον

[505] *Ίμβρος*, ό.π., τεύχος 22, Μάρτιος 1949, 237 – 238.
[506] Καρά, *Η νήσος Ίμβρος,* ό.π., 267 – 268.
[507] Ο νόμος 5713, ο οποίος αποτελούνταν από 3 άρθρα, ήταν ιδιαίτερα λακωνικός στη διατύπωση του. Το περιεχόμενο του νόμου αυτού ήταν το ακόλουθο:

«Νόμος περί καταργήσεως του 14ου άρθρου του υπ' αριθμό 1151 Νόμου *«Περί τοπικής διοικήσεως των Επαρχιών Ίμβρου και Τενέδου».*
Άρθρο 1ο. Καταργήθηκε το 14ο άρθρο του υπ' αριθμό 1151 Νόμου *«Περί τοπικής διοίκησης των Επαρχιών Ίμβρου και Τενέδου».*
Άρθρο 2ο. Ο Νόμος ισχύει από της ημέρας της δημοσιεύσεως αυτού.
Άρθρο 3ο. Τον παρόντα νόμο εφαρμόζει το Υπουργικό Συμβούλιο»,

Καρά, *Η νήσος Ίμβρος,* ό.π.,269.
[508] Ο βουλευτής Δαρδανελλίων, Omer Mart, πρώην ανώτερος εκπαιδευτικός Επιθεωρητής, συνέταξε, κατόπιν υπόδειξης και άλλων βουλευτών, νομοσχέδιο, το οποίο υπέβαλε στις 14 Νοεμβρίου 1950 στο προεδρείο της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης, ζητώντας την τροποποίηση του επίμαχου άρθρου. Η σχετική εισήγηση παραπέμφθηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών της Τουρκίας, το οποίο την ενέκρινε, διαβιβάζοντας την στην Επιτροπή Εθνικής Παιδείας. Μετά την ολοκλήρωση αυτής της δαιδαλώδους

παρουσιάζει η αιτιολόγηση της απόφασης αυτής. Και τούτο διότι το ανώτατο νομοθετικό σώμα της Τουρκίας υποστήριξε ότι το άρθρο 14 του νόμου 1151 *«Περί τοπικής διοικήσεως των νήσων Ίμβρου και Τενέδου»* (1927), αντιστρατευόταν τις γενικές περί μειονοτήτων διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης (1923), καταστρατηγώντας το δικαίωμα των μη Μουσουλμάνων Τούρκων υπηκόων της Ίμβρου και της Τενέδου να διοικούν και να ελέγχουν τα εκπαιδευτικά τους ιδρύματα.[509]

Η τουρκική κυβέρνηση αποδεχόταν, με βάση την ομολογία αυτή, ότι το μειονοτικό καθεστώς της Λωζάννης ίσχυε όχι μόνο για τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, αλλά και για το γηγενή πληθυσμό της Ίμβρου και της Τενέδου, ανεξάρτητα από την εγκαθίδρυση του ειδικού καθεστώτος τοπικής αυτοδιοίκησης. Παράλληλα όμως, η πράξη της ανάκλησης αυτή καθαυτή του άρθρου 14 του νόμου 1151/1927, ως αντικείμενου στις διατάξεις περί μειονοτήτων της Συνθήκης της Λωζάννης (1923), αποτελούσε αδιάσειστο τεκμήριο της μη νομιμότητας του.[510]

Απόρροια της κατάργησης του άρθρου 14 του νόμου 1151/1927 ήταν η αποκατάσταση της ελληνικής παιδείας στην Ίμβρο και την Τένεδο. Με εξαίρεση το κυβερνητικό σχολείο της Παναγίας, το οποίο θα εξακολουθούσε να λειτουργεί ως πεντατάξιο τουρκικό δημοτικό σχολείο, όλα τα σχολεία των δύο νησιών αναγνωρίστηκαν από την Άγκυρα ως μειονοτικά. Στο πλαίσιο αυτό, θα μπορούσαν εφεξής να λειτουργούν με έξι τάξεις και πλήρες ωρολόγιο πρόγραμμα δημοτικού σχολείου,[511] ακολουθώντας το ίδιο αναλυτικό πρόγραμμα μαθημάτων με τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη.[512]

Παράλληλα, τα σχολεία απέκτησαν την αυτοτέλεια τους, δεδομένου ότι η διεύθυνση τους ανατέθηκε σε Έλληνες δασκάλους, οι οποίοι διατηρούσαν την τουρκική υπηκοότητα. Ως εκ τούτου, οι Τούρκοι διευθυντές παύτηκαν από τις θέσεις τους, με αποτέλεσμα να περιοριστούν στα αμιγώς διδακτικά τους καθήκοντα. Το προσωπικό

διαδικασίας το νομοσχέδιο κατατέθηκε προς έγκριση στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση, *Ίμβρος*, ό.π., τεύχη 44 – 45, Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1951, 139.

[509] *Ίμβρος*, ό.π., τεύχη 44 – 45, Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1951, 138.

[510] Γιάννη Πολίτη, «Αποδεικτικά στοιχεία της παραβίασης των διεθνών συνθηκών και δικαιωμάτων των Ιμβρίων και ειδικότερα των άρθρων της Συνθήκης της Λωζάννης», στο *Η Λευκή Βίβλος της Ίμβρου,* Πρακτικά Συμποσίου, Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 1994, 14 – 16 και Τενεκίδης, *Ίμβρος και Τένεδο* ,ό.π., 64.

[511] Τα τουρκικά μαθήματα (γλώσσα, ιστορία και γεωγραφία) διδάσκονταν από Τούρκους δασκάλους, οι οποίοι διορίζονταν από τη νομαρχία και πληρώνονταν από το δημόσιο ταμείο του τουρκικού κράτους. Οι Έλληνες δάσκαλοι, οι μισθοί των οποίων καταβάλλονταν από τις κοινότητες, δίδασκαν ελληνικά, αριθμητική, θρησκευτικά, φυσιογνωσία και ορισμένα δευτερεύοντα μαθήματα, *Ίμβρος*, ό.π., τεύχος 62, Δεκέμβριος 1953, 12.

[512] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Βασιλειάδης προς Χριστοδόλου, 18 Μαρτίου 1951 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ζαφειριάδης, διευθυντής του περιοδικού *«Ίμβρος»* προς τις Ιμβριακές Αδελφότητες, 18 Ιανουαρίου 1952.

των σχολείων προτεινόταν πλέον από τις κοινότητες, οι οποίες ανέλαβαν τη μισθοδοσία του, με εξαίρεση τους Τούρκους δασκάλους,[513] οι μισθοί των οποίων καταβάλλονταν από την τουρκική κυβέρνηση.[514]

Υπό το πρίσμα αυτό, τα πεντατάξια ημιμειονοτικά δημοτικά σχολεία, που λειτουργούσαν στα χωριά Σχοινούδι, Αγρίδια, Γλυκύ και Άγιοι Θεόδωροι της Ίμβρου, μετατράπηκαν σε εξατάξια μειονοτικά. Παράλληλα, η κυβέρνηση Menderes ενέκρινε την ίδρυση εξατάξιων μειονοτικών δημοτικών σχολείων στο χωριό Κάστρο, αλλά και στην πρωτεύουσα της Ίμβρου, Παναγία, το σχολείο της οποίας θα εξυπηρετούσε και τους μαθητές του χωριού Ευλαμπίου, που υπαγόταν στη δημαρχιακή περιφέρεια του νησιού. Όμως, πρωταρχική σημασία είχε αφενός η ανασύσταση της Κεντρικής Σχολής της Ίμβρου, η οποία θα λειτουργούσε ως τριτάξιο Γυμνάσιο, αλλά και η ίδρυση ελληνικού δημοτικού σχολείου στην Τένεδο, στην οποία η ελληνική παιδεία είχε από το 1923 καταργηθεί.[515]

Εντούτοις, απαραίτητη προϋπόθεση για τη χορήγηση άδειας λειτουργίας ελληνικού σχολείου στην πρωτεύουσα της Ίμβρου αποτέλεσε η ανέγερση νέου σχολικού κτιρίου,[516] το οποίο θα πληρούσε όλες τις προδιαγραφές υγιεινής και αρχιτεκτονικής της Διεύθυνσης Παιδείας. Εάν, οι εργασίες κατασκευής του διδακτηρίου της Κεντρικής Σχολής δεν αποπερατώνονταν έως το προσεχές σχολικό έτος, οι τουρκικές αρχές θα προχωρούσαν στην ακύρωση της άδειας λειτουργίας της.[517]

Μολαταύτα, οι Έλληνες της Ίμβρου αδυνατούσαν να καλύψουν αποκλειστικά με δικές τους δαπάνες το κόστος ανέγερσης του σχολικού κτιρίου.[518] Στο πλαίσιο αυτό, ο μητροπολίτης Ίμβρου και Τενέδου, Μελίτων Χατζής, ζήτησε τη συνεισφορά των

---

[513] Οι μισθοί των Τούρκων δασκάλων, οι οποίοι υπολογίζονταν με βάση τις ώρες διδασκαλίας τους, ανέρχονταν σε 150 γρόσια την ώρα, *Ίμβρος*, ό.π., τεύχη 56 – 57, Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1952, 1.

[514] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ζαφειριάδης, διευθυντής του περιοδικού *«Ίμβρος»* προς τις Ιμβριακές Αδελφότητες, 18 Ιανουαρίου 1952 και *Ίμβρος,* ό.π., τεύχη 56 – 57, Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1952, 1.

[515] Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 69 – 70.

[516] Το κτίριο της Κεντρικής Σχολής χρησιμοποιούνταν, μετά την απαγόρευση της λειτουργίας της το 1927, για τις ανάγκες στέγασης του τουρκικού δημοτικού σχολείου, που λειτουργούσε στην πρωτεύουσα της Ίμβρου, *ΙΜΒΡΟΣ,* ό.π., τεύχη 49 – 50, Ιούνιος – Ιούλιος 1951, 120.

[517] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Μελίτων προς ΙΕΜΘ, 5 Ιουνίου 1951, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 232, Κανάβης προς Γεώργιο Παπανδρέου, ΥΠΕΠΘ, 27 Ιουνίου 1951, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 233, Κανάβης, προς Υπέξ, 28 Ιουνίου 1951.

[518] Μετά τη χορήγηση άδειας για την ανέγερση μειονοτικής σχολής στην Τένεδο πραγματοποιήθηκε στις 7 Οκτωβρίου 1951 η τελετή κατάθεσης του θεμέλιου λίθου της νέας Αστικής Σχολής, στην οποία παραβρέθηκαν τα μέλη όχι μόνο της χριστιανικής, αλλά και της μουσουλμανικής κοινότητας. Ο θεμέλιος λίθος κατατέθηκε από το μητροπολίτη Μελίτωνα και τον Τούρκο διοικητή, οι οποίοι εναπόθεσαν φιάλη με νομίσματα της εποχής και έγγραφο, στο οποίο αναγραφόταν το χρονικό της θεμελίωσης, *Ίμβρος,* ό.π., τεύχη, 53 – 54, Οκτώβριος – Νοέμβριος 1951, 59.

αδελφοτήτων του εξωτερικού, ώστε να συγκεντρωθεί το απαιτούμενο ποσό, το οποίο υπολογιζόταν στις 60.000 τουρκικές λίρες.[519]

Αποφασιστικό ρόλο στην προάσπιση της ελληνικής παιδείας στα δύο νησιά διαδραμάτισαν αυτόχρημα οι Ίμβριοι και οι Τενέδιοι της διασποράς. Στο πλαίσιο αυτό, η οικονομική ενίσχυση των σχολείων τους και η διάσωση της εκπαιδευτικής τους παράδοσης αποτέλεσαν τον πρωταρχικό στόχο τόσο της *Ιμβριακής Εν Αιγύπτω Αδελφότητος*[520] όσο και της *Πανιμβριακής Αγαθοεργούς Αδελφότητας (Panimbrian Benevolent Society Imbros)*, η οποία ιδρύθηκε το 1927 στη Νέα Υόρκη. [521]

Οι αδελφότητες και τα κληροδοτήματα των Ιμβρίων της διασποράς εξασφάλιζαν το μισθό των Ελλήνων δασκάλων, ενισχύοντας παράλληλα και την *Εκπαιδευτική Επιτροπή* της Ίμβρου, κύριο μέλημα της οποίας ήταν η επάνδρωση και η λειτουργία των σχολείων. Ενδεικτικό ήταν το γεγονός ότι η αδελφότητα της Αμερικής κατέβαλλε τα ¾ των εσόδων της, δηλαδή 2.500 περίπου δολλάρια, προκειμένου να καλυφθούν οι αυξημένες ανάγκες της ελληνικής παιδείας στο νησί. Αξιόλογη δράση ανέπτυξε και ο *Φιλανθρωπικός Σύνδεσμος Ιμβρίων Σταμπούλ*, ο οποίος ιδρύθηκε στις 29 Νοεμβρίου 1948, με στόχο όχι μόνο την επίδειξη αλληλεγγύης προς τα μέλη του, αλλά και την ανύψωση του πνευματικού επιπέδου της Ίμβρου.[522]

Η κατάργηση του άρθρου 14 του νόμου 1151/1927 σηματοδότησε την απαρχή μίας πρωτόγνωρης πνευματικής άνθησης στην Ίμβρο και την Τένεδο, η οποία αντικατοπτριζόταν στον αριθμό των μαθητών, που φοιτούσαν στα σχολεία των δύο νησιών, επιβεβαιώνοντας τη ρήση του μητροπολίτη Μελίτωνα ότι «η Ίμβρος θα γίνει εργοστάσιον δασκάλων, καθηγητών και επιστημόνων».[523] Εντούτοις, αυτό το κλίμα ευφορίας που επικρατούσε στα δύο νησιά, δεν επρόκειτο να διαρκέσει για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Μετά την ανατροπή της κυβέρνησης Menderes, η Άγκυρα θα

---

[519] *Ίμβρος,,* ό.π., τεύχη 49 – 50, Ιούνιος – Ιούλιος 1951, 120.

[520] Ο Σύλλογος των Ιμβρίων της Αιγύπτου συγκροτήθηκε το 1905, με έδρα την Αλεξάνδρεια. Όταν η ελληνική κυβέρνηση αδυνατούσε, κατά τη διάρκεια του Β Παγκοσμίου Πολέμου, να χρηματοδοτήσει τα σχολεία της Ίμβρου με το κληροδότημα Λαγοπούλου, το οποίο ήταν κατατεθειμένο στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας, η αδελφότητα της Αιγύπτου ανέλαβε να αποπερατώσει το έργο της, δαπανώντας όλα της τα κεφάλαια. Η προσπάθεια αυτή συνεχίστηκε απρόσκοπτα, χάρη στη θερμή ανταπόκριση των Ιμβρίων της Αφρικής, έως το 1963, οπότε διαλύθηκε η αδελφότητα της Αιγύπτου, Κωνσταντίνου Καγιά, «Η Ιμβριακή εν Αιγύπτω Αδελφότης εις Αλεξάνδρειαν» στο *Η Αποδημία των Ιμβρίων κατά τον Εικοστό Αιώνα και οι Παροικίες τους,* Πρακτικά Συμποσίου, Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 1990, 45 – 47.

[521] Χρυσόστομος Δημητριάδης, «Περί αδελφοτήτων των εν Νέα Υόρκη της Αμερικής Ιμβρίων», στο *Λεύκωμα της Νήσου Ίμβρου*, Αθήνα, 1938, 234 – 235.

[522] Νίκου Ντάλτα, «Ιμβριακές παροικίες στη διασπορά κατά τον 20ό αιώνα», στο *Η Αποδημία των Ιμβρίων κατά τον Εικοστό Αιώνα και οι Παροικίες τους,* Πρακτικά Συμποσίου, Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 1990, 60 – 66.

[523] *Ίμβρος,* ό.π., τέυχος 55, Δεκέμβριος 1951, 85, τεύχος 1, Ιανουάριος 1955, 28 και Ξεινός, *Ίμβρος και Τένεδος,* ό.π., 105 – 107, 114 – 118.

εγκαινίαζε έναν νέο κύκλο διώξεων εναντίον των Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου, αποσκοπώντας στον οριστικό αφελληνισμό των δύο νησιών των Θρακικών Σποράδων.

Ο μαθητικός πληθυσμός της Ίμβρου το σχολικό έτος 1952 – 1953.

Σχολείο	***Μαθητές***	***Μαθήτριες***	***Σύνολο***
Κυβερνητικό Σχολείο Παναγίας	130	118	248
Κοινοτική Σχολή Σχοινουδίου	141	108	249
Κοινοτική Σχολή Αγριδίων	102	69	171
Κοινοτική Σχολή Αγίων Θεοδώρων	44	38	82
Κοινοτική Σχολή Γλυκέος	19	20	39
Σύνολο	436	353	789

Ο μαθητικός πληθυσμός της Ίμβρου και της Τενέδου
το σχολικό έτος 1954 – 1955.

Σχολείο	***Μαθητές***	***Μαθήτριες***	***Σύνολο***
1. Κεντρική Σχολή			
Α. Ημιγυμνάσιο	35	21	56
Β. Αστικό Τμήμα	125	104	129
2. Αστική Σχολή Σχοινουδίου	142	109	251
3. Αστική Σχολή Αγριδίων	71	96	167
4. Αστική Σχολή Αγίων Θεοδώρων	39	31	70

5. Αστική Σχολή Γλυκέως	25	25	50
6. Αστική Σχολή Κάστρου	13	12	25
7. Αστική Σχολή Τενέδου	80	76	156
	530	474	1.004

Ο αριθμός των μαθητών της Κεντρικής Σχολής της Ίμβρου από το 1952 έως το 1964.

Σχολικό Έτος	1952 - 1953	1953 - 1954	1954 - 1955	1955 - 1956	1956 - 1957	1957 - 1958	1958 - 1959	1959 - 1960	1960 - 1961	1961 - 1962	1962 - 1963	1963 - 1964
Αριθμός Μαθητών	51	54	56	51	67	76	84	98	79	98	80	75

Ο αριθμός των μαθητών στα δημοτικά σχολεία της Ίμβρου από το 1961 έως το 1964.

	Αριθμός Μαθητών				
Σχολικό Έτος	*Δημοτικό Σχολείο Αγριδίων*	*Δημοτικό Σχολείο Αγίων Θεοδώρων*	*Δημοτικό Σχολείο Γλυκέος*	*Δημοτικό Σχολείο Κάστρου*	*Αστική Σχολή Σχοινουδίου*
1961 - 1962	137	96	56	19	216
1962 - 1963	130	100	50	18	197
1963 - 1964	115	91	51	17	165

3.3. Ο αφελληνισμός της Ίμβρου και της Τενέδου, 1960 – 1964.

Η ανατροπή της κυβέρνησης Menderes το Μάιο του 1960 ενέβαλε σε έντονη ανησυχία τους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου, οι οποίοι άρχισαν να φοβούνται την άσκηση ενός νέου κύκλου διώξεων εις βάρος τους. Οι υποψίες αυτές δεν ήταν διόλου αβάσιμες, δεδομένου ότι το στρατιωτικό καθεστώς της Άγκυρας έδωσε από τις πρώτες ημέρες της εγκαθίδρυσης του απτά δείγματα των προθέσεων του. Η διεξαγωγή ανακρίσεων εναντίον του μητροπολίτη Ίμβρου και Τενέδου με την κατηγορία του προσηλυτισμού,[524] αλλά και η αναστολή της έναρξης των έργων υποδομής, που είχε εξαγγείλει η κυβέρνηση Menderes, αποτελούσαν προανάκρουσμα της πολιτικής, που σκόπευε να εφαρμόσει η τουρκική ηγεσία στα δύο νησιά.[525]

Η τουρκική κυβέρνηση, η οποία δεν ήταν πλέον διατεθειμένη να ανεχθεί την παρουσία του ελληνικού πληθυσμού στη στρατηγικής σημασίας περιοχή των Στενών,[526] άρχισε να λαμβάνει σταδιακά διάφορα μέτρα εναντίον του. Στο πλαίσιο αυτό, προχώρησε το 1961 στην παύση του Έλληνα δημάρχου της Ίμβρου και του προέδρου της κοινότητας Παναγίας, οι οποίοι αντικαταστάθηκαν από Τούρκους αξιωματικούς. Της ενέργειας αυτής, που συνιστούσε κατάργηση του ειδικού καθεστώτος τοπικής αυτοδιοίκησης,[527] προηγήθηκε η αυθαίρετη απόλυση του διευθυντή της Κεντρικής Σχολής,[528] γεγονός που εκλήφθηκε ως η απαρχή της δίωξης της ελληνικής παιδείας στο νησί. Οι τουρκικές αρχές αρνήθηκαν να ανακαλέσουν την απόφαση τους, μολονότι ο Επιθεωρητής του Υπουργείου Παιδείας, ύστερα από ενδελεχή εξέταση της υπόθεσης,

---

[524] Η παρότρυνση του μητροπολίτη προς τους θαμώνες ενός καφενείου να παρακολουθήσουν τη Θεία Λειτουργία, εκλήφθηκε από τις τουρκικές αρχές ως απόπειρα προσηλυτισμού. Ο μητροπολίτης απαλλάχθηκε από τις κατηγορίες, χάρη στη σθεναρή αντίδραση των προέδρων των κοινοτήτων του νησιού, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1025, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 9 Σεπτεμβρίου 1960.

[525] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1025, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 9 Σεπτεμβρίου 1960.

[526] Ενδεικτικές των προθέσεων της Άγκυρας ήταν οι απόψεις, που διατυπώθηκαν από ανώτατους Επιθεωρητές του Υπουργείου Παιδείας της Τουρκίας τον Αύγουστο του 1961, κατά τη διάρκεια συνεδρίου, στο οποίο συμμετείχαν εκπαιδευτικοί από όλη τη χώρα. Στο πλαίσιο αυτό, υποστηρίχτηκε ότι η Τουρκία διέτρεχε σοβαρό κίνδυνο από τον εθνικό προσανατολισμό της Ίμβρου και της Τενέδου, ο οποίος αποδεικνυόταν αφενός από την κυριαρχία της ελληνικής γλώσσας και αφετέρου από την προτίμηση, που επιδείκνυαν οι κάτοικοι προς τις ραδιοφωνικές εκπομπές των Αθηνών. Μέλος της *Εθνικής Επιτροπής Ενότητας* που συμμετείχε στις εργασίες του συνεδρίου, ισχυρίστηκε μάλιστα ότι η Ίμβρος αποτελούσε καρκίνωμα για την Τουρκία, το οποίο θα έπρεπε αργά ή γρήγορα να εξαλειφθεί, Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 72.

[527] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 5 Απριλίου 1961.

[528] Ο Ισαάκ Αναστασιάδης, διευθυντής του Ημιγυμνασίου της Ίμβρου και του δημοτικού σχολείου Παναγίας, τα οποία συστεγάζονταν στο κτίριο της Κεντρικής Σχολής, ήταν ένας δραστήριος εκπαιδευτικός, οι πρωτοβουλίες του οποίου συνέβαλαν στην άνθηση της ελληνικής παιδείας στο νησί. Η απόλυση του, η οποία πραγματοποιήθηκε Μεγάλη Παρασκευή, 7 Απριλίου 1961, προκάλεσε μεγάλη αναστάτωση στους κατοίκους του νησιού, Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 71 – 72.

ομολόγησε ότι η λειτουργία του σχολείου ανταποκρινόταν πλήρως στις προδιαγραφές της τουρκικής κυβέρνησης.[529]

Οι αυθαίρετες παρεμβάσεις των τουρκικών αρχών, σε συνδυασμό με τις διάχυτες φήμες περί αντικατάστασης των προέδρων των υπόλοιπων κοινοτήτων της Ίμβρου από Τούρκους αξιωματικούς, ενέτειναν την αγωνία των κατοίκων, η οποία αποτυπωνόταν εύγλωττα στα αλλεπάλληλα υπομνήματα του Πάνου Δημητριάδη[530] προς το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών.[531] Απώτερος στόχος των υπομνημάτων αυτών ήταν η ανάληψη πρωτοβουλιών από την ελληνική κυβέρνηση, ώστε να αρθούν οι πιέσεις, που είχαν ήδη αρχίσει να ασκούνται εναντίον των Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου.[532]

Σοβαρά προσκόμματα στην ομαλή διαβίωση του ελληνικού πληθυσμού δημιουργούσε η απολυταρχική συμπεριφορά του Τούρκου υποδιοικητή, Serafettin Türkmen, ο οποίος επενέβαινε απροκάλυπτα στα κοινοτικά, εκπαιδευτικά και εκκλησιαστικά ζητήματα της Ίμβρου και της Τενέδου, προκαλώντας την έντονη δυσφορία των κατοίκων.[533] Διερμηνεύοντας το διάχυτο αίσθημα αγανάκτησης, που υπέβοσκε εναντίον του, μία ομάδα μαθητών της Κεντρικής Σχολής της Ίμβρου τοιχοκόλλησε στο σπίτι του Τούρκου υποδιοικητή μία προκήρυξη διαμαρτυρίας, απαιτώντας αφενός την κατοχύρωση της εκπαιδευτικής και της θρησκευτικής ελευθερίας του γηγενούς πληθυσμού και αφετέρου την άμεση αντικατάσταση του.[534]

Το επεισόδιο αυτό προκάλεσε μεγάλη αναστάτωση στις τουρκικές αρχές, με αποτέλεσμα να καταφθάσει την επόμενη ημέρα στην Ίμβρο ειδικό στρατιωτικό κλιμάκιο από τα Δαρδανέλλια για τη διεξαγωγή ανακρίσεων. Ως ηθικός αυτουργός της ενέργειας των μαθητών θεωρήθηκε ο ζωγράφος Νίκος Παλαιόπουλος, ο οποίος στάλθηκε σιδηροδέσμιος στις φυλακές των Δαρδανελλίων, όπου κρατήθηκε περισσότερο από δύο μήνες, χωρίς να του απαγγελθούν επίσημες κατηγορίες.

---

[529] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 6 Ιουνίου 1963.

[530] Με εξουσιοδότηση των κοινοτήτων της Ίμβρου, ο Πάνος Δημητριάδης συνέχισε να διαχειρίζεται τα ζητήματα του νησιού, σε συνεννόηση με το Υπουργείο Εξωτερικών, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1378, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 4 Οκτωβρίου 1963.

[531] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 20 Απριλίου 1961.

[532] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπουργό Εξωτερικών, Μιχαήλ Πεσμαζόγλου, 21 Σεπτεμβρίου 1961.

[533] Ενδεικτικό του φανατισμού από τον οποίο διακατεχόταν ο Τούρκος υποδιοικητής, ήταν το γεγονός ότι κατόπιν διαταγής του αφενός απαλείφθηκαν οι ελληνικές επιγραφές από τα σχολεία των δύο νησιών και αφετέρου απαγορεύθηκε να κυκλοφορούν οι ιερείς, έξω από τις εκκλησίες, με τα άμφια τους, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1215, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 26 Ιουλίου 1962.

[534] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1215, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 26 Ιουλίου 1962.

Παράλληλα όμως, σε δίκη παραπέμφθηκαν δύο δάσκαλοι και τρεις πολίτες, με την κατηγορία της αντεθνικής δράσης, ενώ συνάμα οι τουρκικές αρχές προχώρησαν προς παραδειγματισμό στον άγριο ξυλοδαρμό όλων των μαθητών του Ημιγυμνασίου της Ίμβρου.[535]

Μετά την ανοικτή εκδήλωση της δυσαρέσκειας των κατοίκων προς το πρόσωπο του, ο Τούρκος υποδιοικητής ενέτεινε τις πιέσεις, που ασκούσε εναντίον τους, με αποτέλεσμα οι συνθήκες διαβίωσης στην Ίμβρο και την Τένεδο να καταστούν αφόρητες.[536] Σε μία προσπάθεια να εκτονωθεί η τεταμένη ατμόσφαιρα, που επικρατούσε στα δύο νησιά, μία επιτροπή κατοίκων μετέβη στην Άγκυρα, αξιώνοντας την άμεση αντικατάσταση του Serafettin Türkmen, αίτημα το οποίο εν τέλει ικανοποιήθηκε από την τουρκική κυβέρνηση.[537]

Μολονότι η είδηση αυτή έγινε δεκτή με ανακούφιση, σε σοβαρή ανησυχία άρχισε να εμβάλλει το γηγενή πληθυσμό η απόφαση της Άγκυρας να προχωρήσει στην ανέγερση τουρκικού διδασκαλείου στην είσοδο της πρωτεύουσας της Ίμβρου, εγκρίνοντας μάλιστα προς τούτο το σκοπό κονδύλιο 16.000.000 τουρκικών λιρών.[538] Η κυβέρνηση Inönü υποστήριξε ότι η λειτουργία αυτής της Παιδαγωγικής Ακαδημίας, στην οποία επρόκειτο να φοιτήσουν 800 συνολικά σπουδαστές από ολόκληρη την Τουρκία, θα συνέβαλλε στην αναζωογόνηση της τοπικής οικονομίας.[539]

Εντούτοις, ο ισχυρισμός αυτός αποτελούσε προφάσεις εν αμαρτίαις. Και τούτο διότι η άνθηση που παρουσίασε η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο και την Τένεδο, μετά την κατάργηση του άρθρου 14 του νόμου 1151/1927 (1951), είχε αρχίσει να προβληματίζει έντονα την Άγκυρα. Στο πλαίσιο αυτό, η ανέγερση του τουρκικού διδασκαλείου – οικοτροφείου σηματοδοτούσε μία προσπάθεια ενίσχυσης του τουρκικού χαρακτήρα της παιδείας στην Ίμβρο, στην οποία λειτουργούσε μόνο ένα πεντατάξιο κρατικό δημοτικό σχολείο.[540]

---

[535] Νίκου Παλαιόπουλου, *Ίμβρος, Το δράμα του νησιού όπως το έζησα,* Αθήνα, 1993, 131 – 141.

[536] Η διεξαγωγή αλλεπάλληλων ερευνών στα σπίτια και τα καταστήματα τους, η υποβολή των κατοίκων σε ανακρίσεις, η άρνηση των τουρκικών αρχών να χορηγήσουν διαβατήριο στους νησιώτες, προκειμένου να ταξιδέψουν στην Ελλάδα, τα προσκόμματα που παρουσίαζαν στην ομαλή λειτουργία των νηπιαγωγείων, η απαγόρευση της διοργάνωσης σχολικών εορτών, αποτελούσαν μερικά μόνο παραδείγματα των καταπιεστικών μέτρων, που εφάρμοζε η Άγκυρα εναντίον των κατοίκων των δύο νησιών, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1221, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 7 Σεπτεμβρίου 1962.

[537] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1235, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 4 Οκτωβρίου 1962.

[538] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1202, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 17 Μαΐου 1962.

[539] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1222, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 14 Σεπτεμβρίου 1962, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 28 Νοεμβρίου 1962 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1265, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 30 Νοεμβρίου 1962.

[540] Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 72.

Η υλοποίηση του έργου αυτού, το οποίο είχε άκρως συμβολική σημασία, εκλήφθηκε από τους κατοίκους του νησιού ως μία απόπειρα αλλοίωσης της δημογραφικής σύνθεσης και ανατροπής της ισορροπίας του πληθυσμού της Ίμβρου, ο οποίος εξακολουθούσε να αποτελείται αποκλειστικά από Έλληνες.[541] Και τούτο διότι απώτερος στόχος της ίδρυσης του τουρκικού διδασκαλείου ήταν ο εξαναγκασμός των κατοίκων να εγκαταλείψουν το γενέθλιο τόπο τους, σε μία προσπάθεια να επιταχυνθεί ο εκτουρκισμός της Ίμβρου.[542]

Σε αυτή την τόσο κρίσιμη συγκυρία για το μέλλον των δύο νησιών, μεγάλη απογοήτευση προκάλεσε στους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου η μετάθεση του μητροπολίτη Μελίτωνα[543] στη μητρόπολη Ηλιουπόλεως και Θείρων.[544] Μολονότι δύο επιτροπές μετέβησαν στο Φανάρι, αξιώνοντας την ανάκληση της, ο Οικουμενικός Πατριάρχης παρέμεινε ανένδοτος στην απόφαση του. Επιπλέον, άφησε ανοικτό το ενδεχόμενο να μην αποσταλεί άλλος μητροπολίτης στα δύο νησιά, με αποτέλεσμα να ελλοχεύει ο κίνδυνος να μείνει χηρεύουσα η θέση της μητρόπολης Ίμβρου και Τενέδου, έχοντας ως επικεφαλής μόνο έναν Πατριαρχικό Επίτροπο.[545]

Η μετάθεση του Μελίτωνα αποδόθηκε αρχικά σε πιέσεις της Άγκυρας, η οποία φαινόταν να έχει ενοχληθεί από την πολυσχιδή του δράση.[546] Ωστόσο, οι φήμες αυτές αφίσταντο της πραγματικότητας, δεδομένου ότι η μετάθεση του μητροπολίτη ήταν απόρροια προσωπικής του επιθυμίας. Οι συχνές επικρίσεις που δεχόταν από τοπικούς παράγοντες των δύο νησιών, του δημιούργησαν ένα αίσθημα πικρίας, με αποτέλεσμα να εισηγηθεί στον Οικουμενικό Πατριάρχη την απομάκρυνση του από τη μητρόπολη της Ίμβρου και Τενέδου.[547]

Σημείο αντιπαράθεσης ανάμεσα στο μητροπολίτη και τους προέδρους των κοινοτήτων της Ίμβρου αποτελούσε η ανέγερση νηπιαγωγείων στα χωριά του νησιού. Και τούτο διότι η ίδρυση μίας βιοτεχνίας, η οποία θα προσέφερε απασχόληση στους

---

[541] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1222, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 14 Σεπτεμβρίου 1962, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 28 Νοεμβρίου 1962 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1265, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 30 Νοεμβρίου 1962.

[542] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1396, Ρεκτσίνης προς πρωθυπουργό, Γεώργιο Παπανδρέου, 19 Νοεμβρίου 1963.

[543] Ο Μέγας Πρωτοσύγκελος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Μελίτων Χατζής, εξελέγη το 1950 μητροπολίτης Ίμβρου και Τενέδου. Η εκπαιδευτική και η πολιτιστική ζωή των δύο νησιών παρουσίασε επί της ποιμαντορίας του μία πρωτόγνωρη άνθηση, χάρη στη χαρισματική του προσωπικότητα και τις αδιαμφισβήτητες ηγετικές ικανότητες του Μετά τη θητεία του στη μητρόπολη Ηλιουπόλεως και Θείρων, ο Μελίτων, ο οποίος εκπροσώπησε το Οικουμενικό Πατριαρχείο σε διάφορες διεθνείς εκκλησιαστικές συνδιασκέψεις, εξελέγη το 1966 μητροπολίτης Χαλκηδόνος, Καρά, *Η νήσος Ίμβρος,* ό.π., 291 – 306.

[544] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1301, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 12 Μαρτίου 1963.

[545] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1321, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 7 Μαΐου 1963.

[546] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1323, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 14 Μαΐου 1963.

[547] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1311, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 3 Απριλίου 1963.

νέους ανθρώπους,[548] εμποδίζοντας τη μετακίνηση τους προς την Κωνσταντινούπολη, θεωρούνταν ότι θα εξυπηρετούσε καλύτερα τις αυξημένες ανάγκες του γηγενούς πληθυσμού. Παράλληλα, ο Μελίτων δεχόταν κριτική, ένεκα που δεν ζητούσε σε κρίσιμα θέματα τη γνώμη των αρμόδιων παραγόντων, λαμβάνοντας μονομερώς σημαντικές αποφάσεις. Συνάμα όμως, τη δυσφορία των κατοίκων είχε αρχίσει να προκαλεί και η συχνή απουσία του από τη μητρόπολη του, εξαιτίας των αυξημένων υποχρεώσεων του στην Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου.[549]

Η ταχύτητα, με την οποία προχωρούσαν οι εργασίες για την ανέγερση του τουρκικού διδασκαλείου στην Παναγία, αλλά και τα πρώτα κρούσματα βίας που εκδηλώθηκαν από Τούρκους εργάτες,[550] ενέτειναν την ανησυχία των κατοίκων της Ίμβρου,[551] οι οποίοι άρχισαν να αντιμετωπίζουν σοβαρά το ενδεχόμενο μετανάστευσης τους προς χώρες του εξωτερικού. Ο κίνδυνος ερήμωσης της Ίμβρου από το γηγενή της πληθυσμό ήταν πλέον ορατός, δεδομένου ότι πολλές οικογένειες είχαν ήδη αρχίσει να μετακινούνται προς την Κωνσταντινούπολη.[552] Απόρροια του αναγκαστικού τους εκπατρισμού ήταν η σταδιακή συρρίκνωση του ελληνικού πληθυσμού, η οποία αντικατοπτριζόταν στη μείωση του αριθμού των σχολείων,[553] που λειτουργούσαν πλέον στο νησί.[554]

Παράλληλα όμως, η Άγκυρα επιδίωξε να θέσει υπό τον απόλυτο έλεγχο της το καθεστώς τοπικής αυτοδιοίκησης της Ίμβρου, η οποία, σε αντίθεση με την Τένεδο, εξακολουθούσε να διατηρεί αμιγώς ελληνικό πληθυσμό. Στο πλαίσιο αυτό, επιχείρησε την εκλογή δικών της υποψηφίων στο αξίωμα τόσο του δημάρχου του νησιού όσο και του προέδρου της κοινότητας Παναγίας, εγχείρημα το οποίο εν τέλει τελεσφόρησε χάρη

---

[548] Η διαρροή του πληθυσμού της Ίμβρου προς την Κωνσταντινούπολη και τις χώρες του εξωτερικού υπολογιζόταν σε 2.000 περίπου άτομα, με αποτέλεσμα να παραμένουν στο νησί 5.000 περίπου Έλληνες, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1181, Πατριαρχικός Επίτροπος, Σπυρίδων Δαμδάς προς Ρεκτσίνη, 14 Φεβρουαρίου 1962.

[549] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1221, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 7 Σεπτεμβρίου 1962.

[550] Οι τουρκικές αρχές μετέφεραν εργάτες από την Ανατολή για την ανοικοδόμηση του τουρκικού διδασκαλείου, διότι ο γηγενής πληθυσμός αρνήθηκε να συμμετάσχει στις εργασίες του. Όμως, οι εργάτες άρχισαν να παρενοχλούν τους κατοίκους, λεηλατώντας τις καλλιέργειες τους και διενεργώντας επιθέσεις εναντίον των γυναικών, που εργάζονταν στους αγρούς, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1350, Ρεκτσίνης προς γραμματέα Αρχιεπισκοπής Βορείου και Νοτίου Αμερικής, 13 Σεπτεμβρίου 1963 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1370, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 26 Σεπτεμβρίου 1963.

[551] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1553, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 11 Σεπτεμβρίου 1963.

[552] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 6 Ιουνίου 1963 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας 30 Ιουλίου 1963.

[553] Ο αριθμός των δημοτικών σχολείων της Ίμβρου μειώθηκε από 7 σε 5, εξαιτίας της συρρίκνωσης του πληθυσμού του νησιού, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1360, ΙΕΜΘ προς Υπουργείο Οικονομικών, Γενική Διεύθυνση Φορολογίας, 18 Σεπτεμβρίου 1963.

[554] Το 1963 η Ίμβρος αριθμούσε 6.000 Έλληνες, όταν το 1923 ο ελληνικός πληθυσμός του νησιού ανερχόταν στις 12.000, Α.Ι.Ε.Μ.Θ. 1336, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 13 Ιουνίου 1963.

στις ψήφους των Τούρκων διοικητικών υπαλλήλων του νησιού,[555] αλλά και των εργατών, που μεταφέρθηκαν από τη Μικρά Ασία για τις ανάγκες ανέγερσης του τουρκικού διδασκαλείου.[556] Σημαντικό ρόλο προς την κατεύθυνση αυτή διαδραμάτισε και η απόφαση της πλειοψηφίας των κατοίκων να απέχουν από τις εκλογές, η οποία ελήφθη υπό το βάρος της τρομοκρατίας, που ασκούνταν εναντίον τους.[557]

Η κρισιμότητα της κατάστασης που είχε πλέον διαμορφωθεί στην Ίμβρο, αποτυπωνόταν εύγλωττα στα αλλεπάλληλα υπομνήματα του Πάνου Δημητριάδη προς το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών. Σε επιστολή που απηύθυνε στις 10 Νοεμβρίου 1963 προς τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης και Υπουργό Εξωτερικών, Σοφοκλή Βενιζέλο, ο έμπειρος διπλωμάτης προειδοποιούσε με έμφαση την ελληνική κυβέρνηση ότι «η ελληνικότατη Ίμβρος ερημώνεται και εκτουρκίζεται».[558]

Οι πιέσεις που ασκούνταν εις βάρος των Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου, εντάθηκαν μετά την κρίση που εκδηλώθηκε το Δεκέμβριο του 1963 στην Κύπρο. Τα βέλη των τουρκικών εφημερίδων άρχισαν πλέον να εκτοξεύονται απροκάλυπτα και εναντίον του γηγενούς πληθυσμού των δύο νησιών.[559] Ενδεικτικό αυτού του ανθελληνικού κλίματος ήταν το άρθρο της εφημερίδας *Cumhuriyet*, το οποίο δημοσιεύτηκε στις 27 Μαρτίου 1964, όταν είχε ήδη αρχίσει να τίθεται σε ισχύ το μέτρο της απέλασης των Ελλήνων υπηκόων[560] από την Τουρκία.[561]

Σε μία προσπάθεια να επιστήσει την προσοχή της κυβέρνησης Inönü ως προς την «απαράδεκτη κατάσταση που επικρατούσε στην Ίμβρο και την Τένεδο», η τουρκική εφημερίδα προειδοποιούσε ότι η Ελλάδα δεν έπαψε ποτέ να εποφθαλμιά τα

---

[555] Όλοι οι διοικητικοί υπάλληλοι ήταν αποκλειστικά Τούρκοι, δεδομένου ότι ο γηγενής πληθυσμός είχε αποκλειστεί από τη διοίκηση του νησιού, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 30 Ιουλίου 1963.

[556] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 16 Νοεμβρίου 1963.

[557] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 25 Νοεμβρίου 1963 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 2 Δεκεμβρίου 1963.

[558] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Σοφοκλή Βενιζέλο, 10 Νοεμβρίου 1963.

[559] Σε μία προσπάθεια να αποτραπεί μία ενδεχόμενη επίθεση εναντίον των δύο νησιών από Τούρκους εθνικιστές, η τουρκική κυβέρνηση προχώρησε στην αναστολή των δρομολογίων των πλοίων, με αποτέλεσμα να διακοπεί για ένα περίπου μήνα κάθε επικοινωνία των νησιών με το εξωτερικό. Παράλληλα, οι αστυνομικές αρχές αρνήθηκαν να χορηγήσουν άδεια στους Τούρκους υπαλλήλους και εργάτες της Ίμβρου, για τη διοργάνωση συλλαλητηρίου υπέρ της Κύπρου, διότι φοβούνταν την εκδήλωση ταραχών, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 28 Μαρτίου 1964.

[560] Παράλληλα όμως, η εφαρμογή του μέτρου των απελάσεων δεν περιορίστηκε μόνο στους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, αλλά επεκτάθηκε και στον ελληνικό πληθυσμό της Ίμβρου και της Τενέδου. Στο πλαίσιο αυτό, οι τουρκικές αρχές κατήρτισαν έναν κατάλογο Ιμβρίων, οι οποίοι επρόκειτο να απελαθούν ως ανεπιθύμητοι από την Τουρκία, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 21 Δεκεμβρίου 1964.

[561] Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», ό.π., 516.

δύο νησιά, στα οποία εξακολουθούσαν να διαβιούν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί. Η άνθηση που παρουσίασε ο ελληνισμός της Ίμβρου και της Τενέδου κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 και η οποία αντικατοπτριζόταν, σύμφωνα με την εφημερίδα, στην αύξηση που παρατηρήθηκε στην αγορά ακινήτων, δεν ήταν ευπρόσδεκτη από την τουρκική κοινή γνώμη. Ολοκληρώνοντας το άρθρο της, το οποίο αποτελούσε προπομπό της δίωξης του γηγενούς πληθυσμού των δύο νησιών από την Άγκυρα, η *Cumhuriyet* υπογράμμιζε ότι η τουρκική κυβέρνηση επρόκειτο να λάβει εν ευθέτω χρόνω όλα τα ενδεικνυόμενα μέτρα για την αντιμετώπιση της κατάστασης αυτής.[562]

Στην προσπάθεια της να επιτύχει το βίαιο εκτουρκισμό της Ίμβρου και της Τενέδου, οι οποίες είχαν κατορθώσει, παρά τις αντίξοες συνθήκες, να διατηρήσουν τον ακραιφνή ελληνικό αιγαιοπελαγίτικο χαρακτήρα τους, η κυβέρνηση Inönü αποφάσισε να θέσει σε εφαρμογή ένα «Πρόγραμμα Διάλυσης» (Eritme Programmi) του ελληνισμού στα δύο νησιά των Θρακικών Σποράδων.[563] Το σχέδιο αυτό, το οποίο εκπονήθηκε το 1961 από το στρατιωτικό καθεστώς του στρατηγού Gürsel, σε συνεργασία με τις υπηρεσίες των αρμόδιων υπουργείων της Τουρκίας, προέβλεπε τη λήψη μίας δέσμης μέτρων, οι βασικοί άξονες των οποίων ήταν η αφαίρεση των μέσων βιοπορισμού του γηγενούς πληθυσμού, η άσκηση βίας και ψυχολογικών πιέσεων εναντίον τους και η οριστική κατάργηση της ελληνικής παιδείας στην Ίμβρο και την Τένεδο.[564]

Στο πλαίσιο αυτό, η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση ψήφισε το νόμο 6830/1964 *«Περί απαλλοτριώσεων»,* ο οποίος εξουσιοδοτούσε την Άγκυρα να προβαίνει, χωρίς καμία απολύτως δέσμευση, σε απαλλοτριώσεις μεγάλης κλίμακας, ορίζοντας μάλιστα τις αποζημιώσεις με αποκλειστικό γνώμονα την υποκειμενική της κρίση. Απόρροια της εφαρμογής του νόμου αυτού ήταν η αναγκαστική απαλλοτρίωση αντί πινακίου

---

[562] Αλεξανδρής, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», ό.π., 516.

[563] Η Υπηρεσία Εθνικής Ασφαλείας της Τουρκίας έθεσε στις 27 Μαρτίου 1964 σε εφαρμογή το «Πρόγραμμα Διάλυσης» του ελληνισμού της Ίμβρου και της Τενέδου, με το οποίο εισηγούνταν τη στρατικοποίηση των νησιών, την οικονομική ενίσχυση του προγράμματος του Οργανισμού Κρατικού Σχεδιασμού για την υλοποίηση επενδύσεων, τον εξαναγκασμό των Ελλήνων των δύο νησιών να μεταναστεύσουν, καταστρέφοντας την οικονομική τους ισχύ, μέσω της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης των καλλιεργήσιμων εκτάσεων τους, την κατάργηση της μειονοτικής εκπαίδευσης, την ανακαίνιση όλων των τουρκικών κτιρίων και την οικοδόμηση νέων, με στόχο την επιβολή της τουρκικής πολιτισμικής φυσιογνωμίας, την επιλογή δημοσίων υπαλλήλων με ειδικά κριτήρια, την ίδρυση τουρκικών συνοικισμών και τουρκικών χωριών, την ίδρυση αγροτικών φυλακών στην Ίμβρο και τη δημιουργία υδατοφράκτη, Ξεινός, *Ίμβρος και Τένεδος,* ό.π., 69 – 70 και Πολίτη, «Αποδεικτικά στοιχεία της παραβίασης των διεθνών συνθηκών και δικαιωμάτων των Ιμβρίων και ειδικότερα των άρθρων της Συνθήκης της Λωζάννης», ό.π., 16 – 17.

[564] Νεοκλή Σαρρή, «Ο αφελληνισμός των νησιών, Η ελληνική εξωτερική πολιτική, η Συνθήκη της Λωζάννης και οι παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου», στο *Επτά Ημέρες, Η Καθημερινή,* Αθήνα, 22 Μαΐου 1994, 23 – 24 και Αλεξανδρής, «Ο αφελληνισμός της Ίμβρου και Τενέδου», ό.π., 75 – 76.

φακής,[565] στην πραγματικότητα επρόκειτο για δήμευση, του 90% της καλλιεργήσιμης έκτασης στην Ίμβρο και την Τένεδο, η οποία χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή διάφορων τεχνικών έργων.[566]

Αυτές οι αυθαίρετες παρεμβάσεις συνέβαλαν όχι μόνο στη βίαιη ανατροπή της οικολογικής ισορροπίας,[567] διακόπτοντας κάθε έννοια πολιτισμικής συνέχειας στα δύο νησιά, αλλά κυρίως αφαίρεσαν από το γηγενή πληθυσμό τα βασικά μέσα βιοπορισμού του.[568] Και τούτο διότι η γεωργία και η κτηνοτροφία αποτελούσαν την κύρια απασχόληση των Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου, οι οποίοι συνιστούσαν μία κατεξοχήν αγροτική κοινωνία.[569]

Σε μία προσπάθεια να αλλοιώσει τη δημογραφική σύνθεση των δύο νησιών, και ιδιαίτερα της Ίμβρου, η οποία διατηρούσε αμιγώς ελληνικό πληθυσμό, η Άγκυρα αποφάσισε να εγκαταστήσει 6.000 Τούρκους εποίκους.[570]

Ο πληθυσμός της Ίμβρου και της Τενέδου[571]

---

[565] Το ποσό που έλαβαν ως αποζημίωση οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου για την αναγκαστική απαλλοτρίωση 40.000 στρεμμάτων καλλιεργήσιμης γης, 44.000 στρεμμάτων δασικής έκτασης και 78.000 στρεμμάτων βοσκοτόπων, ήταν εξευτελιστικό, αφού ένα τετραγωνικό μέτρο γης αποζημιωνόταν με την αξία ενός αυγού, Πολίτη, «Αποδεικτικά στοιχεία της παραβίασης των διεθνών συνθηκών και δικαιωμάτων των Ιμβρίων και ειδικότερα των άρθρων της Συνθήκης της Λωζάννης», ό.π., 16 – 17.

[566] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 20 Μαΐου 1964.

[567] Τα τεχνικά έργα που κατασκευάστηκαν στα δύο νησιά, όπως οικισμοί, φράγματα, λιμάνια, στρατώνες, αποτέλεσαν βίαιες παρεμβάσεις, που συνετέλεσαν στην ανατροπή της οικολογικής ισορροπίας. Το 1964 η Ίμβρος αποτελούσε το δεύτερο νησί του Αιγαίου σε πηγές νερού, πολλές από τις οποίες δεσμεύτηκαν για την υδροδότηση των οικισμών των εποίκων και των στρατοπέδων, με αποτέλεσμα η ύπαιθρος να υποφέρει από ξηρασία. Η βίαιη παρέμβαση στο φυσικό περιβάλλον της Ίμβρου και της Τενέδου, η οποία ήταν ένα από τα πιο εύφορα νησιά του Αιγαίου, συνεχίστηκε με την καταστροφή των ελαιώνων (τα ελαιόδενδρα μόνο της Ίμβρου υπολογίζονταν σε 175.000), των αμπελώνων και των οπωροφόρων δένδρων, Μαλαθούνης, *Νήσος Ίμβρος,* ό.π., 15 – 17 και *ΙΜΒΡΟΣ,* ό.π., τεύχη 51 – 52, Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1951, 46.

[568] Σε μία προσπάθεια να στερήσουν από το γηγενή πληθυσμό κάθε δυνατότητα βιοπορισμού του, οι τουρκικές αρχές χαρακτήρισαν τους βοσκοτόπους ως δασώδεις ή αναδασωτέες εκτάσεις, ανακηρύσσοντας τους ως απαγορευμένη ζώνη για τα ποίμνια. Παράλληλα, όχι μόνο απαγορεύτηκε η εξαγωγή των κτηνοτροφικών προϊόντων που παρήγαγαν οι κάτοικοι των δύο νησιών, αλλά τέθηκαν διάφοροι περιορισμοί, που καθιστούσαν την ενασχόληση τους με την αλιεία και τη σπογγαλιεία αδύνατη, Τενεκίδης, *Ίμβρος και Τένεδος*, ό.π., 66 – 68.

[569] Ανδρέα Μουστοξύδη, *Υπόμνημα Ιστορικόν περί της Νήσου Ίμβρου,* Κωνσταντινούπολη, 1845, 68 – 69.

[570] Η πρώτη προσπάθεια εποικισμού της Ίμβρου με Τούρκους από τη Μαύρη Θάλασσα πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με αποτέλεσμα να δημευθούν οι εκτάσεις, που ανήκαν στη Μονή της Μεγίστης Λαύρας. Εντούτοις, οι 150 οικογένειες Τούρκων Λαζών που εγκαταστάθηκαν στο νησί, αποχώρησαν μετά τη λήξη του πολέμου, δεδομένου ότι δεν μπορούσαν να εγκλιματιστούν σε αυτό, Χρυσόστομου Χριστοφορίδη, «Η Ίμβρος 70 χρόνια από τη Λωζάννη», στο *Ιμβριακό Διήμερο, Η Ίμβρος σήμερα, προβλήματα, προοπτικές,* Πρακτικά, Σύλλογος Ιμβρίων Αθηνών, Αθήνα, 30 – 31 Ιανουαρίου 1993, 65.

[571] Σύμφωνα με την απογραφή που διενεργήθηκε τον Οκτώβριο του 1950, ο συνολικός αριθμός των Ιμβρίων, συμπεριλαμβανομένων αφενός εκείνων που διέμεναν στην Κωνσταντινούπολη και αφετέρου των Ιμβρίων της διασποράς, ανερχόταν στις 8.000 περίπου άτομα, *ΙΜΒΡΟΣ,* ό.π., τεύχη 46 – 47 – 48, Μάρτιος – Απρίλιος – Μάιος 1951, 108 και τεύχη 51 – 52, Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1951, 45.

Έτος	*Ίμβρος*	*Τένεδος*
1940	6.446	1.892
1946	6.359	1.765
1950	6.325	1.781

Ο πληθυσμός των χωριών της Ίμβρου.

	Άνδρες	*Γυναίκες*	*Σύνολο*
Παναγία και Ευλάμπιο	995	1.005	2.000
Σχοινούδι	1.017	861	1.878
Αγρίδια	550	526	1.076
Άγιοι Θεόδωροι	382	419	801
Γλυκύ	189	231	420
Κάστρο	72	78	150
	3.205	3.120	6.325

Στο πλαίσιο αυτό, οι τουρκικές αρχές προχώρησαν στην ανέγερση συνοικισμών στις απαλλοτριωθείσες εκτάσεις, κατάσχοντας παράλληλα τις κατοικίες, οι ιδιοκτήτες των οποίων απουσίαζαν είτε στην Κωνσταντινούπολη είτε στο εξωτερικό, προκειμένου να επιτύχει το βίαιο εκτουρκισμό των νησιών.[572]

Πανικό ενέσπειρε στους Έλληνες της Ίμβρου η απόφαση της Άγκυρας να προχωρήσει στη δημιουργία ανοικτής αγροτικής φυλακής (Tarim Açik Cezaevi) στην εύφορη πεδιάδα που εκτεινόταν μεταξύ των χωριών Σχοινουδίου, Αγριδίων και Αγίων Θεοδώρων, στην οποία θα εγκαθίσταντο βαρυποινίτες από την ηπειρωτική Τουρκία. Απώτερος στόχος των τουρκικών αρχών ήταν η τρομοκράτηση του γηγενούς πληθυσμού,[573] δεδομένου ότι οι τρόφιμοι των φυλακών, οι οποίοι ήταν εγκληματίες του

[572] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 20 Ιουνίου 1964.

[573] Μία ομάδα Ιμβρίων μετέβη στην Άγκυρα, ζητώντας την παρέμβαση του κόμματος της Δικαιοσύνης, ώστε να διατηρηθεί το καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης στα δύο νησιά. Οι Τούρκοι πολιτικοί αρνήθηκαν να μεσολαβήσουν στην τουρκική κυβέρνηση, λέγοντας χαρακτηριστικά στους νησιώτες, «Τα σχολεία δεν είναι τίποτα. Να παρακαλάτε να μη σας φέρουν κατάδικους, οπότε θα φύγετε τη νύχτα», Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ρεκτσίνης προς Βασιλειάδη, 11 Σεπτεμβρίου 1964.

κοινού ποινικού δικαίου, θα είχαν τη δυνατότητα να κυκλοφορούν ελεύθεροι και οπλισμένοι σε όλο το νησί, επιτείνοντας το αίσθημα ανασφάλειας των κατοίκων.[574]

Η λήψη του μέτρου αυτού προκάλεσε την αντίδραση όχι μόνο του ελληνικού πληθυσμού, αλλά ακόμα και μελών της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης. Δύο βουλευτές του νομού Δαρδανελλίων υπέβαλαν στις 15 Ιουλίου 1964 μαζί με δύο Τούρκους Γερουσιαστές υπόμνημα προς τα Υπουργεία Εθνικής Άμυνας και Δικαιοσύνης της Τουρκίας, ζητώντας τη ματαίωση της ίδρυσης ανοικτής αγροτικής φυλακής στην Ίμβρο.[575]

Στην προσπάθεια της να εντείνει τη ψυχολογική πίεση εναντίον των Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου, η τουρκική κυβέρνηση αποφάσισε το Μάιο του 1964 να προχωρήσει στην αποστολή τουρκικών στρατευμάτων στα δύο νησιά. Στο πλαίσιο αυτό, 200 Τούρκοι στρατιώτες αποβιβάστηκαν μόνο έως τις αρχές Ιουνίου στην Ίμβρο, στις παραλίες της οποίας τοποθετήθηκαν 70 στρατιωτικά φυλάκια, περιβάλλοντας το νησί σε έναν ασφυκτικό στρατιωτικό κλοιό.[576]

Η μεταφορά τουρκικών στρατευμάτων στην Ίμβρο και την Τένεδο συνεχίστηκε χωρίς διακοπή καθ' όλη τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1964, με αποτέλεσμα να συγκεντρωθούν μόνο στην Ίμβρο έως το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου 1.500 Τούρκοι στρατιώτες. Η παρουσία του τουρκικού στρατού ενέτεινε το φόβο του γηγενούς πληθυσμού, δεδομένου ότι στρατιωτικές περίπολοι περιφέρονταν νυχθημερόν σε όλα τα χωριά του νησιού, εμποδίζοντας την ενασχόληση των κατοίκων, οι οποίοι αναγκάζονταν να απομονώνονται στα σπίτια τους, με τις αγροτικές τους εργασίες.[577]

Παρόμοια μέτρα ελήφθησαν από τις τουρκικές αρχές και στην Τένεδο. Εντούτοις, το «Πρόγραμμα Διάλυσης» το οποίο εφαρμόστηκε στο νησί, παρουσίαζε ορισμένες διαφοροποιήσεις σε σύγκριση με την Ίμβρο. Και τούτο διότι το ⅓ του αυτόχθονα πληθυσμού ήταν Μουσουλμάνοι Τούρκοι, με τους οποίους οι Έλληνες διατηρούσαν έως το 1964 άριστες διακοινοτικές σχέσεις. Στην προσπάθεια της να εκδιώξει τον ελληνικό πληθυσμό, η Άγκυρα προχώρησε αφενός στη χρησιμοποίηση των εποχιακών εργατών, οι οποίοι προέβαιναν σε διάφορες βιαιοπραγίες εις βάρος του

---

[574] Alexandris, «Imbros and Tenedos», ό.π., 26 – 27.
[575] Αλεξανδρής, «Ο αφελληνισμός της Ίμβρου και Τενέδου», ό.π., 77.
[576] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 28 Μαΐου 1964 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 18 Ιουνίου 1964.
[577] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 18 Ιουνίου 1964, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 20 Ιουνίου 1964, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 3 Σεπτεμβρίου 1964 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ρεκτσίνης προς Βασιλειάδη, 11 Σεπτεμβρίου 1964.

και αφετέρου στην απαγόρευση πώλησης εκτός της Τενέδου των κρασιών και των σταφυλιών, τα οποία αποτελούσαν την κύρια πλουτοπαραγωγική πηγή για τους κατοίκους του νησιού.[578]

Υπό το πρίσμα αυτό, ιδιαίτερης προσοχής χρήζει η συρρίκνωση που παρουσίασε, κυρίως μετά το 1964, ο γηγενής πληθυσμός της Τενέδου στο σύνολο του.[579] Μολονότι ο αριθμός των Ελλήνων κατοίκων του νησιού άρχισε να μειώνεται σταδιακά μετά την αλλαγή του καθεστώτος κυριαρχίας, το κενό που δημιουργήθηκε, δεν αναπληρώθηκε από τους Μουσουλμάνους Τούρκους, παρά τη δημογραφική έκρηξη που σημειώθηκε σε όλη την Τουρκία μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ως εκ τούτου, ο ιθαγενής πληθυσμός της Τενέδου όχι μόνο παρέμεινε στάσιμος, αλλά εμφάνισε τάσεις ελάττωσης. Και τούτο διότι η αποψίλωση του δεν περιορίστηκε μόνο στους Έλληνες, αλλά επεκτάθηκε και στους Τούρκους κατοίκους του νησιού.[580]

Η διαρροή του αυτόχθονα μουσουλμανικού πληθυσμού ήταν ως ένα βαθμό απόρροια του φαινομένου της αστυφιλίας, το οποίο εκδηλώθηκε στο πλαίσιο του μετασχηματισμού της παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας. Παράλληλα όμως, καταλυτικό ρόλο στην απομάκρυνση των Μουσουλμάνων Τούρκων από την Τένεδο διαδραμάτισε η εγκατάσταση των εποίκων, η πλειοψηφία των οποίων καταγόταν από την ανατολική Μικρά Ασία. Και τούτο διότι ένα μεγάλο πολιτισμικό χάσμα υπήρχε ανάμεσα στον ιθαγενή μουσουλμανικό πληθυσμό και τους επήλυδες, απώτερος σκοπός της μεταφοράς των οποίων δεν ήταν η κοινωνική και η οικονομική ανάπτυξη, αλλά ο πλήρης εκτουρκισμός της Τενέδου.[581]

---

[578] Αλέξης Αλεξανδρής, «Η Τένεδος από τη Συνθήκη της Λωζάννης μέχρι σήμερα», στο *Η Λησμονημένη Τένεδος,* Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, Ανατολή, Αθήνα, 1996, 29 – 30.

[579] Σε τούτο το σημείο αξίζει να επισημανθεί ότι η Τένεδος, αν και είχε μικρότερη γεωγραφική έκταση σε σύγκριση με την Ίμβρο, παρουσίαζε το 1923 μεγαλύτερη πυκνότητα πληθυσμού. Στο πλαίσιο αυτό, στην Τένεδο, η έκταση της οποίας ήταν 37 Km², αντιστοιχούσαν 160 κάτοικοι ανά Km², όταν στην Ίμβρο, με έκταση 279,24 Km², η αναλογία αυτή ήταν 33 κάτοικοι ανά Km². Ο πληθυσμός της Ίμβρου το 1923 ήταν 9.207 κάτοικοι και της Τενέδου 6.420, εκ των οποίων το ⅓ ήταν Μουσουλμάνοι Τούρκοι. Η διαφοροποίηση αυτή ως προς την πυκνότητα του πληθυσμού των δύο νησιών οφειλόταν στην ισχύ του οικονομικού δυναμικού της Τενέδου, επαρκής απόδειξη της οποίας ήταν η ύπαρξη της μουσουλμανικής μειονότητας στο νησί. Και τούτο διότι οι Τούρκοι δεν εγκαταστάθηκαν ποτέ σε νησιά του Αιγαίου, τα οποία δεν τους παρείχαν τη δυνατότητα για μία άνετη οικονομική διαβίωση. Εντούτοις, οι Τούρκοι της Τενέδου ήταν ως επί το πλείστον δημόσιοι υπάλληλοι, δεδομένου ότι το σύνολο της οικονομίας το ήλεγχαν οι Έλληνες, στην κυριότητα των οποίων βρίσκονταν 22.586 στρέμματα γης. Οι εκτάσεις γης άρχισαν να περιέρχονται στην ιδιοκτησία των Ελλήνων της Τενέδου από το β' ήμισυ του 19ου αιώνα, Νεοκλής Σαρρής, «Κοινωνικός εκσυγχρονισμός και εκτουρκισμός της Τενέδου», στο *Η Λησμονημένη Τένεδος,* Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, Ανατολή, Αθήνα, 1996, 96 – 97 και Πολυχρόνη Ενεπεκίδη, *Αρχιπέλαγος, Ίμβρος, Τένεδος, Λήμνος, Λέσβος, Χίος, Σάμος, Πάτμος, 1800 – 1923,* Εστία, Αθήνα, 1988, 219 – 220.

[580] Σαρρής, «Κοινωνικός εκσυγχρονισμός και εκτουρκισμός της Τενέδου», 97 – 98.

[581] Σαρρής, «Κοινωνικός εκσυγχρονισμός και εκτουρκισμός της Τενέδου», 98 – 100.

Μολαταύτα, η πιο βίαιη μορφή του «Προγράμματος Διάλυσης» ήταν η κατάργηση της ελληνικής παιδείας στην Ίμβρο και την Τένεδο. Ο βουλευτής Δαρδανελλίων, Burhan Arat, με την ομόφωνη γνώμη άλλων 37 συναδέλφων του, κατέθεσε στις 30 Ιουνίου 1964 πρόταση προς την Τουρκική Εθνοσυνέλευση, με την οποία εισηγούνταν την κατάργηση του ισχύοντος εκπαιδευτικού καθεστώτος στα δύο νησιά, προκειμένου «να αποκτήσουν οι κάτοικοι τους σχολές υψηλού επιπέδου, υπό τον έλεγχο του Υπουργείου Παιδείας».[582]

Υπό το πρίσμα αυτό, προτεινόταν να καταστεί η εκπαίδευση στην Ίμβρο και την Τένεδο αμιγώς τουρκική, δωρεάν και λαϊκή. Οι γονείς που επιθυμούσαν να διδάξουν στα παιδιά τους την ορθόδοξη θρησκεία και την ελληνική γλώσσα, καλούνταν να προσλάβουν, με προσωπικά τους έξοδα, αναγνωρισμένους από το Υπουργείο Παιδείας δασκάλους. Η διδασκαλία, η οποία θα τελούσε υπό τον έλεγχο του τουρκικού κράτους, θα πραγματοποιούνταν εντός του σχολικού κτιρίου, σε μία καθορισμένη ώρα, μετά την ολοκλήρωση του ωρολογίου προγράμματος μαθημάτων.[583]

Η πρόταση αυτή, η οποία ψηφίστηκε διά βοής και άνευ ουδεμίας αντίδρασης από τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας, τέθηκε, μετά την έγκριση της από το τη Γερουσία, σε ισχύ στις 23 Ιουλίου 1964, μία ημερομηνία με άκρως συμβολικό χαρακτήρα. Ο νόμος 502/1964 ενεργοποιούσε το άρθρο 14 του νόμου 1151/1927, μολονότι η Τουρκική Εθνοσυνέλευση είχε ομόφωνα αποφανθεί στις 5 Φεβρουαρίου 1951 ότι αντιστρατευόταν τις γενικές διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης για την προστασία των μειονοτήτων. Η απόφαση αυτή είχε καταλυτική σημασία, δεδομένου ότι σηματοδοτούσε, 41 ακριβώς χρόνια μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης (1923), την αμετάκλητη κατάργηση της ελληνικής παιδείας στην Ίμβρο και την Τένεδο.[584]

Στο πλαίσιο αυτό, οι τουρκικές αρχές προχώρησαν στο κλείσιμο όλων ανεξαιρέτως των ελληνικών σχολείων,[585] ιδρύοντας στη θέση τους αμιγώς τουρκικά και καθιστώντας υποχρεωτική τη διδασκαλία όλων των μαθημάτων στην τουρκική γλώσσα. Τα κτίρια, ο εξοπλισμός και τα αρχεία των σχολείων περιήλθαν το Σεπτέμβριο του

---

[582] Καρά, *Η νήσος Ίμβρος,* ό.π., 276.

[583] Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 73.

[584] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 8 Αυγούστου 1964 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 20 Αυγούστου 1964.

[585] Ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Τουρκίας στα Ηνωμένα Έθνη, Orhan Eralp, ισχυρίστηκε ότι η κυβέρνηση του προέβη στο κλείσιμο των μειονοτικών σχολείων, αποσκοπώντας στην ανύψωση του μορφωτικού επιπέδου του πληθυσμού των δύο νησιών. Η δήλωση αυτή ήταν άκρως προκλητική, όταν το μοναδικό ελληνικό σχολείο που διέθετε η Τένεδος, είχε μετατραπεί σε στρατώνα της τουρκικής χωροφυλακής, Αλεξανδρής, «Ο αφελληνισμός της Ίμβρου και Τενέδου», ό.π., 76.

1964 επισήμως υπό τον έλεγχο του τουρκικού κράτους, το οποίο έθεσε σε διαθεσιμότητα όλους τους Έλληνες εκπαιδευτικούς, που υπηρετούσαν στα σχολεία των δύο νησιών. Η αυθαίρετη δήμευση των σχολικών κτιρίων από τις τουρκικές αρχές συνιστούσε παράνομη οικειοποίηση βακουφικής και ιδιωτικής περιουσίας,[586] παραβιάζοντας αφενός τις γενικές αρχές του Διεθνούς Δικαίου και αφετέρου το 1ο άρθρο του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης της Ρώμης (1950).[587]

Όμως, η Άγκυρα ήταν πλέον αποφασισμένη να εξαλείψει κάθε ίχνος της ελληνικής παιδείας στα δύο νησιά. Στο πλαίσιο αυτό, οι τουρκικές αρχές αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν στους Έλληνες μαθητές της Ίμβρου και της Τενέδου[588] ακόμα και το δικαίωμα διδασκαλίας, εκτός του ωρολογίου προγράμματος μαθημάτων, της μητρικής τους γλώσσας και της θρησκείας τους, με βάση το νόμο 502/1964 που είχε ψηφίσει η ίδια η Τουρκική Εθνοσυνέλευση.[589] Η κατάργηση της ελληνικής παιδείας σηματοδότησε το τέλος του ελληνισμού της Ίμβρου και της Τενέδου, οδηγώντας στον αναπόδραστο εκτουρκισμό των δύο νησιών των Θρακικών Σποράδων.[590]

Η απαρέγκλιτη εφαρμογή του «Προγράμματος Διάλυσης» από την κυβέρνηση Inönü οδήγησε τους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου σε απόγνωση. Η αποστέρηση των βασικών μέσων βιοπορισμού τους, σε συνδυασμό με την αδιάκοπη τρομοκρατία που ασκούνταν εναντίον τους, αλλά κυρίως η φαλκίδευση του αναφαίρετου δικαιώματος τους στην ελληνική παιδεία δεν άφηναν περιθώρια ελπίδας για το μέλλον, το οποίο προδιαγραφόταν αυτόχρημα δυσοίωνο. Υπό τις συνθήκες αυτές, ο ελληνικός πληθυσμός των δύο νησιών, ο οποίος είχε φτάσει στο σημείο να προτείνει, ως έσχατη

---

[586] Ο νόμος αυτός απαγόρευε στους κατοίκους των δύο νησιών να κατέχουν ακίνητη περιουσία, με εξαίρεση τα κτίρια των ναών. Στο πλαίσιο αυτό, κατασχέθηκαν τα κτίρια, στα οποία στεγάζονταν τόσο τα σχολεία όσο και οι κοινότητες των νησιών. Η ανέγερση όλων των σχολικών κτιρίων, το κόστος των οποίων υπολογιζόταν σε 400.000 περίπου δολλάρια, συμπεριλαμβανομένων και των νηπιαγωγείων, τόσο στην Ίμβρο όσο και στην Τένεδο, πραγματοποιήθηκε αποκλειστικά με δαπάνες του γηγενούς πληθυσμού, αλλά και των Ιμβρίων και των Τενεδίων της διασποράς, χωρίς την ελάχιστη οικονομική συνδρομή του τουρκικού κράτους, Αλεξανδρής, «Ο αφελληνισμός της Ίμβρου και Τενέδου», ό.π., 76 και Πολίτη, «Αποδεικτικά στοιχεία της παραβίασης των διεθνών συνθηκών και δικαιωμάτων των Ιμβρίων και ειδικότερα των άρθρων της Συνθήκης της Λωζάννης», ό.π., 15.

[587] Αλεξανδρής, «Ο αφελληνισμός της Ίμβρου και Τενέδου», ό.π., 76.

[588] Ο αριθμός των Ελλήνων μαθητών στα δύο νησιά δεν ήταν διόλου ευκαταφρόνητος. Το σχολικό έτος 1963 – 1964 φοιτούσαν στην Κεντρική Σχολή της Ίμβρου 75 μαθητές και στα έξι δημοτικά σχολεία του νησιού 618, ενώ οι μαθητές στην Αστική Σχολή της Τενέδου ανέρχονταν περίπου στους 150, Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 73 – 74.

[589] Το δικαίωμα αυτό παραχωρήθηκε στους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου μόνο το 1967 με κανονισμό, που δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Μολαταύτα, οι όροι που τέθηκαν, καθιστούσαν στην πραγματικότητα ανεφάρμοστη τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στα σχολεία των νησιών, στα οποία είχαν πλέον απομείνει ελάχιστοι Έλληνες μαθητές, Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 74.

[590] Δεληκωνσταντής, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», ό.π., 73 – 74.

λύση, ακόμη και την ανταλλαγή των πληθυσμών, μην έχοντας πλέον άλλη διέξοδο, επέλεξε την οδό του εκπατρισμού, εγκαταλείποντας οριστικά τη γενέτειρα του.[591]

Σε μία προσπάθεια να αντιδράσουν στο συστηματικό εκτουρκισμό της γενέτειρας τους, οι Ίμβριοι και οι Τενέδιοι της διασποράς αποφάσισαν να προχωρήσουν στη σύσταση Κεντρικής Επιτροπής Αγώνα στην Αθήνα,[592] υπό την προεδρεία του Πάνου Δημητριάδη.[593] Απώτερος στόχος της πρωτοβουλίας αυτής ήταν η διεθνοποίηση των διώξεων που ασκούνταν εις βάρος του ελληνισμού των δύο νησιών, ώστε να εξαναγκαστεί η Τουρκία να τηρήσει τις συμβατικές της υποχρεώσεις, οι οποίες απέρρεαν από τη Συνθήκη της Λωζάννης (1923), αποτρέποντας τον οριστικό αφελληνισμό τους.[594]

Εντούτοις, το κύριο βάρος της προβολής του ζητήματος των δύο νησιών των Θρακικών Σποράδων το επωμίστηκε ο Ίμβριος διπλωμάτης Πάνος Δημητριάδης, ο οποίος με μία σειρά αλλεπάλληλων υπομνημάτων προς το Υπουργείο Εξωτερικών προσπάθησε να σκιαγραφήσει τις μεθοδεύσεις της Άγκυρας έναντι των Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου. Απώτερος στόχος του ήταν να κινητοποιήσει το ενδιαφέρον

---

[591] Οι συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων είχαν καταστεί αφόρητες, με αποτέλεσμα οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου να θέσουν ακόμα και το ζήτημα της ανταλλαγής τους, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 6 Μαΐου 1964, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 18 Ιουνίου 1964, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 20 Ιουνίου 1964, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 3 Σεπτεμβρίου 1964 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ρεκτσίνης προς Βασιλειάδη, 11 Σεπτεμβρίου 1964.

[592] Η απόφαση αυτή προήλθε κυρίως από πρωτοβουλία του Πάνου Δημητριάδη. Εντούτοις, σε αντίθεση με τους Ιμβρίους της διασποράς, ο Δημητριάδης ήλθε αντιμέτωπος με την αδιαφορία ή το φόβο των Ιμβρίων, που είχαν εγκατασταθεί στην Ελλάδα, οι οποίοι αναλογίζονταν τους κινδύνους, που θα διέτρεχαν οι συγγενείς τους στα δύο νησιά και οι περιουσίες τους, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1450, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 7 Μαΐου 1964 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1459, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 20 Μαΐου 1964.

[593] Εντούτοις, ο Πάνος Δημητριάδης, αλλά και ο πρόεδρος της Ι.Ε.Μ.Θ, Χρήστος Ρεκτσίνης, εξέφραζαν τη δυσαρέσκεια τους ως προς τη στάση, που τηρούσε έναντι των διώξεων, που υφίστατο ο ελληνικός πληθυσμός της Ίμβρου και της Τενέδου, ο Αρχιεπίσκοπος Αμερικής, Ιάκωβος, ο οποίος καταγόταν από την Ίμβρο. Μολονότι ο Αρχιεπίσκοπος δεν είχε διστάσει να αποστείλει προσωπική επιστολή προς τον πρόεδρο των ΗΠΑ, Lyndon Johnson, αποδοκιμάζοντας τα μέτρα, που έλαβε η Άγκυρα εναντίον του Οικουμενικού Πατριαρχείου, δεν προέβη σε μία ανάλογη ενέργεια για τους Έλληνες των δύο νησιών. Μολονότι το ζήτημα των αφόρητων πιέσεων που ασκούνταν εναντίον των Ελλήνων της Τουρκίας, τέθηκε στις εργασίες της κληρικολαϊκής συνέλευσης στις ΗΠΑ, ο Αρχιεπίσκοπος υποστήριξε ότι προτιμούσε, στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία, να δρα εκ του αφανούς, μέσω τρίτων, διότι η προσωπική του εμπλοκή θα έβλαπτε την υπόθεση της Ίμβρου και της Τενέδου. Ωστόσο, ο Πάνος Δημητριάδης εξακολουθούσε να έχει παράπονα για τη στάση του Αρχιεπισκόπου Αμερικής. Ως εκ τούτου, καυτηρίασε το γεγονός ότι ο Ιάκωβος Κουκούζης απέφυγε να κατονομάσει την Ίμβρο και την Τένεδο στα ψηφίσματα διαμαρτυρίας των Ελλήνων της Αμερικής, αναφέροντας τες απλώς ως ελληνικές παροικίες, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1460, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 2 Ιουνίου 1964, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1464, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 9 Ιουνίου 1964, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1477, Ρεκτσίνης προς Χατζηανδρέου, 7 Ιουλίου 1964, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1482, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 24 Ιουλίου 1964 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1484, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 16 Αυγούστου 1964.

[594] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1444, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 2 Μαΐου 1964, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1445, Ρεκτσίνης προς Καγιά, εκπρόσωπο Ιμβρίων Κονγκό, 2 Μαΐου 1964, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Καγιάς προς Ρεκτσίνη, 28 Μαΐου 1964, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1472, Μουτάφης, πρόεδρος των Ιμβρίων Αλεξάνδρειας, προς Ρεκτσίνη, 11 Ιουνίου 1964 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1473, Χατζηανδρέου προς Ρεκτσίνη, 23 Ιουνίου 1964.

της ελληνικής κυβέρνησης, ώστε να προχωρήσει στην ανάληψη συντονισμένης δράσης, αποσοβώντας τον κίνδυνο εξάλειψης του ελληνικού τους χαρακτήρα. Παράλληλα όμως, σύντονες πιέσεις προς την κατεύθυνση αυτή άσκησε και η *Ιμβριακή Ένωση Μακεδονίας Θράκης*, η οποία όμως δρούσε εκ του αφανούς, προκειμένου οι ενέργειες της να μην αποβούν εις βάρος του γηγενούς πληθυσμού των δύο νησιών.[595]

Η αξίωση αυτή δεν στερούνταν νομικής βάσης, δεδομένου ότι τα συμβατικά δικαιώματα, τα οποία θεσπίστηκαν από τη Συνθήκη της Λωζάννης (1923) για την προστασία των μειονοτήτων, κατοχυρώνονταν από αξιόλογα δικονομικά μέσα. Υπό το πρίσμα αυτό, το καθ' ύλην αρμόδιο όργανο για την επίλυση των διαφορών που θα ανέκυπταν ως προς τις διατάξεις της Συνθήκης, ανάμεσα στην Τουρκία και τις έτερες συμβαλλόμενες χώρες, ήταν το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, το οποίο διαδέχθηκε το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης.[596]

Η Ελλάδα είχε τη δυνατότητα να προσφύγει σε αυτό, ζητώντας να επιληφθεί της παραβίασης των διατάξεων της Συνθήκης της Λωζάννης (1923) για την προστασία των μειονοτήτων, χωρίς να απαιτείται προηγουμένως η συγκατάθεση της Τουρκίας. Και τούτο διότι η Τουρκία αποδεχόταν, με βάση το 44^{ο} άρθρο, εκ προοιμίου, τη δικαιοδοσία του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης. Παράλληλα όμως, η Αθήνα μπορούσε να εγκαλέσει την Άγκυρα για την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών τόσο στην Ίμβρο και την Τένεδο όσο και στην Κωνσταντινούπολη, επικαλούμενη το 24^{ο} άρθρο της Σύμβασης, που υπέγραψε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το Νοέμβριο του 1950 στη Ρώμη.[597]

Εντούτοις, η ελληνική κυβέρνηση αδυνατούσε να ασχοληθεί ενεργά με το ζήτημα όχι μόνο των Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου, αλλά του συνόλου του ελληνισμού της Τουρκίας, εξαιτίας των εξελίξεων στο Κυπριακό.[598] Μολαταύτα, η κυβέρνηση Παπανδρέου επιχείρησε να διεθνοποιήσει το ζήτημα των διώξεων, που υφίστατο η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο και την Τένεδο, καταθέτοντας στις 5 Νοεμβρίου 1964 προσφυγή στην Unesco, για την εγγραφή της οποίας στην ημερήσια

---

[595] Νίκου Ντάλτα, «Αναζητώντας την πολιτική αντίληψη και στάση των Ιμβρίων μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης», στο *Η Λευκή Βίβλος της Ίμβρου,* Πρακτικά Συμποσίου, Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 1994, 44 – 46.
[596] Τενεκίδης, *Ίμβρος και Τένεδος*, ό.π., 44 – 53, 86 – 89.
[597] Τενεκίδης, *Ίμβρος και Τένεδος*, ό.π., 44 – 53.
[598] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1474, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 28 Ιουνίου 1964, Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1477, Ρεκτσίνης προς Χατζηανδρέου, 7 Ιουλίου 1964 και Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1481, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 16 Ιουλίου 1964.

διάταξη διεξήχθη ένας πεισματώδης αγώνας μεταξύ της ελληνικής και της τουρκικής αντιπροσωπείας.[599]

Μολονότι ο πρόεδρος της υποεπιτροπής εισηγήθηκε την προσθήκη μίας παραγράφου, στην οποία θα γινόταν μνεία στην Ίμβρο και την Τένεδο, οι Τούρκοι αντέδρασαν, θέτοντας το ζήτημα της Δυτικής Θράκης. Τα μέλη της ιταλικής και της γαλλικής αντιπροσωπείας υποστήριξαν τις τουρκικές θέσεις, πιέζοντας για ένα αμφοτεροβαρές κείμενο, το οποίο δεν θα έθιγε την Άγκυρα.[600] Υπό το πρίσμα αυτό, η απόφαση που εξέδωσε η Unesco, περιορίστηκε σε ένα απλό ευχολόγιο, θέτοντας στην ίδια μοίρα τους θύτες με τα θύματα. Όμως, ούτε η ελληνική προσφυγή στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών για την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ίμβρο και την Τένεδο απέφερε ένα θετικό αποτέλεσμα.[601] Απόρροια των απηνών διώξεων που άσκησε η Άγκυρα εναντίον του ελληνικού πληθυσμού, ήταν ο αφελληνισμός των δύο νησιών των Θρακικών Σποράδων, ο οποίος αντικατοπτρίζεται στην ανατροπή της πληθυσμιακής τους σύνθεσης.[602]

Η πληθυσμιακή σύνθεση των χωριών της Ίμβρου
το 1945 και το 1985.

	1945			***1985***		
Όνομα Χωριού	***Συνολικός Πληθυσμός***	***Έλληνες***	***Τούρκοι***	***Συνολικός Πληθυσμός***	***Έλληνες***	***Τούρκοι***
Παναγία - Ευλάμπιο	2.005	1.805	200	5.762	130	5.632
Κάστρο	122	122	-	94	-	94
Γλυκύ	433	433	-	47	22	25
Yeni				416	-	416

[599] Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1526, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 7 Νοεμβρίου 1964.
[600] Ο Γενικός Πρόξενος της Ελλάδας στην Κωνσταντινούπολη κάλεσε τον Ιούνιο του 1964 τους ξένους διπλωμάτες, που υπηρετούσαν στην Τουρκία, να επισκεφτούν την Ίμβρο και την Τένεδο, ώστε να εξακριβώσουν ιδίοις όμμασι τις αφόρητες συνθήκες, που επικρατούσαν στα δύο νησιά των Θρακικών Σποράδων. Εντούτοις, η πρόταση αυτή προσέκρουσε σε διάφορες πολιτικές σκοπιμότητες. Ενδεικτική ήταν η δήλωση του Προξένου των ΗΠΑ, ο οποίος τόνισε ότι αποφάσισε να μην επισκεφτεί τα δύο νησιά, ώστε να μην μεροληπτήσει υπέρ της Ελλάδας, Αλεξανδρής, «Ο αφελληνισμός της Ίμβρου και Τενέδου», ό.π., 81.
[601] Αλεξανδρής, «Η Τένεδος από τη Συνθήκη της Λωζάννης μέχρι σήμερα», ό.π., 31.
[602] Γιώργου Ξεινού, «Αναζητώντας την ιστορική πορεία της αποδημίας των Ιμβρίων κατά τον 20ό αιώνα και το χάρτη των παροικιών τους», στο *Η Αποδημία των Ιμβρίων κατά τον Εικοστό Αιώνα και οι Παροικίες τους,* Πρακτικά Συμποσίου, Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 1990, 19.

Bademli (δεν υπήρχε πριν το 1980)						
Άγιοι Θεόδωροι	817	817	-	234	145	189
Αγρίδια	1.064	1.064	-	111	111	-
Σχοινούδι	1.901	1.901	-	486	88	598
Uğurlu	Δεν υπήρχε πριν το 1980.			460	-	460
	6.352	6.152 96,8%	200 3,2%	7.610	496 6,5%	7.111 93%

Συμπεράσματα

Η έννοια της μειονότητας είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με ακρίβεια,[603] δεδομένου ότι δεν έχουν αποσαφηνιστεί από τη διεθνή κοινότητα τα χαρακτηριστικά, που προσδίδουν σε μία ομάδα ατόμων το μειονοτικό καθεστώς. Μολονότι οι μειονότητες θεωρούνται ένα ζήτημα που άπτεται κατεξοχήν του διεθνούς δικαίου, αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι παραμένουν απροστάτευτες έναντι της πολιτικής των διακρίσεων, που εφαρμόζει το κυρίαρχο κράτος, στην επικράτεια του οποίου διαβιώνουν.[604]

Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελεί η ελληνική μειονότητα στην Τουρκία, εναντίον της οποίας άρχισαν, αμέσως μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης (1923) να λαμβάνονται διάφορα καταπιεστικά μέτρα. Εντούτοις, οι διώξεις που ασκήθηκαν εις βάρος της, προσέλαβαν από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 έναν ιδιαίτερα βίαιο χαρακτήρα. Και τούτο διότι η Άγκυρα χρησιμοποίησε τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου ως αντικείμενο διαπραγμάτευσης, προκειμένου να εξυπηρετήσει τις επιδιώξεις της στη διεθνή πολιτική σκηνή.

Η απόφαση της κυβέρνησης Παπάγου να προχωρήσει το καλοκαίρι του 1954 στη διεθνοποίηση του Κυπριακού, απείλησε να ανατρέψει την ισορροπία δυνάμεων στον ευαίσθητο γεωπολιτικό κόμβο της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, προκαλώντας αλυσιδωτές αντιδράσεις. Και τούτο διότι η Κύπρος αποτελούσε conditio sine qua non για τη διασφάλιση των στρατηγικών συμφερόντων της Βρετανίας, η οποία έβλεπε την αυτοκρατορία της να διαλύεται. Στην προσπάθεια της να αναζητήσει τα απαραίτητα διπλωματικά ερείσματα, που θα ενίσχυαν την ευάλωτη θέση της, η κυβέρνηση του Λονδίνου επιχείρησε να εμπλέξει ενεργά την Τουρκία στο Κυπριακό. Στο πλαίσιο αυτό, συγκάλεσε την Τριμερή Διάσκεψη του Λονδίνου, απώτερος στόχος της οποίας ήταν να καταστεί η Κύπρος μία αμιγώς ελληνοτουρκική διένεξη.

---

[603] Με τον όρο «μειονότητα» χαρακτηρίζονται γενικά οι μη κυρίαρχες ομάδες στον πληθυσμό μίας χώρας, οι οποίες επιθυμούν να διατηρήσουν τις γλωσσικές, θρησκευτικές ή εθνικές τους παραδόσεις, που τους διαφοροποιούν από τον υπόλοιπο πληθυσμό, Costas Hadjiconstantinou, «The Unieted Nations subcommision on the prevention of discrimination and the protection of minorities», *Thesaurus Acroasium, volume II (1976) The Law of the United Nations,* Institute of International Public Law and International Relations of Thessaloniki, 402 – 403.

[604] Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, *Η έννοια της μειονότητας – Δυσκολίες και προβλήματα προσδιορισμού,* Επιστημονική Επετηρίδα, 3, 1982, 5 – 9.

Αξιωματούχοι του *Foreign Office* είχαν αφήσει από το Σεπτέμβριο του 1954 να εννοηθεί ότι μερικά έκτροπα στην Κωνσταντινούπολη θα εξυπηρετούσαν τις επιδιώξεις της βρετανικής κυβέρνησης. Η αντίληψη αυτή εδραιώθηκε μετά την αποτυχία της επίσκεψης, που πραγματοποίησε τον Ιούλιο του 1955 ο Βρετανός Υπουργός Αποικιών, Alan Lennox – Boyd, στη Λευκωσία, σε μία προσπάθεια αποδιεθνοποίησης του Κυπριακού.[605] Σε τηλεγράφημα του προς το Βρετανό πρωθυπουργό, Anthony Eden, ο Υπουργός Εξωτερικών, Harold Macmillan ανέφερε ότι η Τουρκία θα έπρεπε να εκδηλώσει ζωηρά το ενδιαφέρον της για την Κύπρο κατά τη διάρκεια της Τριμερούς Διάσκεψης, ανάγοντας την πλέον σε καθοριστικό παράγοντα των εξελίξεων στο νησί.[606]

Στο πλαίσιο αυτό, εκτυλίχθηκε τη νύχτα της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου 1955 μία αριστοτεχνικά οργανωμένη επίθεση εις βάρος της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη, η οποία δέχτηκε ένα ισχυρό οικονομικό και ηθικό πλήγμα. Και τούτο διότι το πογκρόμ, το οποίο σχεδιάστηκε και εκτελέστηκε από την κυβέρνηση Menderes, όχι μόνο κατέστρεψε την οικονομική βάση των ελληνικών κοινοτήτων, αλλά παράλληλα ενέσπειρε ένα αίσθημα τρόμου και ανασφάλειας στους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης για το μέλλον τους στην Τουρκία.

Οι βιαιοπραγίες εις βάρος της ελληνικής μειονότητας επέτρεψαν στην Άγκυρα να αναμειχθεί ενεργά στο Κυπριακό, στρέφοντας την προσοχή της τουρκικής κοινής γνώμης από τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα, που αντιμετώπιζε η χώρα. Παράλληλα όμως, εξυπηρέτησαν έναν ακόμη στόχο της πολιτικής του Τούρκου πρωθυπουργού. Και τούτο διότι η κυβέρνηση Menderes, η οποία σταδιακά εξετράπη προς την απολυταρχία, κατόρθωσε, με μία σειρά περιοριστικών μέτρων,[607] να καταστείλει τη δράση της αντιπολίτευσης, η οποία ασκούσε δριμεία κριτική εναντίον της.[608]

Η επίθεση που διενεργήθηκε το Σεπτέμβριο του 1955 εις βάρος της ελληνικής μειονότητας, είχε καθοριστική σημασία όχι μόνο για το μέλλον των μειονοτήτων στην Τουρκία, αλλά και για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του σύγχρονου τουρκικού

---

[605] Ο Βρετανός Υπουργός Αποικιών πρότεινε στο Μακάριο αφενός την παραχώρηση συντάγματος και αφετέρου τη λήψη μέτρων για την οικονομική ανάπτυξη του νησιού. Εντούτοις, οι εισηγήσεις αυτές απορρίφθηκαν από τον Αρχιεπίσκοπο, ο οποίος ενέμεινε στην εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης στο νησί, Κρανιδιώτη, *Δύσκολα Χρόνια,* ό.π., 88 – 90.

[606] Holland, «Greek – Turkish Relations, Istanbul and British Rule in Cyprus, 1954 – 1959», ό.π., 332 – 333.

[607] Η τροποποίηση του εκλογικού νόμου και η δημόσια απαξίωση της αντιπολίτευσης, μέσω του ραδιοφώνου και του τύπου, ήταν μόνο μερικά από τα μέτρα που έλαβε η κυβέρνηση Menderes για να περιορίσει τη δράση των πολιτικών της αντιπάλων, Hamit Bozarslan, *Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκίας*, Σαββάλας, Αθήνα, 2004, 74.

[608] Güven, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες,* ό.π., 289 – 303.

κράτους. Και τούτο διότι τα προβλήματα που επισώρευσε η δεκαετής διακυβέρνηση του Adnan Menderes, η οποία μετά το πογκρόμ προσέλαβε δικτατορικό χαρακτήρα, προλείαναν το έδαφος για τη διείσδυση του στρατού στην πολιτική ζωή της Τουρκίας, θέτοντας την υπό την απόλυτη κηδεμονία του.[609]

Αναμφίβολα, το πογκρόμ επέφερε ένα καίριο πλήγμα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, αποδεικνύοντας ότι το οικοδόμημα της ελληνοτουρκικής φιλίας, το οποίο υπαγορεύτηκε από τις επιταγές της αμερικανικής διπλωματίας, στηριζόταν σε σαθρά θεμέλια. Πράγματι, η επίθεση που δέχτηκε η ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης τη νύχτα της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου 1955 και το εύρος της καταστροφής που υπέστη, αποτέλεσαν μία οδυνηρή έκπληξη για την ελληνική κυβέρνηση.

Μολονότι η αποκατάσταση της τιμής της ελληνικής σημαίας στη Σμύρνη τον Οκτώβριο του 1955 προσέφερε μία ηθική ικανοποίηση στην Αθήνα, η κυβέρνηση Καραμανλή απαιτούσε αφενός την παραδειγματική τιμωρία των ενόχων και αφετέρου την έγκαιρη καταβολή των αποζημιώσεων στα θύματα του πογκρόμ. Η παρελκυστική πολιτική που ακολούθησε η Άγκυρα ως προς το ζήτημα αυτό, προκάλεσε τη δυσφορία της Αθήνας, η οποία αποδύθηκε σε έναν άνισο διπλωματικό αγώνα στα διεθνή fora, ώστε να ασκηθούν οι δέουσες πιέσεις στην Τουρκία.

Παράλληλα όμως, η τροπή που προσέλαβαν οι εξελίξεις στο Κυπριακό, αναζωπύρωσαν την ένταση στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Οι συνομιλίες μεταξύ του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και του κυβερνήτη της Κύπρου, John Harding, θορύβησαν την κυβέρνηση Menderes, η οποία διέβλεπε πλέον ορατό τον κίνδυνο να παραγκωνιστεί από τις εξελίξεις στο Κυπριακό. Εντούτοις, η αποτυχία των διαπραγματεύσεων και η αδυναμία εξεύρεσης μίας κοινά αποδεκτής λύσης, μετά και την υποβολή των συνταγματικών προτάσεων Radcliffe, σε συνδυασμό με τις στρατηγικές ανακατατάξεις που επήλθαν στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, επέτρεψαν την ενεργό εμπλοκή της Τουρκίας, με αποκορύφωμα την υποβολή του σχεδίου Macmillan, το οποίο προέτασσε ουσιαστικά τη διχοτόμηση του νησιού.

Μολαταύτα, σε αυτή την κρίσιμη συγκυρία η Άγκυρα, η οποία είχε περιέλθει σε διπλωματική απομόνωση, επιδίωξε την έναρξη απευθείας διαπραγματεύσεων με την Ελλάδα για την εξεύρεση μίας κοινά αποδεκτής λύσης στο ζήτημα της Κύπρου. Απόρροια της ελληνοτουρκικής προσέγγισης του 1959 ήταν η υπογραφή των

[609] Γεράσιμος Καραμπελιάς, *Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας, Συγκριτική ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945 – 1980,* Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001, 159 – 176 και Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής,* ό.π., 633.

Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου, με βάση τις οποίες ανακηρύχθηκε η ίδρυση ανεξάρτητου κυπριακού κράτους, δίνοντας μία πρόσκαιρη λύση, στο φλέγον πρόβλημα της Κύπρου.

Εντούτοις, η σύσφιγξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων μετά την υπογραφή των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου δεν συνέβαλε στη βελτίωση της θέσης της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη, δεδομένου ότι η Άγκυρα δεν αναθεώρησε τη στάση της. Στο πλαίσιο αυτό, οι τουρκικές αρχές ενέτειναν τις πιέσεις εναντίον των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, καθιστώντας τις συνθήκες διαβίωσης τους αφόρητες.

Ως εκ τούτου, αρκετά μέλη της μειονότητας επέλεξαν να εγκαταλείψουν τη γενέτειρα τους, συνειδητοποιώντας ότι δεν μπορούσαν πλέον να διατηρήσουν τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής τους στην Τουρκία. Μολαταύτα, το Οικουμενικό Πατριαρχείο κατόρθωσε να ανακτήσει τον οικουμενικό του ρόλο στην Ορθοδοξία, προχωρώντας στη σύσφιγξη των δεσμών του τόσο με τις ομόδοξες όσο και με τις ετερόδοξες Εκκλησίες, αποκορύφωμα της οποίας ήταν η συνάντηση του Οικουμενικού Πατριάρχη με τον Πάπα το 1964 στα Ιεροσόλυμα.

Όμως, η κρίση που ξέσπασε το Δεκέμβριο του 1963, μετά την απόφαση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου να αναθεωρήσει 13 διατάξεις του Συντάγματος, οι οποίες δυσχέραιναν τη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού, σηματοδότησε την αρχή του τέλους για την ελληνική μειονότητα στην Τουρκία. Στην προσπάθεια της να αναγκάσει την Αθήνα να προσέλθει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, προβαίνοντας σε παραχωρήσεις στο Κυπριακό, η κυβέρνηση Inönü προχώρησε στην καταγγελία της Σύμβασης Εγκατάστασης του 1930. Στο πλαίσιο αυτό, έθεσε αμέσως σε εφαρμογή το μέτρο της απέλασης των Ελλήνων υπηκόων, παρά τους περιορισμούς που έθετε η Σύμβαση, εκτοξεύοντας ανυπόστατες κατηγορίες εναντίον τους. Οι απελάσεις των Ελλήνων υπηκόων, οι οποίες θεωρήθηκαν απολύτως σύννομες από τις τουρκικές αρχές, προσπόρισαν στην τουρκική κυβέρνηση, η οποία προχώρησε στην ιδιοποίηση των περιουσιών τους, μία σημαντική πλουτοπαραγωγική πηγή.

Απόρροια της εφαρμογής του μέτρου αυτού, το οποίο επηρέασε και τους Τούρκους υπηκόους ελληνικής καταγωγής, ήταν η απομάκρυνση 40.000 Ελλήνων από την Κωνσταντινούπολη, δημιουργώντας τη μεγαλύτερη σε όγκο αναγκαστική μετακίνηση πληθυσμών, μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης (1923). Παράλληλα, η Τουρκία ενέτεινε τις πιέσεις της προς τους εναπομείναντες Έλληνες της

Κωνσταντινούπολης, λαμβάνοντας μία σειρά περιοριστικών μέτρων, που στρέφονταν εναντίον τόσο της μειονοτικής εκπαίδευσης όσο και του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Μολαταύτα, η Άγκυρα δεν πέτυχε τις επιδιώξεις της ως προς το ζήτημα της Κύπρου, δεδομένου ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν αναθεώρησε τη στάση της. Η απειλή τουρκικής εισβολής στο νησί τον Ιουνίου του 1964, η οποία αποσοβήθηκε χάρη στην ανοιχτή παρέμβαση του προέδρου των ΗΠΑ και η υποβολή των σχεδίων Acheson, απώτερος στόχος των οποίων ήταν η διχοτόμηση της Κύπρου, εγκαινίασαν μία νέα περίοδο έντασης στο Κυπριακό. Ωστόσο, οι εξελίξεις για τον ελληνισμό της Τουρκίας είχαν πλέον δρομολογηθεί, οδηγώντας στην οριστική εξάλειψη του.

Οι απελάσεις αποτέλεσαν ένα καίριο πλήγμα για την ελληνική μειονότητα, ζωντανεύοντας παλαιά τραύματα της συλλογικής μνήμης. Μολονότι τα Σεπτεμβριανά προκάλεσαν ένα ρεύμα φυγής από την Κωνσταντινούπολη, οι Έλληνες δεν ήταν διατεθειμένοι, παρά την καταστροφή που υπέστησαν, να εγκαταλείψουν τη γενέτειρα τους. Εντούτοις, οι απελάσεις υπέσκαψαν τα κύρια σημεία αναφοράς της ταυτότητας τους στην πόλη, προκαλώντας μία πληθυσμιακή αιμορραγία, η οποία επιταχύνθηκε μετά την τουρκική εισβολή του 1974 στην Κύπρο. Η απομάκρυνση των μη μουσουλμάνων, η οποία αποτέλεσε κύριο χαρακτηριστικό της ιστορίας της Κωνσταντινούπολης τον 20ό αιώνα, αντισταθμίστηκε από τη μαζική άφιξη εσωτερικών μεταναστών αγροτικής προέλευσης. Σήμερα, η παρουσία των Ελλήνων στην πόλη, έχει καταστεί αόρατη, αποτελώντας λιγότερο από το 0,01% του πληθυσμού της, ο οποίος αυξάνεται με ραγδαίους ρυθμούς.[610]

Σε αντίθεση με τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι συγκροτούσαν μία αστική κοινότητα με κατεξοχήν εμπορικό χαρακτήρα, οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου αποτελούσαν μία φτωχή αγροτική κοινότητα. Εντούτοις, η Τουρκία δεν ήταν διατεθειμένη να ανεχθεί την παρουσία τους στην στρατηγικής σημασίας περιοχή των Στενών των Δαρδανελλίων. Στο πλαίσιο αυτό, η Άγκυρα, έχοντας συναίσθηση της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας τους, έλαβε μία σειρά περιοριστικών μέτρων, που στρέφονταν αποκλειστικά εναντίον τους.

Στην προσπάθεια της να επιτύχει την απομόνωση της Ίμβρου και της Τενέδου, απαγόρευσε τη μετάβαση των ξένων υπηκόων, χωρίς την έκδοση ειδικής άδειας, θέτοντας παράλληλα ζήτημα υποχρεωτικής στράτευσης για τους Ιμβρίους και Τενεδίους της διασποράς, που επισκέπτονταν τη γενέτειρα τους. Εντούτοις, στο

[610] Μερόπη Αναστασιάδου– Πωλ Ντυμόν, *Οι Ρωμηοί της Πόλης, Τραύματα και Προσδοκίες,* Εστία, Αθήνα, 2007, 34 – 48.

στόχαστρο των τουρκικών αρχών βρέθηκε κυρίως η εκπαίδευση, η οποία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση της εθνικής φυσιογνωμίας μίας μειονότητας. Στο πλαίσιο αυτό, τέθηκε σε εφαρμογή ο νόμος 1151/1927, απώτερος στόχος του οποίου ήταν η διάλυση της ελληνικής παιδείας στα δύο νησιά. Η κατάργηση του το 1951 ήταν απόρροια της προσπάθειας της Άγκυρας, η οποία επιχειρούσε να ενταχθεί στους κόλπους της Δύσης, να επιδείξει διεθνώς ένα φιλελεύθερο και δημοκρατικό πρόσωπο.

Η πρωτόγνωρη άνθηση που γνώρισαν τα δύο νησιά των Θρακικών Σποράδων, μετά την αποκατάσταση του μειονοτικού καθεστώτος στην εκπαίδευση, δεν διήρκεσε πολύ. Μετά την ανατροπή της κυβέρνησης Menderes εντάθηκαν τα καταπιεστικά μέτρα των τουρκικών αρχών εις βάρος του γηγενούς πληθυσμού. Αποκορύφωμα ήταν η εφαρμογή του «Προγράμματος Διάλυσης», οι βασικοί άξονες του οποίου ήταν η κατάργηση της ελληνικής παιδείας, η αποστέρηση των βασικών μέσων βιοπορισμού των κατοίκων και η άσκηση βίας και ψυχολογικών πιέσεων εναντίον τους, εξαναγκάζοντας τους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου να εγκαταλείψουν το γενέθλιο τόπο τους.

Απόρροια των διώξεων της Άγκυρας ήταν η απόφαση των Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου να εγκαταλείψουν ομαδικά το γενέθλιο τόπο τους. Στο πλαίσιο αυτό, συνέταξαν στις 30 Ιουνίου 1966 υπόμνημα, με το οποίο εισηγούνταν στην κυβέρνηση Στεφανόπουλου την ομαδική τους εγκατάσταση στην Ελλάδα. Εντούτοις, η Αθήνα όχι μόνο απέρριψε το αίτημα αυτό, αλλά παράλληλα απαγόρευσε την είσοδο των Ελλήνων της Ίμβρου και της Τενέδου στην ελληνική επικράτεια. [611]

Μολαταύτα, η Αθήνα δεν έλαβε κανένα απολύτως μέτρο για τη διάσωση του ελληνικού χαρακτήρα των δύο νησιών, αποφεύγοντας να κάνει χρήση ακόμα και του όρου της αμοιβαιότητας. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι στη μορφωτική συμφωνία που σύναψε το 1968 το δικτατορικό καθεστώς των Αθηνών με την Άγκυρα, δεν συμπεριλήφθηκαν η Ίμβρος και η Τένεδος. Μολονότι η Τουρκία αποκτούσε το δικαίωμα αποστολής εκπαιδευτικού προσωπικού στην Δυτική Θράκη, η Ελλάδα δεν εξασφάλισε την λειτουργία ούτε ενός σχολείου στην Ίμβρο, όπου εξακολουθούν ακόμα και σήμερα να υπάρχουν ελάχιστα παιδιά. Παράλληλα, στην αβελτηρία της ελληνικής διπλωματίας αποδίδεται η μη ίδρυση ενός υποπροξενείου στην αμιγώς ελληνική μέχρι το 1964 Ίμβρο, όταν στην Κομοτηνή λειτουργεί Γενικό Τουρκικό Προξενείο.[612]

---

[611] Γιάννη Πολίτη, «Προσπάθειες – Οραματισμοί – Προοπτικές και Εισηγήσεις Αποκατάστασης των Ιμβρίων στην Ελλάδα», στο *Η Αποδημία των Ιμβρίων κατά τον Εικοστό Αιώνα και οι Παροικίες τους,* Πρακτικά Συμποσίου, Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 1990, 35 – 38.
[612] Sarioglou, *Turkish Policy towards Greek Education in Istanbul, 1923 – 1974,* ό.π., 203 – 210.

Αναμφίβολα, οι εξελίξεις στο Κυπριακό επηρέασαν καθοριστικά τη στάση της Άγκυρας έναντι της ελληνικής μειονότητας. Παράλληλα όμως, οι διώξεις που υπέστη, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με την ιδεολογία του τουρκικού εθνικισμού, οι βασικοί άξονες του οποίου διαμορφώθηκαν από τους Νεότουρκους στις αρχές του 20ού αιώνα. Στο πλαίσιο αυτό, η απαλλαγή από τις μειονότητες θεωρήθηκε ως conditio sine qua non για τη διαμόρφωση ενός ανεξάρτητου εθνικού τουρκικού κράτους. Απόρροια της αντίληψης αυτής ήταν η προσπάθεια αφενός αφομοίωσης τους δια της βίας, ασκώντας μία πολιτική διακρίσεων και περιορισμών εις βάρος τους και αφετέρου η ανάπτυξη μίας τουρκικής αστικής τάξης, η οποία θα αποτελούσε τη βάση του πολιτικού και οικονομικού τουρκικού εθνικισμού.[613]

Η διάδοση των ιδεωδών του τουρκικού εθνικισμού,[614] αλλά και του παντουρκισμού βρήκε πρόσφορο έδαφος, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης που μάστιζε την Τουρκία. Και τούτο διότι η άνοδος του πληθωρισμού ενθάρρυνε τη δημιουργία εξτρεμιστικών ισλαμιστικών ομάδων, που υπόσχονταν οικονομική και πολιτική ανάκαμψη, σε μία χώρα που το Ισλάμ δεν έπαψε ποτέ να αποτελεί, παρά την εκκοσμίκευση του κράτους, μία από τις παραμέτρους της εθνικής ταυτότητας.[615]

---

[613] Σία Αναγνωστοπούλου, Μικρά Ασία, 19ος αι. – 1919, Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες, Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, 456 – 458, 524 – 526 και Αχιλλέα Ανθεμίδη, Τουρκία, Η χώρα των θρησκευτικών και εθνικών μειονοτήτων, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1999, 27 – 39

[614] Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η προσπάθεια επανεξέτασης της ταυτότητας των Τούρκων ως ιστορικής και πολιτισμικής ενότητας και αναμόρφωσης της τουρκικής ιστορίας, εγχείρημα που επέβλεπε προσωπικά ο ίδιος ο Atatürk, Σπύρου Βρυώνη, *Το τουρκικό κράτος και η ιστορία, Η Κλειώ συναντά το γκρίζο λύκο,* ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 1993, 83 – 109.

[615] Jacob Landau, *Παντουρκισμός, Το δόγμα του τουρκικού επεκτατισμού,* Συμπληρωτικές Εκδόσεις Γενικού Επιτελείου Στρατού, Αθήνα, 1986.149 - 201

Πηγές.

Αδημοσίευτες Πρωτογενείς Πηγές.

Αρχείο Ιμβριακής Ένωσης Μακεδονίας Θράκης.

- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Βασιλειάδης προς Χριστοδόλου, 18 Μαρτίου 1951.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Μελίτων προς ΙΕΜΘ, 5 Ιουνίου 1951.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 232, Κανάβης προς Γεώργιο Παπανδρέου, ΥΠΕΠΘ, 27 Ιουνίου 1951.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 233, Κανάβης, προς Υπέξ, 28 Ιουνίου 1951.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Τηγάνης προς ΙΕΜΘ, Κάστρο Λήμνου, 10 Οκτωβρίου 1951.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ζαφειριάδης, διευθυντής του περιοδικού «Ίμβρος» προς τις Ιμβριακές Αδελφότητες, 18 Ιανουαρίου 1952.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 314, Κανάβης προς αντιπρόεδρο της κυβέρνησης Σοφοκλή Βενιζέλο, 23 Ιανουαρίου 1952.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 345, ΙΕΜΘ προς Σοφοκλή Βενιζέλο, αντιπρόεδρο της κυβέρνησης και υπουργό εξωτερικών 10 Μαίου 1952.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 379, Ρεκτσίνης προς Διευθυντής Εφημερίδας *Το Βήμα,* 30 Σεπτεμβρίου 1952.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Μελίτων προς Ι.Ε.Μ.Θ., 25 Νοεμβρίου 1952.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ρεκτσίνης προς Celal Bayar, 352, 28 Νοεμβρίου 1952.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ.,355, Ζαφειριάδης προς Ιμβριακές Αδελφότητες του Εξωτερικού, 28 Νοεμβρίου 1952.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ρεκτσίνης προς μητροπολίτη Μελίτων, 16 Απριλίου 1954.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ρεκτσίνης προς Adnan Menderes, 22 Μαΐου 1954.

- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 502, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 2 Ιουνίου 1954.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 507, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 2 Σεπτεμβρίου 1954.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ.,1025, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 9 Σεπτεμβρίου 1960.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 5 Απριλίου 1961.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 20 Απριλίου 1961.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπουργό Εξωτερικών, Μιχαήλ Πεσμαζόγλου, 21 Σεπτεμβρίου 1961.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1181, Πατριαρχικός Επίτροπος, Σπυρίδων Δαμδάς προς Ρεκτσίνη, 14 Φεβρουαρίου 1962.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1202 Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 17 Μαΐου 1962.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1215, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 26 Ιουλίου 1962.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ.,1221, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 7 Σεπτεμβρίου 1962.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1222, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 14 Σεπτεμβρίου 1962.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1235, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 4 Οκτωβρίου 1962.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 28 Νοεμβρίου 1962.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1265, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 30 Νοεμβρίου 1962.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1301, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 12 Μαρτίου 1963.

- Α.Ι.Ε.Μ.Θ.,1311, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 3 Απριλίου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1321, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 7 Μαΐου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1323, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 14 Μαΐου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 6 Ιουνίου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ. 1336, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 13 Ιουνίου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 30 Ιουλίου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1347, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 11 Σεπτεμβρίου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1350, Ρεκτσίνης προς γραμματέα Αρχιεπισκοπής Βορείου και Νοτίου Αμερικής, 13 Σεπτεμβρίου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1360, ΙΕΜΘ προς Υπουργείο Οικονομικών, Γενική Διεύθυνση Φορολογίας, 18 Σεπτεμβρίου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1370, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 26 Σεπτεμβρίου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1378, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 4 Οκτωβρίου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Σοφοκλή Βενιζέλο, 10 Νοεμβρίου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 16 Νοεμβρίου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1396, Ρεκτσίνης προς πρωθυπουργό Γεώργιο Παπανδρέου, 19 Νοεμβρίου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 25 Νοεμβρίου 1963.

- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 2 Δεκεμβρίου 1963.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 28 Μαρτίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1444, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 2 Μαΐου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1445, Ρεκτσίνης προς Καγιά, εκπρόσωπο Ιμβρίων Κονγκό, 2 Μαΐου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 6 Μαΐου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1450, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 7 Μαΐου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 20 Μαΐου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1459, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 20 Μαΐου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 28 Μαΐου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Καγιάς προς Ρεκτσίνη, 28 Μαΐου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1460, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 2 Ιουνίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1464, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 9 Ιουνίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1472, Μουτάφης, Πρόεδρος των Ιμβρίων Αλεξάνδρειας, προς Ρεκτσίνη, 11 Ιουνίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 18 Ιουνίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 18 Ιουνίου 1964.

- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 20 Ιουνίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1473, Χατζηανδρέου προς Ρεκτσίνη, 23 Ιουνίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1474, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 28 Ιουνίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1477, Ρεκτσίνης προς Χατζηανδρέου, 7 Ιουλίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1481, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 16 Ιουλίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1477, Ρεκτσίνης προς Χατζηανδρέου, 7 Ιουλίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1482, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 24 Ιουλίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 8 Αυγούστου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1484, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 16 Αυγούστου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 20 Αυγούστου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 3 Σεπτεμβρίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Ρεκτσίνης προς Βασιλειάδη, 11 Σεπτεμβρίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., 1526, Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 7 Νοεμβρίου 1964.
- Α.Ι.Ε.Μ.Θ., Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 21 Δεκεμβρίου 1964.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβέρωφ – Τοσίτσα Ευάγγελου, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών, (Κυπριακό, 1950 – 1963)*, Α' τόμος, Αθήνα, 1981.
- Αβέρωφ – Τοσίτσα Ευάγγελου, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών, (Κυπριακό, 1950 – 1963)*, Β' τόμος, Αθήνα, 1981.
- Ahmad Feroz, *The Turkish Experiment in Democracy 1950 – 1975,* Hurst & Company, Λονδίνο, 1977.
- Αθανασοπούλου Εκάβη, *Τουρκία, Αναζήτηση ασφάλειας, Αμερικανο – βρετανικά συμφέροντα,* Παπαζήση, Αθήνα, 1999.
- Αλεξανδράκης Μενέλαος, Θεοδωρόπουλος Βύρων, Λαγάκος Ευστάθιος, *Το Κυπριακό, 1950 – 1974, Μία ενδοσκόπηση,* Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1987.
- Αλεξανδρής Αλέξης, «Η απόπειρα δημιουργίας Τουρκοθόρδοξης Εκκλησίας στην Καππαδοκία, 1921 – 1923», στο *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 4*, Αθήνα, 1983, 159 – 210.
- Αλεξανδρής Αλέξης, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1923 – 1955», στο *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, 1923 – 1987,* Γνώση, Αθήνα, 1991, 31 – 172.
- Αλεξανδρής Αλέξης, «Το μειονοτικό ζήτημα, 1954 – 1987», στο *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, 1923 – 1987,* Γνώση, Αθήνα, 1991, 493 – 552.
- Αλεξανδρής Αλέξης, «Ο αφελληνισμός της Ίμβρου και Τενέδου, Μία ιστορική αναδρομή και ορισμένες σκέψεις για το μέλλον», στο *Πανιμβριακό Συμπόσιο «Η Ίμβρος ζητά δικαίωση»,* Πρακτικά, Αθήνα, 22 Ιουνίου 1991, 68 – 85.
- Αλεξανδρής Αλέξης – Παρέσογλου Αθανάσιος, «Μουσουλμανικές μειονότητες στα Βαλκάνια», στο *Βαλκάνια, Από τον διπολισμό στη νέα εποχή,* επιμέλεια Θ. Βερέμης, Γνώση, Αθήνα, 1995, 741 – 874.
- Αλεξανδρής Αλέξης, «Η Τένεδος από τη Συνθήκη της Λωζάννης μέχρι σήμερα», στο *Η Λησμονημένη Τένεδος,* Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, Ανατολή, Αθήνα, 1996, 25 – 32.
- Alexandris Alexis, «Imbros and Tenedos: A study of turkish attitudes toward two ethnic greek island communities since 1923», *Journal of the Hellenic Diaspora, volume VII, number 1,* 1980, 4 – 31.

- Alexandris Alexis, *The Greek Minority of Istanbul and Greek – Turkish Relations, 1918 – 1974,* Centre for Asia Minor Studies, Αθήνα, 1992.
- Αμπατζής Άρης, *Μαρμαρωμένη Ρωμιοσύνη, Οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης,* Λιβάνη, Αθήνα, 2005.
- Αναγνωστοπούλου Σία, *Μικρά Ασία, 19ος αι. – 1919, Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες, Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος,* Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.
- Αναστασιάδου Ιφιγένεια, *Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο Φιλίας του 1930,* Φιλιππότη, Αθήνα, 1982.
- Αναστασιάδου Μερόπη – Ντυμόν Πωλ, *Οι Ρωμηοι της Πόλης, Τραύματα και Προσδοκίες,* Εστία, Αθήνα, 2007.
- Ανθεμίδη Αχιλλέα, *Τουρκία, Η χώρα των θρησκευτικών και εθνικών μειονοτήτων,* Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1999.
- Αποστολίδης Νίκος, *Αναμνήσεις από την Κωνσταντινούπολη,* Τροχαλία, Αθήνα, 1996.
- Ατταλίδη Μιχάλη, «Οι σχέσεις των Ελληνοκυπρίων με τους Τουρκοκυπρίους», στο *Κύπρος, Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της,* επιμέλεια Γιώργος Τενεκίδης, Γιάννος Κρανιδιώτης, Εστία, Αθήνα, 2000, 411 – 445.
- Βαληνάκης Γιάννης, *Εισαγωγή στην Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1949 – 1988,* Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1989.
- Βαφειάδης Σίμος, *Ένας πολίτης θυμάται,* Τσουκάτου, Αθήνα, 1998.
- Βερέμης Θάνος, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, 1453 – 2005,* Σιδέρης, Αθήνα, 2005.
- Βλάχου Άγγελου, *Δέκα Χρόνια Κυπριακού*, Εστία, Αθήνα, 1980.
- Bozarslan Hamit, *Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκίας*, Σαββάλας, Αθήνα, 2004.
- Βρυώνη Σπύρου, Το τουρκικό κράτος και η ιστορία, Η Κλειώ συναντά το γκρίζο λύκο, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 1993.
- Βρυώνης Σπύρος, *Ο μηχανισμός της καταστροφής, Το τουρκικό πογκρόμ της 6ης – 7ης Σεπτεμβρίου 1955 και ο αφανισμός της ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης,* μετάφραση Λευτέρης Γιαννακουδάκης, επιμέλεια Παναγιώτης Σουλτάνης, Εστία, Αθήνα, 2007.
- Γρυντάκης Γιάννης Μιχαήλ, *Ίμβρος και Τένεδος, Δύο ξεχασμένα ελληνικά νησιά (1910 – 1930),* Σύλλογος Ιμβρίων Αθηνών, Αθήνα, 1995.

- Couloumbis Theodore, *The United States, Greece and Turkey, The troubled triangle,* Praeger, Ουάσινγκτον, 1999.
- Δεκαβάλας Στέφανος, «Το κλείσιμο της *Ελληνικής Ένωσης Κωνσταντινουπόλεως* και οι πρώτες επιλεκτικές απελάσεις Ελλήνων υπηκόων», στο *Μνήμες, Κωνσταντινούπολη, Ίμβρος, Τένεδος, 1923 – 1955,* Πρακτικά Διημερίδας, Καλαμαριά, 11 – 12 Νοεμβρίου 1995, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1997, 103 – 111.
- Δεληκωνσταντής Κώστας, «Η ελληνική παιδεία στην Ίμβρο (1923 – 1964)», στο *Μνήμες, Κωνσταντινούπολη, Ίμβρος, Τένεδος, 1923 – 1955,* Πρακτικά Διημερίδας, Καλαμαριά, 11 – 12 Νοεμβρίου 1995, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1997, 61 – 80.
- Demir Hulya – Akar Ridvan, *Οι τελευταίοι εξόριστοι της Κωνσταντινούπολης,* μετάφραση Γιάννης Τοπτσόγλου, Τσουκάτου, Αθήνα, 2004.
- Δημητριάδης Χρυσόστομος, «Περί αδελφοτήτων των εν Νέα Υόρκη της Αμερικής Ιμβρίων», στο *Λεύκωμα της Νήσου Ίμβρου*, Αθήνα, 1938, 234 – 235.
- Διβάνη Λένα, *Ελλάδα και Μειονότητες, Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών,* Καστανιώτη, Αθήνα, 1999.
- Ελευθεριάδης Αρίσταρχος, «Το ξερίζωμα του Ελληνισμού της Κωνσταντινουπόλεως, Οι απελάσεις από την εποχή της ιδρύσεως του ελληνικού κράτους», στο *30 Χρόνια από τις απελάσεις, 1964 – 1994,* Σωματείον Ελλήνων Υπηκόων Απελαθέντων εκ Τουρκίας, Αθήνα, 1994, 33 – 51.
- Ενεπεκίδη Πολυχρόνη, *Αρχιπέλαγος, Ίμβρος, Τένεδος, Λήμνος, Λέσβος, Χίος, Σάμος, Πάτμος, 1800 – 1923,* Εστία, Αθήνα, 1988.
- Ζεγκίνη Ευστράτιου «Ελληνική εκπαίδευση, Η κατάργηση της από τους Τούρκους, βασικός συντελεστής εκπατρισμού των Ιμβρίων», στο *Ίμβρος και Τένεδος,* Επτά Ημέρες, Η Καθημερινή, Αθήνα, 22 Μαΐου 1994, 35 – 39.
- Ζεγκίνης Ευστράτιος «Εκκλησία και Παιδεία στην Τένεδο», στο *Η Λησμονημένη Τένεδος,* Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, Ανατολή, Αθήνα 1996, 53 – 70.
- Güven Dilek, *Εθνικισμός, κοινωνικές μεταβολές και μειονότητες, Τα επεισόδια εναντίον των μη μουσουλμάνων της Τουρκίας (6/7 Σεπτεμβρίου 1955),* μετάφραση Σοφία Αυγερινού, Εστία, Αθήνα, 2006.

- *Η Συνθήκη της Λωζάννης, Το πλήρες κείμενο, Προσθήκες – Ερμηνευτικοί νόμοι, Οι τουρκικές παραβιάσεις από το 1923 μέχρι σήμερα,* επιμέλεια Αντώνης Σπετσέρης, Παπαζήση, Αθήνα, 1994.
- Hadjiconstantinou Costas, «The Unieted Nations subcommision on the prevention of discrimination and the protection of minorities», *Thesaurus Acroasium, volume II (1976) The Law of the United Nations,* Institute of International Public Law and International Relations of Thessaloniki, 397 – 404.
- Hale William, *Turkish Foreign Policy, 1774 – 2000,* Frank Cass, Λονδίνο, 2000.
- Hatzivassiliou Evanthis, "The Suez crisis, Cyprus and Greek Foreign Policy, 1956, A view from the British Archives", *Balkan Studies, 30,* Θεσσαλονίκη, 1989, 107 – 129.
- Hatzivassiliou Evanthis, «The Riots in Turkey, in September 1955: A British Document», *Balkan Studies, 31*, Θεσσαλονίκη, 1990, 165 – 176.
- Hatzivassiliou Evanthis, «The Lausanne Treaty Minorities in Greece and Turkey and the Cyprus Question, 1954 – 1959», *Balkan Studies*, 32, 1991, 145 – 161.
- Helsinki Watch, (A Division of Human Rights Watch), *Denying Human Rights & Ethnic Identity, The Greeks of Turkey,* New York, 1992.
- Holland Robert, «Greek – Turkish Relations, Istanbul and British Rule in Cyprus, 1954 – 1959: Some Excerpts from the British Public Archive», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 10,* Αθήνα, 1993 – 1994, 327 – 365.
- Howard Douglas, *The History of Turkey*, Greenwood Press, Λονδίνο, 2000.
- Θεωδορόπουλος Βύρων, *Οι Τούρκοι και Εμείς*, Φυτράκη, Αθήνα, 1988.
- Θεοδωρόπουλος Βύρων, «Έκθεση Β. Γεν. Προξενείου Κων/πόλεως επί των ανθελληνικών γεγονότων της 6ης Σεπτεμβρίου 1955», στο *Πενήντα Χρόνια από τα Σεπτεμβριανά, Κωνσταντινούπολη, Πρίν – Τότε – Μετά,* επιμέλεια και επιλογή κειμένων Ειρήνη Σαριόγλου – Καίτη Σαριόγλου, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα, 2005, 111 – 129.
- Iatrides John, «The Truman doctrine, The beginning of United States penetration in Greece», U.*S Foreign Policy toward Greece and Cyprus, The clash of principle and pragmatism,* Conference Proceedings, The Center for Mediterranean Studies and the American Hellenic Instititute, Washington, 11 – 19.

- Ιεροδιακόνου Λεόντιου, «Το Κυπριακό από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ως την Ανεξαρτησία», στο *Κύπρος, Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της,* επιμέλεια Γιώργος Τενεκίδης, Γιάννος Κρανιδιώτης, Εστία, Αθήνα, 2000, 167 – 189.
- *Ίμβρος, Μηνιαίο Εγκυκλοπαιδικό Περιοδικό, 1947 – 1955,* Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 2005.
- Ιωαννίδης Χρίστος, *Νέο – Οθωμανικός Ιμπεριαλισμός, Ιδεολογία και πολιτική του τουρκικού επεκτατισμού,* μετάφραση Χρύσανθος Λαζαρίδης, Τροχαλία, Αθήνα, 1995.
- Καγιά Κωνσταντίνου, «Η Ιμβριακή εν Αιγύπτω Αδελφότης εις Αλεξάνδρειαν» στο *Η Αποδημία των Ιμβρίων κατά τον Εικοστό Αιώνα και οι Παροικίες τους,* Πρακτικά Συμποσίου, Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 1990, 45 – 49.
- Kalaitzaki Theodora, «US Mediation in Greek – Turkish Disputes since 1954», *Mediterranean Quarterly*, *volume 16, number 2*, Spring 2005, 106 – 124.
- Καλούμενου Δημήτρη, *Η σταύρωση του Χριστιανισμού, Η ιστορική αλήθεια των γεγονότων της 6 – 7 Σεπτεμβρίου 1955 στην Κωνσταντινούπολη,* Αθήνα, 2001.
- Καρά Μελίτωνος, *Η νήσος Ίμβρος, Συμβολή εις την εκκλησιαστικήν ιστορίαν της,* Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη, 1987.
- Καραμπελιάς Γεράσιμος, Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας και της Ελλάδας, Συγκριτική ανάλυση των μεταπολεμικών στρατιωτικών επεμβάσεων, 1945 – 1980, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.
- Κιτσίκη Δημήτρη, *Ιστορία του Ελληνοτουρκικού Χώρου από τον Ε. Βενιζέλο στον Γ. Παπαδόπουλο, (1928 – 1973),* Εστία, Αθήνα, 1980.
- Κόντης Βασίλης, *Η αγγλοαμερικανική πολιτική και το ελληνικό πρόβλημα: 1945 – 1949,* Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 1984.
- Κουφουδάκη Βαγγέλη, «Η Κύπρος και οι Υπερδυνάμεις, 1960 – 1979», στο *Κύπρος, Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της,* επιμέλεια Γιώργος Τενεκίδης, Γιάννος Κρανιδιώτης, Εστία, Αθήνα, 2000, 363 – 409.
- Κρανιδιώτη Νίκου, *Δύσκολα Χρόνια, Κύπρος 1950 – 1960,* Εστία, Αθήνα, 1981.
- Κρανιδιώτη Νίκου, *Ανοχύρωτη Πολιτεία, Κύπρος 1960 – 1974, τόμος Α',* Εστία, Αθήνα, 1985.

- Κρανιδιώτη Νίκου «Οι σχέσεις Αθηνών – Λευκωσίας (1960 – 1974), Πολιτικές αντιθέσεις και εθνικά σφάλματα», στο *Κύπρος, Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της,* επιμέλεια Γιώργος Τενεκίδης, Γιάννος Κρανιδιώτης, Εστία, Αθήνα, 2000, 325 – 409.
- Κρανιδιώτης Γιάννος, *Το Κυπριακό Πρόβλημα, Η ανάμειξη του ΟΗΕ και οι ξένες επεμβάσεις στην Κύπρο, 1960 – 1974,* Θεμέλιο, Αθήνα, 1984.
- Κυρατζόπουλος Βασίλης, *Η άγραφη γενοκτονία, Κωνσταντινούπολη, Σεπτέμβριος 1955, Πράξη ντροπής που αποκρύπτεται από την «άλλη τάξη πραγμάτων»,* Τσουκάτου, Αθήνα, 2006.
- Κύρου Αλέξη, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, Αθήναι 1955.
- Κ. Χ. «Η Ελληνική Ένωση της Πόλης, Μία ιστορική αναδρομή», στο *30 χρόνια από τις απελάσεις, 1964 – 1994,* Πνευματικό Κέντρο Κωνσταντινουπολιτών, Αθήνα, 1994, 27 – 32.
- Landau Jacob, *Παντουρκισμός, Το δόγμα του τουρκικού επεκτατισμού,* Συμπληρωτικές Εκδόσεις Γενικού Επιτελείου Στρατού, Αθήνα, 1986.
- Lewis Bernard, *Η Ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας, τόμος Ι, Τα στάδια της ανάδυσης,* μετάφραση Π. Κωνσταντέας, επιμέλεια-μετάφραση-σχολιασμός Στέφανος Παπαγεωργίου, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2001.
- Macfie A. L. «The Straits Questions: The Conference of Montreux (1936)», *Balkan Studies, 13,* Θεσσαλονίκη, 1979, 203 - 219
- Μαλαθούνης Κωνσταντίνος, *Νήσος Ίμβρος, Ονομάτων επίσκεψις,* Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης, Ξάνθη, 2005.
- Μαρδάς Κώστας, *Προ – Ιμια Πολέμου,* Ποντίκι, Αθήνα, 2007.
- Μαρκεζίνη Σπύρου, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος, Γ' τόμος (1952 – 1975),* Πάπυρος, Αθήνα, 1994.
- Μήλλας Ακύλας, «Δηώσεις και εμπρησμοί, Το καταστροφικό έργο στις εκκλησίες και τα ιερά σκηνώματα της Πόλης», στο *Σεπτεμβριανά, Η μαύρη νύχτα του Ελληνισμού της Πόλης,* επιμέλεια Ελευθερία Τράιου, *Επτά Ημέρες Η Καθημερινή,* 10 Σεπτεμβρίου 1995, 24 – 27.
- Μητροπολίτης Μύρων, Χρυσόστομος, «Το εκπαιδευτικό πρόβλημα στην Ίμβρο τα τελευταία 300 χρόνια (1698 – 1998)», στο *Η πνευματική παρουσία των Ιμβρίων στον Ελληνισμό,* Πρακτικά Συμποσίου, Εταιρεία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 2002, 87 – 133.

- Μιχαλόπουλος Δημήτρης, *Ελλάδα και Τουρκία, 1950 – 1959, Η χαμένη προσέγγιση,* Ροές, Αθήνα, 1989.
- Μουστοξύδη Ανδρέα, *Υπόμνημα Ιστορικόν περί της Νήσου Ίμβρου,* Κωνσταντινούπολη, 1845.
- Μπίτσιου Δημήτρη, *Κρίσιμες ώρες,* Εστία, Αθήνα, 1973.
- Ντάλτα Νίκου, «Αναζητώντας την πολιτική αντίληψη και στάση των Ιμβρίων μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης», στο *Η Λευκή Βίβλος της Ίμβρου,* Πρακτικά Συμποσίου, Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 1994, 41 – 46.
- Ξεινός Γιώργος, *Ίμβρος και Τένεδος, Ιστορία Παράλληλη,* Εταιρεία Μελέτης της Καθ' Ημάς Ανατολής, Αθήνα, 2005.
- Ξεινού Γιώργου, «Αναζητώντας την ιστορική πορεία της αποδημίας των Ιμβρίων κατά τον 20ό αιώνα και το χάρτη των παροικιών τους», στο *Η Αποδημία των Ιμβρίων κατά τον Εικοστό Αιώνα και οι Παροικίες τους,* Πρακτικά Συμποσίου, Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 1990, 11 – 29.
- *Οι παραβιάσεις της Συνθήκης της Λωζάννης,* Σύλλογος Ιμβρίων, Κωνσταντινουπολιτών, Τενεδίων και Ανατολικοθρακών, Κομοτηνή, 1993.
- Ökte Faik, *Varlik Vergisi, Ο ληστρικός νόμος,* Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη, 1998.
- Παλαιόπουλου Νίκου, *Ίμβρος, Το δράμα του νησιού όπως το έζησα,* Αθήνα, 1993.
- Παπαγεωργίου Σόφη, *Ίμβρος, Η ιστορία ενός ελληνικού νησιού,* Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Αθήνα, 1994.
- Παπαδόπουλου Στέφανου, *Αναμνήσεις από την Πόλη,* Σωματείο Ελλήνων Υπηκόων Απελαθέντων εκ Τουρκίας, Αθήνα, 1978.
- Παπαχελάς Αλέξης, *Ο βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας, Ο αμερικανικός παράγων, 1947 – 1967,* Εστία, Αθήνα, 1998.
- Παρέσογλου Αθανάσιος, «Το τουρκικό πολιτικό σύστημα», στο *Η Τουρκία σήμερα, Πολιτεία, κοινωνία, οικονομικά, εξωτερική πολιτική, θρησκεία,* επιμέλεια Θάνος Βερέμης, Παπαζήση, Αθήνα, 1995, 27 – 109.
- Pentzopoulos Dimitri, The Balkan Exchange of Minorities and its Impact on Greece, Hurst & Company, London,
- Πολίτη Γιάννη, «Αποδεικτικά στοιχεία της παραβίασης των διεθνών συνθηκών και δικαιωμάτων των Ιμβρίων και ειδικότερα των άρθρων της Συνθήκης της

Λωζάννης», στο *Η Λευκή Βίβλος της Ίμβρου,* Πρακτικά Συμποσίου, Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 1994, 13 – 18.

- Πολίτη Γιάννη, «Προσπάθειες – Οραματισμοί – Προοπτικές και Εισηγήσεις Αποκατάστασης των Ιμβρίων στην Ελλάδα», στο *Η Αποδημία των Ιμβρίων κατά τον Εικοστό Αιώνα και οι Παροικίες τους,* Πρακτικά Συμποσίου, Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαλονίκη, 1990, 35 – 38.
- Ποντικάκη Αργύρη, *Η Τένεδος,* Εταιρία Μελέτης Ίμβρου και Τενέδου, Θεσσαολονίκη, 1988.
- Psomiades Harry, «The Ecumenical Patriarchate under the Turkish Republic», *Balkan Studies, 2,* Θεσσαλονίκη, 1961, 47 – 70.
- Ριζάς Σωτήρης, *Η Ελλάδα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη, 1961 – 1964, Πολιτικές και οικονομικές όψεις του προβλήματος ασφαλείας στο μεταίχμιο Ψυχρού Πολέμου και Ύφεσης,* Πατάκη, Αθήνα, 2001.
- Ρουμπάτης Γιάννης, *Δούρειος Ίππος, Η αμερικανική διείσδυση στην Ελλάδα 1947 – 1967,* μετάφραση Ελένη Ταμβάκη, Οδυσσέας, Αθήνα, 1999.
- Sarioglou Irini, *Turkish Policy towards Greek Education in Istanbul, 1923 – 1974, Secondary Education and Cultural Identity,* Hellenic Litterary and Historical Archive, Αθήνα, 2004.
- Σαρρή Νεοκλή, «Ο αφελληνισμός των νησιών, Η ελληνική εξωτερική πολιτική, η Συνθήκη της Λωζάννης και οι παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου», στο *Ίμβρος και Τένεδος,* Επτά Ημέρες, Η Καθημερινή, Αθήνα, 22 Μαΐου 1994, 20 – 31.
- Σαρρής Νεοκλής, *Η Άλλη Πλευρά, Διπλωματική χρονογραφία του διαμελισμού της Κύπρου με βάση τουρκικές πηγές, 1955 – 1963, Β' τόμος,* Γραμμή, Αθήνα, 1982.
- Σαρρής Νεοκλής, «Κοινωνικός εκσυγχρονισμός και εκτουρκισμός της Τενέδου», στο *Η Λησμονημένη Τένεδος,* Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, Ανατολή, Αθήνα, 1996, 95 – 110.
- Σαρρής Νεοκλής, «Στάδια εθνοκάθαρσης των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης, Ίμβρου και Τενέδου από το σύγχρονο Τουρκικό Κράτος», στο *Μνήμες, Κωνσταντινούπολη, Ίμβρος, Τένεδος, 1923 – 1955,* Πρακτικά Διημερίδας, Καλαμαριά, 11 – 12 Νοεμβρίου 1995, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1997, 113 – 121.

- Σαρρής Νεοκλής, *Εξωτερική Πολιτική & Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία,, Η Άνοδος της Στρατογραφειοκρατίας (1923 – 1950),* Αθήνα, Γόρδιος, Αθήνα, 1992.
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Κωνσταντινούπολη 1856 – 1908, Η ακμή του Ελληνισμού,* Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1994.
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1900 – 1945,* Εστία, Αθήνα 2005.
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1945 – 1981,* Εστία, Αθήνα, 2005.
- Σβολόπουλου Κωνσταντίνου, *Το Βαλκανικόν Σύμφωνον και η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1928 – 1934,* Εστία, Αθήνα, 1977.
- Σηφουνάκης Νίκος, *Ίμβρος – Τένεδος, Οι τελευταίες ελληνικές ημέρες, Μαρτυρίες από έγγραφα και σημειώσεις του τελευταίου Έλληνα επάρχου Ιωάννη Παπουτσιδάκι,* Λιβάνη, Αθήνα, 1996.
- Σολταρίδης Συμεών, *Η Συρρίκνωση του Ελληνισμού,* Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη, 1987.
- Στεφανίδης Ιωάννης, *Ασύμμετροι εταίροι, Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953 – 1961,* Πατάκη, Αθήνα, 2005.
- Stefanidis Ioannis, *The United States, Great Britain and Greece, 1949 – 1952, The problem of greek security and internal stability*, Λονδίνο, Lent, 1989.
- Σταματόπουλου Κώστα, *Η τελευταία αναλαμπή, Η κωνσταντινουπολίτικη Ρωμηοσύνη στα χρόνια 1948 – 1955,* Δόμος, Αθήνα, 1996.
- Τενεκίδη Γιώργου, «Διεθνοποίηση και αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού πριν και μετά την τουρκική εισβολή», στο *Κύπρος, Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της,* επιμέλεια Γιώργος Τενεκίδης, Γιάννος Κρανιδιώτης, Εστία, Αθήνα, 2000, 193 – 323.
- Τενεκίδης Γιώργος, *Ίμβρος και Τένεδος, Ιστορία – Νομικό Καθεστώς, Σύγχρονη Πραγματικότητα,* Θεσσαλονίκη, 1986.
- Τερλεξή Πανταζή, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού, Ανατομία ενός λάθους,* Ράππα, Αθήνα, 1971.
- Τσέτση Γεωργίου, «Η δραστηριοποίηση του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών μετά τα Σεπτεμβριανά Γεγονότα», στο *Η Καθ' Ημάς Ανατολή,* τόμος Γ', Αθήνα, 1996, 157 – 171.

- *«…Τον τόπο που γεννήθηκες δεν θα τον ξεχάσεις ποτέ…», Οι απελάσεις του 1964, Μαρτυρίες Ελλήνων Κωνσταντινουπολιτών,* Τσουκάτου, Αθήνα, 2004.
- Τσουκάτου Πηνελόπη, *Σεπτεμβριανά 1955: Η «νύχτα των κρυστάλλων» του Ελληνισμού της Πόλης,* Τσουκάτου, Αθήνα, 1998.
- Weber Frank G., *Ο Επιτήδειος Ουδέτερος, Η Τουρκική Πολιτική κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο,* μετάφραση Εύη Νάντσου, εκδόσεις Θετίλη 1983.
- Φραγκόπουλου Δημήτρη, «Η ομογενειακή παιδεία στην Πόλη όπως έχει διαμορφωθεί εξελικτικά μέσα στις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα μας, Οδοιπορικό σε διαδαλώδη μονοπάτια του χρέους σε καιρούς χαλεπούς», στο Η Καθ' Ημάς Ανατολή, τόμος Δ, Αθήνα, 1998, 329 –352.
- Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, η ελληνοτουρκική προσέγγιση και το πρόβλημα της ασφάλειας στα Βαλκάνια, 1928 – 1931,* Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 1999.
- *Χατζηβασιλείου Ευάνθης, Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878 – 1960, Η συνταγματική πτυχή,* Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.
- Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Στρατηγικές του Κυπριακού, Η δεκαετία του 1950,* Πατάκης, Αθήνα, 2004.
- Χατζηκωνσταντίνου Κώστας, *Η έννοια της μειονότητας – Δυσκολίες και προβλήματα προσδιορισμού,* Επιστημονική Επετηρίδα, 3, 1982, 5 – 77.
- Χρηστίδης Χριστόφορος, *Κυπριακό και Ελληνοτουρκικά, Πορεία μίας εθνικής χρεωκοπίας, 1953 – 1967,* Αθήνα, 1967.
- Χρηστίδης Χριστόφορος, *Τα Σεπτεμβριανά, (Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη 1955), Συμβολή στην πρόσφατη ιστορία των ελληνικών κοινοτήτων,* επιμέλεια Γιάννης Δ. Στεφανίδης, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα, 2000.
- Χριστοφορίδη Χρυσόστομου, «Η Ίμβρος 70 χρόνια από τη Λωζάννη», στο *Ιμβριακό Διήμερο, Η Ίμβρος σήμερα, προβλήματα, προοπτικές,* Πρακτικά, Σύλλογος Ιμβρίων Αθηνών, Αθήνα, 30 – 31 Ιανουαρίου 1993, 61 – 71.
- Zürcher Eric Jan, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας,* μετάφραση Βαγγέλης Κεχριώτης, επιστημονική επιμέλεια Σωκράτης Πετμεζάς, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Συνθήκη της Λωζάννης

Τμήμα Γ'

Προστασία των Μειονοτήτων

Άρθρον 37

Η Τουρκία αναλαμβάνει την υποχρέωσιν όπως αι εν τοις άρθροις 38 –44 περιεχόμεναι διατάξεις αναγνωρισθώσιν ως θεμελιώδεις νόμοι, όπως ουδείς νόμος ή κανονσιμός ή επίσημος τις πράξις διατελώσιν εν αντιφάσει ή εν αντιθέσει προς τας διατάξεις ταύτας και όπως ουδείς νόμος ή κανονισμός ή επίσημος τις πράξις κατισχύωσιν αυτών.

Άρθρον 38

Η Τουρκική Κυβέρνησις αναλαμβάνει την υποχρέωσιν να παρέχει εις πάντας τους κατοίκους της Τουρκίας πλήρη και απόλυτον προστασίαν της ζωής και της ελευθερίας αυτών, αδιακρίτως γεννήσεως, εθνικότητας, γλώσσης, φυλής ή θρησκείας.

Πάντες οι κάτοικοι της Τουρκίας δικαιούνται να πρεσβεύωσιν ελευθέρως, δημοσία τε και κατ' ιδίαν, πάσαν πίστιν, θρησκείαν ή δοξασίαν ων η άσκησις δεν ήθελεν είναι ασυμβίβαστος προς την δημόσιαν τάξιν και τα χρηστά ήθη.

Αι μη μουσουλμανικαί μειονότητες θα απολαύωσιν πλήρως της ελευθερίας κυκλοφορίας και μεταναστεύσεως, ως υπό την επιφύλαξιν των εφαρμοζομένων, εφ' όλου ή μέρους του εδάφους, είς άπαντας τους τούρκους υπηκόους μέτρων, άτινα ήθελον τυχόνληφθή υπό της Τουρκικής Κυβερνήσεως χάριν της εθνικής αμύνης και της δημοσίας τάξεως,

Άρθρο 39

Οι ανήκοντες εις μη μουσουλμανικάς μειονότητας υπήκοοι τούρκοι θα απολαύωσι των αυτών αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων ων και οι μουσουλμάνοι.

Πάντες οι κάτοικοι της Τουρκίας, άνευ διακρίσεως θρησκεύματος, θα ώσιν ίσοι απέναντι του νόμου.

Η διαφορά θρησκείας, δοξασίας ή πίστεως, δεν οφείλει να αποτελέσει κώλυμα δι' ουδένα τούρκον υπήκοον ως προς την απόλαυσιν των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων και ιδίαν την παραδοχήν εις τας δημοσίας θέσεις, αξιώματα και τιμάς ή την εξάσκησιν των δαφόρων επαγγελμάτων και βιομηχανιών.

Ουδείς περιορισμός θέλει επιβληθεί κατά της ελευθέρας χρήσεως παρά παντός τούρκου υπηκόου οιασδήποτε γλώσσης, είτε εν ταις ιδιωτικαίς ή εμπορικαίς σχέσεις είτε ως προς την θρησκείαν , τον τύπον και πάσης φύσεως δημοσιεύματα, είτε εν ταις δημοσίαις συναθροίσεσιν.

Παρά την ύπαρξιν της επισήμου γλώσσης, θα παρέχωνται αι προσήκουσαι ευκολίαι εις τους τούρκους υπηκόους, τους λαλούντας γλώσσαν άλλην ή την τουρκικήν, δια την προφορικήν χρήσιν της γλώσσης αυτών ενώπιον των δικαστηρίων.

Άρθρο 40

Οι τούρκοι υπήκοοι, οι ανήκοντες εις μη μουσουλμανικάς μειονότητας, θα απολαύωσιν νομικώς και πραγματικώς της αυτής προστασίας και των αυτών εγγυήσεων ων απολαύουσι και οι λοιποί τούρκοι υπήκοι. Θα έχωσιν ιδίως ίσον δικαίωμα να συνιστώσι, διευθύνωσι και εποπτεύωσιν, ιδίαις δαπάναις, παντός είδους φιλανθρωπικά, θρησκευτικά ή κοινωφελή ιδρύματα, σχολεία και λοιπά εκπαιδευτήρια, μετά του δικαιώματος να ποιώνται ελευθέρως εν αυτοίς χρήσιν της γλώσσης των και να τελώσιν ελευθέρως τα της θρησκείας των.

Άρθρο 41

Εν ταις πόλεσι και περιφερείας, ένθα διαμένει σημαντική αναλογία υπηκόων μη μουσουλμάνων, η Τουρκική Κυβέρνησις θα παρέχη, ως προς την δημοσίαν εκπαίδευσιν, τας προσήκουσας ευκολίας προς εξασφάλισιν της εν τοις δημοτικοίς σχολείοις παροχής, εν τη ιδία αυτών γλώσση, της διδασκαλίας εις τα τέκνα των εν

λόγω τούρκων υπηκόων. Η διάταξις αυτή δεν κωλύει την Τουρκικήν Κυβέρνησιν να καταστήσει υποχρεωτικήν την διδασκαλίαν της τουρκικής γλώσσης εν τοις ειρημένοις σχολείοις.

Εν ταις πόλεσι και περιφερείας, ένθα υπάρχει σημαντική αναλογία τούρκων υπηκόων ανηκόντων εις μη μουσουλμανικάς μειονότητας, θέλει εξασφαλισθή εις τας μειονότητας ταύτας δικαία συμμετοχή εις την διάθεσιν των χρηματικών ποσών, άτινα τυχόν θα εχορηγούντο εκ του δημοσίου χρήματος υπό του προϋπολογισμού του Κράτους ή των δημοτικών και λοιπών προϋπολογισμών επί εκπαιδευτικώ, θρησκευτικώ, ή φιλανθρωπικώ σκοπώ.

Τα ποσά ταύτα θα καταβάλλωνται εις τους αρμοδίους αντιπροσώπους των ενδιαφερομένων καθιδρυμάτων και οργανισμών.

Άρθρον 42

Η Τουρκική Κυβέρνησις δέχεται να λάβη απέναντι των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων, όσον αφορά την οικογενειακήν ή προσωπικήν αυτών κατάστασιν, πάντα τα κατάλληλα μέτρα, όπως τα ζητήματα ταύτα κανονίζωνται συμφώνως προς τα έθιμα των μειονοτήτων τούτων.

Τα μέτρα ταύτα θέλουσιν επεξεργασθεί ειδικαί επιτροπαί, αποτελούμεναι εξ'ίσου αριθμού αντιπροσώπων της Τουρκικής Κυβερνήσεων και μίας εκάστης των ενδιαφερομένων μειονοτήτων. Εν περιπτώσει διαφωνίας, η Τουρκική Κυβέρνησις και το Συμβούλιον της Κοινωνίας των Εθνών θέλουσι διορίσει, από κοινού, επιδιαιτητήν εκλεγόμενον μεταξύ των ευρωπαίων νομομαθών.

Η Τουρκική Κυβέρνησις υποχρεούται να παρέχη πάσαν προστασίαν εις τας εκκλησίας, συναγωγάς, νεκροταφεία και λοιπά θρησκευτικά καθιδρύματα των ειρημένων μειονοτήτων. Εις τα ευαγή καθιδρύματα ως και τα θρησκευτικά και φιλανθρωπικά καταστήματα των αυτών μειονοτήτων, των ήδη ευρισκομένων εν Τουρκία, θα παρέχεται πάσα ευκολία και άδεια, η δε Τουρκική Κυβέρνησις, προκειμένου περί ιδρύσεως νέων θρησκευτικών και φιλανθρωπικών καθιδρυμάτων, ουδεμίαν θέλει αρνηθή εκ των αναγκαίων ευκολιών, αίτινες έχουσιν εξασφαλισθή εις τας λοιπά ιδιωτικά καθιδρύματα ομοίας φύσεως.

Άρθρο 43

Οι εις τα μη μουσουλμανικάς μειονότητας ανήκοντες υπήκοοι δεν θα ώσιν υποχρεωμένοι να εκτελώσι πράξεις αποτελούσας παράβασιν της πίστεως ή των θρησκευτικών των εθίμων, ούτε θα περιπίπτωσιν εις ανικανότητα τινά αρνούμενοι να παριστώσιν ενώπιον των δικαστηριών ή να εκτελέσωσι νόμιμον τινά πράξιν κατά την ημέραν της εβδομαδιαίς των αναπαύσεως.

Ουχ' ηττον, η διάταξις αύτη δεν απαλάσσει τους τούρκους υπηκόους των υποχρεώσεων, αίτινες επιβάλλονται εις πάντας τους λοιπούς τούρκους υπηκόους προς τήρησιν της εβδομαδιαίς τάξεως.

Άρθρο 44

Η Τουρκία αποδέχεται ότι , εν ω μέτρω τα προηγούμενα άρθρα αφορούν εις τους μη μουσουλμάνους υπηκόους της Τουρκίας, αι διατάξεις αύται συνιστούν υποχρεώσεις διεθνούς ενδιαφέροντος, τιθέμεναι υπό την εγγύησιν της Κοινωνίας των Εθνών. Δεν θα δύνανται να τροποποιηθώσιν άνευ της συγκαταθέσεως της πλειοψηφίας του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών. Η Βρεταννική Αυτοκρατορία , η Γαλλία, η Ιταλία και η Ιαπωνία (που είχαν στο Συμβούλιο δικαίωμα αρνησικυρίας) υποχρεούνται διά της παρούσης Συνθήκης να μη αρνηθώσι την συγκατάθεσιν αυτών εις πάσαν τροποποίησιν των ειρημένων άρθρων, ην ήθελε κατά τους νομίμους τύπους αποφασίσει η πλειοψηφία του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών.

Η Τουρκία δέχεται όπως παν Μέλος του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών έχη το δικαίωμα να επισύρη την προσοχήν του Συμβουλίου επί πάσης παραβάσεως ή κινδύνου παραβάσεως οιασδήποτε των υποχρεώσεων τούτων και όπως το Συμβούλιον δύναται να ενεργή καθ' οιονδήποτε τρόπον και παρέχη οιασδήποτε οδηγίας κρινόμενας καταλλήλους και αποτελεσματικάς εν τη περιπτώσει.

Η Τουρκία δέχεται προς τούτοις όπως εν περιπτώσει διχογνωμίας επί νομικών ή πραγματικών ζητημάτων αφορούντων τα άρθρα ταύτα μεταξύ της Τουρκικής Κυβερνήσεως και μίας οιασδήποτε των λοιπών υπογραψασών την παρούσαν

Συνθήκην Δυνάμεων ή πάσης άλλης Δυνάμεως Μέλους του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών, η τοιάυτη διχογνωμία θεωρηθή ως διεθνούς χαρακτήρος διαφορά κατά το γράμμα του άρθρου 14 του Συμφώνου της Κοινωνίας των Εθνών. Η Τουρκική Κυβέρνησις δέχεται όπως πάσα τοιούτου είδους διαφορά , επί τη αιτήσει του ετέρου των Μερών, παραπέμπηται εις το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης. Η απόφασις του Διαρκούς Δικαστηρίου θα η ανέκκλητος, θα έχη Δε την ισχύν και το κύρος αποφάσεως εκδοθείσης δυνάμει του άρθρου 13 του Συμφώνου.

Αδημοσίευτα Έγγραφα

από το Αρχείο της Ιμβριακής Ένωσης Μακεδονίας Θράκης.

- *Βασιλειάδης προς Χριστοδούλου, 18 Μαρτίου 1951.*

Σύμφωνα με ανακοίνωση της στρατιωτικής διοίκησης, αν και δεν καταργήθηκε η στρατιωτική ζώνη στα νησιά Ίμβρο και Τένεδο, μπορούν να τα επισκεφθούν και να παραμείνουν σε αυτά ως Ίμβριοι και Τενέδιοι πρώην Τούρκοι υπήκοοι για ένα μήνα χωρίς ειδική άδεια και για τέσσερις μήνες με άδεια του υπουργείου Εσωτερικών. Όσοι είναι κάτω από 51 ετών θα στρατολογούνται ως Τούρκοι υπήκοοι άσχετα αν έχουν ξένη υπηκοότητα, εκτός και αν έχουν διαγραφεί από τα τουρκικά μητρώα. Σε αυτή την περίπτωση δεν στρατολογούνται ακόμα και αν είναι νεότεροι. Με βάση τον νόμο για την εκπαίδευση στα νησιά που προτάθηκε από δημοκρατικούς βουλευτές, καταργούνται οι εκπαιδευτικές διατάξεις του Περί Νήσων νόμου του 1927 ως αντιβαίνουσες στην Συνθήκη της Λωζάννης. Ο νόμος δεν αντικαθίσταται με άλλον, αλλά οι ρωμαίικες σχολές θα έχουν το δικαίωμα να λειτουργούν με βάση το πρόγραμμα και τον κανονισμό των ρωμαίικων σχολείων στην Σταμπούλ. Έτσι θα έχουν το δικαίωμα να ιδρύουν σχολεία κάθε κατηγορίας και να αντικαταστήσουν τους μουσουλμάνους διευθυντές στα ελληνικά σχολεία με Έλληνες, που θα έχουν από τον νόμο τα απαιτούμενα προσόντα. Υπάρχουν σχέδια για την ανέγερση νοσοκομείου στην Παναγία, του «Γιάντσειου» από την δωρεά του Ι. Γιάντσου. Πριν 4 μήνες εξελέγη μητροπολίτης ο Μελίτωνας που ήταν Μέγας Πρωτοσύγγελος του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Πριν το 1951 λειτουργούσαν μόνο πεντατάξια δημοτικά σχολεία στην Ίμβρο, ενώ από το 1948 υπάρχει στην Κωνσταντινούπολη ο Φιλανθρωπικός Σύνδεσμος

«Ίμβρος» των εν Σταμπούλ Ιμβρίων, ο οποίος είναι αναγνωρισμένος από την Άγκυρα. Ο σύνδεσμος περιθάλπει τους Ιμβρίους, τους βρίσκει δουλειά, προστατεύει τους Ιμβρίους μαθητές, ενώ αποφάσισε να ιδρύσει οικοτροφείο για τα παιδιά των Ιμβρίων που πηγαίνουν στην Πόλη για να συνεχίσουν τις σπουδές τους.

- *345, ΙΕΜΘ προς Σοφοκλή Βενιζέλο, αντιπρόεδρο της κυβέρνησης και Υπουργό Εξωτερικών, 10 Μαΐου 1952.*

Το τουρκικό προξενείο της Θεσσαλονίκης έστειλε πριν από ένα μήνα σε 25 Ιμβρίους μεταξύ 40 και 52 ετών στην Θεσσαλονίκη επιστολές, ώστε να εκπληρώσουν τις στρατιωτικές υποχρεώσεις τους στην Τουρκία, μολονότι έφυγαν από την Ίμβρο το 1923. Αυτοί όταν πήγαν στο τουρκικό προξενείο για να παραλάβουν τα διαβατήρια τους, ώστε να μεταβούν στην Ίμβρο, τους είπαν ότι ούτε με τουρκικά ούτε με ελληνικά διαβατήρια μπορούν να επισκεφθούν το νησί, διότι είναι στρατιωτική ζώνη. Όσοι θέλουν να πάνε στο νησί με ελληνικά διαβατήρια ως Τούρκοι δεν μπορούν, διότι σύμφωνα με τους τουρκικούς νόμους θεωρούνται φυγάδες, εφόσον δεν έφυγαν με τουρκικά διαβατήρια. Όμως ακόμα και αν έφυγαν με τουρκικά διαβατήρια δεν πήγαν στο τουρκικό προξενείο εντός 5ετίας, με αποτέλεσμα να χάσουν την τουρκική υπηκοότητα. Οι τουρκικές αρχές ζητούν να εκπληρώσουν τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις άτομα ηλικιωμένα, τα οποία δεν μπορούν να μεταβούν στην Τουρκία για να υπηρετήσουν για 3 χρόνια, με στόχο να τους διαγράψουν ή να κατασχέσουν τις περιουσίες τους. Ακόμα και αν κάποιος Ίμβριος έχει διαγραφεί από τα μητρώα της νήσου και μεταβεί στην Ίμβρο με άλλο διαβατήριο, μπορεί οι τουρκικές αρχές να τον επιστρατεύσουν για να δημιουργήσουν πανικό. Ζητείται να μην δημιουργούνται στρατιωτικές υποχρεώσεις σε όσους θέλουν να πάνε στην Ίμβρο με ξένα διαβατήρια ή να υποβάλλεται ο ενδιαφερόμενος αν είναι άνω των 40 ετών σε πληρωμή αντισηκώματος, όπως συμβαίνει σε όλο τον κόσμο.

- *355, Ζαφειριάδης προς Ιμβριακές Αδελφότητες του Εξωτερικού, 28 Νοεμβρίου 1952.*

Από τα τέλη Νοεμβρίου άρχισαν τα τακτικά μαθήματα στα κοινοτικά εκπαιδευτήρια Παναγίας και Ευλαμπίου. Περί τα τέλη Οκτωβρίου ήταν έτοιμο το σχολικό κτίριο, το οποίο διαθέτει 11 αίθουσες. Οι αρχές βρήκαν το κτίριο κατάλληλο, με αποτέλεσμα ο διευθυντής του εκπαιδευτηρίου να μεταβεί στην Άγκυρα, προκειμένου να λάβει άδεια λειτουργίας για το 6τάξιο δημοτικό σχολείο και το 3τάξιο ημιγυμνάσιο.

Το πρόγραμμα της διδασκόμενης ύλης είναι το ίδιο με τα ομοιόβαθμα σχολεία της Κωνσταντινούπολης. Η τακτική λειτουργία του σχολείου άρχισε από τις 19-11-1952. Άρχισε η λειτουργία και του δημοτικού σχολείου στο Κάστρο. Οι λιμένες εισόδου στην Τουρκία από το Αιγαίο είναι η Σμύρνη και το Αϊβαλί. Επομένως απαιτείται η υποβολή αίτησης για να δοθεί άδεια προσέγγισης στα Δαρδανέλια και την Ίμβρο. Υπάρχουν ελπίδες για την κατάργηση της στρατιωτικής ζώνης της Ίμβρου και της Τενέδου, ώστε οι επισκέπτες να μπορούν να μεταβαίνουν στα χωριά. Η κοινότητα Σχοινουδίου ενεργεί για να αναγνωριστεί ως δημαρχία. Άρα ακόμα και αν δεν καταργηθεί η στρατιωτική ζώνη, οι Σχοινουδιώτες θα μπορούν να επισκέπτονται το Σχοινούδι.

- *Ρεκτσίνης προς Adnan Menderes, 22 Μαΐου 1954.*

Ζητείται από τον Τούρκο πρωθυπουργό όσοι μεταβαίνουν με ξένα διαβατήρια να απαλλάσσονται από τους υφιστάμενους περιορισμούς της παραμονής των αλλοδαπών μόνο στην πρωτεύουσα του νησιού, αλλά να επιτρέπεται η ελεύθερη μετάβαση τους σε όλα τα χωριά, για να επισκεφτούν για λίγες μέρες τους συγγενείς τους. Εφόσον όλοι μεταβαίνουν με ξένα διαβατήρια, έχουν άλλη υπηκοότητα, διότι ποτέ δεν απέκτησαν την τουρκική, καθώς έφυγαν επί ελληνικής κατοχής. Όσοι είναι άνω 40 ετών να μην τους δημιουργούνται στρατιωτικές υποχρεώσεις, αφού αφενός υπηρέτησαν στο στρατό του κράτους, του οποίου είναι υπήκοοι και αφετέρου δεν μπορούν στην ηλικία αυτή να υποστούν καινούρια στράτευση.

- *507, Ρεκτσίνης προς Υπουργείο Εξωτερικών, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 2 Σεπτεμβρίου 1954.*

Μέχρι τον Απρίλιο του 1954 οι τουρκικές αρχές της Ίμβρου δεν παρουσίαζαν προσκόμματα στους Ιμβρίους που μετέβαιναν στην Ίμβρο με ξένα διαβατήρια για μία ολιγόχρονη επίσκεψη των συγγενών τους. Όμως από τον Απρίλιο του 1954 και μετά ο Τούρκος στρατολόγος κοινοποίησε στις κοινότητες και την αστυνομία της Ίμβρου την διαταγή να στρατεύεται κάθε Ίμβριος έως 54 ετών που θα επισκέπτεται την Ίμβρο. Όμως δεν διευκρίνισε εάν οι Ίμβριοι που θα στρατευτούν, αν και θα έχουν ξένη υπηκοότητα, θα αποκτήσουν την τουρκική, λέγοντας ότι αυτό θα εξαρτηθεί από τις ανακρίσεις που θα ακολουθήσουν. Προ ετών ένας Ίμβριος, μόνιμος κάτοικος Θεσσαλονίκης, επισκέφτηκε την Ίμβρο, υπηρέτησε την στρατιωτική του θητεία για 17 μήνες, ενώ πριν λάβει το απολυτήριο του από τον στρατό, ο Τούρκος διοικητής του είπε ότι απελάσεται διότι απέκτησε την ελληνική ιθαγένεια στην Ελλάδα. Όσοι μεταβαίνουν

στην Ίμβρο με ξένα διαβατήρια, δεν μπορούν να κινηθούν έξω από την πρωτεύουσα Παναγία, ενώ όσοι έχουν τουρκικά διαβατήρια μπορούν να κινούνται ελεύθερα. Ζητείται να επανέλθει το παλαιό καθεστώς στα ταξίδια, δηλαδή να μην δημιουργούνται στρατιωτικά ζητήματα στους Ιμβρίους που επισκέπτονται την Ίμβρο με ξένα διαβατήρια. Επομένως να εφαρμόζεται ο νόμος περί ξένων, αφού οι Ίμβριοι με ξένη υπηκοότητα υπηρέτησαν στο στρατό του κράτους, του οποίου είναι υπήκοοι. Άλλωστε όσοι μεταβαίνουν με ξένα διαβατήρια, έφυγαν από την Ίμβρο πριν από την τουρκική της κατάληψη και την εφαρμογή του άρθρου 14 της Συνθήκης της Λωζάννης.

- *1025, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 9 Σεπτεμβρίου 1960.*

Επέστρεψα πριν από λίγες ημέρες από την Ίμβρο. Η κατάσταση με το νέο καθεστώς δεν είναι ευχάριστη. Επικρατεί φόβος μεταξύ των ομογενών της Ίμβρου, της Τενέδου και της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι εκφράζονται υπέρ του προηγούμενου καθεστώτος. Παράλληλα διαβλέπουν τον κίνδυνο μισελληνισμού και ενδεχόμενων ταραχών εις βάρος τους. Στις 16 Αυγούστου ο μητροπολίτης πηγαίνοντας στα Αγρίδια να λειτουργήσει σε μία σπηλιά, είδε τους θαμώνες στα καφενεία και τους είπε ότι καλύτερο θα ήταν να πάνε στην εκκλησία ή στο πανηγύρι των Αγριδίων. Μεταξύ των θαμώνων βρισκόταν και ο μουφτής, ο οποίος κατηγόρησε τον μητροπολίτη για προσηλυτισμό, με αποτέλεσμα να διαταχθούν ανακρίσεις. Ο Μελίτωνας απαλλάχθηκε από τις κατηγορίες χάρη στη σθεναρή στάση των προέδρων των κοινοτήτων. Ένας δάσκαλος στο Γλυκύ, πηγαίνοντας στη Διεύθυνση Ιθαγενείας για μία υπόθεση του, είδε ένα έγγραφο που εισηγούταν προς τη Διεύθυνση Παιδείας των Δαρδανελλίων να μετατραπούν τα σχολεία της Ίμβρου και της Τενέδου σε αμιγώς τουρκικά σύμφωνα με το νέο σύνταγμα και τα ελληνικά να διδάσκονται μόνο 2 ώρες εβδομαδιαίως. Ο μητροπολίτης έστειλε τους κοινοτάρχες να διαμαρτυρηθούν στον καϊμακάμη, που δήλωσε πλήρη άγνοια, ενώ ο διευθυντής το αρνήθηκε. Τι θα γίνει παρά πέρα; Ίσως κατάλαβαν με την επέμβαση των κοινοταρχών ότι οι κάτοικοι δεν θα μείνουν απαθείς. Όλα αυτά δείχνουν τη διάθεση του νέου καθεστώτος. Η κατασκευή του λιμανιού που είχε προγραμματιστεί από το προηγούμενο καθεστώς, ματαιώθηκε οριστικώς. Ο καϊμακάμης κατόπιν εντολής της νομαρχίας ζήτησε να επιστραφούν οι σωλήνες που είχαν δοθεί στα Αγρίδια για την μεταφορά νερού από τη δεξαμενή που θα κατασκευαζόταν σε απόσταση από το χωριό. Δέον είναι να ενημερωθεί το Υπέξ.

- *Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 20 Απριλίου 1961.*

Η παύση του Έλληνα δημάρχου της Ίμβρου και του Έλληνα προέδρου της κοινότητας Παναγίας και η αντικατάσταση τους από Τούρκους αξιωματικούς επακολούθησε την παύση του Ισάακ Αναστασιάδη, διευθυντή του ημιγυμνασίου της Ίμβρου και του δημοτικού σχολείου που συστεγάζονταν. Οι αλλεπάλληλες αυθαιρεσίες των τουρκικών αρχών προκαλούν αγωνία και ταραχή στους κατοίκους.

- *1215, Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 26 Ιουλίου 1962.*

Με αφορμή την επίσκεψη του Υπουργού Εξωτερικών στην Άγκυρα τίθενται ορισμένα ζητήματα που αφορούν τους Ιμβρίους και τους Τενέδιους: 1) η άμεση αντικατάσταση του σημερινού καϊμακάμη της Ίμβρου, ο οποίος καταπιέζει και ταλαιπωρεί τους κατοίκους. Ο καϊμακάμης έχει αποθρασυνθεί μετά την τοιχοκόλληση από αγνώστους στην κατοικία του ενός είδους διαμαρτυρίας «καϊμακάμη είσαι ανεπιθύμητος, να φύγεις». Μετά από αυτό το γεγονός διέταξε να δαρθούν μέχρις αναισθησίας όλοι οι μαθητές του ημιγυμνασίου της Ίμβρου, συνέλαβε και έστειλε σιδηροδέσμιο στα Δαρδανέλια τον Νίκο Παλαιόπουλο, που κρατείται ακόμα στις φυλακές, ενώ παρέπεμψε σε δίκη για αντεθνικές ενέργειες δύο δασκάλους και τρεις πολίτες. Επίσης επέβαλε την μετάβαση των μαθητών στα σχολεία, τις εκκλησίες και τις οδούς μεμονωμένα. Δεν επιτρέπει την μετάβαση στα χωριά των Ιμβρίων του εξωτερικού για την επίσκεψη των συγγενών τους, με την ψευδή δικαιολογία ότι η Ίμβρος είναι οχυρωμένη ζώνη. Αναμιγνύεται στα εκπαιδευτικά και τα θρησκευτικά ζητήματα. Συμπεριφέρεται βάρβαρα και απολυταρχικά στον αυτόχθονα πληθυσμό. Είναι τόσο φανατισμένος, ώστε διέταξε να απαλειφθούν οι επιγραφές στα ελληνικά που γράφονται κάτω από τα τουρκικά στα σχολεία των νησιών, ενώ απαγορεύει στους ιερείς να φέρουν τα ιερά τους άμφια στις θρησκευτικές τελετές. Να απομακρυνθούν από την Ίμβρο οι μεταφερθέντες Λαζοί του Πόντου για την διαφοροποίηση της σύνθεσης του πληθυσμού της Ίμβρου, που από την αρχαιότητα είναι αμιγώς ελληνική και να αποδοθούν πίσω τα αρπαχθέντα κτήματα των μετοχίων αν όχι στις δικαιούχους μονές τουλάχιστον στις κοινότητες του νησιού. Να παύσει η επέμβαση των οργάνων της κυβέρνησης στις υποθέσεις των κοινοτήτων και ιδίως στα κοινοτικά, σχολικά και εκκλησιαστικά ζητήματα. Να δοθεί αμνηστία σε όλους τους νησιώτες που διαμένουν στο εξωτερικό, ώστε όσοι επιθυμούν να παλινοστήσουν να είναι ελεύθεροι να το πράξουν. Αυτό έχει μεγάλη σημασία για τα νησιά, διότι θα αυξηθεί ο ελληνικός

πληθυσμός τους, ο οποίος σήμερα λόγω των Τούρκων που έρχονται για να προκαλέσουν τον εκπατρισμό των Ελλήνων, έχει μειωθεί αισθητά. Να εφαρμοσθεί το άρθρο 14 της συνθήκης της Λωζάννης, που προβλέπει πλήρη ελευθερία στην διοίκηση, τη γλώσσα, την παιδεία και τη θρησκεία. Στόχος όλων των προτεινόμενων μέτρων είναι η ανακούφιση των οικείων συμπατριωτών μας που δοκιμάζονται στα νησιά.

- *1221, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 7 Σεπτεμβρίου 1962.*

Μόλις επέστρεψα από την Ίμβρο. Οι κάτοικοι πέρασαν μαύρο χειμώνα. Ο Μελίτων ήταν στο Παρίσι, ενώ υπάρχουν φήμες ότι θα γίνει μητροπολίτης Θυατείρων. Το χειμώνα οι Τούρκοι έκαναν έρευνες στα σπίτια, τα μαγαζιά και τις ξυλαποθήκες, ενώ καλούσαν συχνά τους κατοίκους για ανάκριση. Οι τουρκικές αρχές δεν χορήγησαν διαβατήριο για την Ελλάδα στους Ιμβρίους που το ζήτησαν. Οκαϊμακάμης έστειλε στην μητρόπολη έγγραφο ότι απαγορεύεται οι ιερείς να φορούν ράσα έξω από τις εκκλησίες. Ωστόσο κατά την περιφορά του Επιταφίου φορούσαν τα ιερά τους άμφια, διότι η περιφορά του Επιταφίου είναι θρησκευτική τελετή. Ο καϊμακάμης ζήτησε τα βιβλία των εκκλησιών για να τα ελέγξει, ενώ τα έστειλε στην Άγκυρα. Ζήτησαν από τους κατοίκους να έχουν τα βιβλία στην τουρκική γλώσσα. Το ημιγυμνάσιο στεγάζεται σε κτίριο εφάμιλλο με τα σχολικά κτίρια των μεγαλουπόλεων. Υπάρχουν ευπρεπή σχολικά κτίρια για τα νηπιαγωγεία σε όλα τα χωριά. Όμως η λειτουργία τους καθίσταται δυσχερής, διότι οι Τούρκοι επικαλούνται έναν νόμο, σύμφωνα με τον οποίο τα νηπιαγωγεία δεν μπορούν να λειτουργούν στις αυλές άλλων σχολείων και ότι δεν υφίστανται οι οικονομικές προϋποθέσεις για τη λειτουργία τους. Τα νηπιαγωγεία έχουν προκαλέσει το φθόνο των Τούρκων, που ρωτούν που βρίσκουν οι Ρωμιοί τα χρήματα. Με ενέργειες του Μελίτωνα πραγματοποιήθηκε η ηλεκτροδότηση και η υδροδότηση της Παναγίας, του Κάστρου και των Αγριδίων. Όμως οι παράγοντες της Ίμβρου θεωρούν ότι αντί για τα νηπιαγωγεία, θα ήταν προτιμότερο να ιδρυόταν μία βιοτεχνία, ώστε να έχουν απασχόληση μερικοί νέοι και να μη διαρρέουν στην Πόλη. Επιπλέον μέμφονται τον μητροπολίτη ότι ποτέ δεν ζητά τη γνώμη των αρμοδίων παραγόντων σε ότι εκείνος αποφασίσει, ενεργώντας πάντοτε μονομερώς. Αν και μητροπολίτης θεωρείται πρότυπο ηθικού και δραστήριου ανθρώπου, αλλά και εγωιστής. Επίσης παραπονιούνται ότι συνήθως βρίσκεται στην Πόλη, ενώ στην περίσταση αυτή η παρουσία του στην Ίμβρο θεωρείται απαραίτητη. Όταν τοιχοκολλήθηκαν οι προκηρύξεις από τους μαθητές του ημιγυμνασίου «καϊμακάμη είσαι ανεπιθύμητος, να φύγεις», εκτός από τη σύλληψη και τη μεταφορά του Παλαιόπουλου στα Δαρδανέλια,

άρχισαν ευρέως οι συλλήψεις και οι ανακρίσεις. Κάθε λίγο και λιγάκι καλούνταν για ανάκριση όλοι οι προύχοντες και οι δάσκαλοι. Τα παιδιά του ημιγυμνασίου ξυλοκοπήθηκαν, ενώ συχνά τα καλούσαν για ανάκριση, ακόμα και τα μεσάνυχτα ή κατά την τέλεση της λειτουργίας στην εκκλησία. Ο Παλαιόπουλος παρέμεινε στις φυλακές των Δαρδανελίων για 45 ημέρες μαζί με βαρυποινίτες, ενώ είπε ότι οι προκηρύξεις αποτελούσαν διαμαρτυρία εναντίον του καϊμακάμη, που συμπεριφέρεται βάναυσα και απολυταρχικά στους κατοίκους. Στην Άγκυρα μετέβη επιτροπή για να διαμαρτυρηθεί για τον καϊμακάμη, ζητώντας την μετάθεση του. Τους υποσχέθηκαν ότι θα τον μεταθέσουν. Οι τουρκικές αρχές έστειλαν τηλεγράφημα στον καϊμακάμη να κάνει ότι νομίζει, αρκεί να μην ενοχλήσει τον μητροπολίτη. Εκκρεμεί η δίκη εναντίον του Παλαιόπουλου, 3 προυχόντων και 2 μαθητών. Εξω από την Παναγία απαλλοτρίωσαν χώρο για να κτίσουν διδασκαλείο με 800 μαθητές. Οι Τούρκοι ισχυρίστηκαν ότι η ανέγερση του θα είναι καλή από οικονομική άποψη. Οι κάτοικοι πιστεύουν ότι αν γίνει το διδασκαλείο δεν θα μπορούν να ζήσουν εκεί. Οι κάτοικοι βρίσκονται στα δικαστήρια με το τουρκικό δημόσιο, διότι η Άγκυρα ισχυρίζεται ότι ο χώρος έξω από την Παναγία ανήκει στο τουρκικό δημόσιο, ενώ οι Έλληνες ότι αποτελεί κοινοτική περιουσία. Απαιτείται άδεια του καϊμακάμη για τις σχολικές θεατρικές γιορτές και ομιλίες, την οποία συνήθως δεν χορηγεί. Οι κάτοικοι βρίσκονται σε μία ψυχολογική κατάσταση αβεβαιότητας. Ζητούν να τους βοηθήσουμε με παραστάσεις στην ελληνική κυβέρνηση, που μέχρι σήμερα δεν θέλησε να ενδιαφερθεί σοβαρά για τα νησιά. Ζητούν πλήρη ελευθερία γλώσσας, θρησκείας και παιδείας και εφαρμογή των διατάξεων της συνθήκης της Λωζάννης . Κατέθεσαν προσφυγή στο τουρκικό συμβούλιο επικρατείας για την εφαρμογή της συνθήκης της Λωζάννης ως διαμαρτυρία. Οι νησιώτες ζητούν να κάνουμε ενέργειες, ώστε να γίνει επερώτηση στην ελληνική βουλή ή έστω και από την αντιπολίτευση, εάν κωφεύσει η κυβέρνηση στα διαβήματα μας. Εάν όλα αυτά δεν τελεσφορήσουν να ζητηθεί ανταλλαγή. Να συστήσουμε επιτροπή για να διαμαρτυρηθούμε στο Υπέξ για την αδιαφορία της ελληνικής κυβέρνησης.

- *1311, Ρεκτσίνης προς Δημητριάδη, 3 Απριλίου 1963.*

Σύμφωνα με θετικές πληροφορίες, τη μετάθεση του ζήτησε ο ίδιος ο Μελίτων επίμονα από τον Πατριάρχη, διότι δυσαρεστήθηκε από ορισμένους τοπικούς παράγοντες της Ίμβρου, που επέκριναν το έργο του στο νησί, κυρίως ως προς το ζήτημα της ανέγερσης κτιρίων για νηπιαγωγεία, τα οποία θεωρούνται άσκοπα .

Παράλληλα κατηγορήθηκε ότι αποφάσιζε, χωρίς να ζητά τη γνώμη τους. Σύντομα θα γίνει κλήρωση για οικόπεδα, ωστόσο παραμένει το ζήτημα της οικονομικής ενίσχυσης – φαίνεται ότι το κράτος εύκολα υπόσχεται, αλλά δύσκολα εκτελεί.

- *Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 6 Ιουνίου 1963.*

Οι εργασίες για την ανέγερση του διδασκαλείου προχωρούν γοργά. Το αρχικά εγκριθέν ποσό των 2.000.000 τουρκικών λιρών αυξήθηκε σε 6.000.000, ενώ προκηρύχτηκε σχετική δημοπρασία και αναμένεται η κατακύρωση της. Το ποσό του 1,5.000.000 διετέθη ήδη για την άμεση έναρξη των εργασιών. Ο πληθυσμός της Ίμβρου, γνωρίζοντας από πικρή πείρα την σκληρή τύχη που τον περιμένει είναι απογοητευμένος από την παντελή εγκατάλειψη του και αντιμετωπίζει το ενδεχόμενο της μετανάστευσης. Ήδη πολλές οικογένειες μετοίκησαν προσωρινά στην Κωνσταντινούπολη, ενώ πολλοί μεταβαίνουν στη Γερμανία και άλλοι στη Νότια Αφρική, τον Καναδά, την Αυστραλία και τη Βόρεια Αμερική ή αναμένουν πρόσκληση των διαμενόντων στις χώρες αυτές συγγενών τους για να μεταναστεύσουν. Η Ίμβρος εντός ολίγου θα έχει ερημωθεί και εκτουρκιστεί. Διαμαρτύρομαι εξ' ονόματος των 10.000 Ιμβρίων για τον εκτουρκισμό του νησιού, κάνοντας έκκληση προς την ελληνική κυβέρνηση να προβεί επειγόντως στις απαιτούμενες ενέργειες προς την Άγκυρα για τη ματαίωση της ανέγερσης του διδασκαλείου, καθώς και την άρση των καταπιεστικών και τρομοκρατικών μέτρων των οργάνων της. Βαθύτατη λύπη και απογοήτευση δοκίμασαν οι Ίμβριοι με τη μετάθεση του Μελίτων. Οι διαμαρτυρίες των κατοίκων και οι ενέργειες προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο απέβησαν μάταιες. Πικρία προκαλεί στους Ιμβρίους και το ζήτημα του μη επαναδιορισμού του αυθαιρέτως απολυθέντα από την τουρκική κυβέρνηση διευθυντή του Ημιγυμνασίου της Ίμβρου Αναστασιάδη. Η αυθαίρετη απόλυση του και ο μη επαναδιορισμός του θεωρούνται από τους κατοίκους ως απαρχή του διωγμού της ελληνικής παιδείας στο νησί. Ο Τούρκος επιθεωρητής, που μετέβη μυστικά στην Ίμβρο για να εξετάσει την υπόθεση Αναστασιάδη, εξέτασε μόνο τους Τούρκους κατηγόρους του, ενώ αρνήθηκε να εξετάσει τους Έλληνες. Αρκέστηκε να δηλώσει μόνο ότι βρίσκει το σχολείο καλύτερο και ότι λειτουργεί εν αρμονία προς τους σκοπούς της τουρκικής κυβέρνησης.

- *1370, Ρεκτσίνης προς Υπεξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 26 Σεπτεμβρίου 1963.*

Η κατάσταση στην Ίμβρο δεν είναι ευχάριστη. Οι Τούρκοι άρχισαν την ανέγερση του συγκροτήματος κτιρίων στην είσοδο της πρωτεύουσας Παναγίας, για να γίνει το διδασκαλείο αρένων, στο οποίο θα φοιτήσουν 800 Τούρκοι σπουδαστές από τη Μικρά Ασία και την τουρκική Θράκη, αξίας 16.000.000 τουρκικών λιρών. Ο κόσμος είναι ανάστατος για τις επιπτώσεις από τη λειτουργία του διδασκαλείου εις βάρος του. Ήρθαν ειδικοί και εργάτες από την Ανατολή, διότι οι Ίμβριοι αρνήθηκαν να εργαστούν. Ήδη έχουμε τα πρώτα κρούσματα από τους Τούρκους εργάτες. Εισέρχονται αυθαιρέτως και λεηλατούν τους αμπελώνες και τους κήπους ομογενών, ενώ ενοχλούν τις γυναίκες που εργάζονται στους αγρούς. Στις διαμαρτυρίες των κατοίκων απαντά η αστυνομία με υποσχέσεις, αλλά οι αυθαιρεσίες συνεχίζονται. Τι θα γίνει, εάν έρθουν και οι 800 Τούρκοι σπουδαστές. Τα σχέδια της Τουρκίας είναι εξώφθαλμα, αφού στόχος της είναι ο εκτουρκισμός των κατοίκων ή ο εξαναγκασμός τους σε εκπατρισμό. Πολλοί ομογενείς άρχισαν να φεύγουν άλλοι στο εξωτερικό, άλλοι στην Κωνσταντινούπολη. Για τη διαφοροποίηση της σύνθεσης του πληθυσμού πριν χρόνια μεταφέρθηκαν και εγκαταστάθηκαν οικογένειες Τούρκων Λαζών του Πόντου στα αρπαγέντα μοναστηριακά κτήματα των μονών του Αγίου Κωνσταντίνου, του Αγίου Γεωργίου και των Ταξιαρχών. Επειδή τα αποτελέσματα δεν ήταν ευχάριστα, εφηύραν το διδασκαλείο. Παλιά μας υποσχέθηκαν ότι η κυβέρνηση λειτουργεί καταλλήλως. Ωστόσο τα πράγματα εξελίσσονται γοργά και οι συνέπειες είναι τραγικές για τους εναπομείναντες κατοίκους. Άρα να προβείτε σε παραστάσεις προς την Άγκυρα για να ματαιωθεί η ανέγερση του διδασκαλείου και να υποχρεωθούν οι Τούρκοι να εφαρμόσουν το 14^{ο} άρθρο της Συνθήκης της Λωζάννης.

- *Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 16 Νοεμβρίου 1963.*

Ο νομάρχης Δαρδανελλίων επισκέφτηκε τελευταία την Ίμβρο. Κάλεσε τους προκρίτους και παίρνοντας αφορμή από την καταστροφή των ελαιοδένδρων τους συνέστησε να ασχοληθούν με άλλες καλλιέργειες, όπως τα σιτηρά και το βαμβάκι . Επίσης θέλησε να τους πείσει για τα αγαθά που θα προκύψουν από την ανέγερση του γνωστού οικοδομικού συγκροτήματος. Παρά την τρομοκρατία που υφίσταται στην νήσο, οι Ίμβριοι είπαν ότι το οικοδομικό συγκρότημα είναι ανεπιθύμητο στα νησιά και εντελώς άχρηστο, διότι θεωρούν ότι σε αντίθεση με τα αγαθά που επαγγέλλεται ο νομάρχης, θα προκύψουν μεγάλα δεινά. Θα είναι αδύνατο οι 800 σπουδαστές του διδασκαλείου, που θα μεταφυτευτούν από τα βάθη της Μικράς Ασίας, να μην

παρενοχλούν τις Ελληνίδες και να μην καθιστούν αδύνατη την κυκλοφορία και την εργασία τους στους αγρούς. Οι Ίμβριοι δεν θα ανεχθούν την κατάσταση αυτή, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται προστριβές, συγκρούσεις, ακόμη και φόνοι. Στις αντιρρήσεις των Ιμβρίων ο νομάρχης δεν έδωσε καμία απάντηση. Οι Ίμβριοι πρότειναν στον Νομάρχη, αντί η κυβέρνηση να δαπανά εκατομμύρια λίρες για την κατασκευή έργων άχρηστων και επικίνδυνων για την ησυχία του τόπου, να δαπανήσει το ¼ των δαπανών για τη διαρρύθμιση του λιμένα του Κάστρου, ώστε να καθίσταται ασφαλής η προσέγγιση του ατμόπλοιου, που εξυπηρετεί τη συγκοινωνία της Ίμβρου με τα Δαρδανέλλια και την Κωνσταντινούπολη, η οποία σε περίπτωση κακοκαιρίας το χειμώνα καθίσταται αδύνατη. Με το μέτρο αυτό θα εξυπηρετηθεί και ο τουρισμός, ο οποίος καθίσταται αδύνατος. Ο στόχος της επίσκεψης του νομάρχη ήταν να ενισχύσει τους Τούρκους, οι οποίοι με εισήγηση και έγκριση της Άγκυρας επιδιώκουν να καταλάβουν τη δημαρχία. Γι' αυτό έθεσαν υποψηφιότητα δημάρχου και δημοτικών συμβούλων, αν και είναι ξένοι στο νησί. Εκτός από τους Τούρκους υποψηφίους υπάρχουν και Έλληνες υποψήφιοι, εκ των οποίων ο ένας υποστηρίζεται από την κυβέρνηση και είναι πιθανόν για την επιτυχία του να παραιτηθούν υπέρ αυτού οι Τούρκοι υποψήφιοι. Ωστόσο είναι ανεπιθύμητος στους κατοίκους. Ο άλλος που ήταν δήμαρχος στην επανάσταση του 1960, απολύθηκε, ενώ το αξίωμα του δημάρχου ανατέθηκε από τους επαναστάτες στο διοικητή της νήσου. Ο απολυθείς δήμαρχος υποστηρίζεται από τους κατοίκους. Οι συνέπειες μίας ενδεχόμενης εκλογής ως δημάρχου Τούρκου ή του ευνοούμενου των Τούρκων θα είναι σοβαρές.

- *Δημητριάδης προς Υπέξ, , Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 6 Μαΐου 1964.*

Η Άγκυρα εφάρμοσε στην Ίμβρο και την Τένεδο εκτουρκιστικό πρόγραμμα, αποφασίζοντας να εγκαταστήσει στα νησιά 6.000 Τούρκους, όπως αναφέρεται στην εφημερίδα της Πόλης Tergüman. Με την απόφαση αυτή έφτασε στο αποκορύφωμα της η τρομοκρατία που ασκείται στα νησιά. Η ζωή των κατοίκων έχει καταστεί τόσο αφόρητη, ώστε να επιζητούν την ανταλλαγή τους. Η αγανάκτηση των Ιμβρίων του εξωτερικού έχει κορυφωθεί, με αποτέλεσμα να οργανώνονται επιτροπές για την ανάληψη δράσης εναντίον των τρομοκρατικών και των εκτουρκιστικών μέτρων της Άγκυρας. Μάλιστα θέλουν να προσφύγουν στον ΟΗΕ, επικαλούμενοι τις αρχές της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της αυτοδιάθεσης των λαών με βάση τον καταστατικό χάρτη.

- *Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας,, 20 Μαΐου 1964.*

Η Άγκυρα απαλλοτριώνει τον χώρο εντός της μικρής πεδιάδας μεταξύ της Παναγίας, του Γλυκέος, του Κάστρου και των Αγίων Θεοδώρων, από την οποία περνά ένα μεγάλο ποτάμι, με αποτέλεσμα να χωρίζεται σε δύο τμήματα, το ανατολικό και το δυτικό. Το ανατολικό τμήμα της πεδιάδας θα χρησιμοποιηθεί για την επέκταση του χώρου, όπου χτίζεται οικοδομικό συγκρότημα, για την ανέγερση σχολής χωροφυλακής, εκτός του ανωτέρου οικοδομικού συγκροτήματος, για την ίδρυση ποδοσφαιρικού γηπέδου και γηπέδου στρατιωτικών ασκήσεων και για τη δημιουργία αεροδρομίου στο κέντρο του ανατολικού τμήματος της πεδιάδας, για το οποίο έχουν ήδη απαλλοτριωθεί 500 στρέμματα. Το δυτικό τμήμα θα χρησιμοποιηθεί για την ανέγερση φυλακών για βαρυποινίτες, που θα εργάζονται υπό την επίβλεψη γεωπόνων και για την ανέγερση συνοικισμού Τούρκων, που θα μεταφερθούν από άλλα τμήματα της Τουρκίας για να εγκατασταθούν στα νησιά. Στο χώρο αυτό περιλαμβάνονται και τα απαλλοτριωθέντα προ ετών μοναστηριακά κτήματα, που παραχωρήθηκαν σε εποίκους Λαζούς από την Μικρά Ασία, οι οποίοι αργότερα τα πούλησαν σε Ιμβρίους. Με τις απαλλοτριώσεις η Άγκυρα αφαιρεί από τους Έλληνες της Παναγίας, του Γλυκέος, του Κάστρου, των Αγίων Θεοδώρων και των Αγριδίων γαίες που θα καλλιεργούσαν για τη συντήρηση της οικογένειας τους. Οι κάτοικοι και οι δάσκαλοι περιμένουν εναγωνίως τη λήξη του σχολικού έτους, φοβούμενοι την κατάληψη των σχολικών κτιρίων από τις τουρκικές αρχές και τη μετατροπή τους σε τουρκικά, με αποτέλεσμα την υποχρεωτική διδασκαλία όλων των μαθημάτων στην τουρκική γλώσσα. Στην Παναγία έχουν εγκατασταθεί Τούρκοι αξιωματικοί και έχουν ιδρύσει λέσχη αξιωματικών, εφαρμόζοντας αυστηρό έλεγχο στη λειτουργία των σχολείων και των εκκλησιών

- *Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας,, 28 Μαΐου 1964.*

Σύμφωνα με εξακριβωμένες πληροφορίες μου ο τουρκικός στρατός έχει αποβιβάσει τις τελευταίες ημέρες στην Ίμβρο περίπου 1.000 αξιωματικούς και οπλίτες. Πολεμικά σκάφη του τουρκικού στόλου περιπολούν στο νησί, ενώ άλλα παραμένουν στον λιμένα της. Βομβαρδιστικά αεροπλάνα περιπολούν συνεχώς στη νήσο, ενώ αεροπλάνα άλλου τύπου προσγειώνονται και απογειώνονται από το αεροδρόμιο. 70 φυλάκια κατασκευάζονται σε επίκαιρες τοποθεσίες του νησιού. Οι απαλλοτριώσεις

συνεχίζονται για να ανεγερθούν λυόμενες κατοικίες. Η απογραφή των κενών οικιών γενικεύθηκε. Απογράφονται γενικώς όλες οι κατοικίες της Ίμβρου ανεξαιρέτως με τα έπιπλα και τα διαμένοντα πρόσωπα. Οι εργασίες για την ανέγερση του οικοδιδασκαλείου συνεχίζονται με γοργό ρυθμό, ενώ ήδη κατασκευάζεται ο 5^{ος} όροφος του κεντρικού συγκροτήματος. Στις 25 Μαΐου έληξε το διδακτικό έτος, αλλά η Άγκυρα δεν προέβη σε καμία ανακοίνωση προς τα σχολεία και το διδακτικό προσωπικό – στην περίπτωση κατάληψης των σχολείων και απόλυσης των δασκάλων θα γεννηθεί το ζήτημα της περαιτέρω τύχης του διδακτικού έτους.

- *Ρεκτσίνης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 20 Ιουνίου 1964.*

Οι Τούρκοι προσπαθούν να εκτουρκίσουν τα νησιά, ιδίως την Ίμβρο, η οποία ανέκαθεν είχε ελληνικό πληθυσμό, με την ανέγερση οικοδομικού συγκροτήματος στην Παναγία, όπου θα μεταφερθούν 800 σπουδαστές από την Μικρά Ασία, για να χρησιμοποιηθούν αργότερα ως διδάσκαλοι. Οι προθέσεις των Τούρκων είναι ευνόητες. Μετά την κρίση του Κυπριακού η κατάσταση χειροτέρευσε. Λαμβάνεται μία σειρά μέτρων, όπως η μελετώμενη εγκατάσταση 3.000 Τούρκων από τα βάθη της Μικράς Ασίας, οι απαλλοτριώσεις ή μάλλον κατασχέσεις των κτημάτων των κατοίκων που βρίσκονται στη μοναδική πεδιάδα του νησιού μεταξύ της Παναγίας, του Γλυκέος, των Αγίων Θεοδώρων και του Κάστρου, η κατασκευή αεροδρομίου, η μεταφορά και η εγκατάσταση στρατευμάτων. 70 στρατιωτικά φυλάκια έχουν ήδη εγκατασταθεί στις παραλίες του νησιού. Η έξοδος των κατοίκων στους αγρούς, ιδίως των γυναικών, για τη συγκομιδή των καρπών καθίσταται προβληματική. Οι Τούρκοι σφράγισαν όλες τις οικίες, οι ένοικοι των οποίων απουσιάζουν είτε στην Πόλη είτε στο εξωτερικό, ώστε να εγκαταστήσουν Τούρκους από τη Μικρά Ασία. Επίκειται το κλείσιμο των δημοτικών σχολείων και του μοναδικού ημιγυμνασίου του νησιού ή μάλλον η μετατροπή τους σε αμιγώς τουρκικά με απαγόρευση της διδασκαλίας της τουρκικής γλώσσας. Στα νησιά έχει εξαπλωθεί ένα κύμα τρομοκρατίας εναντίον των κατοίκων, οι οποίοι περνούν μαρτυρικές μέρες. Να μας πληροφορήσετε για τα μέτρα αντίδρασης της Αθήνας στις προκλητικές ενέργειες των Τούρκων, αφού όλοι ανησυχούν για την τύχη των οικείων τους στα νησιά. Άλλωστε είναι εθνικώς επιζήμιο έπειτα από αιώνες διατήρησης της εθνικής τους συνείδησης οι κάτοικοι να διατρέχουν άμεσο κίνδυνο εκτουρκισμού.

- *Δημητριάδης προς Υπέξ, Δ' Διεύθυνση Πολιτικών Υποθέσεων, Τμήμα Τουρκίας, 8 Αυγούστου 1964.*

Η Άγκυρα με τελευταίο της νόμο επανέφερε σε ισχύ το άρθρο 14 του νόμου 1151/1927 περί τοπικής διοίκησης των νήσων για να εκτουρκίσει την Ίμβρο και την Τένεδο. Με το άρθρο αυτό η Άγκυρα καταργεί τα ελληνικά σχολεία, ιδρύοντας στη θέση τους αμιγώς τουρκικά σχολεία και καθιστά υποχρεωτική τη διδασκαλία όλων ανεξαιρέτως των μαθημάτων στην τουρκική γλώσσα. Η ελληνική γλώσσα και τα θρησκευτικά επιτρέπονται να διδάσκονται εκτός προγράμματος, κατόπιν αδείας του Τούρκου διευθυντή κάθε σχολής από Έλληνες δασκάλους που θα αμείβονται από τους γονείς των μαθητών. Το διδακτικό προσωπικό των ελληνικών σχολείων απολύεται. Να δώσουμε οδηγίες διά μέσου του Γενικού Προξένου της Πόλης προς τους Ιμβρίους και τους Τενεδίους για τη στάση που πρέπει να τηρήσουν έναντι των τουρκικών αρχών ως προς τα εξής ζητήματα: 1) να ανεχθούν την κατάσταση ή να διαμαρτυρηθούν στην Άγκυρα, ζητώντας την εφαρμογή της συνθήκης της Λωζάννης, 2) να αρνηθούν να στείλουν τα παιδιά τους στα τουρκικά σχολεία, 3) να αρνηθούν οι Έλληνες δάσκαλοι να υπηρετήσουν στα τουρκικά σχολεία, 4) να μείνουν οι δάσκαλοι στα νησιά, 5) αν παραμείνουν, θα συνεχιστεί η μισθοδοσία τους για τη συντήρηση τους. Αν οι δάσκαλοι αναγκαστούν να φύγουν από τα νησιά, η απογοήτευση των κατοίκων θα φτάσει στο αποκορύφωμα της και η τάση τους προς εκπατρισμό θα ενισχυθεί.

- *1526Δημητριάδης προς Ρεκτσίνη, 7 Νοεμβρίου 1964.*

Σε εφημερίδα δημοσιεύθηκε απόφαση της Unesco για την Ίμβρο και την Τένεδο. Η Unesco θέτει στην ίδια μοίρα τους θύτες και τα θύματα, εκφράζοντας μόνο ευχές. Για την εγγραφή της προσφυγής στην ημερήσια διάταξη της Unesco διεξήχθη πεισματώδης αγώνας μεταξύ της ελληνικής και της τουρκικής αντιπροσωπείας, την οποία δυστυχώς βοήθησαν και οι Αμερικανοί. Κατόπιν επέμβασης της Γαλλίας, οι ΗΠΑ υποχώρησαν, με αποτέλεσμα την εγγραφή της προσφυγής. Είχε προταθεί στο Υπέξ να συμμετάσχει στην ελληνική αντιπροσωπεία ο Νίκος Ανδριώτης. Η παρουσία του δεν θεωρήθηκε αναγκαία, αφού η υπεράσπιση της υπόθεσης ανατέθηκε στον Γενικό Γραμματέα του Υπέπθ Ε. Παπανούτσο, ο οποίο την υπερασπίστηκε άριστα. Στη γενική συνεδρία της 5ης Νοεμβρίου, όπου θα συζητιόταν η υπόθεση στη Γενική Συνέλευση της Unesco, η υπεράσπιση της ανατέθηκε στο μόνιμο αντιπρόσωπο της ελληνικής κυβέρνησης στην Unesco. Η υπόθεση δεν θεωρείται λήξασα, διότι οι Τούρκοι δεν θα συμμορφωθούν με την απόφαση της Unesco, με αποτέλεσμα τη συνέχιση του αγώνα. Θα περιμένουμε τη λύση του Κυπριακού και θα ζητήσουμε να

εφαρμοστεί στην Ίμβρο και την Τένεδο το σύστημα προστασίας της τουρκοκυπριακής μειονότητας, που θα καταρτίσει ο ΟΗΕ. Θα ζητήσουμε από την Αθήνα να φέρει το ζήτημα ενώπιον του ΟΗΕ, του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Το Υπουργικό Συμβούλιο με την πράξη 765 της 10ης Ιουλίου 1952 αποφάσισε ότι οι Βορειοηπειρώτες άνευ ιθαγένειας, οι Κύπριοι, οι établis της Κωνσταντινούπολης και οι Ίμβριοι και οι Τενέδιοι που τους αφαιρέθηκε η τουρκική ιθαγένεια, να εφοδιαστούν με ελληνικά διαβατήρια Α/Ε, τα οποία δεν τους δίνουν όμως την ελληνική ιθαγένεια.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Α

Αβέρωφ – Τοσίτσας Ευάγγελος, 46, 64, 65, 67, 69, 70, 71, 72, 80

Άγκυρα, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 17, 29, 30, 31, 32, 34, 40, 41, 42, 46, 53, 57, 60, 62, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 77, 80, 87, 89, 90, 93, 95, 97, 98, 101, 104, 105, 108, 110, 116, 117, 119, 121, 125, 128, 132, 133, 135, 136, 137, 139, 140, 143, 144, 145, 146

Αθήνα, 1, 2, 3, 4, 5, 8, 12, 13, 15, 18, 19, 20, 21, 29, 31, 41, 46, 47, 49, 50, 51, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 75, 76, 79, 80, 81, 85, 88, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 103, 104, 110, 111, 116, 118, 119, 127, 132, 137, 138, 140, 141, 144, 145

Αθηναγόρας, 8, 9, 10, 25, 48, 55, 66, 67, 78, 101

ΑΚΕΛ, 72, 85

Aknoz Fahrettin, 25

Αναστασιάδης Ισαάκ, 131

Ανατολική Μεσόγειος, 4, 12, 30, 57, 58

Atatürk Kemal, 9

Β

Ball George, 84

Bayar Celal, 106

Βενιζέλος Ελευθέριος, 90, 102

Βενιζέλος Σοφοκλής, 108, 135

Βρετανία, 3, 41, 46, 61, 62, 65, 70, 71, 72, 82

Burhan Arat, 141

Γ

Γιουγκοσλαβία, 5, 6, 70

Γρίβας, 59, 79

C

Canöztürk Hüsamettin, 50

Canterbury, 78, 101

Churchill Winston, 41

Cumhuriyet, 52, 136

Δ

Δημητριάδης Πάνος, 131, 135, 144

Δημοκρατικό Κόμμα, 2, 8, 56

Δυτική Θράκη, 45, 74, 146

D

Dulles John Foster, 31

E

Eden Anthony, 41

Εθνική Ομοσπονδία Τούρκων Φοιτητών, 43, 68

Ελληνικό Γενικό Προξενείο, 16

Engin Oktay, 55

ΕΟΚΑ, 45, 46, 48, 50, 58, 60

Επιτροπή Βοηθημάτων, 27, 28, 34

Επιτροπή Επισκευών, 37

Επιτροπή Υπεράσπισης των Τουρκικών Δικαίων στην Κύπρο, 43

Erkin Feridun Cemal, 101

F

Foreign Office, 46

Z

Ζυρίχη, 71, 85

G

Gökay Kerim Fahrettin, 53

H

Harding John, 58, 59, 60, 63

Hikmet Bill, 12, 46, 49, 50, 51, 55

Ηνωμένες Πολιτείες, 3, 8, 31, 85

Hürriyet, 47, 50, 55

I

Ιμβριακή Ένωση Μακεδονίας Θράκης, 144

Inönü Ismet, 2, 3, 7, 8, 10, 60, 80, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 98, 106, 120, 132, 136, 143

Istanbul Ekspres,, 12, 13

Istiklal, 19

K

Καλλέργης Ιωάννης, 30

Καραμανλής Κωνσταντίνος, 32, 69, 71, 75, 79, 80

Καψαμπέλης Άγης, 22, 49

Κεντρική Σχολή, 114, 118, 126, 129, 131, 132

Kibris Türktür Cemiyeti, 12, 13, 43, 44, 46, 49, 50, 51, 55

Konak, 16

Köprülü Mehmet Fuat, 39

Küçük Fazil, 49, 65, 79, 87

Kuneralp Zeki, 75, 76

Λ

Λαμπίκης Ανδρέας, 54

L

Lennox – Boyd Alan, 59

Lyndon Johnson, 82, 144

M

Macmillan Harold, 64, 65

Μακάριος, 48, 55, 58, 70, 83, 84

Μελίτων, 106, 127, 128, 133, 134

Menderes Adnan, 2, 5, 17, 18, 19, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 38, 39, 42, 44, 45, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 64, 66, 68, 70, 71, 73, 75, 126, 128, 130

Μέση Ανατολή., 4, 62

Μόσχα, 3, 6, 7, 55, 85

Μπίτσιος Δημήτρης, 75

Montreux, 105

N

Nasser Gamal Abdel, 61

NATO, 5, 17, 29, 30, 57, 61, 62, 70, 71, 81, 83, 84, 85, 86

O

ΟΗΕ, 41, 46, 61, 69, 80, 84, 85

Οικουμενικό Πατριαρχείο, 7, 10, 16, 17, 36, 38, 42, 47, 48, 52, 55, 68, 73, 77, 88, 100, 133

Ουάσιγκτον, 4, 30, 60, 67, 86, 112

Π

Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, 21

Παλαιόπουλος Νίκος, 132

Παπάγος Αλέξανδρος, 41

Παπά Ευθύμ, 68, 73, 76, 101

Παπανδρέου Γεώργιος, 80, 81, 96, 127, 133, 145

Παπαπαϊσίου Ιάκωβος, 120

Πλαστήρας Νικολάος, 103

Πλάτη, 53, 55

Πρόγραμμα Διάλυσης, 136, 140

P

Ρωσσίδης Ζήνων, 86

R

Radcliffe, 63

Σ

Σμύρνη, 12, 29, 30, 57

Σοβιετική Ένωση, 3, 6, 70, 85, 86

Σουέζ, 61, 63

Σύμβαση Εγκατάσταση, 69, 88, 90, 91, 92, 93, 98

Συμφωνία Κυρίων, 71, 85

Συνθήκη Εγγύησης, 71, 87

Συνθήκη της Λωζάννης, 30, 46, 47, 68, 74, 102, 103, 104, 109, 110 - 111, 116, 117, 120, 125, 137, 140, 144, 145, 146

Συνθήκη Συμμαχίας, 71

S

Şarper Selim, 64, 76

State Department,, 3, 18

Sundys Duncan, 81, 83

T

Taksim, 9, 12, 13, 19, 55, 89

Tercüman, 47, 50, 51, 89

ΤΟΥΡΔΥΚ, 81, 88

Τουρκική Εθνοσυνέλευση, 31, 89, 124, 139

Τριμερής Διάσκεψη, 12, 46, 49, 53, 54, 56, 58, 60

Türkmen Serafettin, 131, 132

U

Unesco, 145, 146

UNFICYP, 87

U - Thant, 87

V

vakiflar, 36, 37, 38

varlik vergisi 18

Φ

Φανάρι, 7, 8, 10, 36, 47, 48, 49, 52, 54, 55, 73, 77, 78, 100, 133

Y

Yalman Ahmet Emin, 46

Yeni Sabah, 47, 51, 52

Z

Zorlu Fatin Rüştü 49, 53, 54, 69, 70, 72